MD10 957

МД.10957

Е. К. Тимченко.

Функціи генитива въ южнорусской языковой области.

1102 / 1

ВАРШАВА. —
Типографія Варшавскаго Учебнаго Округа.
1913.

МДІО 957

Вишановані
Олені Курочко
від автора.

Е. К. Тимченко.

Функціи генитива въ южнорусской языковой области.

1702 У

ВАРШАВА.
Типографія Варшавскаго Учебнаго Округа.
1913.

Изъ „Русскаго Филологическаго Вѣстника".

ГОСУДАРСТВ. ЛЕН. БИБЛИОТЕКА
ИСТОРИЧЕСКАЯ
БИБЛИОТЕКА

965631

Заглавіе, данное настоящему труду, оправдывается тѣмъ, что изслѣдуя сочетанія, въ которыхъ выступаетъ имя въ формѣ родительнаго падежа, я не ограничиваюсь спеціально украинскими, т.-е. центральными и восточными, говорами, а принимаю во вниманіе также данныя говоровъ сѣверныхъ и западныхъ, имѣя, такимъ образомъ, въ виду всю южно-русскую языковую область. Матеріаломъ для моей работы послужили, кромѣ, впрочемъ незначительныхъ, личныхъ записей по данному вопросу, примѣры живой народной рѣчи, извлеченные изъ памятниковъ народнаго творчества, изданныхъ въ Россіи и за границею, а для историческаго освѣщенія вопроса рядъ южно-русскихъ памятниковъ письменной рѣчи до XIX столѣтія. Что касается писателей XIX вѣка, то я воспользовался данными почти исключительно изъ сочиненій Котляревскаго и Квитки, языкъ которыхъ, будучи органомъ мысли среднихъ слоевъ украинскаго общества въ началѣ XIX столѣтія, въ синтактическомъ отношеніи сохранилъ все своеобразіе народной рѣчи. Языкъ позднѣйшихъ писателей, за исключеніемъ нѣсколькихъ спорадическихъ примѣровъ, не вошелъ въ наше изслѣдованіе, такъ какъ, вслѣдствіе особыхъ условій развитія, онъ испыталъ многообразныя стороннія вліянія и требуетъ поэтому спеціальнаго изслѣдованія.

Фольклорный матеріалъ приводится мною въ общепринятой для южно-русскихъ изданій транскрипціи, которою, впрочемъ, напечатано большинство цитируемаго матеріала; въ примѣрахъ, извлеченныхъ изъ памятниковъ до XIX вѣка, сохранено правописаніе изданій, съ тою только разницей, что надстрочныя буквы текста внесены въ строку.

Считаю долгомъ выразить глубокую признательность Отдѣленію русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ за матеріальную поддержку настоящему изданію и проф. Е. Ѳ. Карскому за его любезное наблюденіе при печатаніи.

Содержаніе.

Стр.

Гл. I. Обзоръ ученій о падежахъ . . . . . 1—17.

Аристотель (1), Хризиппъ (ib.), А. Дисколъ (2), М. Плануд̀ъ (ib.), Присціанъ (ib.), Скалигеръ (3), Германъ (ib.), Михельсенъ (4), Беккеръ (ib.), Делекке (5), Вюльнеръ (6), Гартунгъ (ib.), Боппъ (ib.), Поттъ (ib.), Румпель (7—9), Курціусъ (10), Дельбрюкъ (11), Іолли (ib.), Людвигъ (ib.), Гюбшманъ (12), Гольцвейсигъ (ib.), Дельбрюкъ (ib.), Бругманъ (13), Вундтъ (14—16). Выводы (16—17).

Гл. II. Обзоръ ученій о родительномъ падежѣ . . . . 18—33.

Происхожденіе и значеніе термина (18). А. Дисколъ (19), Глюкасъ (ib.), римскіе грамматики (20), Санкцій (ib.), Михельсенъ (21), Гартунгъ (ib.), Румпель (ib.), Геферъ (22), Шлейхеръ (ib.), Курціусъ (ib.), Зике (23), Гюбшманъ (ib.), Гольцвейсигъ (24), Дельбрюкъ (25), фанъ-Війкъ (26), Бругманъ (27), Томсонъ (28—33).

Гл. III. Формы родительнаго падежа въ южно-русской языковой области . . . . . 33—41.

Формы род. двойственнаго числа (33). Род. основъ на *-o-/-i̯o-* (34—37), на *-ŭ-* (37), на *-a-/-i̯ā-* (ib.), на *-i-* (38), на *-ū-* (39), на *-n-* (39), на *-t-* (40), на *-s-* (ib.), на *-r-* (ib.)

Гл. IV. Сочетанія съ родительнымъ падежомъ . . . . 41—248.

Общія замѣчанія . . . . . 41.

I. **Родительный падежъ при глаголахъ** . . . . . 41—166.

I. Сочетаніе глагола съ родительнымъ падежомъ, возводимымъ къ первоначальному генитиву 42—117.

1. Сочетаніе глагола съ родительнымъ падежомъ дѣлимаго . . . . . 43—81.

А. Родит. пад. не условленъ лексич. значеніемъ глагола . . . . . 47—55.

а) глаголы только съ родит. (47); б) глаголы съ род. вещи и дат. лица (49—55).

Б. Родит. пад. условленъ лексическимъ значеніемъ (55), видовой формой (56), префиксомъ (58—76) глагола . . . . 55—76.

Глаголы съ преф. *в-, у-* (58); *від- (од-)=у-* (60); *до-* (ib.); *з-, с-=у-* (61); *на-* а) переходные (61—68), б) рефлексивные (68—71); *над-* (71); *пере-* (ib.); *під-* (ib.); *по-* (ib.); *при-* (74); *про-* (76).

В. Родит. пад. при глаголахъ непереходныхъ въ безсубъектныхъ оборотахъ . . . . . 76—81.

При глаголахъ, выражающихъ понятіе: „быть, существовать, случаться“ и близкихъ къ нимъ по значенію (77); „отсутствія“ (79); „увеличить“ (ib.); „уменьшить“ (80). При глаголахъ, сложныхъ съ предлогами *на-, пона-* (ib.)

2. Глаголы съ родительнымъ лица или вещи . . . 82—92.
3. „ „ „ вещи и род. лица . . 92—94.
4. „ „ „ „ „ дат. лица . . 94—102.
5. „ „ „ „ „ випит. лица . 102.
6. „ „ ближайшимъ винит. и дальнѣйш. родит. 103.
7. „ сочетаніе которыхъ съ родит. условлено префиксомъ . . . . . 104—117.

Глаголы съ префиксомъ *до-* (104—116), *при-* (116), *про-, пере-* (ib.).

II. Сочетаніе глаголовъ съ родит. падежомъ, возводимымъ къ первоначальному аблятиву . 117—126.

1. Глаголы, выражающіе понятіе: „сторониться, избѣгать, остерегаться, скрываться, лишаться, отказать, освободить, защитить“ и т. под.: а) безпрефиксные (117), б) съ преф. *від- (од-), у- (в-), ви-, з-, за-* (118—124).

2. Глаголы, выражающіе понятіе „бояться“, „стыдиться“ и другія душевныя движенія (124—126).

III. Родительный падежъ предикативный . . . 126—129.

IV. Родительный падежъ адвербіальный . . . 129—136.

1. Родительный понятій времени (130—136). 2. Родительный причины (135—136).

V. Родительный при инфинитивѣ, зависящемъ отъ личнаго глагола или выраженій его замѣняющихъ . . . . . 136—144.

1. Личный глаголъ выражаетъ движеніе (138). 2 Личный глаголъ сочетается съ родительнымъ (140). 3. Личный глаголъ не сочетается съ родительнымъ (142).

VI. Родительный падежъ въ отрицательныхъ предложеніяхъ . . . . . 144—166.

Исторія вопроса (144 156). Родительный при личномъ глаголѣ съ отрицаніемъ (156). Родительный при инфинитивѣ, зависящемъ отъ личнаго глагола съ отрицаніемъ *не*, или безъ отрицанія, но имѣющаго отрицательное значеніе (160—166).

II. Родительный падежъ при именахъ существительныхъ . . . . 166—187.

Общія замѣчанія и категоріи существительныхъ (166—168).

I. Сочетаніе недѣлимыхъ . . . . . 168—177.
1. Единичнаго съ единичнымъ . . . . . 168—176.
А Члены сочетанія взаимно самостоятельны: а) въ родительномъ имя одушевленнаго (168); б) въ родительномъ имя неодушевленнаго (172). Б. Оба члена сочетанія взаимно несамостоятельны: 1. Отношеніе части къ цѣлому: а) въ родительномъ одушевленное (172); б) въ родительномъ неодушевленное (173). 2. Отношеніе цѣлаго къ части (174—176).
2. Отношеніе собирательнаго къ единичному . . . . 177.
3. Отношеніе единичнаго къ собирательному . . . . —
II. Сочетаніе недѣлимаго съ вещественнымъ . 177—182.
1. Вещь и вещество . . . . . 177—179.
2. Вещь и дѣлимое, при чемъ вещь представляется формально, какъ объемъ или мѣра дѣлимаго . . . . . 179—182.
А. Родительный при дополненіи: а) дѣлимое въ единственномъ числѣ (179); б) дѣлимое во множественномъ числѣ (180). Б. Родительный при подлежащемъ (наличномъ или бывшемъ): а) дѣлимое въ единственномъ числѣ (180); б) дѣлимое во множественномъ числѣ (180—182).
III. Сочетаніе имени качества съ именемъ предмета или дѣйствія. . . . . 182—183.
Родительный при имени качества (182). Въ родительномъ имя качества (ib.).
IV. Сочетаніе съ глагольнымъ именемъ . . . . 183—187.
1. Родительный при глагольномъ . . . . . 183—186.
а) Genitivus subjectivus (183); б) Genitivus objectivus (183—186).
2. Въ родительномъ имя глагольное . . . . . 186—187.
III. Родительный падежъ при именахъ прилагательныхъ . . . . . 187—194.
1. При прилагательныхъ въ положительной степени (187—190). 2. При сравнительной степени прилагательныхъ качественныхъ и производныхъ отъ нихъ нарѣчій (190—194).
IV. Родительный падежъ при именахъ числительныхъ . . . . . 194—199.
1. Родительный при числительныхъ 1—4 (194—195). 2. При числительныхъ-существительныхъ (195—196). 3. При числительныхъ-прилагательныхъ (196—197). 4. Родительный прилагательнаго при числ. 2—3 (197—198). 5. Родительный при числ. дробныхъ (198). 6. При ч. собирательныхъ (198—199).
V. Родительный падежъ при мѣстоименіяхъ . . . . . 199—201.
VI. Родительный падежъ при нарѣчіяхъ . . . . . 201—211.
1. При нарѣчіяхъ количества (201—206). 2. Родительный при нарѣчіяхъ въ функціи предлоговъ (206—210). 3. Родительный при нарѣчіяхъ предикативныхъ (210—211).
VII. Родительный падежъ при предлогахъ . . . . . 211—247
Общія замѣчанія (211—212). *Безъ*—при глаголахъ (213—214); при существительныхъ (214); при прилагательныхъ (ib.); при числительныхъ (215); при предикативныхъ нарѣчіяхъ и адвербіальныхъ существительныхъ въ безсубъектныхъ оборотахъ (215). *Біля* (ib.). *В (у)* — при глаголахъ (216); при именахъ (217). *Верх* (218). *Від (од)* — при глаголахъ; съ родит.

пространственныхъ представленій (ib.), временныхъ представленій (219); при глаголахъ, восходящихъ къ безпредложному сочетанію съ аблятивнымъ родительнымъ (219—221); при страдательномъ залогѣ: при причастіи страдательномъ (221), при глаголахъ рефлексивныхъ со страдательнымъ значеніемъ (222); съ родительнымъ имени выражаетъ причину или поводъ и восходитъ къ такъ наз. свободному аблятиву (ib.); съ родит. имени выражаетъ способъ дѣйствія (223). При существительныхъ (ib.). При прилагательныхъ (224). При сравнительной степени именъ прилагательныхъ и нарѣчій (225). При нарѣчіяхъ (ib.). *Для* — при глаголахъ (ib.), при прилагательныхъ (226). *До* — при глаголахъ (226—230), при именахъ существительныхъ (230), при именахъ прилагательныхъ (231—233), при нарѣчіяхъ предикативныхъ (233). *З* — при глаголахъ: отношеніе дѣятельности къ мѣсту (234—236), ко времени (236), способъ дѣйствія (ib.), причина (237), съ родительнымъ имени при различныхъ глаголахъ (237—239), при причастіи страдательномъ (239); при именахъ: существительныхъ (239—240), прилагательныхъ (241), при нарѣчіяхъ предикативныхъ въ безсубъектныхъ оборотахъ (ib.); предлогъ *з* въ сочетаніи съ другими предлогами и именемъ въ родительномъ падежѣ (241—242). *За* (242). *За-для* (243). *Замѣсто, замѣсть* (ib.). *Коло* (ib.). *Кінець, кінці* (244). *Край, крій, крей* (ib.). *Крім* (ib.). *Круг* (ib.). *Місто* (ib.), *Над* (ib.). *Окрім* (245). *Опріч* (ib.). *Перед* (ib.). *По-біля* (ib.). *По-край* (ib.). *По-конець* (ib.). *По-між* (246). *Про-між* (ib.). *Проти(в)* — при глаголахъ: отношеніе къ мѣсту (ib.), ко времени (ib.), къ лицу и вещи (ib.); при именахъ (247) *Серед, срід* (ib.). *Супроти(в)* (ib.).

VIII. Родительный падежъ при междометіяхъ . . . . . 247—248.

Гл. V. Родительный въ функціи винительнаго . . . . 248—268.

Исторія вопроса (248—257). Родит.-винит. въ мѣстоименіяхъ (257—259). Въ именахъ существительныхъ: 1. Въ единственномъ числѣ: а) одушевленныхъ мужескаго рода (259); б) неодушевленныхъ мужескаго рода (259—264); в) въ существительныхъ средняго рода (264—265); г) въ сущ. женскаго рода (265). 2. Во множественномъ числѣ (265—268).

Гл. VI. Общіе выводы . . . . . 269—270.

Указатель именъ авторовъ . . . . . 271—272.

Списокъ сокращеній . . . . . 273—276.

Дополненія . . . . . 277.

Функціи генитива въ южнорусской языковой области.

I.

Въ древности, уже у Аристотеля мы находимъ различеніе частей рѣчи и впервые встрѣчаемъ терминъ „падежи“ (πτώσεις) въ смыслѣ всякаго измѣненія слова чрезъ склоненіе или спряженіе [1]). Созданіемъ же грамматической терминологіи и употребленіемъ термина πτώσεις въ его современномъ смыслѣ, т. е. примѣнительно только къ формамъ склоненія, мы обязаны собственно стоикамъ [2]). Хризиппу приписываютъ сочиненіе περὶ τῶν πέντε πτώσεων [3]). Этой же школѣ принадлежитъ опредѣленіе именительнаго падежа, какъ прямого (ὀρθή), въ отличіе отъ другихъ косвенныхъ (πλάγιαι).

Въ исторіи ученія о падежахъ [4]) мы различаемъ нѣсколько моментовъ, которые, хотя не отличаются строгой послѣдовательностью, тѣмъ не менѣе представляютъ въ нѣкоторомъ смыслѣ своеобразныя точки зрѣнія, обусловленныя, какъ общи-

---

[1]) Steinthal, H. Geschichte der Sprachwissenschaft bei den Griechen und Römern. Berlin 1890—91. I, 264, 268.

[2]) Steinthal, op. cit., 301.

[3]) Штейнталь полагаетъ, что эти пять падежей были именит., родит., дат., винит. и нарѣчіе, такъ какъ звательный у стоиковъ не считался падежомъ, нарѣчіе же еще у Аристотеля называлось πτῶσις. Op. cit., 302. См. подробнѣе у Гюбшмана: Zur Casuslehre, 9—10.

[4]) Исторію вопроса о значеніи падежей см. у Hübschmann, H. Zur Casuslehre. M. 1875; Penka, K. Die Nominalflexion der indogermanischen Sprachen. Wien 1878 и Нетушила: Этюды и матеріалы для научнаго синтаксиса латинскаго языка. X. 1885. Литература о падежахъ у Бругмана: Grundriss d. v. Gramm.[2] Bd. II. T. II, 464—466.

ми успѣхами языкознанія, такъ и задачами изслѣдованія. Въ первой стадіи, древнѣйшей, когда изученіе языка преслѣдовало философскія и практическія цѣли, мы встрѣчаемъ болѣе или менѣе случайную группировку фактовъ и объясненіе ихъ, основанное на этой группировкѣ. Apollonius Dyscolos, повидимому, первый изложилъ греческій синтаксисъ, какъ систематическое цѣлое. Въ дошедшемъ до насъ трудѣ περὶ συντάξεως III, 32, сохраняя, завѣщанный традиціей философовъ-грамматиковъ порядокъ падежей, онъ считаетъ именительный падежъ основной формой, отъ которой какъ бы отпали остальные падежи, и старается выяснить, какіе глаголы и почему сочетаются съ тѣмъ или другимъ падежомъ. Позднѣйшіе византійскіе грамматики въ общемъ находились подъ вліяніемъ авторитета Аполлонія Дискола, касались частныхъ вопросовъ, напр., что такое падежъ, на чемъ основанъ ихъ порядокъ и т. под, не внося въ сложившуюся традицію новыхъ точекъ зрѣнія. Исключеніемъ въ этомъ отношеніи является Maximus Planudes, который, хотя также примыкаетъ въ своемъ περὶ συντάξεως къ Аполлонію, однако въ ученіи о падежахъ его можно считать первымъ представителемъ, получившей широкое развитіе и новое обоснованіе въ XIX вѣкѣ, такъ называемой локалистической теоріи. Онъ находилъ, что движеніе въ пространствѣ отъ чего-нибудь къ чему-нибудь и находящійся между ними покой получили свое выраженіе въ трехъ косвенныхъ падежахъ; порядокъ ихъ соотвѣтствуетъ тремъ стадіямъ, въ которыя вступаетъ движущееся тѣло: исходный моментъ — откуда (πόθεν) — заключается въ родительномъ падежѣ, пребываніе — гдѣ (ποῦ) — въ дательномъ, и движеніе — куда (πῆ) — въ винительномъ [1]).

Римскіе грамматики не внесли собственно ничего новаго въ ученіе о падежахъ: роль ихъ ограничилась рабскимъ подражаніемъ греческимъ ученіямъ и неудачнымъ переводомъ греческихъ грамматическихъ терминовъ. Изъ римскихъ ученыхъ заслуживаетъ упоминанія Priscian, такъ какъ средніе вѣка, заим-

---

[1]) ὅπως κατά τινα φυσικὴν ἀκολουθίαν αἱ τρεῖς αὗται ἐρωτήσεις, τὸ πόθεν καὶ ποῦ καὶ πῆ, τὰς τρεῖς πλαγίας ἐκληρώσαντο πτώσεις. Hübschmann, op. cit. 26.

ствуя грамматику у римлянъ, главнымъ образомъ, слѣдовали Присціану въ его пріемахъ и взглядахъ.

Проблески критическаго отношенія къ старой греко-римской традиціи мы находимъ уже на зарѣ новаго времени. J. C. Scaliger (1484—1558) въ соч. „De causis linguae latinae libri tredecim“ указалъ на произвольность и разнообразіе въ названіи одного и того же падежа, такъ какъ эти названія опредѣляются не грамматическимъ отношеніемъ словъ, входящихъ въ извѣстное сочетаніе, а ихъ вещественнымъ значеніемъ, такъ, напр., родительный называется даже uxorius, но въ сочетаніи Hectoris Andromache онъ будетъ maritalis, а въ выраженіи Caesar Sylvii pater—filialis и т. под., въ виду чего онъ предлагаетъ называть падежи просто по порядку — первый, второй и т. дал.

Древними греками и позднѣйшими учеными до XIX ст. грамматика понималась какъ искусство (τέχνη) [1]), сообразно съ ея практическими цѣлями сначала научить понимать писателя, а затѣмъ нормировать usus языка, и искусство это строилось на логической основѣ, но усиленіе въ ней логической регламентаціи относится къ XIX вѣку. Подъ вліяніемъ могучаго толчка, даннаго философской мысли Кантомъ, создается такъ называемое логическое направленіе въ изученіи языка. Въ основѣ этого направленія лежало убѣжденіе, что законы мышленія и законы языка совершенно тожественны. G. Hermann (1772—1848) [2]), стремясь вывести грамматику изъ ея эмпирическаго состоянія и возвести на степень самостоятельной научной дисциплины, первый примѣнилъ къ ней Кантовы категоріи, думая съ ихъ помощью вывести законы греческаго языка. О падежахъ онъ училъ слѣдующимъ образомъ. Каждое лежащее въ имени понятіе можетъ мыслиться само по себѣ безотносительно, или же въ отношеніи къ мыслящему лицу или другому понятію. Первое отношеніе называется субъективнымъ, второе объективнымъ. Для выраженія понятія по себѣ,

---

[1]) Steinthal, op. cit., II, 164 и далѣе.

[2]) Godfredi Hermanni. De emendata ratione Graecae grammaticae. Lipsiae, 1801.

внѣ его отношенія къ другому понятію или мыслящему лицу, служитъ форма именительнаго падежа. Если понятіе выражаетъ субъективное отношеніе, т. е. отношеніе къ лицу мыслящему, то формою для выраженія этого отношенія служитъ звательный падежъ. Косвенными падежами выражается объективное отношеніе, т. е. отношеніе одного понятія къ другому. Количество косвенныхъ падежей опредѣляется категоріями отношеній. Таковы субстанція и акциденція, причина и слѣдствіе и взаимодѣйствіе. Субстанцію обозначаетъ родительный падежъ, напр., въ выраженіи Atheniensium respublica — Atheniensium мыслится, какъ субстанція, которой акциденція respublica. Винительный падежъ выражаетъ акциденцію: въ примѣрѣ teneo librum книга есть акциденція того, кто ее держитъ. Дательный служитъ выраженіемъ слѣдствія, напр., scribere alicui. Для выраженія взаимодѣйствія языкъ не создалъ падежа.

Дальнѣйшее развитіе логическое направленіе получило въ трудахъ C. Michelsen'a [1]) и C. F. Becker'a [2]). Исходя изъ тѣхъ же принциповъ, что и Германъ, Михельсенъ признаетъ два закона отношеній: законъ причинности, т. е. необходимую связь между причиной и слѣдствіемъ и законъ финальности, необходимую связь между цѣлью и дѣйствіемъ. Разсматривая эти отношенія, мы должны исходить изъ предложенія, какъ выраженія мысли. Основа предложенія — глаголъ; онъ выражаетъ нѣкоторое явленіе жизни. Каждое явленіе имѣетъ причину и производитъ какое-нибудь слѣдствіе. Первая выражается подлежащимъ, т. е. именительнымъ падежомъ, второе — винительнымъ, какъ падежомъ объекта. Это два абсолютно необходимые падежа. Звательный, какъ падежъ обращенія, сливается логически съ именительнымъ. Цѣль выражается въ дательномъ падежѣ, которому присуща только относительная необходимость. Къ этому подходитъ родительный, какъ аттрибутивный падежъ субъективности. Беккеръ же видѣлъ въ

---

[1]) „Casuslehre der lateinischen Sprache vom causal-localen Standpuncte aus". Berlin 1843.

[2]) „Organismus der Sprache". 1841.

предложеніи сліяніе общаго съ частнымъ, противоположеніе дѣятельности субстанціальности. Въ предложеніи онъ усматриваетъ только три рода отношеній: предикативное — между подлежащимъ и сказуемымъ, аттрибутивное — когда подлежащее развивается на почвѣ противоположности аттрибута и его существительнаго, и объективное — когда сказуемое развивается, вступая въ отношеніе съ существительнымъ. Аттрибутивное отношеніе, кромѣ прилагательнаго и существительнаго въ оппозиціи, выражается также родительнымъ падежомъ, который въ этомъ случаѣ приравнивается къ прилагательному. Объективное отношеніе выражается падежами, предлогами и нарѣчіями, при чемъ нарѣчія могутъ разсматриваться, какъ падежи, такъ что всѣ формы объекта сводятся къ падежамъ и предлогамъ. Такимъ образомъ Беккеръ не связывалъ съ падежомъ опредѣленнаго отношенія, и установленныя имъ отношенія обусловливаются характеромъ сочетанія словъ въ предложеніи.

Какъ логическая теорія старалась вывести употребленіе падежей изъ готовыхъ основныхъ понятій, данныхъ въ логическихъ категоріяхъ, такъ почти одновременно съ ней въ началѣ XIX ст. возрождается локалистическая теорія [1]), въ основѣ которой лежали не менѣе догматическія предпосылки, что падежныя формы возникли изъ пространственныхъ представленій, и что значеніе падежей первоначально было локальное и только позже метафорически падежи стали употребляться для выраженія временныхъ и логическихъ отношеній. Это убѣжденіе покоилось на томъ положеніи В. Гумбольдта, что мышленіе и его выраженіе, языкъ, исходитъ изъ чувственнаго, и что самая первоначальная форма чувственнаго созерцанія — пространственная. Однако въ опредѣленіи основного локальнаго значенія падежей мы не находимъ у представителей этой теоріи общаго согласія. Такъ, Dölecke въ своемъ разсужденіи о падежахъ (1814) и въ нѣмецко-латинской грамматикѣ (1826)

---

[1]) Holzweissig, Fr. Wahrheit und Ihrthum der localistischen Casustheorie. Leipzig. 1877. Нетушилъ, И. Локализмъ. Журн. Мин. Нар. Пр. 1881, ч. 215.

приписываетъ родительному, дательному и аблятиву основное значеніе — *откуда*, *куда*, *гдѣ*, считая именительный и винительный падежами субъекта и объекта. F. Wüllner [1]) учитъ, что родительный падежъ имѣетъ пространственное значеніе на вопросъ — откуда? дательный на вопросъ — гдѣ? и винительный — куда? Звательный и именительный не входятъ въ область локализма. Полнѣе другихъ разработалъ эту теорію J. A. Hartung [2]). Онъ дѣлитъ падежи на двѣ группы: одна выражаетъ движеніе, другая покой. Къ первой относятся родительный и винительный для двухъ отношеній — *откуда* и *куда*; ко второй — творительный и дательный, при чемъ первый указываетъ пунктъ, на которомъ пребывающій находится (гдѣ?), а второй тотъ, который имъ имѣется въ виду.

Названные первые локалисты оперировали въ области отдѣльныхъ языковъ, латинскаго и греческаго, и на нихъ главнымъ образомъ базировали свои теоріи. Новая школа локалистовъ съ Боппомъ и Поттомъ во главѣ исходила изъ убѣжденія, что нельзя объяснить „первоначальнаго“ значенія формъ, не считаясь съ фактами другихъ языковъ, и обратила вниманіе на выясненіе морфологическаго состава падежей, предполагая такимъ путемъ выяснить исходное ихъ значеніе. Боппъ, разлагая слово на основу и падежное окончаніе, указывалъ, что основа представляетъ чистое номинальное понятіе, падежный же суффиксъ выражаетъ отношеніе, въ которомъ оно выступаетъ въ предложеніи. Изъ числа падежей онъ исключаетъ только звательный, который, по его мнѣнію, представляетъ чистую основу, отличаясь отъ нея только удареніемъ, и употребляется внѣ всякаго грамматическаго отношенія. „Выражаютъ же падежныя окончанія, по его мнѣнію, взаимныя, преимущественно и первоначально единственно пространственныя, отъ пространства на время и причину перенесенныя, отношенія именъ, т. е. лицъ языковаго міра другъ къ другу“ [3]). Поттъ,

---

[1]) Wüllner, F. Bedeutung der sprachlichen Casus und Modi. Münster 1827.

[2]) Hartung, J. Ueber die Bildung und Bedeutung der Casus in der griechischen und lateinischen Sprache. Erlangen 1831.

[3]) Vergleichende Grammatik. 1², 245, § 115.

продолжая попытку Боппа найти этимологическимъ путемъ первоначальное значеніе падежей, пришелъ къ выводу, что суффиксы косвенныхъ падежей образовались не изъ мѣстоименныхъ темъ, а изъ постпозитивныхъ предлоговъ съ спеціально пространственнымъ значеніемъ, которое позже сдѣлалось болѣе общимъ и абстрактнымъ [1]).

Рѣзкимъ критикомъ всѣхъ предыдущихъ теорій явился Th. Rumpel въ своемъ Casuslehre in besonderer Beziehung auf die griech. Sprache dargestelt. Halle. 1845. Отрицательно относясь къ эмпирическому направленію, онъ находилъ, что вредное его вліяніе на пониманіе отдѣльныхъ грамматическихъ конструкцій сказывается въ томъ, что сужденіе о грамматическихъ отношеніяхъ опредѣляется матеріальнымъ значеніемъ словъ, стоящихъ въ этомъ отношеніи; такимъ образомъ грамматическое отношеніе смѣшивается съ вещественнымъ, форма рѣчи съ ея содержаніемъ. Таково, напр., совершенно ненаучное раздѣленіе и различіе винительнаго объекта по значенію глаголовъ, съ которыми онъ сочетается, такъ какъ въ выраженіяхъ: ребенка родить или ребенка носить, бить, любить и т. п. винительный, какъ грамматическая форма, тотъ же самый; такъ же ненаучна классификація значеній родительнаго падежа по рубрикамъ genitivus possesoris, possessionis, qualitatis, materiae, partitivus и т. под. Затѣмъ правильное значеніе грамматическихъ явленій искажается еще тѣмъ, что языкъ обсуждается по переводу на другой, обыкновенно родной языкъ. Этому ложному пріему обязанъ, напримѣръ, греческій винительный многочисленными значеніями, которыя ему приписываютъ: онъ долженъ выражать не только внѣшній и внутренній объектъ, но также и направленіе κνίσσῃ δ' οὐρανόν ἶκε, цѣль ἐλθεῖν ἀγγελίην и т. д.

Возражая противъ принциповъ логическаго направленія, Румпель указывалъ, что законы мысли и языка не одни и тѣ же, и поэтому нельзя отожествлять логическія и грамматическія категоріи. Грамматическія категоріи хотя не нелогичны, но никакимъ образомъ съ логическими не совпадаютъ и должны

---

[1]) Etymologischen Forschungen. 1. Aufl. (1836), II. Th. 623.

быть найдены независимо отъ нихъ изъ самаго языка, такъ какъ одно и то же логическое содержаніе передается въ разныхъ языкахъ различно. Съ принятіемъ этого положенія падаютъ всѣ a priori на логическомъ базисѣ построенныя грамматическія системы.

Аргументація Румпеля противъ локалистической теоріи заключается въ двухъ положеніяхъ: 1) онъ указываетъ на фактъ, что въ греческомъ языкѣ для локальныхъ отношеній существуютъ особые суффиксы (θεν — откуда, θι или ι — гдѣ, δε, σε, ζε — куда); 2) онъ констатируетъ, что эти суффиксальныя образованія не есть настоящіе падежи, такъ какъ они могутъ вполнѣ замѣняться предлогами и дѣйствительно замѣняются. Наконецъ онъ спрашиваетъ, если дѣйствительно локальныя отношенія выражаются при посредствѣ особыхъ суффиксовъ или предлоговъ, то можно ли серьезно думать, что языки создали еще родительный, дательный и винительный для той цѣли, чтобы обозначать *откуда, гдѣ, куда*, что должно было быть въ томъ случаѣ, если бы основное значеніе падежей было локальное.

Взамѣнъ отвергнутыхъ теорій Румпель предлагаетъ свою. По его опредѣленію предложеніе состоитъ изъ подлежащаго (= именит. падежъ) и сказуемаго; если сказуемое переходный глаголъ, то при немъ можетъ быть объектъ (= винит. падежъ); если имя (подлежащее или объектъ) опредѣляется существительнымъ, то употребляется родит. падежъ; если опредѣляется подлежащее и сказуемое вмѣстѣ, то употребляется дательный падежъ, который можетъ дифференцироваться въ ablat., instrum., locat. и dativ. въ тѣсномъ смыслѣ. Насколько его теорія оправдывается въ примѣненіи къ родительному падежу, мы разсмотримъ ниже.

Важнѣйшей заслугой Румпеля Гюбшманъ [1]) считаетъ открытіе, „что главные падежи нашихъ языковъ не служатъ ни для выраженія локальныхъ, ни каузальныхъ, ни вообще логически опредѣленныхъ отношеній, но, говоря однимъ словомъ, чисто грамматическіе. И это открытіе для ученія о падежахъ

---

[1]) Op. cit., 73.

эпохально"; тогда какъ Пенка [1]) видѣлъ принципіальную ошибку Румпеля въ томъ, что тотъ настаивалъ на необходимости выводить законы языка, грамматическія категоріи, изъ самаго языка, а не изъ чего другого. „Это требованіе, по мнѣнію Пенки, покоится на ошибочномъ взглядѣ, что языкъ такой же самостоятельный организмъ, какъ другіе организмы въ природѣ, тогда какъ уже Гумбольдтомъ указано, что языкъ коренится въ постоянной духовной дѣятельности человѣка и внѣ человѣческаго духа самостоятельнаго бытія не имѣетъ. Сообразно съ этимъ грамматика и все языкознаніе вообще покоится на психологической основѣ, и психологія есть то, съ помощью чего мы должны объяснять языкъ и его формы. Но съ этимъ также отнимается почва для принятія такъ называемыхъ грамматическихъ категорій и вслѣдствіе этого совершенно не оправдывается говорить о грамматическихъ падежахъ". Едва ли можно признать приведенную аргументацію Пенки убѣдительной: заслугой Румпеля слѣдуетъ признать именно то, что онъ ставитъ ему въ вину, т. е. грамматическую точку зрѣнія. Языкъ, конечно, есть дѣятельность человѣческаго духа, но не въ смыслѣ сознательнаго творчества, а какъ безсознательный продуктъ этой дѣятельности, и, какъ справедливо замѣтилъ современный мыслитель [2]), объектомъ грамматическаго изученія является именно языкъ, самъ по себѣ, какъ лингвистическій организмъ; и процессы языковыхъ измѣненій происходятъ въ значительной степени внѣ сознанія человѣка, слѣдовательно, опредѣляются своими законами, хотя и коренящимися въ психикѣ человѣка.

Fr. Holzweissig [3]), между прочимъ, указываетъ на слабость аргументаціи Румпеля по отношенію къ локалистической теоріи. Онъ указываетъ на то, что на почвѣ того же грече-

---

[1]) Penka, K. Die Nominalflexion der indogermanischen Sprachen. Wien. 1878, стр. 22.

[2]) Sechehaye, Ch A. Programme et méthodes de la linguistique théorique. Paris. 1908, стр. 24. Также Meyer-Lübke. Grammatik der Roman. Sprachen. T. III, § 4.

[3]) Holzwessig, Fr. Wahrheit und Ihrthum der localistischen Casustheorie. Lpz. 1877.

скаго языка можно сдѣлать наблюденіе, сравнивая языкъ Гомера и позднѣйшій, что ранѣе для выраженія локальныхъ отношеній пользовались только падежами, а позже они выражались предложнымъ употребленіемъ; затѣмъ языкъ, можетъ быть, одновременно въ своемъ неограниченномъ творчествѣ создалъ многія формы для выраженія локальныхъ отношеній. Нѣкоторыя образованія сохранили только локальное значеніе (θε, θι, δε), другія перешли изъ пространственныхъ на логическія отношенія, и если локальное отношеніе не совершенно исчезло, то въ значительной мѣрѣ отступило на задній планъ. Обстоятельство, что существуютъ чисто локальныя формы въ языкѣ, никоимъ образомъ не можетъ служить аргументомъ, что другія формы не могутъ исходить изъ основного локальнаго значенія.

Курціусъ въ вышедшемъ въ 1867 году соч. Zur Chronologie der Indogermanischen Sprachforschung [1]) выступилъ съ теоріей разновременнаго образованія падежей. Въ этомъ трудѣ онъ придерживается мнѣнія, высказаннаго еще въ 1863 г. [2]) о дѣленіи падежей на двѣ группы. Къ первой относятся звательный, именительный и винительный; ко второй — остальные. Первая группа болѣе ранняго образованія, при чемъ звательный восходитъ къ безпадежному періоду и представляетъ чистую основу. Мѣстоименные элементы s и m мало-по-малу фиксировались, образовавъ именительный и винительный падежи. Но можно думать, что сначала было только два падежа — звательный падежъ съ m- суффиксомъ, затѣмъ возникъ падежъ съ s- суффиксомъ для точнѣйшаго указанія на ближайшее, при чемъ m- суффиксъ означалъ дальнѣйшее. Затѣмъ оба суффикса дифференцировались: первый сталъ обозначать именительный падежъ, второй — винительный. Мысль, проводимая Курціусомъ въ „Zur Chronologie“ и въ „Erläuterungen“ [3]) заключалась въ томъ, что объясняя функціи падежей, необходимо исходить изъ разсмотрѣнія самой формы падежа и ея судебъ, а не изъ отвлеченныхъ принциповъ.

---

[1]) 2-е изд. 1873, стр. 71 и дал.
[2]) Verhandl. der Meissner Philologenvers. 1863, стр. 45 и дал.
[3]) Erläuterungen zu meiner griechischen Schulgrammatik. 1870.

Дельбрюку [1]) казалось невозможнымъ доискаться первоначальнаго значенія падежей на основаніи этимологическихъ разысканій; болѣе надежнымъ ему представлялось исторически изслѣдовать употребленіе падежей въ отдѣльныхъ языкахъ. Поступая такимъ образомъ, мы должны будемъ, думаетъ онъ, придти къ одному или нѣсколькимъ значеніямъ, которыя послужили основаніемъ остальнымъ. Этимъ путемъ Дельбрюкъ нашелъ, что аблятивъ обозначаетъ отдѣленіе чего-нибудь отъ предмета, выраженнаго аблятивомъ. Локативъ — падежъ мѣста на вопросъ *гдѣ*? Основное значеніе инструменталя — понятіе сосуществованія. Синкретизмъ падежей Дельбрюкъ ставитъ въ связь съ развитіемъ предлоговъ, при чемъ значеніе падежей стало падать и они начали смѣшиваться.

Формально этимологическая точка зрѣнія Курціуса и локалистическая Дельбрюка нашла своего примирителя въ лицѣ J. Jolly (Geschichte des Infinitivs. München, 1873). Онъ развилъ далѣе мнѣніе Курціуса о постепенномъ развитіи падежей по принципу ихъ относительной важности и объему употребленія. По аналогіи съ самымъ употребительнымъ и многосторонним винительнымъ падежомъ можно предположить, что послѣ него древнѣйшимъ былъ родительный, какъ самый важный послѣ винительнаго; затѣмъ развился дательный и локативъ, при чемъ локативъ сохранилъ преимущественно пространственное значеніе, замѣтное еще и въ дательномъ. Позднѣйшими падежами признаются инструменталь и аблятивъ.

Интересно еще отмѣтить хронологическую точку зрѣнія A. Ludwig'a [2]) на падежи. Образованіе падежей онъ относитъ къ эпохѣ образованія основъ. Указательныя частицы, слившись съ корнями, превратились въ суффиксы, слѣдовательно, ихъ первоначальное значеніе указательное, которое ближе опредѣлялось связью съ остальной рѣчью. Слѣдовательно, падежи, которые были тѣми же основами, въ началѣ имѣли обширное и неопредѣленное значеніе и понемногу приспособлялись къ ка-

---

[1]) Ablativ, localis und instrumentalis im Altindischen, Lateinischen, Griechischen und Deutschen. Berlin. 1867 — Ueber den indogermanischen, speciell den vedischen Dativ. (KZ. 1869, XVIII, 99).

[2]) Ludwig, A. Der Infinitiv im Veda. Prag. 1871.

кому-нибудь частному отношенію. Такія неопредѣленныя основы Людвигъ называетъ „инфинитивами“. Изъ нихъ постепенно образовались разныя глагольныя и именныя формы. Такимъ образомъ ни одинъ падежъ не имѣлъ исконнаго опредѣленнаго значенія, и обозначеніе извѣстнаго отношенія не сосредоточивалось на одномъ падежѣ. Пониманіе смысла падежа обусловлено его связью съ другими словами.

Хотя локалистическая теорія, какъ мы видѣли, подверглась сильной критикѣ, и выдвинуты были иныя точки зрѣнія, однако она не окончательно утратила своихъ сторонниковъ, и ея продолжали придерживаться, хотя съ значительными ограниченіями, позднѣйшіе ученые Гюбшманъ [1]), Гольцвейсигъ [2]), Ф. Мюллеръ [3]), Пенка [5]) и др. Эти ученые, какъ уже Аренсъ [5]), дѣлили падежи на грамматическіе (формальные) и неграмматическіе. Къ первой категоріи относились именит., винит., родит.; ко второй — локативъ, аблятивъ, инструменталь. Каждый изъ названныхъ авторовъ своеобразно оправдываетъ принятое раздѣленіе. Гюбшманъ, напр., отыскиваетъ аналогіи въ семитическихъ языкахъ, а также въ якутскомъ, монгольскомъ, бурятскомъ и другихъ; Гольцвейсигъ подкрѣпляетъ это раздѣленіе аналогіей семитическихъ языковъ, гдѣ такое различіе окончательно установилось.

Впослѣдствіи Дельбрюкъ отказался отъ локалистическаго пониманія падежей и въ своемъ Vergleich. Syntax (188) подъ вліяніемъ Гедике [6]), даетъ слѣдующее опредѣленіе синтактической роли падежей: „посредствомъ падежей выражаются отно-

---

[1]) Zur Casuslehre. München. 1875.

[2]) Wahrheit und Ihrthum der localistischen Casustheorie. Leipzig. 1877.

[3]) Grundriss der Sprachwissenschaft. 1. 1877; Einleitung in die Sprachwissenschaft. W. 1876.

[4]) Die Nominalflexion der indogermanischen Sprachen. Wien. 1878.

[5]) Аренсъ (Ahrens), примиряя логическое и локалистическое направленія, на съѣздѣ филологовъ въ Мейсенѣ (Verhandlungen der 22 Philologenversammlung in Meissen. Lpz. 1864, 56, 57) высказался за необходимость различать логическіе и топическіе падежи. Къ первымъ онъ относилъ род., дат. и винит., ко вторымъ абл., локат. и инструменталь. Первые необходимы, такъ какъ находятся во всѣхъ языкахъ; вторые въ извѣстной мѣрѣ роскошь языка: ихъ можно замѣнить предлогами.

[6]) Gaedicke, C. Der Accusativ im Veda. Breslau. 1880, 25—26.

шенія, въ которыхъ стоитъ именное понятіе къ глагольному. Оно можетъ быть носителемъ или центромъ дѣйствія (именительный п.), или подлежать ему, а именно, или близко и вполнѣ (винительный п.), или отчасти (родительный п.), или такъ, что дѣйствіе происходитъ, имѣя въ виду субстантивное понятіе (дательный п.). Далѣе можетъ субстантивное понятіе при исполненномъ носителемъ дѣйствіи занимать сопровождающее, вспомогательное, служебное мѣсто (инструменталь). Наконецъ, оно можетъ указывать пунктъ, отъ котораго слѣдуетъ дѣйствіе (аблятивъ) или мѣсто, въ которомъ оно разыгрывается (локалисъ). Цѣль, къ которой стремится дѣйствіе, такимъ образомъ первоначально не обозначалась падежомъ, но развивалась при винительномъ и дательномъ, а именно вѣрнѣе при винительномъ, можетъ быть также при дательномъ, еще въ эпоху общаго языка".

Бругманъ принимаетъ всецѣло обобщенія падежныхъ значеній, данныя Дельбрюкомъ, но прибавляетъ, что „такія основныя значенія не болѣе, какъ этикетки, служащія для внѣшняго оріентированія. Онѣ указываютъ на одну или двѣ легко абстрагируемыя болѣе общія черты извѣстнаго падежа, но ихъ ни въ какомъ случаѣ нельзя класть въ основу историческаго развитія, какъ будто бы изъ нихъ развились всѣ отдѣльные способы употребленія. Настоящія основныя значенія индоевропейскихъ падежныхъ формъ покрыты мракомъ, съ одной стороны потому, что происхожденіе падежныхъ формантовъ не ясно, съ другой стороны потому, что мы не знаемъ, какая изъ синтактическихъ связей, въ которыхъ каждый падежъ употреблялся съ индоевропейскаго времени, была первоначальна, и какія произошли передвиженія въ складѣ предложенія; то, что намъ является, какъ „падежъ", съ самаго начала не должно было имѣть характера этой части рѣчи (что въ первую очередь имѣетъ значеніе для родительнаго). Кромѣ того, должно обратить вниманіе, что, гдѣ стоитъ нѣсколько рядомъ фонетико-исторически не объединенныхъ формантовъ, напр., въ родит. ед. и инструмент. ед., вѣроятно также сначала рядомъ

были различные способы употребленія, которые секундарно слились“ [1]).

Заключая свой бѣглый обзоръ ученій о падежахъ, позволю себѣ еще остановиться на „психолого-логической“ классификаціи падежей, предложенной В. Вундтомъ [2]). Вундтъ начинаетъ свое изложеніе о падежахъ критикой логической и локалистической теорій, которыя, по его мнѣнію, принципіально не различаются, такъ какъ у той и другой руководящимъ было логическое различіе падежей, только лежало оно въ разныхъ сферахъ. Затѣмъ онъ указываетъ на невозможность историческимъ путемъ доискаться основного значенія падежей и возстаетъ противъ ихъ дѣленія на логико-грамматическіе и локальные, при чемъ, какъ замѣтилъ Дельбрюкъ [3]), Вундтъ направляетъ свою аттаку на оставленную крѣпость, такъ какъ дѣленіе падежей на двѣ названныя группы представляетъ давно уже пережитый въ исторіи ученія о падежахъ моментъ, и никакого научнаго значенія не имѣетъ. Признавъ дѣленіе падежей на грамматическіе и локальные недостаточнымъ и натянутымъ, какъ построенное на одностороннихъ абстракціяхъ, Вундтъ указываетъ, что самъ языкъ въ различныхъ своихъ формахъ и ступеняхъ развитія даетъ критерій для рѣзкаго различія обѣихъ этихъ группъ падежей. Критерій этотъ заключается въ томъ, что при одномъ родѣ падежей именная основа можетъ безъ всякихъ опредѣляющихъ элементовъ совершенно достаточно выразить падежную форму, при другомъ же такіе ближе опредѣляющіе элементы всегда должны быть на лицо. Первую группу падежей онъ называетъ падежами внутренняго опредѣленія, вторую — падежами внѣшняго опредѣленія. Къ падежамъ внутренняго опредѣленія онъ причисляетъ именительный, винительный, дательный (какъ падежъ косвеннаго объекта) и родительный. Субъектъ и объектъ предложенія мо-

---

[1]) Brugmann, K. Kurze vergleichende Grammatik d. indog. Sprachen. Strassburg, 1904. S. 417—418.

[2]) Wundt, W. Völkerpsychologie. Bd. II. Die Sprache. 2. Teil. Leipzig. 1. Aufl. 1900, 2. 1904. S. 60—90.

[3]) Delbrück, B. Grundfragen der Sprachforschung mit Rücksicht auf W. Wunds Sprachpsychologie erörtert. Strassburg, 1901. S. 126.

гутъ обойтись безъ различія въ словесной формѣ, такъ именительный и винительный достаточно различаются мѣстомъ при глаголѣ, чтобы вполнѣ недвусмысленно выразить свои функціи. Также мѣсто при прямомъ объектѣ, т. е. при винит. падежѣ, можетъ вполнѣ достаточно выразить отношеніе косвеннаго объекта къ прямому и связанному съ нимъ глагольному понятію. Подобно тому, какъ для этихъ трехъ падежей глаголъ образуетъ центръ, къ которому приноравливается ихъ значеніе, такъ родительный падежъ первоначально находится при имени, образуя его аттрибутивное опредѣленіе. Такимъ образомъ характерный признакъ психологическо-логической природы этихъ падежей въ томъ, что они могутъ обойтись безъ опредѣляющихъ элементовъ, и отъ этого нисколько не пострадаетъ ясность и опредѣленность значенія. Совсѣмъ не то съ падежами внѣшняго опредѣленія, къ которымъ относятся всѣ остальные. Общій ихъ признакъ заключается въ томъ, что „форма отношенія, подразумѣваемая при двухъ понятіяхъ, въ самыхъ понятіяхъ не дана, а предполагаетъ къ нимъ относящееся особое понятіе отношенія, которое при одной и той же парѣ понятій можетъ быть очень разнообразнаго свойства“ [1]). Дальнѣйшее важное различіе обоихъ родовъ падежей состоитъ въ томъ, что число падежей внутренняго опредѣленія, по всей видимости, строго ограничено: нѣтъ языка, въ которомъ ихъ было бы болѣе четырехъ. Число же формъ внѣшняго опредѣленія безконечно. Вундтъ самъ признаетъ, что его раздѣленіе падежей въ сущности не отличается отъ стараго, и различіе собственно въ мотивахъ дѣленія. Старое дѣленіе исходило изъ противоположенія логическаго и созерцательнаго (въ частности локальнаго), Вундтъ находитъ такое противоположеніе неправильнымъ; затѣмъ, старое дѣленіе не исходило отъ простыхъ формъ понятій, которыя могутъ выражаться падежными формами именъ или имъ соотвѣтствующаго другого вспомогательнаго средства, а стремится привести въ опредѣленный логическій порядокъ реальныя падежныя образованія отдѣльныхъ

---

[1]) Op. cit., 85.

языковъ, въ которыхъ не рѣдко слились различныя падежныя понятія.

Зюттерлинъ [1]) въ своемъ разборѣ психологіи языка Вундта указалъ на неудовлетворительность предложеннаго Вундтомъ раздѣленія падежей, такъ какъ оно не согласуется съ языковыми фактами, напр., падежи внѣшняго опредѣленія въ языкахъ богатыхъ окончаніями бываютъ лишены окончанія, а падежи внутренняго опредѣленія въ языкахъ бѣдныхъ окончаніями указываются особыми обозначеніями.

Изъ сдѣланнаго обзора видно, что изслѣдователи главнымъ образомъ стремились выяснить себѣ основныя значенія падежныхъ формъ, исходя изъ которыхъ можно было бы объяснить развитіе позднѣйшихъ значеній. Хотя теоретически и признавалось, что языкъ есть ἐνέργεια, но старое пониманіе его, какъ ἔργον оставалось долго руководящимъ въ научныхъ изысканіяхъ. Отсюда стремленіе къ исканію исходныхъ моментовъ, основныхъ значеній. Пути для рѣшенія этого вопроса, какъ мы видѣли, были различны. Сначала старались найти основное значеніе, руководясь чисто апріорными соображеніями, но кромѣ безсодержательнаго логическаго схематизма, ничего не получилось для выясненія языковыхъ процессовъ. Затѣмъ былъ сдѣланъ рядъ попытокъ отыскать основное значеніе этимологическимъ путемъ, разлагая слово въ падежной формѣ на его составные элементы и изъ опредѣленія ихъ смысла выяснить значеніе падежа. И эта попытка не дала удовлетворительныхъ результатовъ, такъ какъ, во-первыхъ, этимологическимъ путемъ не удалось вскрыть происхожденіе падежныхъ формантовъ; во-вторыхъ, при этомъ пріемѣ упускалось изъ виду, что всякое сложное образованіе слѣдуетъ понимать, какъ синтезъ, „именно въ томъ смыслѣ, по которому синтезъ создаетъ нѣчто такое, что не заключено въ слагаемыхъ частяхъ, взятыхъ порознь“ (Гумбольдтъ). Такъ что, если бы намъ и удалось разложить сложное единство слова на его составныя части и возстановить относительную фонетическую первобытность этихъ ча-

---

[1]) Sütterlin, L. Das Wesen der Sprachlichen Gebilde. Kritische Bemerkungen zu Wilhelm Wunds Sprachpsychologie. Heidelberg. 1902. S. 103.

стей и опредѣлить ихъ значеніе [1]), то и тогда мы почти ничего не получили бы для цѣлаго. Въ свое время также Дельбрюкъ, признавая несостоятельность прежнихъ путей, пытался посредствомъ историческаго наблюденія употребленія отдѣльныхъ падежей найти ихъ основное значеніе, при чемъ такъ его опредѣлялъ: „Древнѣйшее достижимое значеніе падежа, все равно изъ одного или изъ многихъ понятій состоящее, мы называемъ основнымъ понятіемъ. Этимъ естественно не сказано, что это основное понятіе связывалось съ падежомъ, когда создалась падежная форма, но только, что теперь не удалось проникнуть въ исторіи падежа далѣе, какъ до этого или до этихъ понятій“ [2]). Но разъ „историческій“ методъ не достигалъ поставленной цѣли, то этимъ самъ себя упразднялъ.

Попытки отыскать основныя значенія падежныхъ формъ не удались, но заслуга ихъ та, что онѣ выяснили невозможность разрѣшенія проблемы и указали, что причина ея неразрѣшимости заключается не въ отсутствіи данныхъ для рѣшенія, а во мнимости самой проблемы, что неизбѣжно должно было привести къ ея упраздненію. Правда, и позже терминъ „основное значеніе“ остается въ научномъ обиходѣ, но ему дается иное толкованіе: подъ основнымъ значеніемъ слѣдуетъ понимать тотъ объемъ употребленія падежа, какой онъ имѣлъ въ эпоху индоевропейскаго единства, къ которому мы восходимъ путемъ сравненія индоевропейскихъ языковъ [3]). Другими словами, понятіе основного значенія сводится къ нѣсколькимъ формуламъ, имѣющимъ не реальное, а методологическое значеніе.

---

[1]) Что принципіальное невозможно, такъ какъ искомое значеніе въ свое время обусловливалось связями, реально намъ теперь не данными; слѣдовательно, опредѣляя таковое, мы неизбѣжно должны были бы перенести на нихъ значенія позднѣйшихъ ихъ рефлексовъ.

[2]) „Ueber den indogermanischen, speciel den vedischen Dativ“ (K. Z. 1869. XVIII, 99).

[3]) Brugmann. R. Kurze vergl. Grammatik d. i.-g. Spr. § 529, S. 417.

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПУБЛИЧНАЯ ИСТОРИЧЕСКАЯ БИБЛИОТЕКА

II.

Теперь обратимся къ тому, какъ отразились названныя направленія въ ученіи о родительномъ [1]) падежѣ: его значеніи, функціи въ предложеніи и происхожденіи.

У грековъ форма родительнаго падежа носила названіе γενική, но впослѣдствіи также κτητική и πατρική, какъ видно изъ главы о падежахъ у Діонисія Θракійскаго [2]); у римлянъ genitivus, patrius casus и т. под. Изъ этого ясно, что древніе въ названіи падежей, въ частности родительнаго, исходили изъ признака, который имъ казался наиболѣе характернымъ для даннаго падежа. Вопросъ, какъ слѣдуетъ понимать терминъ γενική, возбужденъ былъ впервые Schömann'омъ, который считалъ латинскій переводъ этого термина genetivus неправильнымъ, объясняя γενικόν, какъ общее, родовое въ противоположность частному, видовому, и считаетъ болѣе правильнымъ переводъ Присціана (VI вѣкъ) словомъ generalis, не соглашаясь однако съ его толкованіемъ quod generalis esse videtur hic casus ex quo fere omnes derivationes, et maxime apud Graecos, solent fieri. Тогда какъ Schmidt въ своей полемикѣ съ Шеманомъ настаивалъ, что γενική потому такъ называется, что то, чье имя въ немъ является, обозначаетъ происхожденіе или условіе возникновенія другого [3]). Steinthal

---

[1]) Литературу о родит. пад. см. у Бругмана: Grundriss d. vergl. Grammatik. 2. Bearbeitung. Bd. II, T. II, L. 2, стр. 565.

[2]) Uhlig. G. Dionysii Tracis ars grammatica. Lipsiae. 1883.

[3]) Hübschmann. Zur Casuslehre. München, 1875, стр. 12, 13.

толкуетъ терминъ γενική въ смыслѣ, какой даетъ ему Штеманъ [1]). Въ томъ же смыслѣ понимаетъ его и Delbrück, который находитъ, что „выраженіе γενική должно было, вѣроятно, указывать, что родительный обозначаетъ γένος въ предложеніяхъ, какъ τοῦ ζώου τὸ μέν ἐστι θνητόν, τὸ δ'ἀ θάνατον, затѣмъ также значитъ то же, что и нашъ „партитивный“ и долженъ бы поэтому передаваться римлянами не чрезъ genetivus, а чрезъ generalis“ [2]). Apollonius Dyscolos [3]) въ своемъ περὶ συντάξεως (изд. Беккера 1817 г.) указываетъ на поссесивное значеніе родительнаго падежа, какъ на главное: Περὶ συντ. 62, 12: ἡ γὰρ γενικὴ κρατεῖ τὴν κτητικὴν ἔννοιαν; 1, 14: δι' ἄλλης δὲ πτώσεως οὐκ ἐμφανίζεται κτῆσις ἢ διὰ μόνης γενικῆς, чѣмъ и объясняется его названіе κτητική: 158. 14: ἡ γενικὴ ἐπὶ κτῆμα φέρεται, διὸ καὶ πρὸς ἐνίων κτητικὴ ἐκαλεῖτο. Кромѣ того, Аполлоній приписываетъ родительному падежу значеніе близкое къ страдательному: Περὶ συντ, 290, 28: τοῦ μέντοι πάθους ἐγγίζει ἡ κατὰ γενικὴν σύνταξιν; при глаголахъ воспріятія (ἐρᾶν τινος, κήδεσθαί τινος, αἰσθάνεσθαί τινος, ἀκούειν τινός и т. под.) сближая эти обороты съ родительнымъ при страдательномъ залогѣ съ предлогомъ ὑπό, такъ какъ внѣшнія вещи, дѣйствуя на наши чувства, приводятъ насъ въ страдательное состояніе, но въ виду только близости къ страданію, а не полнаго страданія ὑπὸ при этихъ глаголахъ не употребляется.

Johannes Glycas (1316) въ своемъ трудѣ Περὶ ὀρθότητος συντάξεως (ed. John. Bern 1839) опредѣляетъ родительный падежъ, какъ выраженіе отношенія рода къ виду и цѣлаго къ части, въ противоположность винительному, который обозначаетъ нѣчто цѣлое. Затѣмъ, чтобы объяснить аблятивное значеніе родит. над., Глюкасъ устанавливаетъ переходъ родительнаго отъ обозначенія части къ тому, чтобы выразить нѣчто малое, затѣмъ очень малое, наконецъ, гдѣ констатируется отсут-

---

[1]) Steinthal. Geschichte der Sprachwissenschaft bei den Griechen und Römern, 1863, стр. 296.

[2]) Delbrück, B. Einleitung in das Studium der indogerm. Sprachen. 5. Aufl. Lpz. 1908, стр. 8.

[3]) Добіашъ, А. Синтаксисъ Аполлонія Дискола (Изв. Инст. кн. Безбородко въ Нѣжинѣ, 1883).

ствіе обладанія, стремленіе къ обладанію [1]); при отсутствіи стремленія къ чему-нибудь, бываетъ отдѣленіе (ἀφίσταμαι) и также удаленіе, удержаніе (ἀπέχειν). И такимъ путемъ развивается генетивная конструкція до выраженія даже лишенія (στέρησις). При ἀκούω совершенно правиленъ родительный, когда слышатъ не все сказанное, въ противномъ же случаѣ ставятъ винительный, напр.: ἀκούω λόγον κυρίου, или, какъ у Демосѳена: ἐπειδὰν ἅπαντα ἀκούσητε, κρίνατε. Подобнымъ же образомъ объясняется конструкція αἰσθάνεσθαι, μεμνῆσθαι, ἐπιλελῆσθαι и т. п. Такимъ образомъ у Глюкаса мы видимъ пониманіе родительнаго падежа, какъ въ смыслѣ γενική стоиковъ, такъ и партитивности и аблятивности современныхъ ученыхъ.

Римскіе грамматики, какъ уже сказано, не внесли ничего своеобразнаго въ ученіе о падежахъ, средневѣковые ученые продолжали традицію римскихъ. Родительный падежъ считался ими пріименнымъ падежомъ, и когда стоялъ при глаголахъ, то, по примѣру Присціана, объяснялся чрезъ дополненіе въ глаголѣ лежащаго существительнаго, напр., poenitet me peccati стояло такимъ образомъ вмѣсто penitentia peccati habet me, obliviscor lectionis вм. oblivionem lectionis meae patior и т. под. [2]).

Въ новое время до конца XVIII вѣка мы видимъ продолженіе той же средневѣковой схоластики. Интересно отмѣтить ученіе Санкція (1554—1628) о родительномъ падежѣ [3]). Толкуя его въ духѣ Присціана, т. е. какъ падежъ пріименный, онъ при сочетаніи его съ глаголами, предполагаетъ элипсисъ, напр., tanti emi = emi hoc tanti veris pretio при глаголахъ обвиненія дополняется crimine. Въ пониманіи родит. над. при miseret, pudet и т. под. Санкцій расходится съ Присціаномъ, считая эти глаголы личными, при чемъ родит. вызывается лежащимъ въ глаголѣ именемъ, и обороты, какъ miseret me pauperis объясняетъ изъ miseratio pauperis miseret me, т. е. me tenet; pudet me peccati изъ pudor peccati pudet me. Родительный раз-

---

[1]) Hübschmann, op. cit., 25.
[2]) Hübschmann, op. cit., 36.
[3]) Minerva seu de causis linguae latinae. Amsterdam, 1752.

дѣлительный объясняется опущеніемъ ex numero при potiri rerum недостаетъ imperio и т. под.

Представители такъ называемаго логическаго направленія, считая родительный падежъ аттрибутивнымъ падежомъ, по существу стояли на той же точкѣ зрѣнія: родительный падежъ есть падежъ пріименный. Приглагольный родительный Михельсенъ [1]) объясняетъ тѣмъ, что родительный собственно примыкаетъ къ номинальному понятію, заключенному въ глаголѣ: interest omnium = интересъ есть всѣхъ; homines peccatorum suorum poenitet = раскаяніе въ грѣхахъ (грѣховъ) овладѣваетъ людьми и т. п. Родит. падежъ при глаголѣ esse толкуется такимъ же образомъ: patris est amare = amor patris est. Беккеръ, какъ уже сказано, отождествлялъ родительный при глаголахъ съ винительн., такъ какъ оба падежа въ этомъ случаѣ выражали транзитивное отношеніе, представляющее самую простую противоположность между субъектомъ и объектомъ.

Локалисты, какъ уже сказано, понимали родительный падежъ, какъ исходный пунктъ движенія на вопросъ *откуда?* Изъ этого, по ихъ мнѣнію, основного значенія они стремились объяснить остальныя. Такъ, Гартунгъ [2]), исходя изъ основного значенія, оттѣняетъ начало, преимущество и предпочтеніе, удаленіе и лишеніе, далѣе причину, виновника, дѣятеля; затѣмъ матерію и цѣлое въ отношеніи къ части; и, наконецъ, происхожденіе, родъ и свойство; и въ заключеніе все то, что другъ отъ друга зависитъ, другъ изъ друга возникаетъ, другъ другу принадлежитъ.

Румпель [3]), признавая родительный падежъ пріименнымъ, въ сущности даетъ ему априористическое опредѣленіе въ духѣ логической теоріи, какъ „падежъ общности, сводимой къ своему частному“. Когда же онъ встрѣчается со случаями, кото-

---

[1]) Historische Uebersicht des Studiums der lateinischen Grammatik seit der Wiederherstellung der Wissenschaften, 1837. — Philosophie der Grammatik unter steter Leitung der Geschichte entworfen. 1: Kasuslehre der Lateinischen Sprache vom Kausallokalen Standpunkte aus. Berl. 1843.

[2]) Ueber die Casus, ihre Bildung und Bedeutung in der griechischen und lateinischen Sprache. Erlangen, 1831.

[3]) Rumpel. Th. Casuslehre in besonderer Beziehung auf die griechische Sprache dargestellt. Halle, 1845.

рые не укладываются въ его опредѣленіе, напр., Ἰλίου πτολίεθρον, πόλις Ἀθηνῶν, ἕρκος ὀδόντων и т. п., то признаетъ такія сочетанія „нелогичными, ненормальными“. Родительный приглагольный объясняется имъ тѣмъ, что будто бы существительное и глаголъ стоятъ во внутренней связи, что глаголъ опредѣляется существительнымъ внутреннимъ образомъ, качественно. Различіе сочетаній πιεῖν οἶνον и πιεῖν οἴνου заключается въ томъ, что первое сочетаніе чисто внѣшнее, тогда какъ второе внутренне возникшая, логическая связь, и въ ней отнюдь нельзя усматривать различія цѣлаго и части. Неудовлетворительность подобнаго объясненія очевидна.

Изъ представителей сравнительнаго языкознанія A. Höfer первый высказалъ мнѣніе, что родительный падежъ съ суффиксомъ -sja есть собственно несклоняемое прилагательное съ притяжательнымъ значеніемъ. По его мнѣнію, изъ несклоняемаго *δημο-σιο вышло гомеровское δήμοιο и аттич. δήμου; тогда какъ изъ склоняемаго *δημο-σιο-ς произошло прилагательное δημό-σιο-ς.

A. Schleicher считалъ суфф. род. пад. -as или -s очень близкимъ по формѣ и употребленію къ суффиксу ablativ'a; только мужескій и женскій родъ основъ на -*a* имѣетъ не -s, а -sja, мѣстоименнаго происхожденія; „очень вѣроятно, что -sja образовалось изъ корней sa и ja“ [2]).

Curcius, G. [3]) суфф. род. -as пытается объяснить тѣмъ же путемъ, какъ Höfer объяснилъ суфф. -sja. Онъ возводитъ, напр., ὁπός къ индоевроп. vâk-a-sa, которое къ именительному svana-sa относится, какъ сложеніе tat-purusha къ сложенію karmadhâraya. Слѣдовательно, vâk-a-sa значитъ ὁ (τῆς) ὁπός, svana-sa=ὁ φθόγγος; vâk-a-sa svana-sa такимъ образомъ какъ бы ὁπός ὁ|φθόγγος. При этомъ Курціуса затрудняетъ только среднее *a* въ vâk-a-sa. Если же въ родит. падежѣ заключается мѣстоименіе -sa, которое въ самостоятельномъ видѣ имѣетъ

---

[1]) Höfer, A. Zur Lautlehre, 1839, стр. 92.

[2]) Schleicher, A. Comdendium der vergleichenden Grammatik d. indogerm. Sprachen. 3 Aufl. Weimar, 1871, 537.

[3]) Curcius, G. Zur Chronologie der indogerm. Sprachforschung, 1867, стр. 254; изд. 1873, стр 75.

значеніе мужескаго рода, то родит. на -as (= a + sa) могъ быть первоначально только формой мужескаго рода, но со временемъ сталъ употребляться и для другихъ родовъ. Въ синтактическомъ отношеніи родит. пад. обозначаетъ взаимоотношеніе двухъ понятій. При этомъ онъ нисколько не выражаетъ частныхъ значеній происхожденія, принадлежности, матеріала и проч., которыя только нами влагаются въ родит. падежъ; родит. при глаголахъ имѣетъ раздѣлительное значеніе.

Sieke [1]) приписываетъ родительному падежу приблизительно то же самое основное значеніе, какое мы выше видѣли у Гефера и Курціуса. Такъ, напр., такъ называемый родительный времени: νυκτός, ἡμέρας, δείλης, χειμῶνος, ἔαρος, Зике сравниваетъ съ употребленіемъ прилагательныхъ времени въ родѣ μεσονύκτιος ἦλθεν, σκοταῖος ἦλθεν и проч.; такъ что νυκτὸς ἦλθεν собственно = ὁ τῆς νυκτὸς ἦλθεν. Въ соединеніи съ глаголами родительный падежъ имѣетъ въ сущности раздѣлительное значеніе, напр., πατρὸς ἀκούω собственно = audio paternum aliquid.

По мнѣнію Гюбшмана [2]), данныя древнихъ языковъ говорятъ въ пользу того, что индоевр. родительный можетъ быть tat-purusha, сложеніе изъ чистой основы и указательнаго мѣстоименія: akva-sja = der (die, das) des Pferdes. Чтобы такое образованіе не обратилось въ прилагательное, языкъ лишилъ его способности склоняться и употреблялъ неизмѣнно безъ присоединенія падежныхъ приставокъ. Родительный ставитъ въ связь два существительныя, не выражая опредѣленнѣе этой связи. Если мы скажемъ, напр., τοῦ πατρός das des Vaters и спросимъ: что объ отцѣ имѣется въ виду? и получимъ отвѣтъ въ сопровождающемъ существительномъ, то это родительный при существительномъ, если же отвѣтъ получится изъ смысла рѣчи, то это родительный при глаголахъ. Итакъ, при глаголахъ τοῦ πατρός значитъ только des Vaters, das des Vaters, но что объ отцѣ думается, не сказано: это улавливается изъ смысла рѣчи. Сказано только, что не

---

[1]) De genetivi in lingua sanscrita, imprimis Vedica usu. 1869.
[2]) Zur Casuslehre, 109—111.

самъ отецъ, а нѣчто о немъ имѣется въ виду. Превосходно поясняютъ первоначальное значеніе род. такія греч. выраженія, какъ τὰ τῶν Ἑλλήνων, τὰ τοῦ Δημοσθένους и т. под. Ясно, что род. при глаголахъ въ извѣстномъ смыслѣ бываетъ партитивнымъ: онъ говоритъ всегда, что не о лицѣ или вещи идетъ рѣчь, а о чемъ-то неопредѣленномъ относительно ихъ, напр., Σωκράτης Σωφρονίσκου ἦν Сократъ былъ Софрониска; νέος ὢν ἀκούειν τῶν γεραιτέρων θέλε = τὰ τῶν γεραιτέρων — ихъ слова, совѣты и проч. Когда же не нѣчто о вещи, но она сама имѣется въ виду, то тогда ставится винительный: ἀκούειν φθόγγον слышать звукъ. Если сравнить латинскія выраженія venit mihi Platonis in mentem съ ea res mihi venit in mentem, то мы видимъ, что въ первомъ примѣрѣ Platonis подлежащее, это значитъ: das des Plato, τὸ, τὰ Ptatonis. Также греч. μέλει μοι Πλάτωνος = μέλει μοι τὰ Πλάτωνος. Такъ же легко, по мнѣнію Гюбшмана, объясняется родит. при piget, pudet, miseret и т. под.

Родительный падежъ, по ученію Гольцвейсига [1]) также исключительно пріименный падежъ, какъ это видно изъ разсмотрѣнія его формы, которая указываетъ первоначально адъективное образованіе. Онъ служитъ для ближайшаго опредѣленія имени не въ аппозитивномъ, а въ аттрибутивномъ отношеніи, сливая два имени въ одно понятіе, причемъ форма падежа не указываетъ, какъ надо понимать это сочетаніе. Рѣже родительный выступаетъ также въ связи съ глаголами, какъ, напр., въ санскритскомъ при глаголахъ, выражающихъ понятіе „стремиться, радоваться“ и др. Эта связь, по предположенію Гольцвейсига, объясняется тѣмъ, что въ самомъ глаголѣ заключается именной элементъ. Различіе между связью глагола съ винительнымъ и связью его съ родительнымъ заключается въ томъ, что первая связь даетъ необходимое дополненіе глагольнаго понятія, тогда какъ вторая только ближайшимъ образомъ опредѣляетъ само по себѣ полное глагольное понятіе.

Къ мнѣнію, что родительный падежъ есть падежъ пріимен-

---

[1]) Holzweissig, Fr. Wahrheit und Ihrthum der locatislischen Casustheorie. Lpz. 1877, стр. 36.

ный и по своему образованію собственно несклоняемое прилагательное, кромѣ названныхъ ученыхъ, примкнули также: Кунъ [1]), Вогринцъ [2]), М. Мюллеръ [3]), Нетушилъ [4]), Шмальцъ [5]), Вундтъ [6]) и др. Дельбрюкъ [7]) находитъ это мнѣніе слабо обоснованнымъ. Онъ указываетъ, что греч. δημόσιος возникло изъ *δημοτιος, а старо-индійск. vayasyà не имѣетъ суффикса sya, а только ya; наконецъ, если и принять это предположеніе, то оно имѣло бы значеніе только для родит. падежа ед. числа основъ на *o*-, а не для другихъ основъ и не для множ. числа. Такъ что это предположеніе можно считать только „подходящимъ“ (ansprechend § 69) [8]). Считая вопросъ о происхожденіи родительнаго падежа теперь неразрѣшимымъ, Дельбрюкъ только констатируетъ фактъ приглагольнаго и пріименнаго его употребленія; но какое изъ нихъ старше, мы не можемъ рѣшить; остается каждое изъ нихъ опредѣлять отдѣльно. Для приглагольнаго родительнаго падежа онъ рекомендуетъ опредѣленіе Гедике, по которому субстантивное понятіе является тогда въ генитивѣ, когда глагольное понятіе не распространяется на его полный объемъ (§ 69). Что касается взаимнаго отношенія этихъ двухъ группъ, то сообразно съ исходной точкой зрѣнія на ихъ пониманіе, мнѣнія раздѣляются. Сторонники адъективной теоріи, находя, что генитивъ прежде всего служитъ для ближайшаго опредѣленія имени, считаютъ приглагольное его употребленіе раздѣлительнымъ и объясняютъ его изъ этого, по ихъ мнѣнію, основного значенія [9]); затѣмъ уже

---

[1]) A. Kuhn. KZ. 15, 311, 425—427.

[2]) Vogrinz. (Zeitschr. f. Völkerps. XV: Zur Casuslehre 1882. Gedenken zu einer Geschichte des Casussystems 1884).

[3]) Müller, M. Lectures of the science of language, I, 106.

[4]) Нетушилъ, Н. Этюды и матеріалы для научн. синтакс. лат. яз. II. Харьковъ, 1885.

[5]) F. Stolz und J. Schmalz. Latein. Gramm. München, 1900: Genetiv ist ursprünlich eine Adjectivbildung, 234.

[6]) Wundt, W. Völkerpsychologie. Bd. II, Teil. II.

[7]) Delbrück, B. Vergl. Synt. I, 186.

[8]) Возраженіе Дельбрюку см. Нетушилъ, op. cit. 144.

[9]) На возможность выводить этотъ типъ род. пад. отъ первоначальныхъ прилагательныхъ, положимъ, указываетъ и Дельбрюкъ (Gruudl. 39): „des Kalbes essen“ kann ursprünglich gewesen sein „Kälbernes essen“.

эта конструкція распространилась за предѣлы первоначальнаго употребленія [1]). Дельбрюкъ же склоненъ приглагольный родительный падежъ считать первоначальнѣе пріименнаго, который онъ выводитъ изъ родительнаго раздѣлительнаго при глаголахъ: „въ самомъ дѣлѣ, предложеніе, какъ er isst des Brodes, einen Bissen легко можетъ обратиться въ er isst des Brodes einen Bissen, такъ что такимъ образомъ категорія родительнаго партитивнаго возникла при существительныхъ“ (§ 164) [2]).

N. van Wijk [3]), изслѣдуя формы именительнаго и родительнаго падежа, приходитъ къ выводу, что формы обоихъ падежей въ далекомъ прошломъ индоевропейскаго языка отличались другъ отъ друга только своимъ удареніемъ. Если слово имѣло аттрибутивное значеніе, то удареніе падало на послѣдній слогъ. Изъ аттрибутивно употребляемыхъ формъ возникло прилагательное и родительный падежъ, но прилагательное только изъ такихъ, которыя обозначали свойство или состояніе, а также изъ абстрактныхъ. Съ мнѣніемъ Дельбрюка, что приглагольное употребленіе родит. древнѣе и что изъ него развилось пріименное, фан-Війкъ не согласенъ и находитъ, что оба восходятъ къ отдаленнѣйшей эпохѣ, но различнаго происхожденія. Синтактически родит. есть падежъ опредѣляющаго существительнаго, и очень возможно, что въ индоевропейскомъ генитивное отношеніе могло выражаться только мѣстомъ слова. То обстоятельство, что въ древнѣйшій періодъ не было никакой формальной разницы между именительнымъ и родительнымъ, дѣлаетъ эту возможность вѣроятностью. „Приглагольный родительный продолжаетъ индоевропейскій активъ. Безличные глаголы, которые управляютъ родительнымъ, стоятъ на болѣе древней степени развитія, чѣмъ личныя. Еще до

---

[1]) Нетушилъ, op. cit., 161.

[2]) О. Гофманъ, въ рецензіи на V. Synt. Дельбрюка (B. B. XXV (1899) стр. 167—170 возвращается къ локалистической точкѣ зрѣнія на генитивъ и изъ основного, по его мнѣнію, пространственнаго его значенія объясняетъ прочія.

[3]) N. von Wijk. Der nominale Genetiv singular im indogermanischen in seinem Verhältnis zum Nominativ. Zwolle, 1902.

раздѣленія языковъ во многихъ случаяхъ выступала личная конструкція на мѣстѣ безличной и этотъ процессъ продолжался въ отдѣльномъ развитіи языковъ. Такимъ образомъ возникли личные глаголы, которые управляютъ родительнымъ“ [1]).

Бругманъ [2]) сначала принималъ мнѣніе Дельбрюка о первоначальномъ приглагольномъ употребленіи генитива и также, какъ и Дельбрюкъ, считалъ генитивъ въ зависимости отъ существительныхъ вторичнымъ, но находилъ, что нѣтъ никакого повода исходить только отъ партитивнаго употребленія. Этотъ самый процесъ, по его мнѣнію, могъ совершаться и въ предложеніяхъ, какъ Ἕκτορος ἔκλυον αὐδήν N 757, οἰκός ἐστι πατρός, Ἕκτορος ἥδε γυνή, κυνέην... ῥινοῦ ποιητήν и особенно могли всегда имѣть при себѣ генитивъ примыкающія къ глаголу nomina actionis, напр. μνήμη τῶν κακῶν при μιμνήσκεσθαι τῶν κακῶν, δίκη κακώσεως при δικάζειν κακώσεως. Причемъ дальнѣйшее развитіе пріименнаго употребленія совершалось не само по себѣ, а во взаимодѣйствіи съ приглагольнымъ родительнымъ, хотя мы не можемъ этого въ отдѣльныхъ случаяхъ точнѣе проконтролировать. Если мы возьмемъ, напр., пріименный генитивъ, указывающій мѣсто, т.-е. такъ называемый хорографическій родит., какъ τῆς δὲ Ἰταλίας Λοκροὶ μὲν Συρακοσίων ἦσαν Thuk. 3, 86 οἱ δ' Ἀθηναῖοι... ὡρμίσαντο τῆς Χερρονήσου ἐν Ἐλαιοῦντι. Xen. Hell. 2. 1. 20. и т. под., то очевидно мы здѣсь менѣе имѣемъ дѣло съ расширеніемъ пріименнаго genitivus partitivus, какъ обыкновенно учатъ, чѣмъ съ развитіемъ, примыкающимъ къ приглагольному генитиву мѣста, какой мы видимъ въ такихъ примѣрахъ, какъ αὐτὸς δ' ἀντίον ἷζεν Ὀδυσσῆος θείοιο τοίχου τοῦ ἑτέροιο I 219, ἐρείσατο χειρὶ παχείῃ γαίης E 309 и т. под. [3]) Позже [4]) однако Бругманъ нѣсколько измѣняетъ свой взглядъ и, указывая на возможность этимологической связи праиталокельт. ī (equī), i̯o въ *tosi̯o (др.-инд. tasya), женскаго исхода ī въ *u̯l̥q^{u}ī и форманта прилагат. -(ī)i̯o (гр. ἵππιος), не видитъ препятствія считать пріименное употре-

[1]) Op. cit., 98.
[2]) Brugmann, K. Griechische Grammatik. 3 Aufl. M. 1900, 391—392.
[3]) Op. cit., 389.
[4]) Kurze vergl. Grammatik, 435.

бленіе отчасти первоначальнымъ, такъ какъ весьма возможно, что указанныя генитивныя формы были „несклоняемымъ“ адъективнымъ образованіемъ, которое субстантивировалось въ связи съ именами и глаголами. Положимъ, во второмъ изданіи Grundriss'a онъ опять какъ бы возвращается къ прежнему взгляду, говоря, что „въ цѣломъ приглагольное употребленіе представляется болѣе первоначальнымъ“ [1]), однако тутъ же, указывая возможность теоретически выводить весь пріименный родительный изъ приглагольнаго, онъ признаетъ это недопустимымъ, приводя, между прочимъ, вышеуказанную аргументацію [2]).

А. Томсонъ [3]) находитъ, что характеристика родительнаго падежа, данная Дельбрюкомъ и Бругманомъ по отношенію къ эпохѣ распаденія индоевропейскаго языка, какъ падежа неполнаго объективированія, слишкомъ общая и отвлеченная и неохватывающая даже всѣхъ частныхъ случаевъ приглагольнаго употребленія этого падежа. По его мнѣнію, первоначальное употребленіе род. пад. обусловливается или значеніемъ глагола, или же значеніемъ объекта. Къ глаголамъ, значеніе которыхъ требовало род. падежа, относятся: слушать, желать и проч., въ отличіе отъ: поднять, бросить, сдѣлать, уничтожить и пр., при которыхъ возможенъ только винительный падежъ. Къ объектамъ, которые обусловливаютъ употребленіе род. пад., Томсонъ относитъ прежде всего вещественныя имена, но только при такомъ оттѣнкѣ значенія, какъ въ «принеси воды», «выпилъ вина», затѣмъ собирательныя, какъ представляющія вещественное пониманіе массы однородныхъ предметовъ. Приглагольный родительный, какъ падежъ прямого дополненія, уже въ индоевропейскомъ праязыкѣ представлялъ самый типичный видъ приглагольнаго родительнаго, зависящаго отъ реальнаго значенія объекта, Дельбрюкъ же, Бругманъ и др., ставя его въ зависимость только отъ значенія глагола, съ одной стороны смѣшиваетъ случаи, какъ Ἀδρήστοιο δ' ἔγημε

---

[1]) Bd. II, T. II, 567.

[2]) Ibid., 598.

[3]) Томсонъ, А. Къ вопросу о возникновеніи род.-вин. въ слав. языкахъ. Приглагольный род. п. въ праслав. языкѣ (Изв. Отд. русск. яз. и слов. Имп. Ак. Н., XIII, кн. 3).—Къ синтаксису и семасіологіи русскаго языка. Одесса, 1903.

θυγατρῶν, съ такими, какъ «принеси воды», а съ другой отдѣляютъ послѣдніе случаи отъ такихъ, какъ «выпилъ воды».

Различіе предмета и вещества Томсонъ понимаетъ слѣдующимъ образомъ: вещи внѣшняго міра, по практическому своему положенію и интересу привлекаютъ вниманіе человѣка или внѣшней формой и связанными съ нею качествами и дѣйствіями, какъ «собака», «столъ», «дорога» и др.; или внутреннимъ содержаніемъ, какъ «масло», «вино» и проч. Въ первомъ случаѣ возникаетъ представленіе предметовъ, во второмъ — вещества. Въ предметахъ существенна форма, она въ сознаніи занимаетъ главное мѣсто. Въ веществахъ главное, существенное, на чемъ сосредоточено вниманіе, есть само вещество, а внѣшняя форма, главный предметный признакъ, остается въ сторонѣ, какъ несущественный, причемъ одно и то же слово можетъ имѣть значеніе то вещественное, то предметное, напр., камень, дерево и проч. Въ большинствѣ случаевъ вещество представляется, какъ неограниченная пространственно безпрерывная масса, напр., когда мы говоримъ: «дай мнѣ хлѣба», «вышей воды». Но въ дѣйствительности вещество обыкновенно пространственно ограничено, такъ что мы можемъ вносить въ наши представленія вещества признаки пространственнаго ограниченія, и въ такихъ случаяхъ говоримъ: «достань сыръ», «выпилъ воду». Но это уже, по Томсону, не чисто вещественное пониманіе: сюда вносятся предметные признаки, поэтому мы говоримъ въ винит. пад.: «вылей вино въ бочку», «она поставила водку на столъ». Но и здѣсь всетаки имѣемъ въ виду только вещество, потому и не говоримъ: «два керосина», «двѣ воды». Съ другой стороны, когда предметныя имена, какъ яблоко, арбузъ, дыня и проч. представляемъ себѣ, какъ вещество съ извѣстнымъ вкусомъ и т. д., то выражаемся: «дай мнѣ арбуза», «поѣлъ дыни», «дай мнѣ яблока, курицы». „Такой двоякій взглядъ на вещи, какъ предметы и вещества, существовалъ и у индоевропейскаго пранарода и отразился на его языкѣ, о чемъ свидѣтельствуютъ съ достовѣрностью лексическіе и грамматическіе факты“ [1]).

---

[1]) Къ вопросу... 287.

Названіе „Genitivus partitivus“ возникло изъ ошибочнаго пониманія значенія вещественныхъ именъ. Въ вещественныхъ понятіяхъ нѣтъ внѣшней формы, главнаго предметнаго признака, есть только представленіе пространственно неограниченнаго вещества, слѣдовательно, нѣтъ представленія ни цѣлаго, ни части. Этотъ признакъ вноситъ въ нихъ только понятіе количества, которое, конечно, для понятія вещества не болѣе существенно, чѣмъ, напр., признакъ «красный» для «столъ» [1]).

Отрѣшаясь изъ общепринятаго, по мнѣнію Томсона, ложнаго взгляда на genitivus partitivus, онъ рѣшаетъ, что въ индоевропейскомъ праязыкѣ было два падежа прямого дополненія, родительный и винительный, причемъ первый употреблялся при словахъ вещественнаго значенія, а второй — предметнаго. Но какъ же объяснить genit. part., который, по мнѣнію Томсона, является иногда въ положеніи подлежащаго? Онъ имѣетъ въ виду такіе случаи, какъ «набралось воды, народу», «есть молодцовъ»; укр. «народу як дим іде», серб. «кад има хљеба, нема соли»; лит. «sziañdën žmonių pàs manę ateĩs». „Дѣло въ томъ, говоритъ онъ, что только въ прямомъ дополненіи выработалось въ праязыкѣ особое формальное различіе для «вещественныхъ» и для «предметныхъ» понятій, а именно: при первыхъ употреблялся род. п., который такимъ образомъ по неизбѣжной ассоціаціи и сдѣлался знакомъ представленія неопредѣленнаго пространственно неограниченнаго вещества и сходнаго съ нимъ представленія множества предметовъ въ совокупности. Поэтому род. п. сталъ иногда по требованію реальнаго значенія появляться и въ качествѣ подлежащаго. Но такъ какъ подлежащее при личномъ глаголѣ было всегда въ именительномъ падежѣ, то такой род. п. не могъ сдѣлаться грамматическимъ подлежащимъ, и глаголъ, за отсутствіемъ грамматическаго подлежащаго, принимаетъ форму безличную“ [2]).

Критика [3]) уже отмѣтила, что въ разсужденіяхъ Томсона

---

[1]) См. по этому поводу Некрасова: По поводу двухъ статей А. И. Томсона о род.-вин. падежѣ (Изв. Отд. рус. яз. и слов. И. А. Н., XIV, 3), стр. 47.

[2]) Къ вопросу..., стр. 293.

[3]) Богданова, М. Приглаголнията родителенъ и винителенъ па-

замѣтно смѣшеніе конкретнаго представленія даннаго вещества, какое мы имѣемъ въ примѣрѣ «дай мнѣ воды», съ абстрактнымъ понятіемъ вещества, напр.: «онъ пьетъ обыкновенно воду и чай». „Признакъ пространственной неограниченности присущъ именно второму случаю. Всякая конкретная вещь намъ дана въ пространствѣ, слѣдовательно, представленіе ея не можетъ не быть ограничено пространственно. Различіе между предметнымъ и вещественнымъ именемъ именно въ томъ, что при первыхъ эта пространственная ограниченность развита до опредѣленной формы, которая выдвигается на первый планъ въ сознаніи, — а при вторыхъ она существуетъ въ сознаніи, но на порогѣ между нимъ и безсознательной областью — когда яснѣе представляется объемъ, количество даннаго вещества. Когда мы говоримъ «дай мнѣ хлѣба», въ нашемъ сознаніи не неограниченная непрерывная масса хлѣба, а ограниченное количество хлѣба, которымъ лицо располагаетъ, имѣетъ въ домѣ, въ магазинѣ и проч. А если хлѣбъ передъ нами, и мы его видимъ, то имѣемъ и опредѣленное представленіе объема, количества его. Здѣсь особенно ясно понимается различіе между «дай мнѣ хлѣба» и «дай мнѣ хлѣбъ»; не въ представленіи вещества хлѣба — оно одинаково въ обоихъ случаяхъ, во второмъ случаѣ можетъ быть отчетливѣе представленіе объема — а въ томъ, что род. пад. въ первомъ случаѣ означаетъ нѣкоторое количество, часть хлѣба, винит. пад. во второмъ случаѣ — весь хлѣбъ". „Противъ толкованія Томсономъ род. пад. именъ вещественныхъ говоритъ тотъ фактъ, что вещественное имя съ абстрактнымъ значеніемъ, гдѣ дѣйствительно имѣемъ пространственно неограниченную массу, слѣдовательно, не можемъ представить ни цѣлаго, ни части, стоитъ всегда въ винит. падежѣ: «онъ пьетъ обыкновенно чай или воду»" [1]).

Но Томсонъ протестуетъ также противъ такого опредѣленія род. пад., по которому онъ обозначаетъ «неопредѣленное

дежъ въ славянскитѣ езици (Извѣстия на семинара по славянска филология, кн. III, 1911.

[1]) Pp. cit., 381.

количество» вещества, такъ какъ „такое же неопредѣленное количество можетъ быть обозначаемо и вин. пад. «купи сыръ и масло»“. „Въ сущности признаки количества, говоритъ онъ, когда они входятъ въ составъ значенія вещественнаго слова въ род. пад., не принадлежатъ къ существеннымъ признакамъ этого значенія“ [1]). Съ приведеннымъ заявленіемъ едва ли можно согласиться. Если говорятъ «купи сыръ», то такое выраженіе понятно въ томъ случаѣ, когда дополнено поясненіемъ, о какомъ сырѣ идетъ рѣчь, или если предполагается, что это уже извѣстно лицу, къ которому обращаются съ такимъ порученіемъ, слѣдовательно, говорятъ объ опредѣленномъ сырѣ. Его вѣсъ или объемъ можетъ быть неизвѣстенъ, но неизвѣстность количества и его неопредѣленность — понятія различныя. Затѣмъ Томсонъ, какъ это видно изъ приведенныхъ его словъ, смѣшиваетъ грамматическую категорію числа съ категоріей количества. Единичность или множественность, какъ ему извѣстно (Къ синт. и семасіол., стр. 61) примѣнимы только къ «предметнымъ» именамъ или понимаемымъ предметно, такъ какъ ими опредѣляется единица или нѣсколько изъ массы однородныхъ предметныхъ, тогда какъ вещественныя или предметныя, понимаемыя вещественно, языкъ опредѣляетъ количественно, т. е. со стороны большаго или меньшаго объема, вѣса. Сочетаніе глагола съ именами названныхъ категорій именно и создаетъ то пониманіе, которое мы можемъ назвать «родительнымъ неопредѣленнаго количества». Вотъ почему нельзя не признать основательнымъ замѣчаніе Томсона о необходимости, выясняя значеніе род. пад., принимать въ соображеніе не одинъ членъ группы, а оба, т. е. глаголъ и имя, такъ какъ то новое единство, которое обусловлено сочетаніемъ, вноситъ такой оттѣнокъ мысли, какой не данъ въ каждомъ элементѣ въ отдѣльности, а съ другой стороны, создавшаяся формула можетъ вовлечь въ сферу своего вліянія и другіе элементы (какъ въ выраженіи «одолжи мнѣ книжки») и повести къ новому расширенію мысли. Въ своихъ семасіологическихъ изысканіяхъ Томсонъ обыкновенно не считается съ исторіей языка и не вы-

---

[1]) Къ синтаксису и семас., 80.

ясняетъ, какъ возникло извѣстное сочетаніе въ данной языковой области. Игнорированіе исторіи языка возбуждаетъ его относить къ праязыку безъ всякихъ фактическихъ основаній явленія несомнѣнно позднѣйшія, или же приписывать (велико-)русскому языку особенности, развившіяся въ другой языковой области. Первое мы видимъ, между прочимъ, въ вышеприведенномъ объясненіи безсубъектныхъ оборотовъ: «набралось воды», «есть молодцовъ», «народу як дим іде» и др., которые гораздо проще объясняются, какъ указалъ Потебня [1]), опущеніемъ количественнаго опредѣленія, а въ примѣрѣ „народу як дим іде“ оно даже не опущено и заключается въ словахъ «як дим». Второе мы находимъ въ примѣрахъ, записанныхъ имъ „изъ «домашняго языка» интеллигентныхъ русскихъ“ [2]), гдѣ нельзя не видѣть типичной особенности южнорусской рѣчи.

III.

Прежде чѣмъ перейти къ изложенію функцій родительнаго падежа, считаю необходимымъ сказать нѣсколько словъ о существующихъ его формахъ въ южнорусской языковой области и объ ихъ отношеніи къ праславянскимъ основамъ.

Въ южно-русскомъ языкѣ формы родительнаго падежа двойственнаго числа въ настоящее время утрачены, но, повидимому, существовали въ отдѣльныхъ случаяхъ еще въ XV вѣкѣ, напр.: Продалъ дѣдину за 30 копъ Рускихъ безо дву кону

---

[1]) „Отъ случаевъ, гдѣ родительный условленъ лексическимъ значеніемъ глагола (убыло и пр.), слѣдуетъ отличать такіе, гдѣ родительный, хотя и примыкаетъ къ безличному сказуемому, но значеніемъ его не условленъ, и гдѣ этотъ родительный долженъ разсматриваться, какъ дополненіе опущеннаго обозначенія количества (много и т. п.), какъ въ малор. „хоть є в кого (скільки, трохи) хлібця, такъ і останній віддати“. Квит.; „є того цвіту по всьому світу“ (т. е. богато) совершенно однородно съ „є в мене роду та півгороду, Ні до кого прихитилися Нар. п. Іде Москаля так, як трави. Зап. о Ю. Р. I, 146; у нас їх (козаків) розкидано по всіх усюдах“. Потебня, А. Изъ записокъ по русск. грам., т. III, стр. 440.

[2]) Къ вопросу..., стр. 295.

и за кунь. Акт. 1400 г. (Пал. Сн. № 29); тогдѣ есмо выслышали рѣчь обою зо обу сторону. Акт. 1412 г. (ib. № 50); то-ти старци сгодилися съ обу сторону на одино слово. АЗР. I. 43 (1421) [1]). Что же касается генитивныхъ формъ единственнаго и множественнаго чиселъ, то современное ихъ состояніе далеко не соотвѣтствуетъ прежнему дѣленію на основы, взаимное вліяніе которыхъ совершенно дезорганизовало прежнюю систему склоненія, тѣмъ не менѣе въ интересахъ исторической перспективы считаю болѣе умѣстнымъ исходить отъ прежнихъ основъ къ современной системѣ склоненія, а не обратно.

1. Изъ именъ, восходящихъ къ основамъ на -о-/-i̯о-, существительныя средняго рода, а также мужескаго рода именъ одушевленныхъ, сохранили въ родительномъ падежѣ ед. числа старое окончаніе на *-а*, *-я*: вікна́, со́нця; чолові́ка, коня́. При чемъ мягкая разновидность въ нѣкоторыхъ галицкихъ, угорскихъ и буковинскихъ говорахъ варьируется въ *є*, *ї*, *ьи*. Такъ, И. Верхратскій [2]) отмѣчаетъ въ говорѣ доливскомъ: конє, крілє, ліктє, даже біч̓е́; въ Стрыйскомъ и Станиславскомъ округѣ встрѣчаются: конє, со́нцє, вітцє [3]); въ гуцульскихъ говорахъ [4]): коні̇, коньи́ (IV, 127), вбраньи (III, 137) и т. д.

Изъ именъ мужескаго рода неодушевленныхъ въ южнорусскомъ, какъ и въ другихъ славянскихъ языкахъ, одни сохранили старое *а*, другія же оканчиваются на *у*, испытавъ уже въ очень отдаленную эпоху вліяніе основъ на -й-. Вообще условія, вызвавшія вліяніе основъ на -й- не ясны; что же касается южнорусской языковой области, то словъ съ окончаніемъ *у* въ родительномъ падежѣ пока нельзя подвести подъ вполнѣ опредѣленныя категоріи, такъ какъ, во-первыхъ, это явленіе несомнѣнно еще находится въ процессѣ развитія, захватывая все шире область именъ неодушевленныхъ; во-вторыхъ, оно совсѣмъ не изучено діалектически, данныя же, извлекаемыя

---

[1]) Примѣры изъ бѣлорусскихъ памятниковъ XV, XVI и даже XVII вѣка см. у Е. Карскаго: Бѣлоруссы, т. II, вып. 3, стр. 42—43.

[2]) Верхратский, И. Про говор Долівський. ЗНТ. XXXV/VI, 65.

[3]) Житецкій, Н. Очеркъ звуковой исторіи малорусскаго нарѣчія. Кіевъ, 1876.

[4]) Шухевич. В. Гуцульщина. III, 1902; IV, 1904.

изъ фолькльорнаго матеріала, къ сожалѣнію, не всегда надежны. Изъ собраннаго проф. Смаль-Стоцкимъ [5]), правда далеко не полнаго, матеріала (около 600 словъ), около двухсотъ словъ представляютъ колебаніе между окончаніемъ *а* и *у*, напр.: свíту—свíта, сóрому—сорóма, стóлу— стóла, коровáю—коровáя и т. д. Колебанія, замѣчаемыя въ фолькльорномъ матеріалѣ, также требуютъ своего объясненія: часть ихъ несомнѣнно относится къ невѣрной записи — записывающій могъ безсознательно отразить привычныя для него схемы рѣчи, но чуждыя данному говору; часть представляетъ данныя различныхъ говоровъ — въ каждомъ изъ нихъ можетъ при ближайшемъ изслѣдованіи оказаться своя закономѣрность этого явленія; часть же можетъ представлять дѣйствительныя колебанія, объясняемыя переживаніемъ стараго на ряду съ новымъ въ особыхъ условіяхъ сочетанія, напр.: стóла, но: до стóлу; без сорóма казка, но: до великого сóрому. Чуб. V, 350; тобі сóрому нароблю. Чуб. IV, 691 (ср. Ипат. лѣт.: мѫ̀твы бо сорома не имаеть 58). Случаи въ родѣ:

Ой горе ж туий галочці без темного лугу,
Да горе ж туий удові без вірного другу. Чуб. V, 812,

гдѣ мы встрѣчаемъ *у* въ родительномъ падежѣ именъ одушевленныхъ, объясняется требованіемъ риѳмы. Вѣроятно, требованіемъ риѳмы объясняется родит. *морю* въ примѣрѣ:

С кухарками, матусенько, говóрю
Виправляю по водицю до морю. Гол. III, 18.

Кромѣ того, встрѣчаются еще отдѣльные случаи отпаденія конечнаго гласнаго, напр.:

Від, до, із захід, схід сонця: Від схід сонця понавертати. Гол. IV, 56.—Спи, ти, миленька, до схід соненька. Гол. I, 192. —В неділю рано до схід сонейка. Гол. II, 81 (но также: Хмельницький козаків до сходу сонця пробуждає, III. II, 6).— Треті дверечка із захід сонця. Гол. IV, 20.— Єдні дверечка ой із схід сонця. Гол. IV, 20.

До дом: Піди, дівча, піди до дом. Гол. I, 172. — Як я тепер до дом прийду. Гол. I, 119. — Гуляй, гуляй, чорнобрива,

---

[5]) Smal-Stocki, S. Ueber die Wirkungen der Analogie in der Deklination des Kleinrussischen. Arch. f. sl. Phil. VIII, 2, 3; IX, 1.

я тя до дом заведу. Гол. II, 214. — Пусти мене до дом. Гол. III, 91. — Берут, несут дівчину до дом неживую. ib. 136. — До дом до роботи. ib. 327. — Ходїт до дом, татуненьку, бо уже свігає. ib. 340. — До дом, Марисю, до дом, маєш там гости. Чуб. IV, 164. — Той чоловік поїхав до дом. Б. Литов. у. Чуб. II, 51.

До обід: Орали вони на степу до обід. М. Пр. 339.

До раз: До раз би-м тя розторгала. Гол. I, 175.

З зад: Не є мого миленького з зад той верховині. Гол. III, 236.

Од рік: Од рік до рока. Гол. II, 35.

Въ родит. падежѣ множ. числа муж. и ср. рода, съ утратой конечнаго глухого, мы должны бы ожидать окончанія на согласный; въ именахъ средняго рода дѣйствительнаго господствуетъ эта форма: вікон, лиць, но существительныя мужескаго рода приняли окончаніе основъ на -й- въ видѣ его рефлексовъ *-ів, -їв* (въ сѣверныхъ и сѣверо-западныхъ говорахъ *уов, уів, ув*; *юов, юів, юв*). Остатки прежнихъ формъ мы встрѣчаемъ, кромѣ словъ съ суфф. *-ин* въ ед. ч.—міщан (міщанин), татар (татарин) и т. д., при Турчинів ИП. I, 211, Русинів, Волошинів, также боярів Чуб. IV, 362 (бояр ib. 363), — еще въ нѣкоторыхъ отдѣльныхъ словахъ, но и то не повсемѣстно, напр.: сїм раз Чуб. V, 403 (но также: по пйать разів на день Гол. I, 62); ой ходив чумак сїм рік по Дону РЧП. 156; сїм год Чуб. V, 185; сто пуд Чуб. II, 239; до сих час Гол. II, 507; за давніщих час Е. Зб. XI, 91; без чобіт Чуб. IV, 544; їхав Палієнко козак ратувати Гол. I, 13; налякан од злих чоловік Чуб. V, 448; Я ж сама не знаю, та приятель питаю Гол. I, 373 и проч. [1]). Нѣкоторыя существительныя подверглись вліянію основъ на *-і-* [2]), напр.: грошей (грошій, гроші Гол. II, 526), ключей, коралей Е. Зб. XVIII, 176 (при коралів Закр. 79), талярей Чуб. V, 1070, хлощей (гуцул.) Гол. IV, 510; кромѣ того Верхратскій отмѣчаетъ въ угорскихъ говорахъ съ неподвижнымъ ударе-

[1]) Довольно подробный перечень у Смаль-Стоцкаго: „Ueber die Wirkungen der Analogie in der Dekl. des Kleinruss. Arch. f. sl. Philol. VIII, 238.

[2]) Смаль-Стоцкій, op. cit. Arch. f. sl. Phil. VIII, 239.

ніемъ: дрітярей, гробарей, рыбарей [1]) и др., а въ говорѣ доливскомъ: женцей, корцей, братій [2]). Въ нѣкоторыхъ угорскихъ говорахъ форма род. пад. подверглась вліянію мѣстнаго падежа, напр.: крайох, гайох, приятельох, вітцьох, вовкох, будинкох, быкох, панох, хлопех, людех, склох, польох [3]) и проч. Имена средняго рода также не остались безъ вліянія основъ на -ŭ- и на -*i*-. Такъ, формы: піль Холм. у. Чуб. IV, 231 (поль: Звіри з чистих поль набігали ИП. I, 335), морь встрѣчаются только изрѣдка въ сѣверо-западныхъ говорахъ, господствующія же формы полів, морів. Также на ряду съ формою пліч ИП. I, 114 встрѣчается форма плечей Гол. I, 138, 191; уст и устів Гол. III, 264. Въ доливскомъ говорѣ [4]) отмѣчены формы: болотів (такъ же въ Подольск. губ. М. Пр. 59), морей, полей и проч. Отглагольныя имена на -*ння (-нне, -не, -ньи, -нї)* въ народной рѣчи не встрѣчаются во множ. числѣ, почему формы въ родѣ „читань“ или „читаннів“ слѣдуетъ признать книжными. Имена на -*лля (-лле, -ле, -лї)* имѣютъ -*ллїв (-лїв)*: весїллїв Борзен. у.; зроблю лазню із трьох зїллїв Закр. 25.

2. Слова, возводимыя къ прежнимъ основамъ на -ŭ- сохранили въ род. пад. ед. ч. окончаніе *у* только въ именахъ неодушевленныхъ, какъ — меду (колебанія съ -*а* см. Смаль-Стоцкій, Ueb. die Wirk. d. An. Arch. f. sl. Phil. VIII, 204, въ ст.-слов. Vondrák. Altk. Gr.² 421), саду, дому, верху, долу и проч., одушевленныя же приняли окончаніе -*а*: сина, вола (польск. wołu).

Во множ. ч.: садів, домів, верхів и проч.

3. Имена, восходящія къ основамъ на -а-/-ja- сохранили рефлексы др. *у—и* и *ѣ—ї*: риби, волї, долї, касарнї, душі, рожі, кручі, но основы на -ja- въ западныхъ говорахъ подверглись вліянію основъ на -*i*- [5]): души, рожи, кручи, какъ ночи, печи, затѣмъ земли, доли, касарни, конопли, недїли и проч., какъ пісни,

---

[1]) ЗНТ. XL, 75.
[2]) Ibid., XXXV/VI, 65.
[3]) Ibid., XL, 73, 75.
[4]) Ibid., XXXV/VI, 66.
[5]) Смаль-Стоцкій, op. cit., 416—17. С.-Стоцкій объясняетъ формы души, неділи и т. под. вліяніемъ твердыхъ основъ (риби); для такого вліянія я не нахожу основаній.

постели. Кромѣ того, въ родительномъ пад. основъ твердыхъ встрѣчается изрѣдка окончаніе *і*, повидимому, подъ вліяніемъ мягкихъ основъ, напр.: Стови парі М. Пр., 248; я поїду парі шукать М. Пр. 337; до парі Чуб. IV, 655; не дав менї Господь парі Чуб. V, 242; не буде мому серцю парі ib. 903; пішов Семен до коморі ib. 657; з горі ib. 134; з-під чорної хмарі вітер повіває ib. 289; у вдові три дочки ib. 214; він у мене був такий, що не до розмові ib. 28; од стїнї ib. 520; з-зад той верховинї Гол. III, 236. Отъ панї род. п. панї Гол. II, 644; IV, 179; Чуб. III, 227.

Родительный множ. числа имѣетъ обычно окончаніе на согласную основы, но многія слова этой категоріи, преимущественно двусложныя, подверглись вліянію склоненія существительныхъ муж. рода и, напр., вмѣсто баб, хат, жаб, брехéнь и т. под., обыкновенно бабíв Рудч. I, 58, М. Пр. 74, Чуб. II, 355, 644; хатíв ib. 318; жабíв Чуб. I, 106; брéхнів Чуб. I, 236; затѣмъ панїв Е. Зб. XII, 204; гóрів Чуб. V, 336; вéрбів ib.; криниців М. Пр. 99; сéстрів М. Пр. 333; сестриців Чуб. V, 738; войнів Гол. I, 116; підводів Гол. I, 144; ківко звіздоньків, тівко копоньків Гол. II, 35; шовкова хусточка від слозів (об. слїз) зітлїла Гол. I, 191; водів М. Пр. 261 и др. — отъ *панна* только *панні́в*. Въ говорѣ доливскомъ [1]) отмѣчено: сестрів, вільхів, березів, травів и др. Изрѣдка также встрѣчаются окончанія основъ на *-і-*: бабей Чуб. VII, 593; козей III. I, 104, мажей ib. 378; сукней Гол. II, 613; чашей Чуб. III, 399 при кіз, маж, сукон и проч. Въ угорскихъ говорахъ находимъ формы на *ох* [2]): пщолох, гадкох, хыжох и др.

4. Слова муж. рода, восходящія къ основамъ на *-і-*, подверглись вліянію основъ на *-о-*: путь—путя (въ угорскихъ говорахъ Верхратскій отмѣчаетъ пути ЗНТ. XXVII, 68), тесть—тестя (ср. Ипат. лѣт. тьсти), зять—зятя (Ипат. лѣт. зяти), голуб (съ отвердѣніемъ конечнаго *б*) — голуба, локíть — ліктя и проч., но только біль—болю. Съ колебаніемъ между *а* и *у*: огню и огня, звіру и звіра (звіря).

---

[1]) ЗНТ., XXXV/VI, 66.
[2]) ЗНТ., XL, 75.

Слова, восходящія къ основамъ на *-і-* женскаго рода, сохранили рефлексъ др. окончанія *и*: кости, твари, сповіди, тїни, пісни, ночи, печи, миши, но въ восточныхъ говорахъ, преимущественно на лѣвомъ берегу Днѣпра, слова этой категоріи подверглись вліянію основъ на *-ја-*, въ особенности слова на *ж, ч, ш*, напр.: речі, печі, какъ душі, кручі и т. д., также спорадически тварі, сповіді, тїні и др. [1]), при чемъ многія слова этой категоріи перешли въ категорію основъ на *-а-*, напр.: миша Чуб. I, 55, постеля, пісня, воша Гол. II, 698 и др.

Во мн. ч. слова муж. рода приняли окончаніе основъ на *-ŭ-* напр.: зятів, тестів, голубів, звірів и проч.; слова же женскаго рода сохранили рефлексы стараго окончанія на *-ий* (на западѣ) и на *-ей* (на востокѣ): костий и костей, гусий и гусей, дітий и дітей и т. п. Но двер Гол. I, 29, 100 вм. дверий (при дверей Закр. 237), кур Чуб. IV, 231, 437, 438 вм. курий (при курей Макс. 1834, 98). Встрѣчаются также формы на *-ів*: костів Чуб. I, 126, напастів ib. 200, ночів Борз. у., преимущественно же pluralia tantum на *-щі:* ласощів Чуб. II, 100, любощів ib. III, 484, V, 92, 147, радощів ib. II, 548 (ед. ч. радощ Черниг. губ. Чуб. III, 294).

5. Бывшія основы на *-ŭ-* совершенно совпали съ основами на *-а:* церква, морква, коругва (корогва), редьква (редька), люба и проч.; родит.: церкви, моркви и проч., множ. ч.: церков, морков и т. д. Въ доливскомъ говорѣ [2]) изрѣдка церквів, коругвів и т. д. Любов род. п. любові: беруть ся не з любові. Чуб. V, 292; любови ib. 92, 531, Бал. 94 въ угор. гов. любве ЗНТ. XXVII, 68. Крів — род. крові Чуб. I, 121, керви Е. Зб. XXIII, 43, кьірви Е. Зб. XIII, 252, кирве ib., XV, 122, кирви Гол. II, 705. Брова р. мн. брів, но также бровей Гол. I, 294.

6. Слова, восходящія къ основамъ на *-n-* муж. рода, напр.: камінь, поломінь, ремінь, день и др., подъ вліяніемъ основъ на *-ја-* приняли окончаніе *я:* кореня Чуб. V, 1028, каменя М. Пр. 11, но діалектически встрѣчается окончаніе *е* и *и*, напр. въ угорскихъ говорахъ корене Гол. II, 52, камене, поломени [3]),

[1]) Смаль-Стоцкій, op. cit., 429.
[2]) ЗНТ., XXXV/VI, 68.
[3]) Ibid., XXVII, 68.

поломіне Гол. II, 52; въ говорѣ доливскомъ каміне и каміне, гребіне и гребіни, рамени [1]); у Лемковъ корене, камене [2]) и пр.

Слова же средняго рода на *-мйа* въ восточныхъ говорахъ большей частью образуютъ родительный единственнаго числа по склоненію на *-о-*, напр.: конопляного сімйа Чуб. I, 146, мірочку сімйа Чуб. V, 1145, не приточуй свого імйа М. Пр. 90; въ западныхъ же встрѣчаются рефлексы старыхъ окончаній на *-ене, -ени*: імени, сїмени, тїмени, а также по аналогіи каменя— стременя Гол. II, 29 и др.; въ говорѣ доливскомъ тімене, вимене и вимени, вименї. Не рѣдко смѣшеніе съ основами на -t-: вимети, вимнетї; у Лемковъ: тїмяте, вимяте [4]).

Во множ. числѣ слова муж. рода приняли окончаніе основъ на -й-, напр.: каменїв, ремéнїв, оконч. же словъ средн. рода представляютъ чистую основу: імен, знамен и т. д. Отъ д е н ь р. мн. днїв, но сїм день Чуб. IV, 490.

7. Слова, восходящія къ основамъ на -t- въ большинствѣ говоровъ имѣютъ окончаніе -ти: теляти Чуб. II, 627, хлопйати, дитяти Чуб. V, 721, поросяти Чуб. I, 298 и т. под., у Лемковъ встрѣчается теляте [5]).

Множественное число представляетъ чистую основу: телят, дитят Гол. IV, 267, 437, дівчат, хлопйат и т. д.

8. Слова, восходящія къ основамъ на *-s-*, въ единственномъ числѣ совпали съ основами на *-о-* ср. рода, напр.: слóва, кóла, тїла, чýда [6]) и т. д., во множ. числѣ еще существуютъ подъ вліяніемъ церковной письменности нѣкоторыя архаическія формы, напр., тїлéс: на ісцїлення душі і тїлес Чуб. I, 165; небéс: з небес пораженний ib. 166; чудес: зріти преславних чудес ib. 165.

9. Изъ основъ на -r- сохранилось только одно слово м а́ т и, которое въ родительномъ падежѣ или сохраняетъ форму

---

[1]) Ibid., XXXV/VI, 68.
[2]) Верхратский. Говор галицких Лемків, 123.
[3]) Op. cit., 69.
[4]) Op. cit., 123.
[5]) Op. cit., 123.
[6]) Примѣръ родит. ч у д у въ пѣснѣ (гуцульской): Она же мінї приповіла без чуду, без дива. Гол. III, 216 предполагаетъ им.-вин. ч у д (Чуб. I, 162).

именительнаго, напр.: піду, козаче, до мати питати Уман. у. Чуб. V, 69, од мати Ковел. у. Чуб. V, 161; послухай мати, як мятїнка лає Жаботин. ib. 641; питаєть ся мати Черниг. у. ib. 724; до мати Подол. г. ib. 885; від отця, від мати до молодого хати ib. IV, 431; анї батька, анї мати, нема кому плакати Гол. III, 109; не бій ся ти твоей мати Гол. III, 372; — или же имѣетъ форму матере Гол. II, 219, 699, 700 (напр. у Лемковъ), затѣмъ — матери: нї отця, нї матери Чуб. V, 849; матері: нема кому дати до матері знати Чуб. V, 369.

Род. мн. матерів.

IV.

Въ формахъ словянскаго родительнаго падежа не только функціонально, но отчасти и формально слились индоевроп. генитивъ и аблятивъ [1]), но возведеніе современныхъ сочетаній къ сочетаніямъ съ аблятивомъ встрѣчаетъ значительныя трудности: если мы въ нѣкоторыхъ случаяхъ современную форму сочетанія, напр., сравнительной степени съ родительнымъ, можемъ возвести къ аблятиву, то въ другихъ случаяхъ, какъ, напр., сочетаніе глагола съ родительнымъ, мы принуждены руководствоваться аналогіей, сопоставляя значенія славянскихъ глаголовъ, которые сочетаются съ родительнымъ падежомъ, съ глаголами сходнаго значенія въ др.-индійскомъ, др.-иранскомъ и латинскомъ, употребляемыми съ аблятивомъ, или же, исходя изъ предполагаемаго значенія аблятива, относить къ нему такія образованія, которыя могутъ быть явленіемъ позднѣйшимъ, не имѣющимъ корней въ первоначальномъ аблятивѣ (см. ниже о родит. при глаголахъ съ отрицаніемъ). Съ другой стороны, въ области собственно генитива, стремленіе подвести

[1]) Критическое обозрѣніе гипотезъ о происхожденіи формъ словянскаго родительнаго падежа находимъ у Б. Ляпунова: Формы склоненія въ старословянскомъ языкѣ. Одесса, 1895, съ особенной же полнотой и обстоятельностью у O. Hujer'a: Slovanská deklinace jmenná. V Praze, 1910, стр. 110—124.

всѣ случаи подъ понятіе genitivus partitivus, имѣя сомнительное удобство объединяющаго принципа, страдаетъ тѣмъ недостаткомъ, что, исходя изъ предполагаемаго семасіологическаго момента очень отдаленной эпохи, навязываетъ современному сознанію такой смыслъ сочетанія, какого въ настоящее время оно не имѣетъ, и во многихъ случаяхъ сомнительно (см. выше мнѣніе Бругмана), имѣло ли его прежде.

Въ виду сказаннаго, мнѣ представляется болѣе цѣлесообразнымъ поставить въ основу группировки случаевъ употребленія родительнаго падежа въ южно-русской языковой области тѣ грамматическія категоріи, которыя входятъ въ сочетаніе съ родительнымъ падежомъ имени, не упуская изъ виду, какъ генетическаго, такъ и семасіологическаго момента, если послѣдній развился на почвѣ даннаго сочетанія.

I. Родительный падежъ при глаголахъ.

Сочетанія родительнаго падежа имени съ глаголами можно раздѣлить на слѣдующія шесть группъ, объединяя въ подгруппы глаголы сходнаго значенія или образованія:

I. Сочетаніе глаголовъ съ родительнымъ падежомъ, возводимымъ къ первоначальному генитиву.

II. Сочетаніе глаголовъ съ родительнымъ падежомъ, возводимымъ къ первоначальному аблятиву.

III. Родительный падежъ предикативный.

IV. Родительный падежъ адвербіальный.

V. Родительный падежъ при инфинитивѣ, зависящемъ отъ личнаго глагола или выраженій его замѣняющихъ.

VI. Родительный падежъ въ отрицательныхъ предложеніяхъ.

I. Сочетаніе глагола съ родительнымъ падежомъ, возводимымъ къ первоначальному генитиву.

Нельзя не признать весьма характернымъ опредѣленіе, по которому основной чертой въ сочетаніи глагола съ первоначальнымъ генитивомъ является то, что глагольное понятіе не

охватываетъ въ полномъ объемѣ именного, а только касается его сферы, того, что къ нему относится, ему принадлежитъ и т. д. [1]), въ противоположность сочетанію съ винительнымъ, когда глагольное понятіе вполнѣ покрываетъ именное. Однако въ современной южно-русской рѣчи, какъ и въ другихъ славянскихъ языкахъ, эта черта далеко не всегда чувствуется. Будучи особенно замѣтной въ такъ называемомъ родительномъ партитивномъ, она, какъ мы увидимъ, почти исчезаетъ въ новообразованіяхъ по аналогіи и въ тѣхъ случаяхъ, когда глаголъ сочетается съ родительнымъ именъ недѣлимаго (вещи, лица); въ послѣднемъ случаѣ различіе между родительнымъ и винительнымъ уже не сознается. Сохраняясь традиціонно, какъ схема рѣчи, этотъ родительный въ однихъ случаяхъ, по аналогіи сочетанія съ переходными глаголами винительнаго падежа, часто замѣняется этимъ послѣднимъ, особенно въ западныхъ (австрійскихъ) говорахъ, въ другихъ же случаяхъ уступаетъ мѣсто предложному сочетанію.

Выдѣляя въ особую (1) группу сочетаніе глагола съ родительнымъ именъ дѣлимаго, остальные глаголы по связи ихъ съ именемъ можно раздѣлить на слѣдующія группы:

а) глаголы съ родительнымъ лица или вещи (2).

б) глаголы съ родительнымъ вещи и родительнымъ лица (3).

в) глаголы съ родительнымъ вещи и дательнымъ лица (4).

г) глаголы съ родительнымъ вещи и винительнымъ лица (5).

д) глаголы съ ближайшимъ винительнымъ и дальнѣйшимъ родительнымъ (6).

е) глаголы, которыхъ сочетаніе съ родительнымъ условлено префиксомъ (7).

I. *Сочетаніе глагола съ родительнымъ падежомъ дѣлимаго.* Въ эту рубрику входитъ сочетаніе глагола не только съ именами вещественными, но также съ нарицательными и отвлеченными, понимаемыми вещественно, т. е. не со стороны

---

[1]) Brugmann. Grundriss² II, II, 567.

формы, а со стороны содержанія, другими словами, представляемыхъ, какъ цѣлое дѣлимое, напр.: «нарву барвінку; принеси стільців; наробила сорому, крику». Сочетаніе глагола съ родит. падежомъ именъ вещественныхъ восходитъ къ глубокой древности, но распространеніе его въ разныя эпохи было различное. Такъ, при глаголахъ, выражающихъ понятіе «ѣсть», «пить», «пробовать», «употреблять» и т. под. мы встрѣчаемъ его въ др.-индійскомъ, др.-иранскомъ, греческомъ, др.-германскомъ [1]), затѣмъ въ литовскомъ [2]) и славянскомъ [3]), но въ латинскомъ языкѣ этого сочетанія не находимъ. Что же касается глаголовъ, которые Дельбрюкъ подводитъ подъ категорію выражающихъ понятіе «давать», «брать» и родственные, то сочетаніе ихъ съ родит. пад. имени не обычно въ др.-индійскомъ и не существуетъ въ латинскомъ (см. Delbrück V. S. I, 316), но изрѣдка встрѣчается въ греческомъ, напр.: πάσσε δ' ἁλός; Κῦρος λαβὼν τῶν χρεῶν διεδίδου, ἕως διεδίδου πάντα Xen. Cyr. I, 3, 7; въ готскомъ мы его замѣчаемъ при глаголахъ geben и nemen: ei akranis þis veinagardis gebeina imma; nemi akranis и пр. Delbr. V. S. I, 316; затѣмъ ср.-врх.-нѣмецкомъ (ibid.), но уже въ литовскомъ и славянскомъ онъ обыченъ (Schleicher, Litt. Gr. 274; Kurschat, Litt. Gr. 377; Mikl., V. Gr. IV, 494).

Обыкновенно ставятъ этотъ родительный въ связь съ предполагаемымъ партитивнымъ значеніемъ индо-европейскаго генитива, по которому дѣятельность глагола распространяется не на весь объектъ, а на его неопредѣленную часть, какъ это мы видимъ въ πιεῖν τοῦ οἴνου въ отличіе отъ πιεῖν τὸν οἶνον, но въ виду сочетанія πιεῖν κρητῆρας οἴνοιο, а также показаній латинскаго языка, гдѣ не встрѣчается подобнаго сочетанія, является вопросъ, исконна ли эта партитивность, т. е. обусловлена ли она формантами род. пад., или же производна, и корней ея

---

[1]) Delbrück. V. S. I, 314, 316. Grimm. D. Gr. IV, 649.

[2]) Schleicher. Litt. Gr. 274.

[3]) Многочисленные примѣры изъ славянскихъ языковъ у Миклошича: V. Gr. IV, 484—485. Причемъ „выпилъ меду сладкаго“ и „ступайте пить со мной за одно зелена вина“ онъ подводитъ подъ одну категорію, что очевидно ошибочно (см. ниже). Кромѣ того, сербск. примѣры у Даничића: Срп. син. 45; чешскіе у Зигмунда: Č. skladba, 143 и Бартоша: O gen. zav. na časoslov., 23; польск. у Быстроня: O uż. gen., 83.

слѣдуетъ искать въ опущеніи первоначальнаго обозначенія количества, которое собственно и было ближайшимъ объектомъ при названныхъ глаголахъ. По этому предположенію ходъ развитія количественнаго представленія и его ассоціація съ родительнымъ падежомъ имени намѣчается слѣдующимъ образомъ: въ предложеніи «онъ ѣстъ хлѣба кусокъ» (er isst des Brodes einen Bissen) родительный съ перенесеніемъ ударенія (центра вниманія) съ прямого дополненія на форму «хлѣба» ближе входилъ въ связь съ глаголомъ, тогда какъ связь съ прямымъ дополненіемъ (т. е. съ винит. падежомъ «кусокъ») ослабѣвала, и по мѣрѣ закрѣпленія въ сознаніи первой связи, въ дополненіи усиливался адвербіальный характеръ, при чемъ схема «онъ ѣстъ хлѣба» оставалась относительно постоянной, тогда какъ перемѣнная «кусокъ», «пудъ», «фунтъ», «мѣрка», «много», «мало» и проч. могла варьироваться до нуля, и въ послѣднемъ случаѣ формула «онъ ѣстъ хлѣба» стала выражать количество ближайшимъ образомъ неопредѣленное. Сравнительно незначительное распространеніе этого оборота въ др.-индійскомъ, др.-иранскомъ и др., также отсутствіе его въ латинскомъ (при чемъ я не вижу фактической опоры предположенію о замѣнѣ его въ послѣднемъ винительнымъ и инструменталемъ Delbr. V. S. I, 314), и широкое распространеніе въ позднѣйшую эпоху (въ слав. яз.) косвенно подтверждаютъ вѣроятность этого предположенія. Разъ создалась извѣстная языковая формула и стала выражать представленіе «неопредѣленнаго количества», то она вовлекла въ сферу своего вліянія всѣ тѣ случаи, когда объектъ мыслится не индивидуально, не со стороны единичности или множественности, а количественно, какъ масса, какъ дѣлимое, напр.: пішли рубáти дéрева на саночкú Чуб. II, 114; навíщано трýпу; принесú стільців и т. под. Съ другой стороны, количественное опредѣленіе одновременно относится не только къ предмету (имени), но также къ дѣятельности (глаголу), примыкая ближе то къ первому (если имя дѣлимое), то ко второй (если имя — недѣлимое). Какъ въ первомъ случаѣ, съ устраненіемъ количественнаго обозначенія, создается представленіе неопредѣленнаго количества вещества (пространственное представленіе), такъ во второмъ неопредѣленное количе-

ство дѣятельности (временное представленіе), напр.: «поклепай коси» и т. под.

Что же касается другого члена группы, т. е. глагола, то родительный можетъ быть или не условленъ лексически, значеніемъ самаго глагола, или же такимъ значеніемъ условленъ [1]). Въ первомъ случаѣ при немъ возможенъ, какъ родительный, такъ и винительный над. имени, въ зависимости отъ представленія говорящаго: количественнаго или же индивидуальнаго или общаго (абстрактнаго), какъ это мы находимъ въ примѣрахъ: «чоловік усе пє тої води» Е. Зб. XXVI, 119 и тамъ же «бере та й пє ту воду». Во второмъ случаѣ только родительный. Обычно не со всѣми глаголами соединяется количественное представленіе объекта, но исчерпать всѣ возможные случаи весьма затруднительно, тѣмъ болѣе подвести такіе глаголы подъ вполнѣ опредѣленныя рубрики значеній. При томъ, что не обычно съ нашей точки зрѣнія, то возможно при извѣстныхъ условіяхъ и въ извѣстную эпоху, такъ, напр., родительный при «повторяти»: повторяючи вчерашнего оповеданъя своего Арх. ЮЗР. 8. III, 153 (1567) или у Климентія родительный при «мати»:

И стадники тож людямъ велми выгожаютъ
же стад конскихъ в полях у дозорах маютъ. Кл. 184.

И потому нельзя согласиться съ категорическимъ утвержденіемъ Томсона, что „не говорятъ: «онъ поднялъ сыру», «онъ бросилъ воды» не потому только, что это не принято, а потому, что сочетаніе такихъ понятій невозможно. Дѣйствія, какъ «поднять», «бросить» и вообще большинство глаголовъ могутъ имѣть объектомъ лишь нѣчто пространственно ограниченное, имѣющее внѣшнюю форму, объемъ, однимъ словомъ предметъ“ [2]). Предвзятая точка зрѣнія заставила Томсона упустить изъ виду возможность хотя бы такихъ выраженій, какъ «брось соломы въ печь» или укр. «Дорогого напитка метає» ИП. I, 213 и т. под. Хотя нельзя не признать, что отсутствіе количественнаго представленія можетъ быть условлено лексиче-

---

[1]) Brugmann. Grundriss[2] II, II, 585.
[2]) Къ вопросу..., 288.

скимъ значеніемъ глагола (напр. любить), какъ, съ другой стороны, такимъ же значеніемъ можетъ быть условлено количественное представленіе, какъ, напр., при глаголахъ сложныхъ съ предлогами *на-*, *до-* и др., также оно можетъ быть условлено видомъ глагола, если послѣдній сочетается только съ именами вещественными, напр.: «глотнуть», «хлебнуть» и т. под., и даже формой предложенія, какъ это мы видимъ при глаголахъ среднихъ, напр. «ходить усякого люду».

Въ виду сказаннаго, мнѣ представляется наиболѣе удобнымъ раздѣлить имѣющійся у меня матеріалъ на три группы. Въ первую (А) войдутъ примѣры съ глаголами, при которыхъ родительный неопредѣленнаго количества не условленъ лексическимъ значеніемъ глагола; во вторую (Б) войдутъ глаголы, при которыхъ родит. условленъ лексическимъ значеніемъ видовой формой или префиксомъ глагола; при чемъ глаголы этихъ двухъ группъ распадаются на двѣ категоріи: одни сочетаются только съ родительнымъ вещи (а), другіе же съ родительнымъ вещи и дательнымъ лица (б). Къ третьей группѣ (В) я отношу родительный при глаголахъ среднихъ въ безсубъектныхъ оборотахъ, т. е. случаи, когда онъ условленъ самой формой предложенія.

А. *Родительный падежъ не условленъ лексическимъ значеніемъ глагола.*

а) глаголы только съ родительнымъ:

Въ южно-русскомъ глаголы їсти и пити, какъ и въ в.-русскомъ, чешскомъ и польскомъ, обыкновенно сочетаются съ винит. над. имени:

Ой хоч буду в морі пісок їсти,
Та не хочу дружиною сїсти. Чуб. V, 162.
Ой пий, мати, тую воду, що я наносила. Метл. 72.
Уже з тої криниченьки орли воду пйуть. Чуб. V, 203.

Сочетаніе съ родительнымъ встрѣчается весьма рѣдко: Нехай хлѣба ѣстъ бу насъ Пам. у. м. I, 247. — У нас газда неборака, їсть хлїба і рака Гол. II, 716. — То йно зразу їли дїти логазу, а як сї запомогли, то без вечери спати лягли Е. Зб. XXVII, 4.— Я вже тих бубликів їв Екатериносл. у. — Чоловік усе не тої води Е. Зб. XXVI, 119. Ср. серб.: и што іеду хљеба царевога;

воде пише, лѣба заложише и т. под. см. Даничић. Срп. синт., 85. Но въ совершенномъ видѣ сочетаніе съ родит. обычно: Воріженьки зійдять лиха Чуб. V, 24. — Неначе дурману іззїла Котл. Е. I, 549. — Випий води, щоб не нудило Борз. у.; также при инфинитивѣ (см. ниже).

Вживати, заживати, поживати, -жити: В добром покои вжити тѣхъ вж(ит)ковъ пану Вятславу Пал. Сн. № 23, 1371 г. — Панъ Клюсъ имаіѣть того існого села Шидлова уживати ib. № 25, 1386 г. — Поживають человѣчоѣ крови АЗР. I, 25 (1388). — (Богушу) въ ласки нашое надаемо волности вшелякоѣ въ здѣшнемъ панствѣ нашомъ, великомъ князтвѣ Литовскомъ, заживати АЗР. I, 49 (1438). — Унъ тоє отчизни и дѣдизъни своє заживалъ Грам. 1459 (Крымскій. Укр. гр. I, 2, 545). — Докул матка наша жива, она имает своих сел поживати AS. I, 55 (1463). — Того вживати яко власности своєє Арх. ЮЗР. 8. III, 119 (1567). — Поживали всѣ потравъ роскошныхъ Пам. у. м. III, 112. — Єсли зможет сповѣди зажыти Кл. 74. — Чрез мѣру сну назбыт зажывает ib. 89. — Салъ и мясъ вжываймо ib. 135. — Вживай світа, поки служать лїта Ном. 593. — Сього способу рідко уживають М. Пр. 74. — Буду я в тебе хлїба-соли вживати Март. 22. —

Будуть до тебе козаки заїжджати,
Будуть у тебе хлїба-соли заживати. КС. 1884, I, 36.
Ой хто хоче роскоши зажити,
Гей нехай іде до двора служити. Чуб. V, 344.

Напиймо ся трунку і зажиймо табаки. Чуб. V, 1146. — Славоньки зажити Эв. 648. — Стали ми хлїба-соли поживати ИП. I, 181. — Таки ж бо я Рузю люблю, хоць смерти пожию Чуб. V, 143. — Пожив смерти самохіть Е. Зб. XXVII, 127. — Вже смерти пожила Е. Зб. VII, 95.

Иногда «вживати» сочетается съ винит. пад., напр.: Имѣет то держати и вживати и поживати AS. I, 28 (1424). — Буду поживати плоду твоего овощъ Пам. у. м. II, 185. — Як литовська дїтвора, табаку вживає Ном. 12616. — Вживай Федьку то хрін, то редьку Е. Зб. XXVII, 249.

То Алкан-Паша,
Трапезонське княжа,

Не барзо дорогиї напитки уживає. ИП. I, 211.

Дивують Ляхи, вражиї сини,
Що ті козаки вживають:
Вживають вони щуку-рибаху
Ще й соломаху з водою. ЗЮР. II, 253.

То же сочетаніе въ польскомъ, см. Быстронь 85, также въ чешскомъ Бартошъ 28.

Бачити, побачити, видїти, видати: Мій батько бачив світа Полт. у. — Світонька побачимо Эв. 522. — Хоч за три днї перед смертю волї побачити Ном. 1340. — Бодай так видїла світа біленького, як я тобі подарую свого миленького Чуб. V, 383. — І проворна була, та таки і світа видала Кв. СП. 20.

Но непартитивно съ винит.: Бодай єс так видїв сонце, а я ньи Е. Зб. X, 164.

Застати: Чей би сме ся поспішали, боскої хвали застали Гол. II, 118.

б) Глаголы съ родительнымъ вещи и дательнымъ лица:

1. Взяти и близкіе къ нему по значенію: Ой візьму я снїгу в руку Метл. 16. — Візьми собі грошей М. Пр. 83. — Взяв тїла, як лопатов положив на него Е. Зб. XXVII, 210. — Хоч гріха на душу озьму Кв. МВ. 5. — Поберем цієї риби Чуб. II, 257.

— Виламав дубини і березини Чуб. II, 644.

— А в городї Перекопі вирви собі бобу Др. 121. — Вирви собі мнятки Бесс. 112.

— Такий злодїй, що й огню вкраде Е. Зб. XXIII, 196.

— Не втне Панько шилом борщу Е. Зб. XVI, 291.

— Вхопив, як шилом борщу Е. Зб. XVI, 278. — Захопив шилом патоки ib. — Захопив там доброї познаки Е. Зб. XXIII, 161.

— Саком піймав риби Чуб. I, 290.

— Хватив у жменю горіхів Кв. М. 11.

Сюда же я отношу родит. п. при междометіяхъ глагольнаго характера *на, нате*: На, дурню, печеної редьки — будеш розумний Чуб. I, 249. — На тобі, дочко, цього зїлля Чуб. II, 164. — Ой на тобі, стидка, бридка, на стан полотенця Чуб. V,

421. — На ти, дурню, сира Е. Зб. XXVII, 94. — На тобі смоли горьичої ib. 132. — Ой нате вам, рибалочки, горілки напить ся Метл. 18. — Ой нате вам, рибалочки, ще й соли на страву ib. Эллиптически: Так от тобі ласощів Кв. КВ. 48.

Дательный пад. въ выраженіяхъ: Ой я візьму багатому, убогому даю Гол. III, 62; — Одним людям щастє береш, а другим даруєш Гол. III, 357; пйаний собі розум відбирає Закр. 201 и т. под., повидимому перенесенъ изъ конструкціи глагола «давать» [1]), вытѣснившей первоначальный аблятивъ, рефлексъ котораго мы встрѣчаемъ въ предложномъ сочетаніи: У єдного бере, другому дає Е. Зб. X, 120, ср греч. δέχομαι τί τινος при δέχομαι τί τινι [2]).

Затѣмъ близкіе по конструкціи купувати, купити:

Купи менї, моя мати, за три копи голку,
За чотирі золотиї червоного шовку Чуб. V, 17. —

З Божої волї купив солї Е. Зб. X, 100. — Або биймо ся, або купуй горівки ib. 29. — Куплю волам паші М. Пр. 3.

Приторгувати: Де хлїба приторгує, де підводи наньме, та усе недорого Кв. Д. р. 29.

2. Дати, давати, завдати, завдавати, подавати и близкіе къ нимъ по значенію:

Березової каші дати Е. Зб. X, 26. — На що ти ми чарів даєш, коли я тя любю Е. Зб. XIX, 66. — Дає хлїба разового Чуб. V, 547. — Чи ти менї любощів дала Чуб. V, 92. — Ой дала ж, дала славним запорозьцям та цариця заплати Др. 99. — Дам я тобі серця свого Гол. III, 307. — Дай коню води Метл. 29. — Дай, Боже, біди, а гроші будут Е. Зб. X, 44. — Волови дай полови ib. 220. — Ой дай, Боже, на день дощу, на вечер погоди ib. XIX, 104. — Дай, Боже, хлїбцеви урожаю, а нам здоровя ib. XXVII, 267. — Давай, батьку, переміни Др. 99. — Полегкости його душі і тїлу давали Гол. III, 264.

Сюда же слѣдуетъ отнести описательныя выраженія съ гл. дати:

---

[1]) Brugmann. Grundriss². II, II, 549.
[2]) Brugmann. Op. cit., 498, 514.

Дати бобу: Ото му дав бобу Е. Зб. X, 35. — Як дам тобі бобу, то й крикнеш «пробу» Ном. 3633.

Дати віри: Ой дайте нам віри Чуб. IV, 353; также діймати, няти, поняти віри: Имил жонѣ своєи вѣры Пам. у. м. I, 163. — Люде бѣдные злымъ сынамъ вѣры доймаютъ Кл. 33. — Що козак її на жарт займає, а вона й віри діймає Лавр. 51. — Тепер віроньки йму, що за зятенька прийму Метл. 192. — Брехун бреше, а дурень віри йме Ном. 6405. — Собака бреше, а чоловік і віри пойме Ном. 6860. — Брат і віри поняв Рудч. Ск. I, 132.

Также съ винит. пад.: Не знати, кому вѣру зъ промежку их поняти Кл. 20. — Не знати, кому тепер віру дати Е. Зб. XVI, 224. — Куплю я ти коралики, дай ми на то віру Гол. IV, 172.

Съ предлогомъ *за:* Дати кому за віру Е. Зб. XVI, 223. — Не дай му за віру ib. 224.

Др.-рус.: Хощеть вѣру ѭти волъхву Ип. 170.

Дати гака: І тутъ гака дали Ком. 61.

Дати дзусана = побігти Ном. 4412.

Дати драла, драчки, дропака, дьору: До хлопців дала драла Ном. 8806. — Драла вростїч всї дали Котл. Е. II, 567. — Чим дуж дав відтіль дропака ib. 224. — Я б вже давно дав дьору Кв. КВ. 38.

Ср. польск. dać dropaka, дропака дати Е. Зб. XXIII, 49.

Дати дуба = вмерти Е. Зб. XXIII, 53. — Дуба дав Ном. 8310. — Як ударить свиню кийком, так свиня дуба й дала Чуб. II, 228.

Дати дулї = ничего не дать, но болѣе конкретно съ винит.: Дав му дулю під ніс Е. Зб. XVI, 517.

Дати духопелу, духу(а): Такого духопелу дам Ном. 3639. — Дав собі духа Е. Зб. XXIII, 76.

Дати лиги = побігти Ном. 4411.

Дати лупня: Дав йому лупня добре Ном. 3986.

Дати ляпаса, ляща: Ляпаса у пику дати Ном. 3853.— Я дам ляща тобі у пику Котл. Е. I, 556.

Дати маху: Я за шкатулку та й дав маху Март. 217.

Дати міри: Дайте нам міри, коли не дасте віри Галько I, 77.

Дати нурка: В воду нурка дадут Е. Зб. I, 59.

Дати парла: I овечокъ була у нас ватага,
То й не підходь було воряга,
Бо вже дамо парла. Осн. 1862, VI.
Парла задати Ном. 3861.

Дати пинхви: Самому писарю давали такої пинхви, що на силу прочхав ся Кв. СП. 22.

Дати помочі: Або менї помочі дайте, або мене з собою візьміте Метл. 380. — Нам, гетмане Хмельницкий, батю Зіновy Чигиринський, помочі-поратунку дай Метл. 408.

Дати прочухана, прочуханки: Дали Ляхам прочухана, — що з коней спадали Закр. 26. — Дали нам Греки прочухана Котл. I, 225. — Ой там на долинї
Жуки бабу повалили
I сорочку зняли,
Прочуханки дали. Чуб. V, 1128.
У Квітки съ винит.: Хомі дали добру прочуханку Кв. Ск. 9.

Дати пуду = напудити, налякати Е. Зб. XXVI. 340.

Дати ради, поради: Вже вони ради дадуть Ном. 7887. — Нікому поради дати Макс. 1849, 78. — Я тому дам ради Е. Зб. XIII, 33. —
Не маєм отця, нї матки,
Немає кому і нам дати радки Чуб. V, 74. — Я тужила і все тужу, ради мінї дайте Гол. II, 773.

Дати сторчака: Дав сторчака аж під стіл Свидн. (Сл. КС.).

Дати товкача = штовхнути.

Дати тусана: Усяк хоче тусана або запотилишника їй дати Кв. КВ. 38.

Дати тягу: Дав тягу до дому М. Пр. 342. — До станї швидче тягу дав Котл. Е. I, 464.

Дати хода: Він як схвативсь, то давай хода уже й рачки Март. 295.

Дати хропака: Дожидаючи обіда, хропака давав у соломі Кв. БД. 25.

Дати чосу, шваби, шкварки: Дав чосу Мирний (Сл. КС.). — Як дам шкварки, то буде тобі жарко Ном. 3617.

Дати штурханця = штурхнути. Ср. польск. dać szturchańca.

Дати щипки = щипнути: Зараз і дасть йому щипки Кв. КД. 6.

Если глаголъ «дати» сочетается съ родит. пад. именъ недѣлимыхъ, то количественный оттѣнокъ переходитъ на глаголъ, и выражается не пространственная партитивность, а временная, напр.: «дай менї своєї книжки», т. е. на нѣкоторое время (см. Смаль-Стоцкий і Гартнер. Руска граматика, 178).— Ой дайте ми рискаля, дайте ми лопати Е. Зб. XVII, 139. — Дам тобі бандури на всю нічку грати Чуб. V, 1123. — Ой дай менї, дївчино, губки викрасти вогню до люльки ib. 69. — Жаба му цицьки дасть Е. Зб. XXIII, 93. — Дай менї санок. На що ти санок? Е. Зб. XV, 2. — Дайте нам стільльця, щіточки і гребінця — дайте нам і кожуха Галько I, 21, тамъ же съ винит.: Дай нам щітку, гребінець, косу-росу чесати, на село виправляти.

Этотъ оттѣнокъ сочетанія съ родит. пад. свойственъ также великорусскому [2]) и польскому [3]) языкамъ.

Завдавати, задавати, -дати: Тільки менї, молодому, жалю завдає РЧП. 134. — А мойому серденьку гірше жалю завдає Чуб. V, 82. — Не завдавай менї, молодому, смертельної муки Метл. 210. — Не завдавай, чорнявая, мому серцю туги. Чуб. V, 55. — Що ти менї, молодому, стида завдавала ib. 115. — Завдати гарту Ном. 4180. — Серцю жалю завдали Чуб. V, 123. — Сам собі печалї завдам Макс. 1827, 14. —

Світилка-шпилька при стїнї,
В неї сорочка не її,
В неї сорочка кумина —
Завдайте, буяре, сорома. Гринч. III, 486.

Задав бобу Ном. 4185. — Серцю туженьки задав Чуб. V, 246.

---

[1]) См. Miklos. V. Gr. IV, 488.
[2]) Томсонъ, А. Къ вопросу..., 295.
[3]) Bystroń. O uż. gen., 67.

— Подати: Древо, древо... подай нам плоду своєго Пам. у. м. II, 153. — Подадуть ратунку як котрые измогуть Кл. 41. — Подай, Боже, з неба смерти Эв. 582.

— Продати: Або дай ми, або продай, любко, твого лиха Е. Зб. XIX, 193. — Продай щетини, волосини, кожушини Е. Зб. XXVIII, 353.

— Роздати: Малим дїтям що-дня роздає печеного хлїба Кв. Д. р. 24. — Старцям грошенят роздасть Кв. М. 5.

Везти: Везу ж тобі і срібла і злота Чуб. V, 738.— Їдуть наші, везуть кваші Чуб. I, 274.— Вивіз гною на греблю за шарварок Чуб. II, 642.

Вйазати: Вйаже йому соломи на хвіст Хорол. у. — Навйазала на мішок каменюк Чуб. II, 566. — На єдин конець привйаже якогось зїлля М. Пр. 74.

Гребти: Огню огреби та й поговори Чуб. V, 626.

Гріти: Тепла менї согрівав Метл. 440.

Жарити: Жарь, мати, капустиці,
Жарь, мати, буряків. Лавр. 4.

Кидати, кинути: Кидати собацї хлїба не годить ся Полт. у. — Я кинув собацї хлїба, щоб не вкусив ib. — Вкинула солї Чуб. V, 1170. — Так чисто в хатї, що хоть кашї розкинь Чуб. I, 233.

Класти, покласти, положити: Кладуть у горщик правої берези Чуб. V, 130. — Огника кладе Гол. IV, 54. — Поклала сїрки і кукурвасу М. Пр. 393. — Сїна, вівса заложу (коневі) Чуб. V, 8.

Лити: На готовий хміль, хоч води улий Ном. 11460. — Залляв му сала за шкіру Е. Зб. XXVII, 57.

Нести, носити: Носить пшеницї в рукавицї Гол. II, 131.—Піди, дївко, у пивницю, внеси менї меду Чуб. V, 965.— Абим тобі дровець утєв та й водиці винїс Е. Зб. XIX, 62. — Піднесли йому горілки Кв. Ск. 21. — Срібла, злота приносив Чуб. V, 7. — Принеси води та й сам сї напйеш Е. Зб. XVI, 249. — Та принесем пасїчної бульби на насїнє Е. Зб. XVIII, 48.

Пускати, пустити: Туману менї в очі пускає Полт. у —Впустила йому сну в голову Чуб. II, 268. — Пропустїте до-

роги Чуб. V, 453. — Як же я спущу дрібного дощу, зрадує мися весь мирний світок Гол. IV, 4.

Різати: Ріж, мати, китайки Метл. 132.

Сипати: Сип, шинкарко, меду та горілки Чуб. V, 161, но также: Сип мед і горілку, да стели постїльку ib. 871. — Сипле пшениці, ставить водиці ib. 246. — Всип коню вівса Эв. 495. — Всип крупи — каша буде Е. Зб. X, 137. — Шинкарочко молода, усип меду і вина Гул. Арт. 41. — Пірйа розсипано по хатї М. Пр. 199.

Сїяти: На чорній землї хлїба сїють Чуб. I, 254.

Слати, послати: Пошли, Боже, щастя з високого неба Метл. 46.

Ставити: Поставила їм і молока, і масла, і сметани М. Пр. 117. — Тут оно шкла батько нам зоставив ib. 181. — Рогового тїла оставив тільки на кінцї пальцїв Чуб. I, 146. — Свекруха зоставила на столї тільки хлїба Чуб. II, 545.

Стелити: Коли б чоловік знав, що впаде, то б соломи постелив Чуб. I, 286.

Сложные съ предлогами:

Витягти: Витягни води минї напити се Чуб. II, 81.

Відкрити: Бог відкрив світа через письмо та через розум Кв. БД. 19.

Вродити, зародити: Вродив Бог хлїбця Кв. СП. 12. — Бог зародить нового (хлїба) Кв. Д. р. 24.

Засвітити: Засвіти хутчій огню, бо щось стоїть крій вікна Лавр. 26.

Сюда же относится родит. пад. неопредѣленнаго количества при слѣдующихъ междометіяхъ глагольнаго характера:

Ке, кете: А ке, Харько, кабаки Кв. Д. р. 30. — Ось кете лишень кабаки, в кого міцнїша Кв. КВ. 3.

Тиць: Тому тиць, тому тиць, а все добрих квасниць Чуб. IV, 494.

Б. *Родительный падежъ условленъ лексическимъ значеніемъ, видовой формой или префиксомъ глагола.*

а) Пробувати, попробувати, спробувати; трі(е)бувати, потребувати, стрібувати, витрібу-

вати; покушати; покоштувати; скоштувати, закоштувати; тромфувати: Пробувати щастя свого Лѣт. Боб. 295. — Він твого дівоцького розуму пробує Метл. 41. — Він пробує сили, хто дужчий Хорол. у. — Попробує богатирської сили Е. Зб. XIV, 41. — Він спробував уже сокири Борз. у. — Ніби жартує, а він правди трібує Е. Зб. XXIII, 98. — А він тебе молоденьку розуму трібує Е. Зб. XI, 94. — Требуйте борщу; потребуйте каші Сосницкій у. — Третої чорнобривки розуму требую Гол. II, 276. — Стрібував шилом каші Е. Зб. XXVIII, 337. — Та витрібуй шибелниці, ніж розуму мого Е. Зб. XIX, 55. — Лилик робит ся з миши, що на Великдень паски покушьила Е. Зб. XXIV, 344. — Покоштуй же борщу Закр. 54. — Як хлопець або дівка найперше покоштує зеленої цибулї, то буде стрелькувата Чуб. I, 84. — Треба кождои стравы скоштувати Кл. 126. — Чи знаєш ти, дівчинонько, я хороше прошу, яблучка червоного в саду скоштувати Чуб. V, 327. — Бочку розрубати, меду скоштувати Гол. II, 119. — Закоштуєш ти ще жовньирського комісньика Е. Зб. XXIII, 300. — Закоштуєш ти ще арештанської саламахи Е. Зб. XXVII, 56. — Розуму тромфує Е. Зб. XIX, 55.

Ср. др.-рус. Искусити Дону великого Сл. о п. Иг. 6.

Довжити: Ще йому Бог віку довжить Черном. Сл. КС. I, 403.

б) Глитнути: Глитнув молока Полт. у.
Но: Лемішку і кулїш глитали Котл. Е. I, 126.

Ковтнути: Ковтнїмо собі шумівки Е. Зб. XXVII, 347.
Но: Нашому телятї лиш слинку ковтати Ном. 1038.

Курнути: Курнув разок люльки Хорольск. у.
Но: Дурень нїчим ся не журить: горілку пйе та люльку курить Ном. 6207.

Лигнути: Лигнув собі горілоньки Закр. 122.
Но: Тут з салом галушки лигали Котл. Е. I, 125.

Лизнути: Лизнув шилом патоки Ном. 1814. — Вона того каміня лизнула М. Пр. 11. — Лизнув і змій другого каменя Чуб. II, 210.

Также въ несоверш. видѣ «лизати» сочетается съ родит.

дѣлимаго: З бабами грішити, як меду лизати Е. Зб. XVI, 462.— Дїти годувати — не меду лизати ib. 598. — Но имена недѣлимыхъ въ винит. над.: Не тодї менї лижи губи, як солодкі, а тодї менї лижи, як гіркі Ном. 2315. — Хто хоче свідком бути, треба хрестик лизнути Е. Зб. XXVII, 65.

Смикнути = випити; курнути: Через край смикнув окаянної варенухи Котл. НІІ. 385. — А чи не смикнули б, пане Павле, люльки Стор. I. 64 (Сл. КС.).

Смоктнути: Роменського тютюну смоктнеш Кв. СО. 18.

Сьорбнути: Сьорбнув горілки Полт. у.
Но: Сьорбай юшку, на днї рибка есть Ном. 1200.

Хлиснути: Вже двірської горілки хлиснув та оброкового хлїба покушав Е. Зб. XVI, 534.
Но: Та і горілочку хлистали Котл. Е. I, 128.

Хлюпнути: Як тікі ти води хлюпнеш, то впйать будеш у жінки М. Пр. 298.

Шарпнути: Шарпнеш разом тої принади Рад. Огр. 29.
Но: На що ти сито так шарпаєш Канев. у.

Зачерпнути: Зачерпни води проти води М. Пр. 26.

Также при глаголахъ, имѣющихъ значеніе «приготовить», «состряпать», напр.: Намочу я горілочки у зеленій пляшцї Чуб. V, 761. — Заправлю горілки в кришталевій пляшцї Метл. 250; но: Заправляла борщ олїєю Сл. КС. — Замісила з того покорму тїста М. Пр. 224. — Зварy тобі борщику Е. Зб. XXIII, 48. — Звари борщу з салом; звари вареників М. Пр. 165, но въ несоверш. видѣ и род. и винит.: А хто це варив борщу — чи Незнайко, чи ни? Рудч. Ск. I, 113 и: Жінко, вари лишень гречані галушкй Рудч. Ск. I, 11. — Була бим ти зготовила наперед трутини Е. Зб. XIX, 99. Ой їж, мужу, траву тую, закіль борщу я зготую. Поки борщу зготовала, сїм раз Ляшка цїлувала Закр. 74; но: Мати сьогоднї борщ вам готує Сосн. у. (также съ род.: А мелничка мелникови кулїшу готовит Гол. III, 225). — Спекла нам жінка пирогів Борз. у., но: Сама пекла паляничкй Рудч. Ск. II, 5. — Розложу вогню Мат. Етн. XII, 162. — Втер табаки Е. Зб. XII, 72. — Утру я ти перцю Е. Зб. XXVIII, 529 (также въ несоверш. видѣ:

тре нею маку Чуб. IV, 545). — Крашанок облупила Кв. М. 54. — Гороху їй спряже Кв. СО. 28.

в) Глаголы сложные съ предлогами; предлогъ придаетъ имъ количественный или партитивный смыслъ; по основному значенію нѣкоторые изъ нихъ примыкаютъ къ предыдущимъ разрядамъ. Родительный при такихъ глаголахъ явленіе общесловянское (см. примѣры у Миклошича, V. Gr. IV, 485—488, также Bystroń, 95—105, Vondrák, V. Sl. Gram. II, 317, 320).

Для удобства обозрѣнія раздѣлимъ относящіеся сюда глаголы на нижеслѣдующія группы:

1) Глаголы съ предлогомъ *в-*, *у-*:

Вбавити: Поки поніміють, а слави убавлять Чуб. V, 149.

Вдерти: Вдерла йому рантуха Е. Зб. XIII, 185. — Моху вдер Чуб. II, 192.

Удїлити: Було менї, мати, щастя удїлити Чуб. V, 489.

Уймити: Йиму Пан Біг троха уймив того богацтва Е. Зб. XIII, 132. — Му гонору уймив Е. Зб. XV, 66. — Вже менї мачуха здоровйа віймила Гол. III, 274.

Вколупити, -нути: Вколупили серденька ви менї Чуб. IV, 360. — Іди, старий бородатий, та вколупни меду Чуб. V, 650.

Вкосити: Позволяю... трави укосити Арх. ЮЗР. 8, III, 3 (1472). — Укоси мнї, бараночку, дзеленого сїнця Е. Зб. XVIII, 16.

Вкоротити: Йому віку вкоротив Март. 212. — Укороть, Боже, денька Лавр. 25.

Його сивуха запалила
І живота укоротила Котл. Е. II, 99.

Украяти, укройіти: Украяти паски Чуб. I, 74. — Возь наш ніж та й украй си свого хлїба Е. Зб. XXIV, 449. — Серцьи бим ти свого вкроїв та бим ти дав Е. Зб. XXVII, 87.— Укрїйте ми хлїба ib. 236.

Вкресати: Треба вогню вкресати на люльку Кв. ДР. 30.

Вкусити: Йому грішити, як хлїба вкусити Е. Зб. XVI, 462. — Хто вкусив солодкого, той певно гіркого не схоче Е. Зб. XXVII, 145. — Хоч мовить гріха вкушу, а свого не облишу Ном. 9699. — Вкусив я масла М. Пр. 39.

Вломити: А вломив би я того винограду, та не вмію Лукаш. 165.

Но: побіг, як ногу вломив Мнж. 162.

Влупити: Що влуплю, то влуплю сухого деревця калинки Галько, 106.

І на камінь ступить,
І каміня влупить. Лукаш. 170.

Вмалити, -яти: Здоровʌ умаляютъ Кл. 69. — Як попаде, буде бити, вмалить менї віка Чуб. V, 651. — Боюсь чоловіка, шоб не вмалив віка Эв. 342. — Чи я її здоровйа умалив Метл. 271.

Вменшити, -шати: Отваги своеи значне уменшивши Вел. I, 331. — Хлѣба людямъ солодовникъ вменшаетъ Кл. 127. — Хай Бог ночі уменшить Гринч. I, 68. — Вменши, Боже, денька Эв. 68. — Божи, вминши тойі риби Е. Зб. XII, 77. — Родини уменшу Чуб. IV, 124.

Но при недѣлимыхъ: Подлугъ мѣры его всякую рѣчъ вменшилъ Кл. 199.

Умножати: Ти, Гди, безпреч хлѣба людям умножай Кл. 99.

Въ др.-рус. Умножаѧ вьсѣхъ блгыихъ въ немъ ЖѲ. 6.

Урвати, увірвати: Бог би ти віку урвав Е. Зб. X, 216. — Варвара ночі ввірвала Ном. 504. — Прийшов, як огню урвати Е Зб. XXIV, 468. — Увірвала да з коня гриви Чуб. V, 419. — Хто цвіточка уворве, сестру з братом спомйане ib. 919. — Урвала ж собі чорного терну Гол. II, 83.

Врізати: Уріж меду Чуб. I, 75. — Урізала русої коси Метл. 88.

Не врізала свого полотенечка,
А врізала свого сердечка Чуб. V, 1191.

— Сього пальця вріж — болить, і того вріж — болить Чуб. I, 246. — Урізала чорного чуба Метл. 88.

Но въ абсол. смыслѣ съ винит.: Не сердь сї, бо ніс уріжут Е. Зб. XXVII, 84. — Вріжу косу аж по плечі Ром. II, 274.

Др.-рус. ѧзыка смоу оурѣза Ип. 319.

Врубати: Грицю, врубай дров Метл. 467.

Вситити: Для свого сина меду вситила Гол. IV, 37.

Втерти: Утерти носа Ном. 3484. — Ніколи й носа втерти Кв. Ск. 25.

Др.-рус.: Ярославъ же... оутеръ пота с дружиною своею Ип. 133. — Оутеръ слезъ своихъ Ип. 645.

Съ винительн.: Утри мої смажні уста, а сахарні і сам утру Ном. 2315.

Вточити: Норцьового пива уточила Метл. 378. — Піди, дівко, у пивницю, уточи горілки Закр. 14.

Втяти: Позволяю... дерева утяти и травы укосити Арх. ЮЗР. 8. III, 3 (1472). — Абим тобі дровець утєв та й водиці виніс Е. Зб. XIX, 62. — Як утяла коню гриви, дівча накурила Чуб. V, 1002, но съ винит.: Аркан втяли, коня взяли Гол. I, 23.

Вщипнути: Вщипне тїста, та на сковороду Кв. СП. 15.

2) Глаголы съ предлогом *від- (од-)* = *у-*:

Відкусити: Одкусю я того мідяника М. Пр. 390.

Відрізати: Зараз відрізав паски свяченої Кв. М. 54. — Одрізала та русої коси Эв. 257. — Одрізала сирового полотна Чуб. II, 449.

3) Глаголы съ предлогомъ *до-* со значеніемъ прибавить что къ чему:

Додавати, додати: Тись мнѣ охоты и способности додавала Рад. Огр. I. — Великого стравам смаку додаваетъ Кл. 114. — Додавают же кшталтовъ и на сагайдаки Кл. 37. — Вбогимъ додавай ратунку Кл. 46. — Ляк сили додає, а переляк відіймає Ном. 4400. — Додає всіляких приправів Е. Зб. VI, 180. Додають йому охоти Чуб. V, 20. —

Стали ради додавати,
Відкіль Варни доставати Гол. I, 3.

Додав му бобу; додав му духа; додав му соли до селедцьи Е. Зб. XXIII, 23.

Докинути: Докинь менї яблук Сосн. у. с. Городище.

Докладати, доложити: Докладати працї Сл. Кс. 413. — В томъ моглъ рукъ добре доложыть Кл. 188. — Рук добре доложить Ном. 9959. — Серцю жалю доложила Чуб. V, 399.

Докупити: Одного бичка маю, другого докуплю Е. Зб. XVIII, 224.

Доливати, -лити, -лляти: Дівча води доливає Гол. III, 180. — Долий води у ведро Сосн. у.

Досипати: Досипати води в кирницю Е. Зб. XXVII, 94. — Досипав му порзного до масного; досипав му перцю Е. Зб. XXIII, 42.

Доточити: Ніченьки доточила Чуб. V, 445.

4) Глаголы съ предлогомъ *з-, с-* = *у-*:

Збавляти, -вити: Скорбий набавляти, а хлѣба збавляти Кл. 21. — Збавилам днини, та іще й збавлю ночи Е. Зб V, 139.

Зменшувати, -шити: Зменшує їм роботи і того колишнього невсипущого клопоту М. Пр. 171.

Скоротити: Скороть життя мого Чуб. V, 360.

5) Глаголы съ предлогомъ *на-*. Предлогъ *на-* при переходныхъ глаголахъ придаетъ дѣятельности, выражаемой глаголомъ, оттѣнокъ достаточности по отношенію къ тому, что выражено род. п. имени, а при рефлексивныхъ — оттѣнокъ удовлетворенія, пресыщенія дѣятельностью по отношенію къ тому же.

а) Набавляти, -вити: Скорбий набавляти а хлѣба збавляти Кл. 21. — Анї тої дівчиноньки біди набавити Е. Зб. XIX, 15, — Їднак я горілки набавлю, як випйу зараз поставлю Чуб. V, 1088.

Набивати, -бити: Ой набили пчоли меду, ще вулїй не повний Е. Зб. XI, 152. — Вона й яєць набила Кв. С. 5.

Набирати, -брати: Там буде ненька води набирати Чуб. V, 209. — Дівча води набирає Чуб. V, 90. — Набери собі соли РЧП. 131. — Набрав до нього відваги Е. Зб. XVI, 203. — Ой де ж ти, мила, розуму набрала Чуб. V, 616. — Коби їла, то набере тїла Е. Зб. XXIII, 226.— От взяв позабуту барилку, набрав повну води і пішов Е. Зб. XIII, 25.

Но съ инымъ значеніемъ вин. п.: Буде сукню набирати Е. Зб. XI, 24, — Набрала новії відерця, та повнїше за усїх Эв. 226. — Набери моїй милій ситцеву спідницю Чуб. V, 720.

Набувати, -бути: Набувай цноти Е. Зб. II, 61. — Як жив буду, усього набуду Кіев. у. Стар.: набыти именъя, земли, якогож колвек кгрунту Арх. ЮЗР. 8. III, 26 (1551).

Набудувати: Набудував будинків Київ. г.

Навалити: Навалив йому усякого добра Чуб. II, 390.— Позад його навалило все лядзького трупу Эв. 627.

Наварити: Ой коб наварив пйаненького пива Ром. I, 170. — Я капусти наварю Мат. Етн. XII, 23. — Йак навари пива шче й рузного трунку Е. Зб. II, 29. — Наварила пирогів Е Зб. XVII, 15.— Поганої каші наварив Е. Зб. XXIII, 248.— Наварив вобіду Е. Зб. XIII, 105.

Навезти: Оттого-с ми добра навезла Е. Зб. XXIII, 16.— Навезла собі всякого добра Чуб. II, 66.

Навередувати: Бач, чого навередував Кв. ПС. 8.

Навести: Поросяток навела СИФО. V, 87. — Наведе ярчуків М. Пр. 69.

Навибирати: Він навибирав огирків Е. Зб. VI, 259.

Навидїти: Та й я вже в тім селї нашім та навидїв біди Е. Зб. XVIII, 287.

Навиминати: Навиминали вони собі зерна Март. 120.

Навитрясати: Навитрясав (дукатів) Е. Зб. VI, 155.

Навішувати, -шати: Навішує кораликів Мат. Етн. XII, 55. — Навішала кораликів Е. Зб. XVII, 10.

Навйазати: Навйазали ласкавців, чорнобривців Кв. М. 81. — Оце ж тобі, дочко, й борошенця навйазала Чуб. II, 98.— Навйазала на мішок каменюк ib. 566.

Навозити: Навозив глини багач Март. 182. — Люде навозили гною Е. Зб. II, 7.

Наволочити: Наволочеш якої брехні на Семена Палїя. Март. 235.

Нагнати: Нагнав му гроший у кішеню Е. Зб. XVI, 474. — Нагнав му страху Е. Зб. XXIV, 426. — Бідному хлопйатї холоду нагнав Кв. КД. 6.

Нагнути: Ну! я тобі бубликів нагну М. Пр. 378.

Нагортати, -горнути: Нагортає ячменю; нагорнув вугалля Полт. г.

Наготовити: Наготовив мерошник пшона М. Пр. 182.

Нагрібати, -гребти: В чайки козаченьків гей нагрібає Эв. 652.

Нагріти: Нагріла окропу Чуб. II, 405.

Надавати: Зараз сонній жінці і надаєш тусанів Кв. МВ. 14. — Злотих грошей надавали Закр. 68. — Надавали їй одежі всякої М. Пр. 293.

Надбати: Ліпше надбала б усякого добра, як та господиня. Чуб. II, 400.

Надерти: Заріж-ко ми когутину та надери сала Е. Зб. XVII, 64. — Надерли смоли Е. Зб. XXVI, 78. — Матка кучи надере Чуб. V, 1108.

Надїлити: Надїлю води на всїх Чуб. II, 389.

Надоїти: Надоїв молока Е. Зб. XV, 186. — Вона надоїла йому з себе молока Чуб. II, 155.

Нажати: Нажнемо кіп, як на небі звізд Шух. IV, 57. —

Нажалисмо трощі

Будем ставити мости. Галько, II, 33.

Но съ опущеніемъ родит.: нажала копу без сорока снопів Ком. 48. — Узяв серпок нажав снопок Чуб. V, 723.

Нажити: За гарного підеш — лиха нажиєш Чуб. I, 277.

Назби(і)рати: Демко Многогрѣшный назбѣралъ компанѣи з Литви Лѣт. Сам. 102. — Грошей уже субі назбірали Чуб. II, 400. — Була бим ти назбирала зеленої рути Е. Зб. XIX, 205. — Назбираю трісок Мат. Етн. XX, 161.

Назливати: Назливали Жиди помий Е. Зб. XII, 70.

Назривати: Хвіялочок на віночок назриваю Метл. 138.

Наказати: Наказав на вербі груш Ном. 6891.

Накидати: Накидала пороху Булг. 59. — Кукілю накидав Чуб. V, 182.

Накладати, наложити, накласти: Пилипівка уриває дне, а накладає ночи Е. Зб. XXVIII, 507. — Мушу накладати дороги; наложив дороги завдвоє Е. Зб. XXIII, 37. — Попід гай зелененький вогнику накласти Е. Зб. XVII, 89. — Сам господь огню наклав Ром. I, 140. — Наклав до торби різнього зїля Е. Зб. VII, 35. — До гори подушок накладїт ib. 262. — І мйаса в казани наклали Котл. II, 123.

Накликати: Накликавши гостей, поштує їх чаєм Кв. II. 15.

Наколотити: Наколотили муки Чуб. II, 620.

Накопати: Накопала розмаю Лавр. 77. — Накопала коріння з-під білого каміння Эв. 208.

Накосити: Накосили бузьки сїна Е. Зб. XVII, 231. — Накосили ми на масницю лободи і щириці М. Пр. 373.

Накрасти: Чого накрав, тим гандлює Е. Зб. XXIV, 431.

Накраяти: Накрай сира Шух. IV, 182. — Ми редьки накраяли Чуб. IV, 278.

Накришити: Накрише хлїба, риби Март. 76. — Накришив на таріль сьвичених яєц Е. Зб. VI, 128.

Накрушити: Уже ти білого тїла накрушила Чуб. I, 115.

Накувати: Накуй минї сокирок Чуб. II, 408.

Накупити: Накупив ріжного краму Е. Зб. XXIV, 431.— Ми кожухів накупим Мат. Етн. XII, 82. — Накупи полотна лянного Чуб. V, 782.

Накурити: Святий Петро ладану накурив М. Пр. 340.— Ой я пива накурю Мат. Етн. XII, 81. — А ти, тестеньку, горівки накури Гол. II, 184.

Налагодити: Вона зараз налагодила харчів Чуб. II, 100.

Наламати: Жовтої костї наламала Чуб. I, 115.

Наливати, налити, налляти: Наливає з бочки води у казан Е. Зб. XIV, 14. — Налляв окропу Е. Зб. XII, 105.

Но: Стала чару наливати Метл. 74. — Гостю налив чару, а сам випив пару Ном. 11564.

Налїпити: Бог налїпив шляхти з тїста Е. Зб. XII, 24.

Наловити: Тої риби наловив Е. Зб. XV, 155. — Рибок наловлю Е. Зб. XVII, 47. — Пішли дурня по раки, а він жаб наловить Чуб. I, 249.

Наломити: Наломив я кукурудзків Е. Зб. XVIII, 8. — Наломила си квіту калинового цвіту Гол. IV, 249.

Наметати: Наметало каміньа Е. Зб. XII, 105.

Намикати: Жил тих намикав Е. З. XII, 36.

Намісити: Тамто ж я ся находив, болота намісив Е. Зб. XVIII, 126.

Намішати: Намішав гороху з капустов Е. Зб. XVI, 426.

Намножити: Намножив в своїм царстві ангелів Е. Зб. Е. Зб. XIII, 219. —

Ой коли б же того Син Божий намножив,
Хто щирії любощі на сей світ проложив Метл. 31.

Намолоти: Пшениці намололи Чуб. II, 184.

Намолотити: Намолотив гречки Чуб. IV, 21.

Намочити: Намочим горілки в зеленій пляшці Метл. 249.

Нанести: Нанести конюшини Е. Зб. VIII, 130. — Яєць нанесла Чуб. IV, 595.

Наносити: Води наносила Е. Зб. XIX, 159. — Наносив, як мухи меду Е. Зб. XXIV, 420.

Наняти, наймати: Найму си косариків косити барвінок Чуб. V, 124. — Де хлїба приторгує, де підводи наньме, та усе недорого Кв. Др. 29. — А що заталениш—музики (собир.) наймаєш Чуб. V, 479. —

Твоя жінка Марусенька сина родила,
Та наняла няньок, мамок, сама полягла. Чуб. V, 778.

Но съ винит.: Найму челядку Сосн. у. — До печі куховарку наняв Чуб. V, 481. — Понаймала няньки й бабки, сама й полягла ib. 771.

Напалити: горілочки Гол. II. 535.

Напекти: Напечу хлїба Чуб. V, 690. — Удовиця напекла паляниць Е. Зб. XII, 69. — Напечи маленьких булочок Е. Зб. VI, 172. — Напік же пан Терешко раків Кв СП. 23.

Наперти: Напри соли М. Пр. 70.

Написати: Написав де-чого на перший раз Кв. Л. 24.

Напитати: Напитав собі біди Е. Зб. X, 47. — Напитав собі гризоти Е. Зб. XVI, 450.—Напитав собі роботи Чуб. V, 519.

Наплакати: — слїз Чуб. II, 152.

Наплести: Батько нових (лаптів) наплете Чуб. V, 1108.

Наплодити: Королем буду, миру наплоджу Гол. IV, 102.

Напозичати: Напозичав грошей та й не віддає Полт. у.

Наполювати: Наполював всїлякої звірини Е. Зб. VII, 51.

Напратити: масла Ушиц. у.

Напросити: Напросе грошей та й пропйе М. Пр. 234.— Напросила свашок, світилок, батьків Кв. КД. 56.

Напрясти: Напряла починків Гол. IV, 148.

Напсувати: На що вівса напсували Гол. II, 235.

Напустити: Напустив му диму Е. Зб. XVI, 560. — туману ib. XXIV, 436. — В тую горілку напустив аршиннику Чуб. II, 627.

Напхати: Напхав вугля і того зїля. Е. Зб. VII, 37.

Нарвати: Нарвем яблок, нарвем грушок Чуб. V, 75. — Ой нарву я хмелю зеленого Метл. 369. — Нарву хмелю вйалого Эв. 462. — Той вітер певне дожджу нарве Е. Зб. X, 230.— Він нарвав бурйану Е. Зб. XIII, 155.

Нарізати: Баволів нарізав Е. Зб. XII, 36. — Нарізав мочері Март. 115. — Сала кусочками нарізали Кв. М. 54.

Наробити: Тебе Ляшок зведе з ума
І наробить нам сорома Метл. 9. —
Наробити жалю Чуб. III, 237.— Нароблю лиха Чуб. V, 577.— Наробили вайкоту Е. Зб. X, 135. — При всїх ти стиду наробйу Е. Зб. XVI, 277. — Наробив галабурди ib. 310. — Вона наробила крику Чуб. II, 514.

Изрѣдка: Таку біду в містї наробив Е. Зб. XIII, 234.

Народити: Народила дїтей, а по тому дїй де хоч Е. Зб. XXIV, 435.

Нарубати: Він того терну нарубав Е. Зб. VII, 84. — А я гаю нарубаю Е. Зб. XIX, 151.— Поїдемо в ліс, нарубаємо беріз Е. Зб. XIV, 357. — Василь на усї празники нарублює дривець Кв. С. 4.

Насадити: Насади мйатки Довн. Зап. 9. — Насадив саду, все винограду Чуб. III, 357.

Насилати: Насилав гадюк на людий Е. Зб. XV, 219.

Насипати: В миски страви насипаю Е. Зб. XVIII, 308. — Насипано сирої землї на руки мої Метл. 129. — Скажи йому, що я йому насипав піску Е. Зб. XXIV, 435. — Пан... му насипав в капелюх грошей Е. Зб. XIII, 185. — Насипав туди тих грошї Е. Зб. I, 8. — Насипав пшениці, в кубочок водиці Чуб. V, 207. — Насип, кумо, й молока ib. 584.

Но въ смыслѣ «наполнить чѣмъ» съ твор. пад: И казал их возы пшеницею насыпати колко было треба Пам. у. м. I, 168. Также съ винит. пад.: Шафар оупустил (пѣнязѣ) насыпаючи им пшеницю ib. I, 169.

Др.-рус.: Рускаго злата насыпаша Сл. о п. Иг. 22.

Наситити: А я меду насичу Мат. Етн. XII, 83. — Да наситю меду гей солодкого Булг. 121. — Сити із меду наситили Котл. Е. II, 116.

Насїяти: Насїяв жита, нї з ким його жати Чуб. V, 27. — Насїяла конопель Гул. Арт. 32.

Наскидати: Наскидайти собі смитани Е. Зб. XV, 234.

Наскладати: Наскладав снопів Сосн. у.

Но: Наскладав з гандлю великі гроші Е. Зб. VI, 146.

Наскликати: Наскликуй бідних Е. Зб. XIII, 105. — Наскликала вона відьом М. Пр. 72.

Наскромадити: Наскромадив хріну Полт. губ.

Насмикати: Насмикай но соломи Житом. у.

Наставити: Кругом наставили мисок Котл. Е. I, 122.

Наста(р)чати, -чити: Настарчай грошей Чуб. II, 344. — Хлїба настачаєть Кл. 106. — На тебе одежі не настачиш Полт. у.

Настромляти: За уха настромляли пір Котл. Е. III, 464.

Настругати: Він лижочок настругав, я в місто віднесла Е. Зб. XVIII, 187.

Насукати: Свічок сама насукала Пам. II, 392. — Із лик мотузок насукавши Чуб. V, 529.

Насушити: Насушив пшениці Е. Зб. XIII, 109. — Нехай мруть та дорогу труть, а ми сухарів насушим, та за ними рушим Чуб. I, 251. — Я грибів насушу Лавр. 54.

Натерти: Натер му табаки до носа Е. Зб. XXVII, 191.

Натесати: Натесав трісочок Ком. 51.

Натикати: Натикала за намітку зеленої рути Закр. 114.

Натовкти: Натовк пшона М. Пр. 348.

Натопити: Натопила масла Е. Зб. XVIII, 254.

Наточити: Меду, винця наточила Е. Зб. XXVI, 23. — А ти, батеньку, пива наточи Мат. Етн. XII, 75.

Натрушувати, -сити, натрясти: Натрушують туди сажі Чуб. IV, 575. — Натруси груш Кіевск. у. — Натрас яблок Е. Зб. I, 66.

Натягати: Натягав жита колосків Март. 120.

Нациганити: Циганка пішла, нациганила де-чого Чуб. II, 120.

Націркати: Націркала у себе з грудей покорму М. Пр. 224.

Начеряти, -черти: Однов ручков води начеряє Гол. III, 185. — Начер води мисков Е. Зб. XV, 182.

Начинити: Комедий якихъ начинити Кл 30. — Коломийцьом, чорнобривцьом жалю начинїмо Е. Зб. XVIII, 189. — Молодії да козаченьки да жалю начинили Лукаш. 68. — Нещасні тії Ляхи начинили туги Гол. I, 16.

Начіпляти: Бо багачка, вража дочка,
Начіпляє кораликів,
Щоб її любити. Чуб. V, 113.

Нашити: Нашила собі сорочок Чуб. II, 361.

Нашкварити: Нашкварили мняса з того вола ib. 121.

Нашкрябати: Я там нашкрябаю борошна Борз. у.

Нащипати: І цвіточку на квіточку нащипаю Метл. 138. — Нащиплю я липового листу Довн. Зап. 34.

б) Набачитись: Та й світа таки набачив ся Кв. II. 9.

Набиратись, -братись: Я горілки напйусь, ума наберусь Чуб. V, 209. — Нївроку набираєть ся цвіту Ком. 15. — Я хоч помандрую — слави наберу ся Чуб. V, 471. — Ой де ти сьі, дьівчинонько, сьпіваное набрала Е. Зб. XI, 60. — Набрав сї духу до нього Е. Зб. XXIII, 78. — Набрав ся Бог богатих да бідними розкидає Чуб. I, 235. — Набравсь, як май груш ib. 274. — Набрала ся душа гріха Е. Зб. II, 29. — Набрала-сь ся сваволї й людзької намови Чуб. IV, 168.

Набитись: Кто нам буде на зрадоньцї, того ся набиймо Гол. II, 305.

Набрехатись: Нехай брешут, набрешут ся лиха Гол. I, 261. — Брешіт, брешіт, вороженьки, набрешіт ся лиха ib. 321.

Набутись: З вашим паном жити буду, гріха ся набуду Гол. III, 31.

Набухатись: Набухай ся, сину, рака, та йди молотити Галько II, 46.

Навидатись: Буйних дождов навидав ся Булг. 63.

Навидїтись: Навидїв сї лихої години Е. Зб. X, 165.

Наглядїтись: Всього... наглядиш ся М. Пр. 2.

Надзюбатись: Соловій у садочку ягід надзюбав сї Е. Зб. XIX, 224.

Надивитись: Надивила ся я біди Е. Зб. XXVIII, 494.— Він надивив ся тої дівчини Житом. у.

Также съ предлогомъ *на*: Він на неї не надивить ся Мил. 97.

Нажертись: Добре нажер ся мамалиґи Чуб. II, 585.

Наживитись: Чи ти, Иванку, у милої чєрів наживив сї Е. Зб. XIX, 61.

Нажлуктатись: (Собаки) нажлуктались горілки Чуб. II, 622.

Назнатись: Назнав єм сї біди на своїм віку Е. Зб. XXVIII, 45.

Наїстись: Та лебонь же я в тебе трутини наїв ся Чуб. V, 435. — Наїв ся шилом борщу Е. Зб. X, 112. — Наїв би-с болю тїжкого ib. 57. — Наїв ся мого хліба, тепер най ся випчихає Е. Зб. XXIV, 429. — Наїв сї ганьби Е. Зб. XVI, 314. — Навїесь ся моєї праці Е. Зб. VI, 93.

Налигатись: Налигав ся як Мартин мила Ном. 12193.

Налопатись: Налопав ся чортячої страви Кв. С. 31.

Налюбитись: Ой мож я си налюбила кождого по тріщки Е. Зб. XVII, 59. — Ой тож-то-м ся налюбила милого під боком Гол. II, 312. — Вже-м тя, любко, налюбив ся ib. 810.

Намлїтись: Намлїв ся голоду, як пес за плугом Галько II, 47.

Нанюхатись: Нанюхатись прісної кости Чуб. II, 13.— Солодких яблук нанюхав ся Чуб. V, 804. — Напахаєш сї, нанюхаєш сї зїленька пахнючого Е. Зб. XI, 129.

Напастись: Ся напасе худоба до Іря треви Е. Зб. X, 258.

Напахатись: Напахаєш сї, нанюхаєш сї зїленька пахнючого Е. Зб. XI, 129. — Крови напахавсь Чуб. II, 284.

Съ творит. п.: По садочку, на мйаточку гляну, — я ж єю напахую ся Чуб. IV, 7.

Напертись: Напер сї шибки з вікна, кафлї з пеца Е. Зб. XXIV, 433.

Напитись: Нїде води та й напить ся Чуб. V, 456. — Напив ся води з натхов Е. Зб. XXIV, 433. — Напилам ся кир-

ве жидівської Е. Зб. XV, 122. — Піду до шинкарки горілки напйу ся Чуб. V, 27.

Напозичатись: Напозичав ся грошей Житом. у.

Напудитись: Так би ми сє напудили, як мокрий дощу, або голий розбою Е. Зб. XXVI, 283.

Наслухатись: Наслухаєш ся бідоньки Е. Зб. XXIV, 591. — Сильних вітров наслухав ся Булг. 63. — Разних пташок наслухав ся Чуб. V, 804. — Соловйових пісень та й наслухав ся Чуб. V, 803.

Нассатись: Уже ти (ся)... синіх жил нассала Чуб. I, 115.

Натерпітись: Ой то ж я сі натерпіла немалого болю Е. Зб. XVII, 207. — Натерпится бѣды Кл. 128.

Нахлистатись: Нахлистав ся горілочки Котл. Е. II, 736.

Націлуватись: Не раз я ся націлував личка румйаного Е. Зб. XIX, 233. — Не трохи ж ти мого личка та й націлував ся Гол. II, 272.—Най же-м оченька націловав ся! Гол. III, 343.

Съ винит. п.: Ей вже козак кумку націловав ся Гол. I, 332.

Начутись: Буйного вітру начув ся Чуб. III, 232.

Нашукатись: Сьі нашукав жінки Е. Зб. XV, 120.

Также сочетаются съ родит. п. эти глаголы съ преф. *пона-*, напр.: Слави-поговору понабірали ся Метл. 53. — Отце понаводив собашнї у хату Чуб. II, 146. — Понавозили хлїба Кв. Д. р. 17.— На що то ти всякого ломачча сюди понаволїкав Харьк. у. — Коней понаганяли М. Пр. 203. — Понагарбували грошей Богодух. у. — І хвиґ і родзинок, всього менї понадає Шевч. — Усього їй понадарювали Кіев. у. — Поназбіруй різного зїлє Е. Зб. VI, 124. — Понаїдали ся гречки ib. 120. — Понакуповували хлїба Кв. Д. р. 19. — Поналиваєм тої горілки Е. Зб. VI, 120. — Усяких пташок поналовлює Богодух. у. — Скрізь поналускував насїння ib. — Понамотую на тоти роги чорних стирок Е. Зб. XV, 57. — Піп той понаносив з собою усячини М. Пр. 156. — Понапікала хлїба, понаварювала І. М. II, 85. — Понапивали ся води Е. Зб. XII, 110. — Самі жадні ковалкові хлїба, а тут старців понаприймав М. Пр. 178. — Съвятих понарізував Е. Зб. XII, 51. — Понасажати різної всякої овощі Март. 155. — Понасипали води повни корита Пам. I, 247. —

Понаслухують ся усяких брехень Богодух. у. — Понахо́див десь на дворі паличок Чуб. II, 277. — Поначіпляв эверху онучок ib. 364.

6) Глаголы, сложные съ предлогомъ *над-*:

Надбити: Надбив горщика Борз. у.

Надбирати, надібрати: Я не буду надбирати борошна Борз. у.

Надвередити: Я живота надвередив Кіев. у.

Надгортати, -горнути: Надгорни жару ib.

Надгребти: Я гною сюди надгребу ib.

Надгризти: Миша мабуть надгризла бублика ib.

Надпити: Надпив корця Полт. у.

Надрубати: Надрубати хвостика Мил. 44.

Надсадити: Я бебехів вам надсажу Котл. Е. II, 217.

Надторочити: Віку собі надторочив Е. Зб. X, 217.

7) Глаголы, сложные съ предлогомъ *пере-*:

Передати: Передав кутї меду Ном. 7691.

Переложити: Того переложила, того мало положила Кв. Ск. 4.

8) Глаголы, сложные съ предлогом *під-*:

Підкладати: Зеленого сїнця підкладаєш Чуб. V, 49. — Буде сїна підкладати ib. 942.

Підкроїти: Молодиці підпоїли
І жупана підкроїли. ib. 1119.

Підливати: Дївчина води підливає ib. 90. — Водиці підливає Ром. II, 39.

Но также съ винит. п.: Дївчина воду підливає Чуб. V, 154.

Підсипати: Жовтенького вівса підсипаєш ib. 49. — Підсип меду й перцю Эв. 575. — Підсипав му вугльи Е. Зб. XVI, 292.

Підслухувати: Бий та пари підслухуй Е. Зб. X, 30.

9) Глаголы сложные съ предлогомъ *по-*, который указываетъ незначительность дѣятельности, выражаемой глаголомъ; сочетаясь съ именами недѣлимыхъ, выражаетъ временную партитивность;

Поберегти: Побережи цієї риби й повезем цареві на гостинець Чуб. II, 57.

Побити: Як втёк, як десяти побив Кл. 140.

Но безъ количественнаго оттёнка съ винит.: Пішла по воду, відра побила Метл. 5.

Поборгувати: Ще арендар поміркує,
Нам горівки поборгує. Чуб. V, 1094.

Но: Взяв арендар міркувати,
Взяв горілку боргувати. ib.

Повечеряти: Повечеряли борщу Полт. у.

Погострити: Погостри сокири Борз. у.

Др.-рус.: Поостри сердца своего мужествомъ Сл. о п. Иг. 5.

Подержати: Господи, утверди і подержи (врем. парт.)
Люду царського
Народу християнського
На многая лїта. Метл. 382.

Подоїти: Подій корівок, що від батька нагнала Эв. 416.

Подрочити: Тільки хлопцїв подрочу та й назад верну ся Лавр. 32.

Пождати: Ой пожди, Ганночко, недїльки Ром. II, 35.

Поживити, -сь: Не здолёют заробить хлёба души поживить Кл. 85. — Лиш я, мамко, у дївчини чарів поживив ся Гол. I, 264.

Позичати, -зичити: Если была позычила никоторыхъ рухомыхъ речей своихъ Арх. ЮЗР. 8. III, 100 (1565). Умёвъ грошей у людей готовыхъ позычати Кл. 24. — Всего позычают ib. 25. — Позич менї таляра Чуб. V, 15. — Курашечко-чубашечко, позич менї крилець ib. 306. — Позич, голий, сорочки Ном. 4547. — Вогню позичити Е. Зб. XXIV, 375.

Въ нёкоторыхъ зап. говорахъ также съ винит.: Позич кому жінку, а сам свищи в кужівку Груб. Е. Зб. XXIII, 130. — Пожичив упріж і кавалок линви Бучацк. у. Е. Зб. XV, 84. — Ой соколе, соколоньку, пожич менї крила Гол. II, 758.

Поїсти: А ми паски поїмо Мат. Етн. XII, 23. — Поїли баранця, поросятини Кв. М. 54. — Як би я того мйаса поїла, то я б одужала Чуб. II, 287.

Показати: Висипав ся Хміль із міха, та показав Ляхам лиха Ном. 664. — Покажи тої штуки Е. Зб. VII, 33. — Покажіть-но менї теї скрипочки, що та скрипка файно грає Ж. і Сл. —95. I, 233.

Поклепати: Поклепайте нам хто коси Март. 92.

Покурити: Покуримо люльки Ном. 12604.

Покуштувати:

Гей хто зо мною вийде битись,
Покуштувати стусанів. Котл. Е. II, 201—2.

Полизати: Кортить го на тото, як меду полизати Е. Зб. XXIII, 295.

Поменшити: Аже Бъ чл҃комъ возрасту поменшилъ Кл. 199.

Понюхати: Рожі понюхаю Е. Зб. XIX, 66. — Закрутив носом, як би тертого хріну понюхав Е. Зб. XXIV, 451. — Табаки понюхали, ради послухали та й до дому пішли Е. Зб. XXVII, 19.

Др.-рус.: даи емоу пооухати зелья (Х. П. зелія) Ип. 716.

Пообідати: Сьогоднї вареників пообідав Хорол. у.

Порубати: Я й дров порубала Чуб. V, 905.

Посипати: Посип солї на хвіст Ном. 14588. — Посип, сину, жемчужного проса Чуб. V, 749.

Посїяти: Посїю я горошку Мат. Етн. XII, 220. — Ми посїєм маку їще й постернаку Мил. 47. — Посіяла пшеничоньки, треба її жати Чуб. V, 1030.—Посїй піску на камені Бол. 45.

Но съ винит.: Ой посїю я льон перед батьковим двором Метл. 36.—Ой посїю я яру пшеницю, то вродить ся овес Чуб. V, 180.

Послухати: Послухайте ви моей порады Пам. у. м. I, 159. — Послухав трохи чмелів Кв. М. 14.

Въ др.-рус.: Хожаше по всѣ дни въ цр҃квъ бж҃ию послушаѭ бж҃ьствьныхъ книгъ Ж. Ѳ. 43. — Велитъ послушати земли незнаемѣ Сл. о п. Иг. 9. — Вы же чада Божиѭ послушаите оучениѭ Ип. 19.

Поснїдати: Дала йому поснїдати яйця Е. Зб. VII, 82.— Що поснїдаєм хлопчино? Ой я буханців, а ти стуханців Чуб. V, 337.

Посьо(е)рбати: Гусльинки посербаю, люльки покуру та й більше не дбаю Е. Зб. XVI, 490. — Посербаєм гусльиночки, покуримо люльки ib. XXVI, 205.

Поспівати: Пісеньок би поспівала Кв. М. 8.

Поссати: Воно (теля) поссало вже корови Борз. у.

Постачати: Матері буду всього постачати, чого забажа Кв. П. 17.

Постерегти: Біжи, сину, постережи проса Чуб. П, 103.

Др.-рус.: Постерези землѣ Роускоиѣ Ип. 646.

Потопити: Потопи Гс̃ди языковъ невѣрныхъ Кл. 11.

Потягти: Потягнет табаки Кл. 100. — Котрий потягне з ріжка табаки М. Пр. 13. — Та викрешем огню, та потягнем люльки Закр. 65. — На лиш, потягни люльки Кв. М. 13; но также с предлогомъ *з*: Курій що потягне з люльки, то й плюне М. Пр. 13.

Поцїлувати, -сь: Понюхаєм зїллячка розмаринного, поцїлуєм ся личенька румйаного Чуб. V, 316.

Почекати: Нехай почекає довгу за горівку Гол. П, 526.

Тѣ же глаголы также съ удвоеннымъ предлогомъ *попо-*, напр.: Нех я попіссу ще раз собі цицьки Е. Зб. I, 25. — Дала менї дївчинонька каші попоїсти ib. XI, 79.—Попоїв лободи, та й бігай до води ib. XVI, 497. — Винних яблучок попоїла ib. XIX, 191.

Пошукати: Пошукаю кінця М. Пр. 49. — Пошукай відер Борз. у.

Ср. др.-рус.: Поискати града Тьмутороканя Сл. о п. Иг. 24.

10) Глаголы сложные съ предлогомъ *при-*:

Прибавити: Бог віку прибавив Ном. 13920. — Прибав, Боже, ночі Эв. 68.

Прибільшувати, -шити: Прибольшити правъ Вел. I, 23. — Я мамочки упрошу да дари прибільшу Чуб. IV, 124. — Самі прибільшують невірі плати Кул. Б. 24.

Приварити: — каші Полт. у.

Придавати, -ати: До слави слави придавали Вел. IV, 197. — Прыдавшы ей челяды двохъ шляхты доброе Арх. ЮЗР. 8. Ш, 615 (1649).

Придбати: Придбати посагу Метл. 46. — Горілочки я придбаю Чуб. V, 266. — Я придбала і масличка і сметанки Кв. МВ. 3. — Придбала тобі і чести і радости Кв. СО. 42.

Придобути: Особно и грѣха часомъ придобудетъ Кл. 55.

Прижити: А не йди-но, Гафійко, прижиєш ти біди Гол. III, 38.

Приймати, -няти: Обридло од сучих дїтей напасти приймати М. Пр. 218.—Приняли і холоду й голоду Ном. 1539.

Въ др.-рус.: Приѩтъ с҃тго и анг҃льскаго образа мьнишьскаго ЖѲ. 96.

Прикинути: Прикиньте ще, бабусю, яблучок Кіев. у.

Прикладати, -ложити: Треба приложити великои пилности Вел. IV, 190. —

А єму приложил бы Б҃ъ болшъ повоженья
И всѣхъ желаемыхъ добръ помноженья. Кл. 46. —

Годно б ей карности сто раз приложити ib. 69. — Працы своей невинне приложишъ ib. 152. — Приложи ж ти, моя мати, до голови рути Чуб. V, 364. — Серцю жалю ще й досадоньки ой прикладає Эв. 155. — Приложити рук до чого Е. Зб. XXIV, 593.

Прикупити: Живе, лиха прикупивши Ном. 7504. — Прикуплять двора, та ще хати ставлять Кв. Л. 18.

Приливати, -лити: Єму сваненька молодесенька води приливає Гол. IV, 271.

Применшувати: — ходи Сл. КС.

Примножати, -жити: Погибели своей душѣ примножаетъ Кл. 30. — Жалю нам примножаешъ ib. 74. — Они будутъ тебѣ хвалы примножати ib. 123. — Щасливости примножає Гол. III, 505.

Прирубати: — дрів Хорол. у.

Присипати: Там свашечка водицї присипає Гол. IV, 352.

Присїяти: Присїяли жита СИФО. 69.

Приточити: Варвара ночі ввірвала, а дня приточила Ном. 504.

Притупити: Все купи та купи — купила притупило Чуб. I, 232. — Притупити язика кому Е. Зб. XXVIII, 362.

Прихилити: Рад би неба прихилити, та не хилить ся; я тобі хотїв би неба прихилити Ном. 12024. — Рад би му неба прихилити Е. Зб. XXVII, 1.

Ср. польск.: Ten poczciwy brat rad by mi nieba przychylić (Bystr. 97).

Съ винит.: Як небо прихилила до його Ном. 9047.

Причинити: Причини, Боже, здоровйа милому Гол. I, 191. — Причини, Боже, ночі на мої чорні очі, причини й другую на мене молодую Гол. I, 311. — Бодай вам Біг причинив за вигоду віка і здоровля і многих лїт Е. Зб. XXIV, 597.

11) Глаголы, сложные с предлогомъ *про-*:

Продовжити: Богъ... продолжитъ здоровъя и живота моего Арх. ЮЗР. 8, III, 23 (1547). — Бгъ ти продолжит земного сего свѣта Кл. 144. — Господь би вам віку продовжив Е. Зб. XVI, 432. — Доброму чоловіку продовж, Боже, віку Ном. 4430.

Протягти: Бог протяг йому віку Полт. у.

В. *Родительный падежъ при глаголахъ непереходныхъ въ безсубъектныхъ оборотахъ*

Родительный падежъ неопредѣленнаго количества (партитивный) въ предложеніяхъ безсубъектныхъ встрѣчается при глаголахъ непереходныхъ, выражающихъ существованіе, достаточность или недостаточность, увеличеніе или уменьшеніе, а также сложныхъ съ предлогами *на-, пона-*. Имя, стоящее при этихъ глаголахъ въ родит. над., въ субъектной конструкціи бываетъ подлежащимъ, напр.: налинули соколи з сторони Чуб. V, 834, но безсубъектно: «налинуло соколів»; понад берегами вода прибуває Гринч. III, 252, но: прибуло дня на курячу пйадь Чуб. I, 245; в човник вода набіжить Чуб. V, 505, но: води набігло Чуб. II, 325 и т. под. Употребленіе того или другого оборота зависитъ отъ точки зрѣнія говорящаго: имѣется ли въ виду единичность или множественность, или же общая масса, предполагающая такія опредѣленія, какъ «много», «мало» и т. под. Этотъ родительный свойственъ какъ словянскимъ языкамъ, такъ и литовскому и отчасти латышскому, напр., лит.

yr rugiu, dûnas. Schleicher. Lit. Gr. 274; yra żmoniu, kuke, но въ латышскомъ только въ случаяхъ, гдѣ можно подразумѣвать при родительномъ падежѣ количественное опредѣленіе, напр.: dandz: sûgad(u) bus ûgu = этотъ годъ будетъ много ягодъ, но wâi jums ir têwa, mâtes, dêlu, brâlu = есть ли у васъ отецъ, мать, сыновья, братья. Примѣры изъ словянскихъ языковъ у Миклошича V. Gr. IV, 486, см. также Даничић: Срп. синт. 88—90, Быстронь: O uż. gen. 90, 123, Зигмундъ: Skl. č. 156.

1) При глаголахъ, выражающихъ понятіе «быть, существовать, случаться» и близкихъ къ нимъ по значенію:

Бути: І єст смѣлых жеб до дна Адска прокопали Кл. 113. — І що єст злых разовъ, все зимы нестатечной ib. 144.— Є у тебе, сину, срібла золотого Чуб. V, 868. — А єсть же нас, братця, та по всьому світу ib. 280. — Є його по всїм світу Мил. I, 158. — Сього цвіту по всьому світу Закр. 203. — Там браня розмаїтого є Е. Зб. I, 52. —

Ой є, стара мати, в полї разного цвіту,
Ой є нашого брата а по всьому світу Др. 203. —

Єсть там плачу, наріканя,
Єсть там кирви розливаня Гол. II, 705. —

Єсть ту тої родиноньки,
Як у полю калиноньки Гол. IV, 374. —

А в тій хатї і кімнатї
Усякої благодатї Чуб. V, 22. —

Вже книжок є понаписуваних всяких Е. Зб. VI, 111. — Утїхи на годину, а біди до смерти Закр. 214. — Усякого народу є Кв. Ск. 25. — Усякого товару, якого тільки подумаєш, усе є Кв. СП. 15. — Хоч і є у кого хлїбця, так і останнїй віддати Кв. Д. р. 7. — Є дївчат і бойких і мудрих Кв. БД. 20. — В тих засїках добра всякого М. Пр. 81. — Бришіт поки світа Е. Зб. VI, 139. — Поки й живіття мого не забуду Ном. 4088. — Щоб же ти так бігав поки твого віку Чуб. I, 51. — Поки світа, поки сонця — не прилетимо Мил. 136. — Жий про мене поки сьвіта та сонцьи Е. Зб. XXIII, 121. — Поки попа, поти попадя, а не стане попа, то пропадя Е. Зб. XXIV, 542. — Щоб так

орав покіль віку Метл. 57. — Будеш жи так лазити по деревах доки сьвіта та й сонцьи Е. Зб. XII, 76. — Доки мого живота я тут пан Е. Зб. XXIII, 105. — Поти мого та гаразду, поки дівков хожу Е. Зб. XIX, 59.—Поти й житьи твого Е. Зб. XXIII, 118. — Поки діда, поти хліба Закр. 196. — Поки баби, поти й ради Ном. 9029. —

Поки світа сонця дівкою не буду,
Поти свого горования я повік не забуду Метл. 259. — Допоки щастя, допоти приятелі Е. Зб. XXVIII, 349. — Буде плачу Ном. 2367. —

Буде хліба, буде соли,
Буде їсти подоволі Конощ. 57.
Буде нас мати по горах, по долинах,
Буде нас мати по всіх українах Чуб. V, 859. —

Нехай вас так буде, як на небі хмари ib. 1003. — Буде журби аж до віка Нейм. 88. — Буде тут плачу й голосу Ном. 2267.— Буде жалю по киселю Ном. 2258.

— Было бы им з ных своей вѣчной погибели Кл. 33. — Було там тасканини Сл. Шейковск. — Було там роботи Е. Зб. XXVII, 27. — А тоді, то було цього добра М. Пр. 65. — Всякого було там способу ib. 247.— Е, біди, біди колись було, може хоть на старість менше буде ib. 188. — Було де-чого і для простого народу Кв. ЩЛ. 6. — На довго ж Тимосї було тих грошей Кв. КД. 7. — Довго сього було Кв. СО. 51.

Бувати: Тут тільки зрана буває сонця Житом. у. — Як я і себе згадаю, так... ну, усього бувало Кв. Ск. 4.

Стати: Покул якоґ колвекъ мнстыра станетъ:

За служащых и служившых молба не престанет Кл. 152. — Пливи, пливи, селезнику (селезеньку Чуб. V, 557), поки води стане Чуб. V, 1192. — Не будеш їсти, поки сьвіта стане Е. Зб. VII, 39. — Ой не плач, пане, ще хліба стане Метл. 315. — Кого стало на юшку, стане й на петрушку Закр. 170. — На вік би ми того стало Е. Зб. XVI, 442. — Так кравець крає, як му сукна стає Е. Зб. XXIV, 301. — Не стало тернів да байраків рубати ИП. I, 116.

Матись: Поборов ся, як би малось сили. Ном. 4160.

Остатись: Риби осталось на болоті, то дїти назбірали теї риби М. Пр. 65.

Ходити: Тепер усякого люду ходить Кіев. у.

Висипати: Тут як висипало панства М. Пр. 52.

Сунути: Миру за мною суне М. Пр. 198.

Доводити: На довгім віку усього доведеть ся Ном. 9893.

Трапитись: В дорозї всього трапить ся ib. 11286.

Прийти, -сь: Третої ночи прийшло М. Пр. 314.— Прийшло ся другої нидїлї Е. Зб. VI, 124.

Также съ предлогомъ *на* и винит. над.: Прийшло на другу ніч ib.

2) При глаголахъ, выражающихъ понятіе «отсутствія» чего-либо:

Бракувати: Убогому мало що бракує, а захланному всього Ном. 1564. — Ще їй лиш єдного бракує Е. Зб. XVI, 442.

Перенятись: В кого часом сёна своего переймется Кл. 180.

3) При глаголахъ, выражающихъ понятіе «увеличить»:

Побільшати: Менї дїлечка побільшало, а здоровйачка поменшало Чуб. V, 591.

Прибавитись: На новий рік прибавилось дня на заячий скік Ном. 513.

Прибувати: -бути: З лїтами й розуму прибуває Е. Зб. XXIV, 357. — Дїтвори прибува Кв. Ск. 5. — Прибувало у їх селї миру М. Пр. 242. — Ой утонеш при березї, де води прибуде Гол. I, 228. — Спусти старця з села, прибуде йому й ума Ном. 5787. — Прибуло дня на курячу пйадь Чуб. I, 245. Сили зразу прибуло Чуб. II, 209.

Но: А у криниці вода прибуває
Ой там козак коня напуває Чуб. V, 154.

Причинитись: А диви-но кілько причинило ся села Камен. у. (Сл. КС. III, 452).

Умножитись: Бджолй сього року умножило ся Борз. у.

Въ др.-рус.: оумножилоса братьи Ип. 146. — Братьа (Х. II. брати) умножаетьса Ип. 147.

4) При глаголахъ, выражающихъ понятіе «уменьшаться»:

Відбути: Відбуло води Е. Зб. XVI, 202. — Відбуло му сала ib.

Убути: Води убуло в долинках Сосн. у.

Др.-рус.: Почя убывати сл҃нця и погыбе всѣ Новгород. I.

Вменшитись: Є̑ще прибыло кр̑стїан, а поганов сѧ оуменшило Пам. у. м. III, 70.

Зменшитись: Тепер прибутку зменшило ся Борз. у.

Збавитись: Нещасливость сьвіта: збавило ся лїта, прийшла зима, та й хлїба нема Е. Зб. XXIV, 447.

Меншати, поменшати: Постимо, а сала меншає Ком. 72. — Здоровйачка поменшало Чуб. V, 591.

Позначитись: Щоб нам теї непереробної роботи хоч трохи позначило ся М. Пр. 170.

Порідшати: Порідшало народу Кв. СП. 19.

Утекти: Дня вже геть-геть утекло СИФО. VII, 2, 175.

5) При глаголахъ, сложныхъ съ предлогами *на-*, *пона-*:

Набитись: Набило ся снїгу в комору Борз. у.

Набігти: Води набігло Чуб. II, 325. — З лїсу пташок набігло Булг. 151.

Набратись: Як набереть ся води в ухо, то перехиле голову та й скаче Ном. 336. — Набрало ся диму в хату Борз. у.

Назбігатись: Назбігало ся робітників Е. Зб. I, 54. — Сусїдів ся назбігало Е. Зб. XIII, 90. — Назбігалось людей Чуб. II, 117.

Наїжджати, -їхати: Усякого купця із усяких місць наїжджає Кв. II. 10. — Наїхало ляшків-панків, як чорної хмари ИП, II, 81.

Найти: В тоти стопнѣ воды найдет Пам. у. м. II, 332.— Найшло народу в хату Борз. у.

Накирпатись: Накирпало ся того на мнї Е. Зб. XXIV, 431.

Наленути, налетїти: Наленуло ярських пташок Довн. Зап. 41. — З гори піску налетїло Млр. лит. сб. 237.

Налитись: А що нальило ти сї води в вуха Е. Зб. XVI, 244.

Намножитись: А тих же людей намножило ся Эв. 35.

Нападати: Нападало з кльона листа Млр. лит. сб. 237.— Під явором зелененьким нападало листа Гол. II, 620.

Настожитись: А хлїба в стогах настожило ся Эв. 35.

Насунутись: Насунулось лиха Ном. 2022.

Поназбиратись: Тут поназбиралось народу, рибалок Рудч. Ск. II, 13.

Поназбігатись: Панства усякого поназбігалось ib. 10.

Поназлїтуватись: Поназлїтувалось сорок Полт. у.

Попаїздити, -їжджати: Купців понаїздить Март. 298. — Понаїжджало панів з Московщини дуже багато М. Пр. 217.

Поналїтати: Поналїтало усякого птаства Житом. у.

Понамножуватись: Понамножувало ся людей Сосн. у.

Понаплоджуватись: Так багато всякої черви понаплоджувало ся Харьк. у.

Понасипатись: Скрізь понасипало ся борошна ib.

Понаскакувати: І звідки їх понаскакувало Кіев. у.

Попасходитись, -джуватись: Понасходилось людей М.-Пр. 144. — Понасходжувалось людей Е. Зб. XV, 205.

Понаходити: З Запорожжя понаходило таки чимало братчиків сїчовиків Стор. М. Пр. 60.

Ниже приводимые глаголы сочетаются съ родит. пад. лица или вещи, при чемъ побочный партитивный оттѣнокъ можетъ быть усмотрѣнъ только въ томъ случаѣ, если въ составъ сочетанія входитъ имя дѣлимаго. Глаголы соотвѣтствующихъ значеній сочетались, какъ въ словянскомъ, такъ и въ другихъ индоевропейскихъ языкахъ съ родительнымъ, почему и самое сочетаніе возводится къ эпохѣ индоевропейской; но при этомъ вполнѣ разграничить въ этой области сферу первоначальнаго генитива и аблятива еще не удалось, и нѣкоторые глаголы, какъ, напр., выражающіе душевныя движенія, одинаково могутъ быть возводимы и къ тому и къ другому падежу [1]), затѣмъ нѣкоторые глаголы, которые сочетаются въ настоящее

[1]) Delbrück, V. S. I, 213.

время съ двумя родительными, лица и вещи, напр. «питаю козака дороги» и т. п., можетъ быть, также восходятъ къ сочетанію съ двумя различными падежами.

Эта старая общесловянская [1]) конструкція въ различныхъ словянскихъ языкахъ испытала разную судьбу: въ великорусскомъ литературномъ въ большинствѣ глаголовъ одного происхожденія съ нижеприведенными сочетаніе съ родительнымъ въ настоящее время вытѣснено сочетаніемъ съ винительнымъ и другими падежами, безпредложнымъ или предложнымъ, напр.: слушать что, смотрѣть за чѣмъ, учить чему и т. д.; въ южнорусскомъ и бѣлорусскомъ [2]), какъ въ польскомъ [3]), чешскомъ [4]), сербскомъ [5]) и другихъ, старая конструкція еще сохраняетъ свою силу, хотя также въ различной степени. Въ южнорусскомъ, какъ мы ниже увидимъ, во многихъ случаяхъ сочетаніе съ родительнымъ вытѣсняется параллельнымъ предложнымъ сочетаніемъ съ различными падежами, отчасти же, преимущественно въ крайнихъ западныхъ говорахъ, можетъ быть не безъ постороннихъ вліяній, винительнымъ падежомъ.

---

2. Глаголы съ родительнымъ лица или вещи.

а) Глядѣти: Гляди, дядьку, порядку Ном. 6684. — Гляди моєї худоби Чуб. V, 1171. — І хазяйського добра гляжу як ока Кв. М. 55.

Гляди ж ти, зубатий, журавлю горбатий,
Сам житя свого, не дівоцтва мого Гол. II, 518.

Зріти: Зріти преславних чудес Чуб. I, 165. Ср. др.-рус.: Позримъ синего Дону Сл. о п. Иг. 6.

Оглядати, оглянути: Мы с паны, оглядавши его ли-

---

[1]) Miklosich, F. Vergl. Gramm. IV, 490 и дал.

[2]) Карскій, Е. Бѣлоруссы, т. II, в. 3, стр. 137.

[3]) Bystroń. O uż. genetivu w języku polskim. Kr. 1895, стр. 88 и дал.

[4]) Bartoš. O genitivě závislém na časoslovech (Čas. Mat. Mor. 1872) Zigmund. Skladba jazyka českého. Praha 1863, стр. 126 и дал.

[5]) Даничић. Српска синтакса. У Београду, 1858. — Ђорђевић, П. Прилози за синтаксу српскога језика. I. О падежима без предлога. Београд 1889.

стовъ, иже суть шляхетнии листове Пал. Сн. № 21 (1421). — Вийди, мати, з хати, огляди дитяти Эв. 569.

Пантрувати: Пантруй носа свого, ни проса чужого Е. Зб. XXIV, 502.

Пильнувати: Ремесла своєго завше часто пильнуєтъ Кл. 102. — Коли ти швець, пильнуй свого копита Закр. 173.— Будеш тогди мати, як будеш хати пильнувати Е. Зб. XXIV, 381. — Пильнуй свого місцьи, не чужого ib. 401. — Пильнуй свої роботи Е. Зб. XXVII, 29.

Съ предлогомъ *на*: Панъ Тетера хотѣлъ справитися, и на тое въ Варшавѣ пилновалъ, чого же не учинили сами собѣ винни Вел. II, 246. — Так і пильнувала на нього Кв. СО. 15.

Смотрити: Мы имаемъ нашому прыятелю, Ильи воеводѣ, прыяти и его доброго смотрѣти АЗР. I, 54 (1442). — Смотри зелїзного кілка, а не срібного Е. Зб. XXIII, 256. — Смотри кінця кождій справі Е. Зб. XXVII, 132. — Смотри свого носа, не чужого проса Галько, II, 50.

Др.-рус.: На высоцѣ мѣстѣ ставъше съмотрѧху гласа того ЖѲ. 83.

Сокотити: Довбуш далї сокотит своїх овец Е. Зб. XXVI, 85.

б) Слухати, послухати, вислухати, услухати, наслуха́ти: — баби Чуб. II, 172. — Слушнiї ушка правди слухають Гол. IV, 101. — В воську мусиш песької скири слухати Е. Зб. XVI, 213. — Слухай мене, молодої, порадочки моїї Е. Зб. XIX, 88. — Бий та духу слухай Е. Зб. X, 30. — Мудрий слухає розуму як мусу Е. Зб. XXIV, 415. — Дурна дївча того послухала Чуб. V, 393. — Послухай моїї прозьби Е. Зб. XII, 141 (но съ винит.: Ци послухали они божий росказ Е. Зб. III, 2). — Вислухай гріхів моїх I. M. 47. — Петро вислухав слів Христа Е. Зб. XII, 83. — І вислухав Бог моєї прозьби Е. Зб. VI, 108. — Выслухавши того листу отца нашого AS. I, 149 (1503). — Выслухавши того листа Арх. ЮЗР. 8. III, 6 (1507). — Услухало паньство Іванової прозьби Е. Зб. XIII, 168. — Різних пташечок наслухала Камин. 274.

Съ предлогомъ *на*: Послухай на дуброву: ци не шумить дубровонька Чуб. IV, 291.

Чути: Ци ви чули, добрі люде, такої помівки Шух. II, 191. — Поки мішка чують, поти шанують Е. Зб. XXIV, 403. — Чує для себе великого горя Котл. НІІ. 232. — Де ви такої пісні чули Чуб. II, 307.

Зачути: Він... зачув здалека того смороду Е. Зб. XV, 3.

Начуватись: Начуваєть ся старостів до онуки Чуб. II, 542.

в) Братись, взятись: Ти гріха не берись Ном. 6147. — Як снасть псуєть ся, то чоловік ума береть ся ib. 10198. — Взявсь, як репйах кожуха ib. 2745. — Не взяла ся дівчиноньки анї жадна робота Нейм. 44. — Відважного страх сї не бере Е. Зб. X, 46. — Виселої дівчиноньки робота бире сї Е. Зб. XIX, 5. — Взяла ми ся головоньки журба непотрібна Гол. II, 338. — Взяла ся богача сильная тривога Гол. III, 265. — Дур голови ся бере Галько, II, 43. — Щоби ся не взяли жадни біди хрещеної, порожденої N. Чуб. I, 136.

Держатись: Кого ся біда вчепить зранку, того держить ся до останку Закр. 171.— Держись берега — риба буде Чуб. I, 276. — Держить ся, як вош кожуха Ном 2744. — Міцного кола держати ся Е. Зб. XXIV, 403. — Держить ся, як слїпий плота Е. Зб. XXVII, 115.

Др.-рус.: Того поути братѣ дрьжимъ сѧ ЖѲ. 6.

Съ предлогомъ *за* и винит. пад.: Держись за землю Ном. 6643. — Держить ся, як вош за кожух ib. 2744.

Імитись: Такі тепер стали роки: зима сї зими имила Е. Зб. XXVII, 18. — Імила си дерева, та й вилїзла на беріг Е. Зб. XII, 153.

Лапатись: Лапайи сьи вербіў над берігом Е. Зб. XV, 62.

Нятись: Мокрого полїна вогонь не йметь ся Ном. 5153.

Тичитись, ткнутись: Въ иншой речи, которая ся тычетъ парсуны жидовскоѣ АЗР. I, 23 (1388).—Що ся тиче суплѣки козацкой Вел. II, 247. — А що зас о чернецком ткнется теж закону Кл. 60.

Торкатись: Я торкнув ся талїрки, вона й упала Полт. у.

Съ предлогомъ *до*: Не торкав ся кінь вороний до землї ногами ИП. II, 84.

Триматись: На Бога складай ся, розуму ж тримай ся Закр. 180. — Тримают сї купи, гий вода Е. Зб. XXVII, 224.— Сьи радьі купи тримати Е. Зб. XIII, 190. — Кого ся біда вчепить зранку, того ся тримає і руками і ногами Е. Зб. X, 46. — Щоби ти ся мене так тримав, як той дуб берези Чуб. I, 136.— Щетини тримаєть ся Чуб. V, 1174.

Съ предлогомъ *за* и винит. п.: Тримай ся за землю Ном. 6643.

Хапатись, хопитись, хвататись, хватитись: Хто потопає, той ся бритви хапає Чуб. I, 263. — Не хапай ся дурницї — не будеш сидїв у темницї Ном. 7068. — Стала она ся того (Петра) хапати Гол. II, 44. — Тонучий і бритви хопить ся Ном. 9784. — Хто тапле, той ся бритви хапле Е. Зб. XXVII, 195. — Вхопив сї того обома руками ib. 46. — Хоч сировоï землї хватайсь Ном. 2081. — Петрова мати хватила ся обіруч цибулиної гички Е. Зб. XIII, 101.

Съ предлогомъ *за* и винит. пад.: Добрий собака аж за кочергу хапаєть ся Ном. 2885. — Нїкому не хочеть ся за гарячий камень ухватить ся Чуб. I, 232.

Чепитись, вчепитись: Чепив ся, як рак леду Е Зб. XXVII, 5, — Відчепи сї мене, а чепи сї сухої верби Е. Зб. XVI, 211. — Дур сї голови чіпає Е Зб. XXIII, 58. — Дурний плота ся чіпає ib. 67. — Вчепів сї, як гріх села Е. Зб. XVI, 458. — Учіпи сї сухої верби, а не мене Е. Зб. X, 146. — Грішна душа чепила ся того перця Е. Зб. XIII, 254. — Чіпає ся, як ріпйак кожуха Галько. II, 53. — Вчепив ся, як слїпий плота Чуб. I, 238.—Я на твоє безголовйа берега вчепив ся (т. е. не втопив ся) Чуб. IV, 551.

Съ предлогомъ *до* и *за*: Ти хочеш, аби сї ріпйик до риби чепив, коли бо риба гладка Е. Зб. XXVII, 18. — Чіпляєть ся, як слїпий до плота Ном. 2747. — Як ти прийдеш воду брати, я за тебе учіплю ся Чуб. V, 361.

г) Берегти: Берегти своєї душі Харьк. у. — Бережи уха Ном. 4299. — Берегти цїлости Украіни КОМ. 236. — Буду, кае, тебе, моя зозуленько, як ока берегти Кв. М. 31.

Боронити: Того исного города боронити АЗР. I, 23 (1388). — Опановали вежу, которая усего города боронила

Лѣт. Сам. 190. — Боронячи отчизни и добра хрстіянъ Кл. 148. — Боронити волностей Вел. I, 26. — Вольностей бороніте Макс. (1827) 40. — I найменший пташок свого гнїзда боронить Е. Зб. XVI, 349.

Съ винит.: Йде край боронити Е. Зб. XVII, 191.

Варувати: Варуючи того запису Арх. ЮЗР. 8. III, 248 (1573). — Своїхъ головъ варуйте Пам. у. м. II, 139.

Ратувати: Будеш нас усїх душ ратувати Е. Зб. II, 36.

Стерегти, остерігати, постерігати: Стережетъ пекелнихъ вратъ Луц. 26. — Стерѣгъ раю Пам. у. м. II, 184.— Баштану стереже Рудч. Ск. II, 9. — Дївка вина стерегла Эв. 13. — Замку стерегли ЗЮР. I, 135. —

Стережи, Боже, твого товару,
Стережи, Боже, твого спадку. Метл. 343. —
Буду стерегти жита, пшениці,
Від тої відьми чарівниці. Ром. I, 140. —

Треба всѣмъ своєго добра остерѣгать Кл. 153. — Постерегаючи в том права моєго Арх. ЮЗР. 8. III, 469 (1594). — Мы дховные того постерегаемъ Кл. 10. — Панове кошовіи повинни были славы и поваги войсковой постерегати Вел. III, 175.

Ст.-рус.: Роускои земли приказалъ стеречи Ип. 373. — Абы нынѣ земла своѭ (X. II. своея земля) оустеречи ib. 676. — О нѣкыихъ стрѣгоущихъ домоу своєго ЖѲ. 74.

Терпіти: Безвинъне битья от мене терпила Арх. ЮЗР. 8. III, 18 (1547). — Великого жалю и фрасунку тръпѣли Пам. у. м. II, 98. — Терпѣлисмо твого шаленства Вел. II, 34.

Др.-рус.: Не имаши трьпѣти на мѣстѣ семь скърби ЖѲ. 48.

Съ винит.: Буду стояти, терпіти муку,
Ой чи не скаже: дай менї руку. Чуб. V, 356.

д) Жалїти, пожалїти, -ся; жалувати, пожалувати: Орду... упинялъ, жалїючи всегда держави корони Полской Вел. I, 120. — Ой десь ти, дївчино, віночка жалїєш Чуб. V, 345. — Царь пожалїв гетьманщини Март. 237. — Ой пожаль же, моє серце, молодого віку Камин. 274. — Жаль ся, Боже, Украіни, що не вкупі має сини Закр. 50. — Жаль сѧ Бѫе того мира Пам. у. м. II, 222. — Жаль ся, Боже, ходу до

поганого роду Е. Зб. XXIII, 95. — Ой пожаль ся, милий Боже, дівчиноньки молодої Метл. 260.— Пожаль ся, Боже, собаці білого хлїба Ном. 10780. — Пожаль ся, Боже, молодого Гриця Гол. I, 202. — Жалує лижки води Е. Зб. XXIII, 95. —

Не жалуй, мій миленький, мене молодої,
Та пожалуй, мій миленький, дитини малої. Чуб. III, 154.

— Ой пожалуй, дитя моє, молодих лїт Метл. 139. — Будеш ти тяжко дочки жалувати Чуб. V, 259. — Жалує го, як вовк вівцї Е. Зб. XXIII, 94. — Баба всього свїта жалує Ком. I. — Вона ж мене не пожалує, як свого дитяти Чуб. V, 455. — Православірні християне свого краю жалували Е. Зб. V, 74.

Съ винит.: То він мене пожалує, як своє дитя Др. 115.

Съ предлогомъ *за* и творит. пад.: Жьилували всї за тим царом Е. Зб. XII, 174.

Потрібувати: Богацькая дівчинонька потрібує баби Е. Зб. XXVIII, 220. — Чого душа потребує: чи чиснику, чи цибулї Е. Зб. XXIII, 84. — На що ти нас потребуєш ИП. II, 119. — Доріру прибору потребує Чуб. IV, 240.

Шкодїти, шкодувати: Шкодіє як ока М. Пр. 182.

е) Вміти: Вмію співаночок Е. Зб. XVII, 142.

Знати: Я хочу, щоб він знав якого ремесла Чуб. II, 376. — малярства Бал. 84. — Поки-м була коло мамки, то-м знала співанки Е. Зб. XVIII, 88. — Катерина гóра знала Чуб. IV, 510. — А так... дещо... по троху де-чого знали Кв. СП. 4. — Олексій знав письма Кв. ЩЛ. 10.

Зазнати: Наші дїди зазнали біди, наші внуки зазнають муки Ном. 669. — Без відваги зазнаєш зневаги Е. Зб. XVI, 202. — Шьи зазнаю того гаразду Е. Зб. XXIII, 148. — Як наскочим у віконцї, та зазнаєм біди Гол. I, 164.

Запізнати: Запізнайте свїта, поки служать лїта Чуб. I, 269.

Пізнати: Десь ти, каже, у походах бував,
Козацьких звичаїв познав. Метл. 420.

Узнавати: Зичила щасливого узнавати повоженя Вел. I, 170.

Одвідати: Тільки ж твого життя одвідала Метл. 370. — Своєї Парахни одвідаю Чуб. III, 175. —

Полетїла б я та одвідала чужої сторононьки;

Не так сторони, не так чужої, як чужого батенька Чуб. IV, 412. — Стану думати, стану гадати, як матюнки й одвідати Чуб. V, 749.— Сїдлай, хлопче, коня вороного, одвідаю кохання свого ib. 630. — Піду в корчму загуляю, шинкарочки одвідаю ib. 1033.

Розвідувати, -дати: Та я б розвідала, розглядїла чужої сторононьки Чуб. IV, 87. —

Да розпитуючи, да розвідуючи
Чужої сторононьки,
Да не так сторони, да не так чужої,
Як чужого батенька. Метл. 146.

Но также съ винит.:

До мене йдучи одвідуючи,
Та життя моє розвідуючи. Чуб. V, 758.

ж) Забувати, -бути, -сь: Скорбный всѣкой втѣхи своей забываетъ Кл. 46. — Забувъ грошей своих Пам. у. м. I, 136.—Пий, дядьку, горілку — смутку забудеш Ном. 11680.— Ой як сяду близько тебе, та й смутку забуду Чуб. V, 382. — Забув язика в губі Е. Зб. XXVIII, 360. —

Заграй менї, дуднику, у дуду,
Поки свого горенька забуду. Чуб. III, 176.

Потїш мене сироту,

Най забуду клопоту. Гол. II, 537. — Утїкає й забуває гордости своєї Чуб. I, 166. — Забудь тата, забудь мами Закр. 68. — Забудем латини Чуб. III, 353. — Покуримо люльки та забудемось думки Чуб. I, 298. — Лиха щоб свого забув Котл. Е. I, 354. — Забудуть всїх цих бід своїх Котл. Е. III, 210.

Др.-рус.: Забывъ чти и живота и града Чрънигова Сл. о п. Иг. 13.

Иногда также съ винит. п., или же съ предлогами *на*, *за*: Забуде бик зиму, як ся дочекає трави Е. Зб. X, 27. — А вже вона господарську роботу забула Е. Зб. XVIII, 250. — На Бога забули Ном. 1448. — Забув на мать рідну Гол. III, 454. —

Чи ще ж ти на мене да не забула? Макс. (1827) 88. — Чи на мене, нивку, забули ся?... На тебе, нивку, не забували ся Чуб. III, 241.— Забувайте на біду Гол. III, 74.—Я за ню не забуду, доки жити буду Е. Зб. XVIII, 209. — Вони за Бога ни забували Е. Зб. XXX, 240. — За дім, за родину кажуть забувати Чуб. V, 992.

Запамйатати: Запамятавши опису и шлюбу своего Арх. ЮЗР. 8. III, 300 (1577).

Запомнити (стар.): Іоаннъ єго гонил, запомнѣвши старости своєи Пам. у. м. III, 78.

Пропомнити (стар.): Пропомневши боязни Бозкое и присяги своее Арх. ЮЗР. 8. III. 91 (1564).

з) Памйатати: Нехай буду памйатати віка молодого Гринч. III, 648.

Также съ предлогомъ *на*: Нехай памйатають на праведний суд Божий ЗЮР. I, 311. — Хто в пірйа поростає, най на бідного памйатає Ном. 1457. — Та памйатай собі на ласку мою Гол. III, 470. — Козаки памнятали на Бога Е. Зб. XII, 187.— На смерть не памйатаю Гол. III, 281. — Паметаючи на то Арх. ЮЗР. 8. III, 21 (1547). — Прето братіе требѣ на смерть памѧтати Кл. 9.

Помнити (стар.-сл.). Въ др.-рус. съ род.: Помняшеть бо речь пѣрвыхъ временъ усобицѣ Сл. о п. Иг. 3; въ позднѣйшемъ языкѣ съ предлогомъ *на*: Помнячи на час смертельный Арх. ЮЗР. 8. III, 308 (1578).

Споминати: Ти не дуже де-чого споминав Кв. Ск. 13.

Тямити: Баба тямила тиї (теї) пісні Март. 230.

и) Навикнути: Наукъ въ письмѣ нашомъ словенскомъ навыкши ИП. II, 129. — Сѣих обичаєвъ навик Пам. у. м. II, 62. — Чого бик навик, того реве Ном. 9565.

Также съ предл. *на, до*: На що бик навик, до чого бик навик ib. — Я до того не навик Гол. III, 107. — До праці навикла Чуб. II, 545.

і) Ждати, діждати, вижидати: Ой буду ж я буду пригодоньки ждати Чуб. V, 471. — Ждала мати дочки в гості ib. 744.—Коли б менї, Господи, неділї діждати Гул. Арт. 29.—

Бодай єс сї так діждав потїхи по своїх дїтьох Е. Зб. XXIII, 24. — Дождала ся баба гречаної паски ib. — Води-погоди вижидає ЗЮР. I, 38.

Съ предлогами *за*, *на*: Вольу сьім гір льітати, мам за тепуым хльібом ждати Е. Зб. XII, 36. — Ожидали на вѣдомости Лѣт. Сам. 150. — Притаю ся, хоць лїт двадцять буду на тебе ждати Чуб. V, 250. — То ж то ми сї наприкрило та на тебе ждучи Е. Зб. XIX, 131. — Чи маю ся оженити, чи на тебе ждати Гол. II, 748.

Чекати, зачекати: Чекаючи на себе козацкого навалу Вел. IV, 18. — Якої лихої години чекаєш? Е. Зб. XVI, 370.— Лїнивий все ночи чекає Е. Зб. XXIV, 355.

Чаще съ предлогомъ *на*: Як би на вас чекав, то досї вмер би Чуб. I, 272. — Чекає, як каня на дощ Закр. 220. — Вже на мене гріб чекає Е. Зб. XVI, 455. — Зріст чекає на силу, черево на хлїб Е. Зб. XXIII, 210. — Час на чоловіка не чекає, а чоловік на час чекає Е. Зб. XXVIII, 30. — Все они чекают на якийс перевіз М. Пр. 120. — Жінка чекала на обід ib. 55. — Дівчинонька не слухала, на козака зачекала Гол. II, 212. — На старість ся чекало Гол. III, 286.

Виглядати, оглядатись: Виглядає, як каня дощу Чуб. I, 256. — Мила виглядає свого сонця Чуб. V, 45. — Ой я ж бо Марусино, не сплю й не дрімаю, тілько тебе молодої з гостей виглядаю ib. 660. — Виглядає роднини Довн. Зап. 24. — По воду пішла оглядаєть ся Василя Кв. М. 36.

Визирати: А я тебе визираю, як парубок дївки Е. Зб. XVII, 59. — А я ходжу, молоденька, долї визираю Е. Зб. XVIII, 185.

Надїятись: Радше-м сї смерти надїяв, як такого припадку Е. Зб. XIV, 428. — По негодї надїй ся погоди ib. 441. — Від великої води надїй ся чкоди Е. Зб. X, 245. — Від панів дари надїй ся кари Е. Зб. XVI, 511.— Потїхи ся надїяли Е. Зб. XXVI, 16. — Надїяла ся свого милого Гол. II, 87.

Др.-рус.: Ту бо надѣашеться Галичкого кнзя Володимира Ип. 433.

Съ предлогомъ *на*: Надїяв ся дїд на мід, та води не пив

Е. Зб. XXIV, 427. — Надіяв ся Циган на пироги, та борщу не їв ib. 428.

Др.-рус.: Надѣяся на множество вои Ип. 244.

Сподіватись: Слави-памйати сподівались ЗЮР. I, 19. — Потїхи ся сподівала Е. Зб. XXVI, 17. — По правдї роби — доброго кінця сподївай ся Чуб. I, 285. — А припічок усміхаєть ся, коровая сподіваєть ся Метл. 164. — Зросту, слави, памйати, спрожитку сподівали ib. 347. — В солдати тя віддам, відомости ся сподію Чуб. V, 234. — Скорше чоловік смерти сподіє ся, як такої біди Е. Зб. XXVII, 127.

Чаще съ предлогомъ *на*: На то сподѣваючися АЗР. I, 5 (1347). — Сподївав ся дїд на мед, та й без вечери лїг спати Чуб. I, 274. — Сидить дївка у віконечка, на вечерю сподіваєть ся Чуб. V, 402. — Ти, козаченьку, на мої чорни брови не сподївай ся Чуб. V, 429. — Я ж на тебе, мій миленький, не сподївала ся Метл. 52.— На погоню не сподївайсь Чуб. V, 625.— Стала плакать, жалковатись, на синочків сподіватись Закр. 79.

к) Гукати: До могили припала,
Матусеньки гукала. Метл. 277.
Та пішов Іван блукаючи,
Своєї жінки гукаючи. Чуб. V, 786.

Съ предлогомъ *на* и винит. пад.: Гукни на Явдоху, чого вона там барить ся Полт. у.

Кликати: Жовнїр жони до дому кличе Чуб. V, 683. — Кличе свої Мариноньки Е. Зб. XI, 297.

Съ предлогомъ *на* и винит. п.: Кто си на мня кличе? Гол. II, 701. — На слугу свого вірного добре кликав-покликав ИП. II, 4.

Кричати: Русина Лях бє та й сам ґвалту кричит Е. Зб. XXVII, 53.

Ср. польск. род. при wołać, wzywać и др. Быстронь, 110.

Съ предлогомъ *на* и винит. п.: На ґвалт кричати Сл. КС.; ґвалт кричить Ном. 2385.

л) Важитись: Чого ти ся важиш? Пам. у. м. I, 139. Тоже въ польскомъ (Быстронь 106) и чешскомъ (Бартошъ 20).

Съ предлогомъ *на*: На що ся важишъ своим шаленым ро-

зумомъ Пам. у. м. II, 143. — Не бийте ся, не лайте ся, ви на мене не важте ся Н. п. Сл. КС. I, 122.

Піднїматись: Він підняв ся великої працї Каменецъ.

м) Радитись, дорадитись: Радила-м ся людей, нїчого не буде Чуб. V, 392. — Радять съ староўо пана Е. Зб. I, 36. — Всїх сї раджу, а свій розум маю; всїх сї радь, а своє роби Е. Зб. XVI, 276. — Людей ся радь, а свій розум май Е. Зб. XXIV, 365. — Другого рай ся, а свій розум май Е. Зб. XXVII, 2. — Дорадивши ся приятелей своихъ Арх. ЮЗР. 8. III, 118 (1567). — І тих рада не лиха, що ходять стиха, и тих поражай ся ИП. II, 139.

н) Нарушати, -шити: А жаден мои кровныи не маєт того нарушити Грам. 1483 г. (Гр. Крымскаго I, II, 538).— Сего запису моєго нарушили Арх. ЮЗР. 8. III, 355 (1583).

о) Наслїдувати: — науки Христовои Рад. Огр. 61.— Наслїдує того самого Чуб. IV, 2.

п) Утвердити: Господи, утверди люду царського ИП. II, 8.

3. Глаголы съ родительнымъ вещи и родительнымъ лица.

Питати, спитати, запитати, -сь: а) Другого козака правди питала Метл. 423. — Ци книш, ци дороги питаєш Е. Зб. XXIV, 301. — Иде село вїт села і питайи страху Е. Зб. I, 5. — До сїней ідеш, нагайки питаєш Чуб. V, 49. — А дасть тобі вівса й сїна, питатиме свого сина ib. 942.

Также съ предлогомъ *за*, *на*, *о*, *про*: Я питаю за маляром, а той маляр дома Е. Зб. XVIII, 188. — Отець да й мати за ворота виходили, на здоровйе питали ИП. I, 112. —

Ой ци не його, то товариша його,
Буду питати о здоровйачко його. Чуб. V, 264. —
Буде про мене питати ib. 942.

б) Угриновскій пыталъ жонки дворноє на имя Люцы о двохъ дѣвкахъ Арх. ЮЗР. 8. III, 54 (1563). — Мы тых Цеценєвских пытали... єст ли ваша печат з того привиля? ib. 94 (1491). — Пытали, призвавши, челеди небожчиковское двор-

ное ib. 481 (1601). — Питали вони всеї старшини: чи не бачили сина-сокола Макс. (1827) 7. — Попитав вже і пня і колоди Ном. 1765. — Марусеньки мати питає Бал. 34. — Питаєть ся сон дрімоти: де ти будеш ночувати Метл. 2. — Пішов відпитуючи другої голови Е. Зб. XVI, 207. — Питалам ся того вітру, що з тих сторін віє Е. Зб. XIX, 97. — Ти, козаче, дурний-нерозумний, що питаєш оцеї зозулї Чуб. V, 25. — Дівчини питає: дівчинонько, сїра утко, чи сватати хутко? Метл. 8. —

Пійду ж до комори питати ся зброї:

Чи менї коня сїдлати, чи пішки мандрувати Чуб. V, 887. — Запитай ся Николи, що-м не зрадив нїколи Гол. II, 196. — Коли хочеш мене взяти, запитай ся матки Бесс. 112.

Съ винит. рѣдко:

З молодцем стояла
Та свою неньку питала:
Мати моя, мати,
Пусти мене з вечора погуляти. Чуб. V, 98.

Съ предлогомъ *у*: У другого козака правди питала Метл. 423. — Да козак у дївки правди питає Чуб. V, 489. — Питає у баранця Шух. III, 147.

Розпитувати: Мого життя розпитуючи Метл. 245.

Просити, прохати, -сь: Козаченько води просить Метл. 94. —

Ой, дївчата-голубочки, чого я вас прошу:

Наваріте варениčків, я горілки принесу. Нейм. 97. — Прохав же я відра́, вона й не дала Чуб. V, 153 — Завше Бога того прошу, щобись був щасливий Гол. II, 773. — Бога долї просїте Чуб. IV, 256.

Др.-рус.: Почаша Грѣци мира просити Ип. 22.

Съ предлогами *о* и *за*: Будет сто̀г Антипы о помощъ просити Кл. 210. — Як зачнуть сїно косити, не треба Бога за дощ просити Чуб. I, 234.

Съ родит. лица: Вона ж тої циганочки вірненько просила Нейм. 74. — Старша сестра менчої просила,

Шоб менча сестра та вінок доносила. Эв. 249. — На тото пивце гостей просила Гол. II, 483. — Просить отця й матері Март. 244. — Присудили Йовдокиму ще Хими прохати

Ном. 12549. — Матьинкьи просила: поїдь, матїнко Е. Зб. XI, 17. — Та як хочеш мене брати, проси мої маткьи ib. 58. — Проси теї панї, то вона піде за куму Е. Зб. I, 92. — Просила ся хлопців-матросів: пустїте до роду Ром. II, 243. — Упросив кобіти дуже бідної Е. Зб. XII, 197. — Проси мами, проси тата — нехай нас злучає Закр. 88. — Своєй неньки старенької прощаня ся просить Гол. I, 135. — Ой котив ся наш віночок по полю, ой просив ся челядоньки до двору Чуб. III, 232. —

Съ предлогомъ *у* (*в*): Сестра в брата прохала ся Закр. 41. — Став же він у пана милости прохати Лавр. 63.

Съ винит.: Більу білила, сестричку просила Е. Зб. XI, 17.

Запросити: Запросив всьої птиці Мат. Етн. XII, 226.

Правити: Не багато з нас правив, лиш жовтого червоного Лукаш. 165. — Нехай собака в дядька служить, а в дядини плати править Ком. 87.

Впоминатись: Давного довгу не впоминают сї Е. Зб. XVI, 507. — Бо йде отець і мати кривди ся впоминати Чуб. IV, 477.

4. Глаголы съ родительнымъ вещи и дательнымъ лица.

а) Позволити, дозволити: Ей того позволилъ Арх. ЮЗР. 8. III, 455 (1594). — Дозволь же ми пари моєй Гол. I, 341.

Допустити: Мы ему того допустили Арх. ЮЗР. 8. III, 8 (1536). — Апелляции мы стороне допустили ib. 407 (1583).

б) Дарувати: Даруй Боже гріха, коли натура така Е. Зб. XVI, 459.

Ср. др.-рус.: Его же грѣха да бы и Богъ простилъ Ип. 217.

Відпустити: Відпусти Боже гріха, коли пригода лиха Е. Зб. X, 74.

Ср. чешск.: Bůh jim odpustil hrehů (Bartoš, 15).

Также съ винит.: Пан Біг гріхи відпустит, але не подарує Е. Зб. XVI, 460. — Єму тую кривду свою ѿпустил Пам. у. м. III, 116.

в) Радити, порадити, пораяти: Хіба ж він тобі добра радить Кіев. у. — Я ж тобі добра пораю Эв. 586.

г) Завиджати: завидіти, завидувати: Ідного разу завиджав шатан Адамови і Їві щістя Е. Зб. XII, 20. — Завидьит му люде такої жінки Е. Зб. XXIII, 143. — Бодай же ви, вороженьки, хиріли, боліли, що ви мені, молоденькій, вінка завиділи Гол. III, 306.

Др.-рус.: Будуть зліи чѣвци завидяче твоеи любви Ип. 542.

Заздрити: Він йому усього заздрить Житом. у.

д) Бажати, бажити, забагати, забажати, -ся: Хорітимеш, болітимеш, смерти бажатимеш Метл. 7. — Чи вітру боїш ся, чи дощу бажаєш ib. 93. — Ратунку бажали ib. 128. — Холодної води бажить Чуб. V, 138. — Дрібних рибок бажит Гол. II, 133. — Всього мусї забагає Е. Зб. XVI, 281. — Забагає му сї печеного леду Е. Зб. XXIII, 139. — Все має, хиба ще пташого молока забагає Е. Зб. XXIV, 382. — Забагає лежаного хлїба Галько. II, 44. — Забажав печеної криги Закр. 163. — А тут жінка забажа льону, щоб сорочки прясти Кв. СП. 12. — Тобі того бажаєть ся, чого дома не маєть ся Ном. 5347. — Забажалось козаку зеленого часнику ib. 5340.

Жадати, жадіти, жідати: Давно моє серденько тебе жадає Чуб. V, 54. — Мног таких єст в свѣтѣ, что смертей жадают Кл. 6. — Меш хлїба жадіти, як меш дурно сидіти Е. Зб. XXIII, 94. — Жідає ґрейцїра, як слїпий дороги Е. Зб. XXVIII, 422. — Казимиръ отъ насъ какоѣ помочы пожадаєть на єго непрыателя АЗР. I, 54 (1442).

Жичити, зичити: Доброго здоровйа жичу Метл. 202. — Зичити щастя, здоровля Проск. у. — Всего доброго зычити Арх. ЮЗР. 8. III, 353 (1583).

Заманутись: Заманулось, як серед зїми криги Ном. 5336.

Прагнути: Всї покою щире прагнуть Закр. 49. — Кіт риби прагне Е. Зб. XXIII, 265. — Прагне, як каня дожджу Галько. II, 50.

Прияти: Имъ того хлѣба пріяю Кл. 100. — Здравія и долгихъ лѣтъ щиро пріяю ib. 126.

Хотіти, захотіти, відхотіти, -ся: Хотїла баба видри Ном. 1824. — Турки хтїли головоньки козацького сина Млр. лит. сб. 195. — Якого грома хочеш у мене? Е. Зб. XVI, 457. — Я купив ій личман, ще хоче й намиста Чуб. V, 105. —

Що (= чого) [1]), милий, в мене хочеш, якої причини? ib. 193. — Вже бинди обридли, а чепця ся хоче Е. Зб. X, 28. — Захотїв ти від вовка каяньи, а від пйаного встиду Е. Зб. XVI, 238. — Захтїв ти у ялової корови молока Чуб. I, 293. — Захотїлось мерзлого в Петрівку Ном. 5344. — Як повіє заверуха, то схочи хлоп шипки і кожуха Е. Зб. VI, 91. — Відхотїло му сї тої роботи Е. Зб. XXVII, 27.

Др.-рус.: Князь Юрьи Львовичь хотѧшеть бо собѣ Люблина и землѣ Люблиньскои Ип. 910.

Лок(х)нути: Локла баба хлїба, чекаючи на дїда Е. Зб. X, 13.

Примѣчаніе. Къ этой же категоріи родительнаго слѣдуетъ отнести родительный пад. въ элиптическихъ выраженіяхъ: Щасливої доріженьки, куди він бажає! Метл. 61. — Жийте собі многі лїта, щасливої долї! Гол. I, 310 и т. под. Сравн. параллельныя выраженія съ именит.: Хоч сварив ся, не сварив ся, а щаслива дорога! Метл. 23.

е) Шукати: Мати дочки шукала Метл. 231. — Син матері шукає Чуб. V, 454. — Голуб лїтає, голубки шукає ib. 24. — Де одно стоїть — пари шукайте ib. 127. — Хто поночі ходить, той немочі шукає Чуб. I, 275. — Скрізь шукав він собі дївчини Чуб. II, 103. — Лихо приключки шукає Ном. 1973. — Нехай шукає до коровая лопати Ром. I, 176. — Мешкання шукати Камин. 272. — Біди си на мнї шукаєш Е. Зб. X, 42. — Не місце голови шукає, а голова місця Е. Зб. XXIV, 401. — Напасти собі шукає ib. 432. — Не помацки своїх воріт шукає Е. Зб. V, 84.

Но съ винит., если при послѣднемъ родит., напр.: Біжи, дівко, до гаю, шукай корінь розмаю Чуб. V, 414.

Также съ предлогомъ *за* и творит. пад.: Два (вобручі) вирубав, за третим шукає Е. Зб. XVIII, 185. — Сьлїпий тогди не видит бучка, шукайи за бучком Е. Зб. XII, 32. — (Мати) утьікла далї, бо си мислила, що вони за неў шукайут ib. 147. — Єї тато і єї чоловік за нею шукают Е. Зб. II, 155. — Узяли рано вставати та й за кіньми шукати Е. Зб. XV, 84. — Я піду

[1]) Соболевскій, А. Лекціи по ист. р. яз.[3], 107. 199.

за ними шукати Е. Зб. VII, 33. — Шукав коло себи за пуляресом Е. Зб. VI, 155. — Пішли в воду шукати за просом ib. VI, 264.

Глядати, глядїти: Глядає другої голови; глядає вчорашного дне; глядає того, чого не загубив Е. Зб. XVI, 344. — Не глядає Нації, іно праці Е. Зб. XXIV, 437. — На що ж тобі, мій миленький, глядїти розмаю Е. Зб. XVIII, 13. — Буду глядитї мамунці Мат. Етн. XII, 75.

Съ предлогомъ *за* и творит. пад.: Пійшли за нев глядати і нема їх до днешного дня М. Пр. 260.

Смотрити (= шукати):

Пішла мати до церкви Богу ся молити,
А він зачав отцевскої зброї смотрити. Гол. I, 10.

Запобігати, -бігти: Запобігай світа, поки служать лїта Ном. 5931. — Всѣми силами их ласки запобѣгати Кл. 41. — Абисми забѣгли от него ласки Пам. II, 15.— Запобігає панської ласки Е. Зб. XXIII, 155. — Світу запобігти Ном. 4485. — Запобіг лиха ib. 1834.—Чого ти хтїла, того й запобігла Чуб. V, 826.

ж) Дбати: Як іти в рай, так і дров дбай Ном. 200. — Було б тобі та собі сїна дбати Эв. 584. — Короля не знаєш, ради не дбаєш, сам собі сеймуєш И. П. II, 139.

Съ творит.: У пеклї все тепло, а пойди в рай, то й дровами дбай Ном. 200.

Добувати, добути, -сь: Кондратъ отъ Доменика дому добывалъ свѣдечьствомъ АЗР. I, 8 (1347). — Хмѣль... добывал на Воитку Сулимовскемь половины Сулимова Пал. Сн. № 50 (1412).— Добувати штурмомъ замку Вел. I, 252. — Бендер добували ЗС. II, 34. — Зпід кореня води добували Кольб. II, 217. — Близько приступає, Львова добуває Гол. II, 163. — Гострих шабель добувайте Закр. 51. — Кринишної води добували Чуб. V, 386. — Чобіт добуває Метл. 91. — Чи ви, бояре, жупанів добували ib. 188. — Правою рукою меча добуває Закр. 92. — Де розуму не стає, там сили добуває Е. Зб. XXVII, 38. — Пьяный доброволно хоробы добуваетъ Кл. 55. — В городї барвінку добуду Гол. II, 777. — Добулась грошей Кв. КД. 25. — Жінки то ось якої користї добули ся М. Пр. 171. — З пальця меду не добудеш ся Ном. 5254.

Др.-рус.: Добудемъ сорома Ип. 389.— Добылъ есми головою своею Киева и Переяславля Ип. 380.

Съ винит. въ западн. говорахъ: Той хлїб добути Е. Зб. I, 4. — Добув книжку і зачав ся Богу молити Е. Зб. VII, 77. — Добула меньі вочі Е. Зб. I, 44.

Здобутись: Крутнувсь та і лиха здобувсь Ном. 1956.

Съ предлогомъ *на*: Здобывшися уже на раду и помочъ Арх. ЮЗР. 8. III, 508 (1605). — Іде козак в Украïну, не лихо здобув ся Др. 77.

Роздобути, -сь: Сякий такий аби був, аби хлїба роздобув Е. Зб. XXVII, 191. — Роздобув десь кравець риби М. Пр. 174. — Де ж отрути роздобути Закр. 55. — Роздобудемо товару Кв. КД. 9. — Роздобулись якось наші Кітлівці човнів М. Пр. 245.

Съ предлогомъ *на*: Ніяк не роздобудеш ся ні на що Кв. II. 9.

Дістати, достати: Такої ласки дістану і в Параски Ном. 4770. — Хвалили ся запорозці Полтави дістати Макс. (1834) 109. — Фартуха дістала Е. Зб. XVII, 127. — Таки я си у цїсара дївчини дістану ib. 172. — Марисеньки дістали Гол. IV, 230. — Собѣ несмертелного вѣнца достали Пам. у. м. II, 17. — Дѣточки цр҃ства нб҃сного собѣ достали ib. 146. — Князь з войскомъ Борозни досталъ Лѣт. Сам. 57. — От він зараз достав Іорданської води Кв. М. 68.

Также съ винит. пад.: Чекай ряду, дістанеш коляду Е. Зб. XXVII, 55.—Дістав московське пожалуванє Е. Зб. XXIV, 412.

Бо ти того любиш, що красний із твари,
Почкай, може достанеш страшную машкару Чуб. V, 253.

Зайти: Іоан от Хр҃а Избавителя великои ласки собѣ зайшолъ Пам, у. м. II, 226.

Найти: Хто віка найде — той мене возьме Нейм. 59. — Такої ласки найду і в Параски Закр. 208. — Другої найдеш і мене покинеш Чуб. V, 45. — На свої руки найду всюди муки Ном. 5358. — Зараня до дому пришла, ледві дверей найшла ib. 10169. — Можна найти муки на руки Чуб. I, 285.

Ср. ст.-сл.: Обрѧштете тѣла моего извръжена на сухо Супр. 154, 23—24.

Налапати: Курчат налапала Гол. III, 495.

Одбірати: За то полковництва, старшинства отбѣралъ в нагороду Вел. IV, 191. — Не раз, не два од дівчини чобіт одбірає Чуб. V, 887.

Засягати: Засяглес того чину Кл. 28.

Здибати, надибати: Здибав він листя й порохна і розложив вогню Е. Зб. VII, 79. — Ой надибав дубового сала Чуб. V, 576.

Загорювати: Ой я, брате, хлїба загорюю ib. 929.

Заслужити, вислужити: Которог бѣженства вам и мнѣ дай Бѣже заслужити Кл. 32. — В тебе совершенной ласки заслуговать ib. 127. — Заслужили від царицї за службу заплати Закр. 22. — А то я си вислужила бідойки тяшкої Е. Зб. XVIII, 251.

Кресати, викресати: Коло млина кремена сама вогню креше Чуб. IV, 487. — Гуляют, аж підковами огню крешут Е. Зб. XVI, 488. — Да викрешем вогню, да потягнем люльки Макс. (1827) 19.

Заробляти, -бити: Мусѣла заробѣати своима рукама собѣ покарму Пам. у. м. II, 63. — Петръ... ремеслом риборовскимъ зарабѣалъ пожывлѣна ib. III, 20. — Той Іудиной нагороды заробляетъ Кл. 13. — Пучками та ручками хлїба заробляла Метл. 345. — То бідна вдова, стара жена, чужого хлїба заробляла Март. 44. — Будеш ти, моя дочко, хлїба-солї заробляти Чуб. V, 625. — Заробила собі хлїба М. Пр. 127.

Розгорити: Вона розгорила собі грошенят Чуб. II, 543.

Старатись, розстаратись: На зїму треба кожуха старатись Ном. 1201. — Нехай вона стараєть ся коцюби Чуб. IV, 229. — Кумів розстарав сї Е. Зб. XIII, 201.

Съ предлогомъ *на* и винит. пад.: Я розстараюсь на грошенята Гол. II, 345.

з) Глаголы, выражающіе понятіе «играть», «пѣть», «танцовать» (ср. польск. Быстронь, 94).

1. Грати, заграти: — коломийки Е. Зб. XV, 205. — 205. — Каже тобі тої грати, що кучма трісе сї Е. Зб. XVII, 11.—Санжарівки на скрипцї грали Котл. Е. I, 278.—Загра тиї пісні в сопілку Март. 230. — Заграй же, музиченьку, теї три-

булянки Е. Зб. XVII, 100. — Іване, заграй попаді коротенької пісні М. Пр. 342. — Заграйте козака Гол. II, 501. — Заграй нам метелиці М. Пр. 52. — Як заграє „московщини“, — на всю Польщу чути Чуб. V, 969.

Бринчати: Бандура горлиці бринчала Котл. Е. I, 285.

Вчистити: Напившись горілки, музика і вчистила горлиці Кв. М. 12.

Затинати: Сопілка «зуба» затинала Котл. Е. I, 285.

Тяти, втяти: Тнем голубця, йдем в присюди Гол. I, 346. — А ну, втни такої, аби ноги самі підскакували Е. Зб. XVI, 291.

2) Співати, заспівати; виспівувати, приспівувати: Всї одниї пісні співають М. Пр. 133. — Хорошої пісні співають Эв. 508. — Вони, пісень співаючи округи посїли Закр. 48. — На гуслех грають, коляд співають Гол. III, 2, 547. — Співайте цїеї: Тут і Химка іде, тут і чорта знайде Рудч. Ск. I, 58. — Ой там собі заспіваєм усїх співанок Е. Зб. XI, 156. — Ой я собі заспіваю троякої разом Е. Зб. XVII, 139. — Заспівай нам хоч одниї веселої приїжджої пісеньки Эв. 544. — Заспівайте весело тої гаївки нової Мат. Етн. XII, 153. — Заспіває си білої берези а чорного смутку Галько. II, 44. — Заспівали своїх пісеньок Кв. М. 23. — Аж кривлять ся та жмурять ся, співаючи московської пісні Кв. СП. 22. — Хто ійдучи по улиці пісень виспівує Кв. КД. 5. — Весїльних пісеньок приспівує Кв. СО. 35.

Съ винит. п.: Сидить дївка у садочку, пісеньку (?) співає Чуб. V, 243.

Витинати: А Онуфрій, взявши баса,
Витинає гаса, гаса. Гол. II, 500.

Кургикати: Та сидя люлечки курили
І кургикали пісеньок,
Козацьких, гарних, запорозьких. Котл. Е. III, 17.

Мугикати: Пісеньки під ніс собі мугиче Кв. СП. 20.

3) Танцювати: Танцювали метелиці Полт. у. — Танцював би-м гопака, та не маю сїрака Гол. II, 202. — Постав

мені закаблучки з високого лубка, щоб я браво танцювала тропака Чуб. V, 105.

Также синонимическіе глаголы, выражающіе понятіе „танцовать“: бити, вибивати, вдарити, вести, витинати, вчистити, іти, піти, садити, сїдати, скакати, ушкварити и друг.:

Бийте, дївки, тропака Чуб. V, 1108. — Всї гори з байраками стануть бити гопака Котл. Од. 10. — Сам пішов по тому збитневі гоцака вибивати Кв. КД. 45. — Сама вийшла на улицю та вдарила тропака Закр. 114. — Ударила б гайдука, та бою ся мужика Чуб. V, 576. — Ійде і співає, а де калюжа, тут і вдарить тропака Кв. СП. 17. — Буде Галочка кривого танця вести Кв. ЩЛ. 13. — Та будемо витинати що неділї польки Е. Зб. XVII, 11. — Ой казала Марця, щоб ми ішли вальця, а ми вальця не ходили Чуб. IV, 491. — Ми кривого танця йдемо Гол. IV, 168. — Через хату, через сїни пішов Семен польки Е. Зб. XVII, 100. — Пішла би я кривого танцю Мат. Етн. XII, 163. — Садив крутенько гайдука Котл. Е. I, 300. — Гайдука сїдає Е. Зб. XVII, 19. — Заставила б стару суку халяндри скакати Чуб. V, 724.— Тут інші журавля скакали Котл. I, 363.— Як скочу голубця, ще й принаджу молодця Чуб. V, 10. — Поскачи ти гайдука та передо мною ib. 686. — Вчистили метелиці Кв. Ск. 22. — Ушкварили горлиці Полт. у. — Парубоцтво гопака гарцює Кв. М. 62.

Жижки од танців задрижали,
Вистрибувавши гоцака. Котл. Е. I, 297. —
Попадя... як закрутить ся якоїсь панської М. Пр. 342.

и) Казати, сказати: Кажи казки. — Не вмію. — Кажи байки. — Не смію. — Кажи, сякий такий, небылиці, бо буду паси дерти від ніг до головиці Чуб. I, 214. — Ну, скажи казки. — Не вмію. — Ну, скажи небелиці. — Не смію. — Ну, приказки М. Пр. 339.

Съ винит.: Скажу вам всю правдочку Гол. IV, 171.

Загадати: Загадаю ти трьох загадочок Гол. IV, 71.

Также съ винит.: Загадаю тобі три загадочки Чуб. III, 190. — Загадаю я ти а загадочку Гол. IV, 75.

і) Стоїти: Твій, каже, челядинець великого стоїть ЗЮР. I, 48.

5. Глаголы съ родительнымъ вещи и винительнымъ лица.

Вчити, -сь; навчити, -сь; вивчитись, повиучуватись: Пригоди учать згоди Закр. 199. — Біда учить розума Е. Зб. X, 41. — Біда учить хлїба ib. — І перепечай тоєй учить ся науки Кл. 29. — Вчи сї азбуки, прийде хлїб у руки Е. Зб. XVI, 300. — Вчи сї чужого розуму, та свого не згуби ib. 301.

Др.-рус.: Не бѣхъ оученъ никоѥи же хытрости ЖѲ. 41.— Иде оучить болгарска ѧзыка Ип. 19.

Письма были наученыи Пам. у. м. I, 315. — Навчить нас науки Чуб. V, 996. — Та й чого я в сьвітї не знав, того научила Е. Зб. XIX, 213. — Дам сто рублїв на рік, аби научив його ремесла Чуб. II, 370. — Ремесла их мощно сѧ навчить за годину Кл. 115. — Ну навчись же ти, сину, чого-неб. у свого хазяїна Чуб. II, 370. — Де ти чарів навчила ся Чуб. IV, 477. — Ой де ж ти сї, моя донько, співанок навчила Е. Зб. XVII, 146. — Де ви цїї пісні вивчились Чуб. II, 307. — Співанок повиучували ся люде від богинї Е. Зб. XXVII, 158.

У Квітки ошибочно: Усякий отець стараєть ся навчити дїтей усьому доброму М. 5, но правильно: Навчив ся письма М. 55. Въ чешскомъ, какъ въ в.-рус. съ дат. (Zygm. 110), также въ др.-польскомъ (Bystr. 109).

Вдостоїти: Прето вдостой насъ Бѫже части мытареческої Кл. 57.

Сподобити, -сь: Сподоби вѣчной славы Кл. 11.— Якои сѧ ласки сподобило тото дѣвчатко? Пам. у. м. II, 73.

Др.-русск.: Бѫгодати съподобисѧ оучитель ЖѲ. 93. — Мьнишьскыѧ одежа съподобленъ ib. 96.

Переконати, -сь: Ви мене того хіба переконаєте Житом. у.— Приїхав гет до сонця того переконати ся Е. Зб. I, 80.

Съ предлогомъ *у* (?): Хотїв также і в цїм переконатись Чуб. II, 535.

6. Глаголы съ ближайшимъ винительнымъ и дальнѣйшимъ родительнымъ (черед. съ творительнымъ) падежомъ.

Глаголы наповнитись и насититись, производные отъ «ситий, повний чого», сочетаются съ род. пад., напр.: Марія наполнила сѧ великои радости Пам. у. м. II, 73. — Іосифъ наполнил сѧ великои жалости ib. I, 172.— Сѧ Валаам наполнил гнѣву великого и ꙗрости ib. I, 261. — Др.-рус.: Ѳеодосии наполнивъсѧ ст҃го дх҃а начать того обличати ЖѲ. 85. — Наполняться гумна ваша пшеници Ип. 158. — Наплънивъся ратнаго духа Сл. о п. Иг. 5.

Того овощу фѣгового доволно сѧ насытили Пам. у. м. II, 153. — Др.-рус.: Тако д҃ховьныихъ тѣхъ словесъ насыщаешесѧ ЖѲ. 6. — Свѣта насытитисꙗ ib. 42. — Блаженства насытитасѧ Ип. 710. — Своеꙗ неч҃сти насытѧтьсѧ ib. 124. — Насытишасѧ рыбъ и вина ib. 735. — Ср. также: Наслажаꙗсѧ медоточьныихъ тѣхъ словесъ ЖѲ. 51.

То же сочетаніе встрѣчаемъ въ близкихъ по смыслу:

Впиватись, впитисъ: Ой не буду вертати ся, меду-вина впивати ся Чуб. V, 281. — Семен Палїй меду й вина упив ся Др. I. — Дуже горілки впив ся Метл. 425. — Меду-вина упить-ця Эв. 634.

Также съ предлогомъ *від (од)*: Ой од чого, мій зятеньку, впила ся? Упила ся, моя тещенько, од терна Чуб. V, 626.

Но глаголы: «наповняти», «насищати» только съ творит. пад., напр.: Червоною кровйу річки́ наповняти Метл. 94.— Сріблом-злотом панів насищати ЗЮР. II, 102. — Также близкіе по смыслу, напр.: Наложив вŷин великі торби каменем Чуб. II, 87. — Так казав Тихон, насипаючи удові оклунок мукою Кв. Др. 23. Ср. др.-рус.: Нагрѧже озеро троуповъ и щитовъ и шеломовъ Ип. 840, но въ соврем.: Понагружували вони корабл пшеницею Чуб. II, 29.

Въ др.-инд. par —наполнять чаще сочетается съ instrum., чѣмъ съ родит., Delbr. Altind. S. 133, 158; въ старо-нѣм. также genit. и instrum. Balder, 8; въ греч. родит. и дат. (instrum.): πλησάμενος δ' οἴνοιο δέπας I, 224; ἐμπλήσετε τὴν θάλατταν τριήρων Dem. 8, 74 и δακρύοισι γὰρ Ἑλλάδ' ἅπασαν ἔπλησε

Eur. Or. 1363 [1]); въ ст.-слов. родит.: наплъните водоносы воды — γεμίσατε τὰς ὑδρίας ὕδατος Joh. 2, 7; отъ кѫдоу сьнѫ можетъ къто насытити хлѣбъ на пустыни — ποθεν τοί τοὺς δυνήσεταί τις ὧδε χορτάσαι ἄρτων ἐπ' ἐρημίας M. 8, 4; тоже въ др.-рус.: Наполнивъ три возы брашна хлѣбъ и сыръ и рыбъ ЖΘ. 75; въ сербск.: напуните судове воде; меса наситио и др. Данич. 97—99; въ чешск. nasytím se toho masa (Zygm. 144). Naplniti, nasytiti теперь обыкновенно сочетаются съ твор. п. (Zygmund, 144). Въ польскомъ на ряду съ родит. уже съ XV вѣка выступаетъ творит. п., который постепенно вытѣсняетъ старую конструкцію, напр.: napełnił go ducha bożego, mądrości, rozumu i umienia; wziął gąbkę i napełnił ją octem. См. Быстронь, 134—5.

7. Глаголы, сочетаніе которыхъ съ родительнымъ условлено префиксомъ.

1. Глаголы сложные съ предлогомъ «до», указывающимъ предѣлъ дѣятельности; ихъ можно раздѣлить на три группы: а) переходные, б) непереходные и в) рефлексивные:

а) Добивати, -бити: Так то я добиваю свого молодого підкошеного віку Г. Барв. 60. — Добив торгу Е. Зб. XIII, 6.

Добирати, добрати, дібрати: Добирає собі місця, як курка на гнїздї Е. Зб. XXIV, 400. — Добірає що-найгірших слів Мил. 98. — Розуму добрали ЗЮР. I, 135. — Добрали способу Канев. у. — Добери хисту Сл. КС. — Дібрав на нього способу Е. Зб. XVI, 570.

Добудувати: — церкви Канев. у.

Довивати, -вити: Гильця довивали Чуб. IV, 108. — Ой зараз піду, лиш вінка довйу Е. Зб. XI, 21.

Доводити, -вести: Балицкій довелъ своихъ границъ АЗР. I, 43 (1421). — Справедливости своей доводити Арх. ЮЗР. 8. III, 60 (1568). — Другая (дорога) пр҃вдников самого н҃ба доводитъ Кл. 165. — Ажъ васъ родычов скорбей доведутъ немалых ib. 93. — Свободи нас от мучилищ, а доведи вѣчныхъ

[1]) Brugmann, K. Griech. Gr.[3] § 444 a), S. 471.

жилищ ib. 193. — Се чужа сторона доведе сорома Метл. 196. — Вона мене ще й сорому довела Чуб. V, 643. — Не доведи, Господи, такої бідности Чуб. II, 45.

Съ предлогомъ *до*: Підправлятиму, аж поки до кінця доведу Кв. СП. 9.

Доволїкати: Доволїкає жита Март. 243.

Доганяти: Доганяйте сестри своїй Гол. I, 85.

Доглядати, -глянути: Доглядай свого багацтва найпильніше Чуб. V, 1171. — Ой нїкому доглянути там моєї смерти ib. 471. — Ворон прилїтає, смерти доглядає Ром. II, 246.—

То чи не буде хто до нас підхожати,
Нашої смерти доглядати. Март. 24. —

Доглядай ми молодиці, доглядай ми жінки Е. Зб. XVIII, 69. — Не старається справ своих доглядати Кл. 26. — Кондиції лѣпшъ едной доглядати ib. 121. —Добре скотини доглядають Кв. КВ. 6.

Догодувати: Догодовавши лет и доброго смыслу детей моих Арх. ЮЗР. 8. III, 111 (1565).

Догожати: Догожаючи справи своей ib. 551 (1619).

Додержати: Додержить Ляшок слова Метл. 9. — Козаки лейстровики додержують варти Кул. Досв. 10.—Памйатай свого слова вірно додержати Гол. II, 764.

Доживати, -жити: Віку доживати СИФО. 188. — Без гріху, без сміху дожила я віку Е. Зб. XXVIII, 419. — Доживу віка при дїтях М. Пр. 177. —

Як би я знала, то не чаровала,
З своїми дїтьми віку доживала Чуб. V, 714.

(См. ниже б).

Дожидати, діждати: Добре роби, доброго й кінця дожидай Ном. 7178. — Світової зорі дожидали ИП. I, 119. — Ой діжду я тієї години, що й мене згадає Чуб. V, 466. — Де ж мені смерти діждати Метл. 345.

Др.-рус.: Дожда ту вои своихъ Ип. 244.

Дожинати, -жати: Нивоньки дожинають Чуб. III, 238. — Дожав жита в добрий час ib. 246. — Як діжнеш жита, я буду женить ся Чуб. V, 78. —

Ой казаў єсь, що мі йозьмеш, лише жита дожнеш,
А ти вівса дожинаєш, ньічо не гадаєш Е. Зб. XI, 60.— Пшениці дожинали Галько. II, 37.

Дозирати, дізрити: Винъницѣ дозиравъ приязно Пам. у. м. II, 347. — Пилно в часъ плода дозиралъ Кл. 188. — Худоби дозирайте Гол. III, 188. — А хто дізрит, хто побачит, воянскої смерти ib. 89.

Дознавати, дізнати: Дознайте правди Пам. у. м. II, 63. — Великого небезпеченства на собѣ дознаємо ib. 155. — Бодай же єси того дозналъ и на собѣ Кл. 19. — Не дай Боже и зубной болѣзни дознати ib. 209. — Значного з обох сторон дознавши ущербку Вел. I, 244. — А вже мої руки та й дознали муки Чуб. V, 764. —

Тепер я того сама дознала,
Що-м нещирого вірне кохала. Чуб. V, 386.

Съ винит. въ стар. яз.: Дознавши ку собе ласку, милость Арх. ЮЗР. 8. III, 87 (1565). — Дознавши великую приязнь ib. 282 (1576). — Въ современ.:

Доти-м я тебе вірно кохала,
Доки-м нещирість твою дознала. Чуб. V, 386.

Доїдати: Доїдати хліба Ном. 11342.

Доказати: Таки свому пану слави доказали Чуб. III, 230. — Доказати дружби Котл. Е. V, 452.— Правди-слави доказати Март. 99. — Абим си зробив руки по самі лікті, то свого докажу Е. Зб. XXIII, 210. — Ты того злого умыслу... еси доказала Арх. ЮЗР. 8. III, 368 (1583).

Докидати: — стога Чуб. II, 7.

Докінчити: Докончилъ... многотрудного и многопечалъного житія своего Вел. I, 288. — книги своей ib. 449. — Віку свого докінчити СИФО. 188.

Съ винит.: До дому пришол докончивши будинокъ Пам. у. м. II, 63.

Докласти: — воза Закр. 149. — Сторони (в стодолї) докладемо Чуб. III, 230.

Доконати: Та вже бим рачки лїз, а свого доконав Ном. 3332. — Мушу того доконати Е. Зб. XIII, 104.

Съ винит. въ стар. яз.: Живот мой хочу доконати Арх. ЮЗР. 8. III, 80 (1564).

Докопати: Ями докопаю Метл. 2.

Докоротати: Де менї смерти своєї дождати,
Альбо віка свого докоротати. ib. 348.

Докрасити: Батькового подвірйачка да докрасить Чуб. IV, 349.

Докурити: — люльки Полт. у.

Долатати: — кожуха ib.

Доливати, -лити: А моторна господиня кухлів доливає Кул. Досв. 113.

Долїпити: пирогів долїпили Г. Барв. 158 (Сл. КС.).

Доловити: карасїв доловили Борз. у.

Домити: — талїрок ib.

Домолотити: — жита Полт. у.

Съ винит.: Збув ся тато клопоту, домолотив жито Е. Зб. XXVII, 197.

Домостити: Ой нех же я сторононьки (в стодолї) домощу Чуб. III, 232.

Домочити: Своїх конопель домочу Славяносерб. у.

Доносити: — віночка Лавр. 55.

Дооруватн: — нивки Нейм. 78.

Допалювати: Допалювали городка Дн. Марк. I 322.

Допантровувати: Зазирає, гей би добра свого допантровував Е. Зб. XXVIII, 440.

Допивати, -пити: Допивай горілки Борз. у.

Съ винит.: Допили вони тую горіўку Е. Зб. XV, 237.

Допильнувати: Лекше заяцїв допасти, як злої жінки допильнувати Е. Зб. XXIII, 164.

Допинати: Допинати своей элекціи Вел. I, 344.

Доплїтати: — вінка Борз. у.

Доповняти: (Дощик) синього моря доповняє Метл. 446. — Ой нех же я сторононьки (в стодолї) доповню Чуб. III, 232. — Червоною кровйу моря доповняти Чуб. V, 612. — Ой там будуть нашою кровйу моря доповняти Чуб. V, 1004.

Допомагати, -могти: Челядь верху менованая того

тобе злого учинку, за приводом твоим, допомагала Арх. ЮЗР. 8. III, 369 (1583). — Всего того допомогти готов Вел. I, 318.

Доправити: Я таки доправлю своїх грошей Кременч. у.

Др.-рус.: Вела емоу доправити Галича по своеи волѣ Ип. 666.

Допрати: — сорочок Кременч. у.

Допрясти: Ось допряду мички, та й будемо вечеряти Харьк. у.

Допустити: Корол.. допустит Цеценевских отчини их AS. I. 94 (1491). Въ соврем. яз. съ предлогомъ *до*: Тільки допусти його до коша, а сам не рад будеш Ном. 4840.

Дорвати: Дорву відра (вишень) та й ітиму в хату Богодух. у.

Доробити: Не ївши і дня доробив Мандж. 127.

Дорубити: — рубця Кв.

Досвідчити: Того хотѣлъ на него досвѣтчити АЗР. I, 7 (1344). — Досвѣтчаетъ статечности нашеи Гал. I, 148. — Досвѣдъчи его, Гй, правды Пам. у. м. I, 265. – Многий народ таковой речи досвѣдчаетъ Кл. 151.

Досидїти: Твоя мати досиди решти (яєць) Е. Зб. VI, 229.

Досипати: Довбуш досипав комори золотом та сріблом. Е. Зб. XXVI, 141.

Досипляти: Молода дівчина нічки досипляє Метл. 362.

Досївати, -сіяти: — поля; пшениці Сосн. у.

Досїпати: А що, синку, досїпав де грошенят? Осн. 62. IX. 5.

Доскромадити: А ми вже доскромадили буряків Богодух. у.

Дослужити: Ой суди менї, Боже, року дослужити Ром. II, 310. — Дослужу місяця Васильк. у. — году Чуб. II, 8. — Нехай козак роченька дослужить Чуб. V, 259. — Коби року дослужити Е. Зб. XI, 79. — Сполне дней дослужити Кл. 193.

Съ винит.: Бискуп службу Божу дослужив Е. Зб. XII, 196.

Досмотріти (стар. сл.): Того досмотрѣли и свѣтковъ опытали AS. I, 70 (1475). — Могли б жывы в тѣлѣх пекла досмотрѣти Кл. 113.

Доспівати: Доспівав пісні та й пішов Київ. у.

Достарчити: А ти скарбу достарчу Пам. у. м. III, 122. — Він їму достарчив на дьві неділї харчу Е. Зб. VII, 99.

Достачити: Я вам борошна достачу Полт. у.

Съ винит.: Я мед-вино поплачу,
Сїно, овес достачу. Метл. 76.

Доткати: — полотна Чуб. II, 433.

Дотримати: — слова Арх. ЮЗР. 8. III, 614 (1649).— Дотримати права Вел. II, 244. — Хто багато обіцяє, той рідко слова дотримає Ном. 4520. — Дотримати кроку кому Е. Зб. XXIV, 314. — Старай ся тілько слова дотримати Гол. I, 344.

Дотрощувати: Соне Хома, дотрощує їх (вареників) Кв. Пущ. 12.

Дотягти: Дотяг року Черк. у.

Доховати: Доховал чистоти дѣвичества ею Пам. у. м. II, 117. — Доховати вѣри Вел. IV, 221. — Ворон прилетає, смерти доховає Ром. II, 246. — Нема ж кому доховати москальової смерти ib. 246.

Дочекати: Другого року дочекали Чуб. III, 356. — Не дай, Боже, нїкому дочекати великої старости Е. Зб. XXVII, 172. — З тебе потїхи дочекала Е. Зб. V, 140.

Съ предлогомъ *на* и винит. пад.:
А вам живущим многії лїта,
Аби-сте на рік той дочикали. Шух. IV, 174.

Съ предлогомъ *до*: Та дай, Боже, дочекати до дня білень-кого Гол. II, 780.

Дочитувати: Дочитував своїх молитов Кул. ЧР. 53.

б) Добігти: Добігла хороби Борз. у.

Добути: Ледвом добув року Е. Зб. XXIII, 17.

Догорювати: І коли вже я свого віку гіркого догорюю Славяносерб. у. Сл. КС. I, 408.

Доживати, -жити: Дожив святої паски; ми того не дожиємо Е. Зб. XXIII, 24. — Дожиеш потїхи, як квочка по качатах Е. Зб. XXIV, 579.

Доїхати: Я вже тобі доїду кінця Ном. 3651. — З ним би і дїдько кінця не доїхав Е. Зб. XVI, 590. — Тись менї доїхав кінця Е. Зб. VII, 38.

Др.-рус.: Не доѣхавше Витебьска Ип. 691.

Долетїти: Дна нѣколи не долетят Луц. 12. — Долетѣвъ неба Вел. Ш, 10.

Допасти: Помагай, Боже, церкви допасти Шух. IV, 183.

Доплисти: Ой третій поплив — віночка доплив Чуб. Щ, 301.

Дорости: Коли доростутъ лѣтъ АЗР. I, 17 (1347). — Докуль доростутъ дѣти тыхъ лѣтъ ib. 39 (1420). — Летъ своихъ доростетъ Арх. ЮЗР. 8. III, 6 (1507). — Меншая сестра лїт не доросла Метл. 32. — Доріс хлопец своїх лїт Е. Зб. XIII, 151. — Слюбного вінця доросла Гол. IV, 195.

Доскочити: Доскочив панської ласки Е. Зб. XVI, 43. — Вовка... живцем доскочили К. Д. С. 7. — Доскочив доброї познаки Е. Зб. XXIV, 562. — Хмелю доскочили на самій вершинї Эв. 194.

Достати, дістати: Я тільки міри достав, сиротою зостав Чуб. V, 982. — Головою стелї достане Кв. КВ. 30. — Достали в морї глибини, ну достаньмо ше й висоту М. Пр. 108.

Съ предлогомъ *до*: Носом до неба дістає Е. Зб. XXVI, 251.

Достояти: Достояти права АЮЗР. I, 93 (1538). — Достояв свого місцьи Е. Зб. XXIII, 44.

Но: Коби достояло до свого часу ib.

Доступати, -пити: Дай то Хе̃ цр̃у и нам грѣшным такого пожаданнаго дару, абысмо оусѣ доступили нб̃сного раю жыти Пам. у. м. II, 74. — Доступил цр̃тва нб̃ного ib. III, 124. — І дай Гс̃ди и нам того доступити Кл. 39. — По кончинах наших нб̃а доступити ib. 40. — Спасеня доступити Е. Зб. XII, 121. — Отто доступив ласки божої Е. Зб. XXIII, 44. — Сто днїв відпусту доступити ib. 69. — Князь Ганунейки доступит Гол. IV, 263. — Не доступай підковами землї під собою ИП. II, 67.

Съ предлогомъ *до*: Не доступай, кінь козацький, до землї ногами ib. 57.

Досягти: Коли б ще два стало, то й досягли б його (вовка) Рудч. Ск. I, 7. — Дує ся — і поганов трісков носа му не досягнеш Галько. II, 43.

Съ предл. *до*: Сама вѣра до неба досягнетъ Вел. III, 10.

Доходити, дійти: Доходечи вѣна посагу моего Арх. ЮЗР. 8. III, 284 (1574). — Близкости якое дойти могу ib. 107 (1565). — Дошла мене вѣдомость ib. 548 (1618). — Покоевъ нбсных не дойдет Кл. 9. — Могла б и самого доходити раю ib. 113. — Тылко що щос облаков нбесныхъ не дойшла ib. 123. — Хс̃. дойшол лѣтъ Гал. I, 3. — Доходити свого накладу и кошту правнымъ способомъ Лѣт. М. Г. 53. — Безъ шкоды своей и товаришовъ своихъ дойдешъ руна золотого Рук. Хр. 74. — Правди дошедши задивился Рад. 83. — Дойшли мене два листи Вел. III, 382.

По нитцї голки доходять Ном. 7425. — Ой зараз піду, лиш танцю дійду Е. Зб. XI, 20. — Я мушу свого дійти Е. Зб. XXIV, 419. — Козаченько вже сїва доходе Эв. 240. — Щоб нам не дойти сорома Метл. 181. — Ой зараз пійду, покоса дійду Гол. II, 151. — Вона твоїх вечерничок доходить Чуб. IV, 348. —

Напилам ся гардеману,
Не вдала-м ся в свою маму,
А як дійду свого стану,
Ще й перейду свою маму. Чуб. IV, 513.
Як я дойду, моя мамцю,
Що ви тепер, того віка,
Тоді скажу: гіля хлопцї,
Час любити чоловіка. Чуб. V, 685. —

Ще не дішла битої стеженьки Гол. III, 54. —

Марйічка Яковка надводить,
І в його заплати доходить:
„Заплати, Яковко, за надвюд“. Ром. II, 34.

Др.-рус.: Доиде пещеры оноѧ ЖѲ. 53. — Дошедшю ему Черное рѣкы Ип. 15. — Моравы бо доходилъ ib. 20. — Не могуть доити двора моего ib. 110.

Также съ предлогомъ *до*: Ще тільки на ноги піднявся, до підпарубочого дійшов Кв. II.

в) Добиватись, -битись: Юрась погубив земляків, добиваючись того права Кул. ЧР. 396. — Годї сї добити тої правди Е. Зб. XXIII, 5. — Добив ся гроший фальшивим способом Е. Зб. XXVIII, 420. — От до того добив ся людей Соловей-розбойник Март. 242. — Час нам тої слави добить ся, щоб вже з рідними нажить ся Чуб. V, 946.

Съ предлогомъ *до*: Ївга бачить, що добилась до свого, викликала старшого Кв. КД. 27. — Добив ся він до раю Чуб. I, 218.

Добігатись: Добігав ся лиха Хорол. у.

Добратись: Голендрове... добралися Думского града Зунту Вел. I, 369. — Дібрав си маху Е. Зб. XXIV, 385.

Но: Не доберусь до дна Лавр. 111.

Доблагатись: Не можу сє в пана Бога ласки доблагати Е. Зб. XVIII, 251.

Добрехатись: Брешіт, брешіт, вороженьки, добрешіт сї лиха Е. Зб. XVIII, 144. — Нехай брешуть, нехай брешуть, добрешуть ся лиха Метл. 16.

Добутись: Хоч і довго копали, а води не добули ся Борз. у.

Съ предлог. *до*: (Чоловік) добув ся був до льоха М. Пр. 82.

Добудитись: Сонливого добудиш ся, лїнивого дошлеш ся Ном. 10842.

Довередуватись: Нехай вже ті вередують, поки довередують ся свого Кв. (Сл. КС.).

Довідатись: — лѣчбы ихъ Арх. ЮЗР. 8. I, 91 (1538). — Не могут ся тых двох довѣдати рѣчий Кл. 113. — Довідаў сьі вйерный слуга панскый того Е. Зб. XI, 291.

Довчитись: Довчив ся науки Київ. у.

Догадатись: Війт ся того догадав, чтири людей варти дав Гол. III, 106.

Доглядатись: Вона усього доглядаєть ся Київ. у.

Съ предлогомъ *до*: Як до дна доглядаться, так за Дунай убірать ся Ном. 5352. — У Квітки съ предлогомъ *об*: Я таки правда, об чоботах недуже й доглядавсь Кв. СП. 23.

Догосподаруватись: Догосподарував ся злиднїв Сквир. у.

Но: Догосподарував сї до дїдівської торби Е. Зб. XVI, 431.

Догукатись: На силу догукав ся хлопця Василь. у.

Додружбитись: Ой вже ми ся додружбили вояцької служби Гол. II, 803.

Додуматись: З добрим думцею князь високого стола додумаєть ся Ном. 947.

Дожидатись, діждатись: Дожидай ся ж мене Метл. 23. — Ой діжду ся я вечорини
Та й піду до дівчини Лавр. 144.

Но: Як я діжду ся до осені, оженю ся єще Эв. 748.

Дожитись: Чого ми в тебе дожили ся? Кул. Ч. Р. 275. — Чи малої-ж чести він дожив ся Кв. Д. р. 35.

Съ предлогомъ *до*: До того вони вже дожились, шо вже і їсти нїчого М. Пр. 79.

Докладатись: Не докладаючи ся мене, матки своее, понела собе за мужа... Арх. ЮЗР. 8. III, 121 (1566).

Докликатись: Не докличеш сї нїкого, абис тріс Е. Зб. XXII, 25. — Де ти ходиш, моя доле,
Не докличусь я тебе. Закр. 58.

Съ предлогомъ *до*:
Де ти ходиш, моя доле?
Не докличеш ся до тебе. Макс. (1827) 141.

Докопатись: Силою води не докопаєш ся Ном. 1088.

Но также: Не докопають ся до води Март. 133.

Докупитись: На базарі сьогодня ничого не докупиш ся Борз. у. — Докупив би ся біди тяжкої, як би ще кропиви купував Е. Зб. XXIV, 324.

Долежатись: Долежав ся нового року Борз. у.

Долїчуватись, -лїчитись: Одного барана не долїчуюсь ib.

Долюбитись: Пенї бим си долюбила, як би знала мама Е. Зб. XVIII, 79.

Домагатись, -могтись: Ся сторона болшей выводовъ домагает Арх. ЮЗР. 8. III, 379 (1583).—Поки було доможемось молока у пана, або тарані, то краще самі собі купимо Лебед. у.

Домислятись, -мислитись: Домислился того, же Король трактатъ Жванецкій касуетъ Вел. I, 157. — Доброго-с сьи домислив Е. Зб. XV, 33.

Домитись: Рук домитись не можна, такі чорні Борз. у.

Домовлятись: Ся сторона поводовая слушное речи домовляла Арх. ЮЗР. 8. III, 371 (1583). — Зъгола ся листу домовлял ib. 265 (1572).

Донюхатись: Сторожи донюхались горілки Rokoss. 76.

Допевнятись: Допевняй ся ж, наш гетьмане,
Допевняй ся плати. Макс. (1827). 27.

Допинатись, -пйастись: Свого можна таки допйасти ся Осн. 1862. I, 69.

Допиратись, -пертись: Іван допираєть ся землї Н. Вол. у.

Допитатись: Таки козак у дївчини правди допитав ся Чуб. V, 601. — Глухого й нїмого справи допитаєш ся Е. Зб. XVI, 343.—Скоро козак Нетяга Настї Горової, кабашницї степової допитав ся, зараз у світлицю вбрав ся ЗЮР. I, 201. —

Съ предлогомъ *до*:

Коли б менї до дївчини допитати ся,
Чи не дала б гребінчика розчесати ся. Чуб. IV, 624.

Допитись: Допивши ся дна, знайдет оуже певне пйаница на днѣ неправду оного напису Рад. Огр. 6.

Доплакатись: Доплачеш ся живої мами Е. Зб. XXIV, 519.

Допоминатись: Допоминатись грошей Кременч. у.

Допоститись: Абим те сє допостила, соколику Грицю Е. Зб. XVII, 79.

Доправлятись: Свого доправляй ся, роду не чужай ся Ном. 9033.

Допроситись: Допросив сї, як у бика молока Е. Зб. XXIII, 31. — Допрашьию сї панської ласки ib.

Допускатись, -пуститись: З пянства допускают ся грѣховъ смертелныхъ Рад. Огр. 6.

Дорватись: Дорвется якого пяницкого сосуда, такъ пильно в немъ ищет смрти Рад. Огр. 6. — Кто воза, хто хомута дорвался ИП. II, 152 (1728).

Дорізатись: У мене би-с кирви не дорізав Е. Зб. XIV, 313. — Мене би ся не дорізав ib. XXVII, 16.

Дороблятись, -робитись: Дороблив ся хлїба, аж зійшов на дїда Закр. 160. — Доробив сї біди на голову; доробив ся калини Е. Зб. XXIII, 32. — Доробив ся такого ладного маєтку Е. Зб. XIII, 100. — Пійдемо ся сего вчити, щоби свого доробити Гол. II, 398.

Дорубатись: Сокира свого дорубаєть ся Ном. 4090.

Досидїтись: Нїчого я там не досижусь Борз. у.

Но также: Досидиш ся до сїдої коси Кв. М. 51.

Дослатись: Сонливого добудиш ся, лїнивого дошлеш ся Ном. 10842.

Дослужитись: В кого ж ми ся, рідні браття, цього дослужили Бал. (Сл. КС.).

Дослухатись: Дослухавсь матері Чуб. II, 288.

Доспатись: Доспав ся лиха Полт. у.

Также съ предлогомъ *до*: Досписься до гора Ром. II, 243.

Достатись, дістатись: Щоби колвекъ досталося рукъ его, не отпустилъ би уже назадъ того Вел. I, 350.

Дотикатись, діткнутись: Хлѣба ся дотыкати АЗР. I, 26 (1388). — Што жъ дотычетъ выбранья найяснѣйшого княжати Александра ib. 117 (1492). — Што ся дей дотычет привиля и листов Арх. ЮЗР. 8. III, 55 (1563). — Скоро ся зубами, яко голодная мышка доткнетъ того припалёного новабу Рад. Огр. 29. — Головою оболоков дотикати ся Гол. II, 97. — Не смію діткнутись ручки білої Гол. I, 365.

Съ предлогомъ *до*: До воротъ посохомъ доткнуться АЗР. I, 4 (1347).

Доторкатись, -торкнутись: Доторкнув ся землї Полт. у. — Не дотиркай землї під собою ИП. II, 61.

Также съ предлогомъ *до*: Ходе по свїтї, як той лин по водї, до жадної роботи не доткнеть ся Чуб. I, 263.

Дотулятись: -тулитись: Ся самого не дотуляй Пам. у. м. I, 265. — Як маєт сѣно и воскъ дотулити съ вогню ib. II, 190. — Сьи вуса дотулили руки Е. Зб. XV, 245. — Горі хвощик задудурив, та й кори ся не дотулив Гол. II, 559.

Доховатись: Хіба ти тут чого доховаєш ся Борз. у. — З чужого чортяти не доховаєш ся свойго дитяти Чуб. I, 302.

Доходитись: Не ходи, мій синоньку, доходиш ся лиха Чуб. V, 887.

Дочекатись: Дочекав ся Грицько гречаної паски Закр. 160. — Такъ тяжко добра дочекати ся Ном. 2028. — Дочекав ся чортової мами Ком. 100. — Дочекались Луки: нї хлїба, нї

муки Е. Зб. XXIV, 361. — Чекав я цїлий рік коляди, дочекав ся великої біди Е. Зб. XIII, 258.

Дочитатись: Она далей инших (слов) дочиталасе Арх. ЮЗР. 8. III, 489 (1602). — У вутренї, як Христа дочитують ся Кв. МВ. 16.

Съ предлог. *до*: В церкві до Христа дочитались М. Пр. 80.

Дочутись: Вуін дочув ся тої дитинки у иншій губернї Чуб. II, 342.

Дошукуватись, -катись: Переступу дошукуєш ся грізно Кул. I, 22.

Съ предл. *до*: Нї жоден чоловік не дошукаєть ся до правди Кв. П. 3.

2. Глаголы, сложные съ предлогомъ «при»:

Прибирати: А отаман чумацький, Товстуха, собі ума прибірає, що йому робить ЗЮР. I, 76. — Приберали на Головача усєких способів Е. Зб. XXVI, 39.

Привчитись: Привчив ся розуму Е. Зб. II, 3. — Як би її воля, привчила ся б і письма Кв. ЩЛ. 10.

Пригортатись, -горнутись: Про Київ не жахайсь, Волиня пригортайсь, а Покутя тримайсь Ном. 722.

Съ дат. пад. и съ предл. *до, к*:

Пригортай ся, моя мила, товаришу мому,
Лиш не кажи тої правди, що менї самому. Чуб. V, 267.
— Пригортай ся, дївчинонько, другому такому V, 199. —
Не пригорнеть ся вже серденько і моє до його Метл. 66.—Пригортай ся, дївчинонько, к зеленому дубу Чуб. V, 294.

Прислухатись: Присяг оных ся прислухавъши Арх. 8. III, 407 (1583). — Прислухайте сѧ пилно на том моем казаню великого і несподѣванного оупадку на дѣточки малиє Пам. у. м. II, 144. — Бий та духу прислухайсь Ном.

Причастити, -сь: Причастити тоту дитину сѣых таинъ Пам. у. м. II, 132. — Причащал вѣрных сѣйшаго тѣла и крве Хв̃ы ib. III, 116.

Др.-рус.: Причаститисѧ брашна того ЖѲ. 85.

3. Глаголы, сложные съ предл. «про-, пере-»:

Пробачити: Пробачивши постановеня своего Арх.

ЮЗР. 8. III, 57 (1568). — Пробачивши обовязков и записов своихъ ib. 359 (1583).

Перебачити: Перебачивши боязни Божое и встыду людского ib. 492 (1602).

II. Сочетаніе глаголовъ съ родит. падежомъ, возводимымъ къ первоначальному аблятиву.

Глаголы этой категоріи можно раздѣлить на слѣдующія группы:

1. Глаголы, выражающіе понятіе сторониться, избѣгать, остерегаться, скрываться, лишаться, отказать, освободить, защитить и т. под.; причемъ одни изъ этихъ глаголовъ (а) употребляются безъ приставокъ (разумѣется въ несовершенномъ видѣ), другіе же (б) съ приставками *від (од)-, у (в)-, ви-, з-, за-*.

а) Берегтись: Тільки одної слави бережи ся Чуб. V, 474. — Я і сам, молод, слави бережу ся Метл. 34.

Бігати: Бігай гріха, сповідай ся і Богу моли ся Гол. III, 287.

Боронити: Боронь, Боже, смерти ЗЮР. I, 23. — Боронь, Боже, недуги Метл. 46. — Боронь, Боже, нужди Ном. 1569. — Ой ци я ти румйаного личка боронила Е. Зб. XIX, 242. — Чи я тобі, мій синочку, того боронила Е. Зб. XVIII, 75. — Борони, Боже, лихого часу Кв. МВ. 5. — І треба пріязливе із келарем жити: жебы немѣлъ казана и дров боронити Кл. 140.

Также съ предлогомъ *від (од)*: Детки мои от кривдъ боронити Арх. ЮЗР. 8. III, 103 (1565). — Борони, Боже, від скаженої воши Е. Зб. XVI, 266. — Та нехай вас Бог боронить від усякої поганої думки Кв. М. 53.

Кидатись: До духа не кидай ся кожуха Ном. 458. — Першого торгу не кидай ся (пускай ся) ib. 10520. — Не покидай сї кожуха до світого духа Е. Зб. XXVIII, 510. — Першого куща не кидай ся Чуб. I, 298. — Сього дїла не кидаєть ся Кв. КВ. 7.

Пуститись: — берега Ном. 2967. — Тому пущення, хто душі пустить ся Ном. 525. — Хай я душі пущусь ib. 13810. — Для приятеля нового не пускай ся старого ib. 9530.

Рішати, -шити, -сь: Ріши мене усїї худоби Кв. М. 71. — Менї дуже жалко, що рішаюсь Василя, та нїгде дїтись Кв. М. 44. — Шляхтич за гонор уха рішився Ном. 4211. — Чоловік поліз до Орловки та й ріщив ся своєї головки ib. 4316. — Улас рішив ся своєї шкапи Кв. II. 5.

Стерегтись: Бґомерзского сѧ колоту стеречи Кл. 88. — Стережи ся, Максиме, Омелька Судденка ЗЮР. I, 243. — Коли шукаєш ради, стережи ся зради Е. Зб. XXVII, 2. — Стережи ся, пане Яне, як Жовтої води Млр. лит. сб. 186. — Як огню стережеть ся Ном. 4365. — Першого кроку стережи сї Е. Зб. XXIV, 315. — Стережи ся пане, ти чури свойого Чуб. V, 1072.

Спасатись: Як ся гріхів спасати Гол. I, 73.

Ховати: Ховай, Боже, пригоды Кл. 41.

Хоронити, -сь: Храни їх прото строго караня Кл. 181. — Вітру ся бою, сонця ся хороню Чуб. IV, 170.

Цуратись: Самы сѧ своих власных дѣток цурают Кл. 78. — Братїк сестри цураєть ся Метл. 370. — Чогось мене, бідной сиротини, та ввесь рід цураєть ся Чуб. V, 460. — Багатий і кожуха цураєть ся Ном. 13495. — Я... цурала ся парубків Кв. М. 29.

Также съ творит.: Та ся мною сиротою родина цурає Гол. I, 274. — Не цурай ся, мій синоньку, тими дїтоньками,
Єдно піде з чередою, друге за волами ib. 268. —
І родина и чужина мною ся цурає Гол. II, 715.

Чужитись: Роду не чужай ся Ном. 9333. — Свого дому не чужи сї Е. Зб. XVI, 571.

Многіе изъ глаголовъ этой категоріи, напр.: критись, таїтись, ховатись и т. под., которые сочетаются въ другихъ словянскихъ языкахъ непосредственно съ родит. пад. (см. Миклошичъ, V. Gr. IV, 451—453; Быстронь, op. cit., 118; Бартошъ, 10) въ южно-русскомъ сочетаются съ родит. при посредствѣ предлога *від (од)*, напр.: Вона все од мене криєть ся Борз. у. — Чи сам од кого ховаєш ся, чи кого шукаєш Рудч. Ск. I, 105.

б) Вберегтись: Домового злодїя не вбережеш ся Закр. 160.

Съ предлогомъ *від:* Від москаля не вбережеш ся Кв. II. 5.

Вбігати: Бігала й не вбігала нещасної долї Чуб. V, 124. Ср. др.-рус.: Мы оубѣжімъ моукы безконьчьныа ЖѲ. 6.

Уймити: Иому Пан Біг трохи уймив того богацтва Е Зб. XIII, 132. — Му гонору уймив Е. Зб. XV, 66.

Уникати, уникти: Він уникає роботи Сквир. у.

Упуститись: Упустившися через два годи служби его кормил Арх. ЮЗР. 8. III, 359 (1583).

Встерегтись: Хатнього злодїя не встережеш ся Закр. 160.

Съ предлогомъ *від:* Ніяк не встережать ся від Сидора Чуб. II, 622.

Уступати, -пити: Того права моего уступую Арх. ЮЗР. 8. III, 230 (1571). — Король... уступилъ права своего и титулу корони Шведской Вел. I, 441.

Втекти: Такий не втечетъ рукъ катовских Кл. 25. — Не впинила, не втекла я нещасної долї Чуб. V, 552. — Не втечеш ти моїх рук Е. Зб. XVI, 286.

Съ предл. *від:* Як би йому утїкти від смерти М. Пр. 102.

Вхибити: Войска... повернулися назад, вхибивши своей Хмелницкому пріязни Вел. I, 148.

Ухилитись: Пан мой пречоній, ухилившися трудовъ писарскихъ, не ухилился болшихъ трудовъ судейскихъ Вел. III, 555.

Вховати: Того, Боже, вховай Арх. ЮЗР. 8. III, 13 (1538). — Уховай, Пане Боже, подъ тымъ часомъ на пана Кирдѣя смерти ib. 75 (1582).

Уходити, увійти: Нихто его (часу смертного) увойти не можетъ ib. 325 (1581). — Уходячи того, аби Поляки провѣдавши не учинили въ томъ своими хитростями яковой перепони Вел. I, 170. — Увійшло ся граду тучі, а не увійшло ся поганих рук Е. Зб. XVI, 443. — Граду тучі увійшов, а злих рук не увійшов Ном. 2098. — Кайдан не ввійдеш Чуб. IV, 517.

Вивідуватись: Стали ся його вивідувати Гол. II, 72.

Виректись: Жоны своєє выречися Арх. ЮЗР. 8, III, 365 (1583). — Виречу сї всього, абим тебе не видїв Е. Зб. X, 176. — Хто сї вирече роду, того сї рід вирече ib.

Вистерігатись: Вистерегаючися пригрозы Арх. ЮЗР.

8. III, 47 (1563). — Учениковъ ся тыхъ выстерѣгайтє Кл. 22. — Вистерігай ся злого чоловіка Винницк. у.

Съ предл. *од*: От пѧнства цѣле выстерѣгайтеся Кл. 55.

Відбігати, -бігти: Небожъчика хорого... одбегла Арх. ЮЗР. 8. III, 586 (1631).—Сами доброволне отбѣгли тих пактъ Вел. II, 250. — Не раз, не два від дівчини чобіт відбігає Чуб. V, 93. — Свого відбіг, чужого не ззімав; ци тебе відбіг до решти твій дурній розум; відбіг, як злодій краденої річи Е. Зб. XVI, 201. — Того будем одбігать М. Пр. 26. — Де се вони подівались, що повідбігали і хазайства свого і дїточок манесеньких КВ. КВ. 26.

Др.-рус.: Да не пакы отъбѣжитъ отъ неѧ ЖѲ. 45.

Відгребтись: Хлѣба не отгребет сѧ Кл. 106.

Відкупитись: І наша душа гріхів до віку не відкупить ся ИП. I, 108. — Откупаются того нагабанья АЗР. I, 5 (1347).

Съ предл. *від:* Від його треба відкупить ся Ком. 56.

Відмолитись: Нї го відмолити ся, нї го відхрестити ся Закр. 142.

Также съ предл. *від:* Від смерти анї відхрестити ся, анї відмолитися Е. Зб. XXVII, 125.

Відмовлятись: Просили его, Многогрѣшного, жебы онъ надъ ними гетманомъ былъ, чего онъ отмовлялся, якъ старая дѣвка хорошого жениха Лѣт. Самов. 102.

Відпадати, -пасти: Который млынар в злодействе будет досведчон, таковый маєт отъпадати права млынаръского Пам. II, 524 (1556). — Вѣры своеи не отпадали Пам. III, 51 (1608). — Отпали на вѣки ласки Божеи Пр. Мн. 7. — Адам през жену ласки Бж̃ои отпалъ Кл. 66. — Ѿпадемо ласки Хв̃ои Пам. у. м. III, 21.

Др.-рус.: Сатана же грѣшивъ помысла своєго, и отпадъ славы пѣрвыѧ Ип. 75. — Отпаде раѧ iѣ. 91.

Также съ предлог. *від:* Отпадут от ласки Гд̃а Пам. у. м. II, 134.

Відпирати, -перти: Ми того имѣнья отпирали дадиная моѧ кнѧгини Семеновая Марья а зѧть еи кнѧзь Семенъ Юрьевичъ AS. I, 79 (1482).

Відповісти: Лацно чуже їсти, але штука перед Богом кари відповісти Е. Зб. XXVIII, 326.

Відректись: Варив чорт з москалем пиво та й солоду відрік ся Ном. 821. — Тих яблок відрік ся Е. Зб. I, 10. — Відрекла ся мене моя родина Е. Зб. XXIV, 384.

Др.-рус.: Wрѣкахоуса дѣнь своих Ип. 646.

Съ предлогомъ *від:*

Нема в світї нещасної над мене, —
Одрікла ся вся родина од мене. Чуб. V, 467.

Відстрелюватись: Отстрѣлювался людской навалности Вел. II, 338.

Відступати, -ступити, -сь: Уздали и отступили тоѣ дѣднины пану Колѣ Грам. 1409 (Пал.Сн. № 49). — Не отступуючи першого запису Арх. ЮЗР. 8. III, 58 (1568). — Поддалися въ протекцію Шведскую, власного пана своего Короля Полского отступивши Вел. I, 224. — До которихъ (ордъ) знову пановє волоскіе пристали, отступивши ляховъ Лѣт. Сам. 118; но тамъ же: „Господарѣ... отступили от Турчина и прихилилися до войска коронного“. Которіе (стрѣльцы)... отступили своихъ старшинъ Лѣт. Сам. 196. — Ти хочеш царя отступати Др. 55. — Ци тебе пан Бог відступив Е. Зб. XVI, 211. — Чи ти мене, доле моя, та вже одступила Закр. 33.

Съ предлогомъ *від:* Ти од него одступиш на пйадь, а воно од тебе на сажень Ном. 6087. — Відступи ся, негідна, від мене Чуб. V, 401.

Відходити, відійти: Небожчика добре здорового (попъ) отшолъ Арх. ЮЗР. 8. III, 381 (1583). — Спи, дитятко, колишу тя, як мі заснеш, одійду тя... Не одходи мене мати Гол. III, 459.

Др.-рус.: Радоуѧса wхожю свѣта сего ЖѲ. 92. — Се азъ wхожю свѣта сего Ип. 149. — Се wхожю свѣта сего ib. 178.

Съ предлогомъ *від:* Відійшли козаченьки від села за милю Метл. 26.

Відхреститись: Нї го відмолити ся, нї го відхристити ся Закр. 142.

Съ предлогомъ *від:* Від чорта би-м ся відхристив, а від тебе нї відхрищусь, нї відмолюсь Ном. 2806. — Од чорта одхри-

стиш ся, а од москаля не одмолиш ся Ном. 804. — Від смерти анї відхристити ся, анї відмолити ся ib. 8250.

Відцуратись: Коли б пан за плуга взяв ся, то й світа б відцурався Ном. 1143. — Богатий і відцурав ся свого поля М. Пр. 385. — Коньи відцурав си Шух. III, 133. — Вже ся мене, молодої, відцурали Чуб. V, 514. — Сотенства відцурав ся Кв. КВ. 42.

Забороняти, -нити: Ей того забороняти... не маємо.— Арх. ЮЗР. 8. III, 119 (1567). — Козаки з Немирова выходили, хотячи онимъ заборонити тоей дороги Лѣт. Сам. 161. — Не толко шляху волного, але тежъ води хотѣлъ заборонити и повѣтра Вел. I, 120.

Заказувати: Св. Іван заказував їм того Е. Зб. XVIII, 75.

Занедбати: Занедбавши опису своего и заруки в нем описаное Арх. ЮЗР. 8. III, 358 (1583).

Занехати: Занехай южъ мыслей злыхъ ib. 600 (1644). — Покарму материнского занехавши Пам. у. м. II, 403.

Ср. чешск.: Zanechal díla svého (Бартошъ, 35).

Запасти: Тоты стопнѣ западут воды до половицѣ Пам. у. м. II, 333.

Запертись: Ты тры разы мене запреши сѧ ib. 227.

Збороняти: Повинни б такого безчинства зборонять Кл. 87.

Збавляти, збавити, позбавити: Щастя твого козацького навік не збавляє Макс. 7. — Віка кого збавити Е. Зб. XVI, 216. — А ти мене, пане брате, дівчиноньки збавиш Чуб. V, 383. — Ой десь ти ся, мій миленький, забарив,

Що ти мене вечероньки збавив. ib. 393. —

Еє мужа а пана своєго горла позбавил Арх. ЮЗР. 8. III, 498 (1604). — Окаянных царства вѣчнаго позбавило Кл. 71. — Що ти мене вечероньки позбавив, позбавив Е. Зб. XI, 209.

Як не даси любити його,
Позбавим віка мого. Чуб. V, 223.

Збути, позбути, -сь: Не єдному прышло смыслу збути Кл. 18. — Збуду смутку і клопоту Макс. (1827) 154. — Мовчи, всього збудеш Е. Зб. XXIV, 405. — Забув ся тато клопоту Ном. 10826. — Збув ся батько лиха, збув ся грошей з мі-

ха Закр. 165. — Умер! та й всього ся збув Чуб. I, 266. — Той збуде-ця своєї голови Чуб. II, 316. — Біди не мож ся збути Е. Зб. X, 42. — Позбувши всѣх грѣховъ Кл. 18. — Позбув сє швец нихарної жінки Е. Зб. VI, 97. — Ти позбув ся свого лиха Е. Зб. XIII, 28. — Хочиш сї позбути гроший, знайди си приятелє Е. Зб. XXIV, 561. — Собаки закладались, та хвостів позбувались Ном. 12539. — Всього ся позбувала Е. Зб. XXVI, 31. — Хто ся худоби позбуває, той ся хлїба позбуває Е. Зб. XXVII, 287. — В сирій землї жити буду, гріха ся позбуду Гол. III, 31.

Др.-рус.: I збуду суєтнаго свѣта Ип. 198.

Звергтись: Зверг сї контракту Е. Зб. XXIII, 167.

Здихатись: Як би здихатись Максима Чуб. II, 540.

Одстати: Мы со всимъ поспольством земли его хочемы его отстати и его дѣтей Грам. 1388 (Пал. Сн. № 6).

Остатись: Останся чл҃вѣче пѩнства проклятого Кл. 54.

Др.-рус.: Останисѩ таковааго дѣла ЖѲ. 45.

Остерігати, остерегти: Къ ихъ доброму рад(ѣ)ти, а лихого вѣрнѣ остерегати Грам. 1388 (Пал. Сн. № 5).

Очиститись: Я сьи вдаю до покути, щоби я сьи того гріху міг очистити Е. Зб. XIII, 115.

Перестати, поперестати: Перестаньте выкрутовъ своихъ и марностей Пал. 1074. — А ми християне гріхів перестаньмо Пер. Ев. 29. — Переставши своей гнѣвной завзятости зъ нами, до первой... прійти пріязни и згоди Вел. I, 169. — — злого житія Вел. II, 16. — Налога свого поперестати не можешъ ib. 35. — Ошуканств людзких перестати Кл. 29. — Добро бъ перестат таковых звычаевъ ib. 71. — Натуры собѣ тоей перестанешъ ib. 81.

Съ предлогомъ *у*: Іще ж то жиди-рандарі у тому не перестали ИП. II, 20.

Но въ др.-рус.: Прѣстати ѿ таковыѩ игры ЖѲ. 86.

Также въ Пам. у. м. III, 85: Абы престали ѿ такового блюзнѣрства. Въ соврем.: В суботу завчасу переставали від своєї роботи М. Пр. 169.

Перестерегати; Перестерегаючи того Арх. ЮЗР. 8.

III, 17 (1547). — Перестерегати того, аби и Унѣей шкоди якой не было Вел. II, 243.

Пострадати: Маломъ одъ того живота не пострадалъ Діар. Фил. 56. — Того ж часу жидовка очей пострадала Гал. НН. 57 об. — (Гапка) павши на землю зараз и духа пострадала Пр. Полт. С. 69. — Одъ Тимковыхъ рукъ небожка свѣта пострадала ib.

Съ винит.: Заяць просив за лисїй хвіст, та свій пострадав Е. Зб. XXIII, 163.

Скупитись: — гріха Ном. 120.

Спекатись: Як би менї спекатись тиєї баби Борз. у.

Сповідатись: Лот стал сѧ грѣховъ сповѣдати Пам. у. м. I, 332. — Гріхів ся сповідати Чуб. V, 921.

Спокутуватись: Той си гріхів спокутує Шух. III, 199. — Завдай ми покуту... абим сї гріхів спокутувала Е. Зб. XIII, 128.

2. Глаголы, выражающіе понятіе «бояться», «стыдиться» и другія душевныя движенія.

а) Боятись: На Симеона Юди боїть ся кінь груди Е. Зб. XXVII, 92. — Гріха боятись Ном. 120.—Як приснить ся, то і свинї боїть ся Чуб. I, 282.—Боїть ся, як пес палиці Е. Зб. X, 113. — Кого гад укусив, той і глисти боїть ся Е. Зб. XVI, 304.—Не піду я за музику, бо сї бою його крику Е. Зб. XXIV, 417. — Кия ся убояв, а палкою дістав Е. Зб. XXIII, 255.

Варуватись: Варував ся кія, а палкою дістав Е. Зб. XXIII, 255.

Жахатись: Жахаєть ся, як чорт Христа Ном. 5104. — Стали люде жахатись того двора Кв. КД. 18.

Лякатись, злякатись, налякатись; перелякатись: Ой ци ти ся, моя донько, дороги лякаєш Гол. I, 186. — Ти злякав ся кочерги Лукаш. 141. — Налякав ся жінки Нейм. 36. — Налякала ся небога такого сну Е. Зб. XII, 120. — Сьі нальекали того гопира Е. Зб. XV, 162. — Медвідя налякались Rokoss. 45. — Дід так всього того перелякав ся, що на силу на землю злїз ib. 67.

Страхатись, страшитись, страхнутись, на-

страшитись, устрашитись, перестрашитись: Страхается голоду Вел. IV, 188. — Ся встрашив кари Е. Зб. XIII, 172. — Ти встрашив ся кочерги Гол. II, 716. — Се настрашила того барана Е. Зб. VI, 97. — Свого розумоньку страхнула ся Чуб. V, 1191.

Соромитись: Як і сього соромить ся, то ніколи й скоромить ся Ном. 3202. — Як будеш жінки соромити ся, то дітей не буде Е. Зб. XXIII, 130.

Стидатись: Жінки стидати ся, то дитини не буде Е. Зб. XXIII, 128. — Лишилам сьи на загонї, людий сьи встидаю Е. Зб. XI, 93.

Др.-рус.: Стыдащеса воевъдъства его Ип. 649.

б) Бридитись: Не бридячися ни в чомъ форобы моее Арх. ЮЗР. 8. III, 184 (1569). — Не бридь ся своєї матери Е. Зб. XIII, 201.

Обычно съ творит. пад.: Бридить ся, як кіт салом Ном. 5010. — Сиротами не бридились М. Пр. 169.

Каятись, накаятись, покаятись: Ся того гріха каєть Пам. у. м. I, 333.— Кай ся гріхов, чоловече, покути держи ся Е. Зб. II, 34. — Він поїди, накаїть ся біди і назад вернить ся Е. Зб. VII, 124. — Покаеш ся всего того, щось поброилъ безъ разума Вел. II, 31. — Злые рабы того ся покайте Кл. 22. — Покаяти ся дѣянія злаго ib. 71. — І до смерти чинити злого южъ покайся ib. 75.

Др.-рус.: Каѧтиса грѣхъ своихъ ЖѲ. 6. — Покаѧтиса того ib. 71. — Того всего каюса Ип. 418. — Каюса своеѧ вины ib. 451.

Мстити, -сь: Своей кривди мститися Вел. II, 28. — Сами своихъ кривдъ не мстилися Лѣт. Сам. 171. — Будет са имстити крывды своеи Пам. у. м. I, 166. — Не забудьте козацької смерти відомстити Гол. I, 17.

Др.-рус.: Како бы емоу мьститиса сорома своего Стославоу Ип. 669.

Съ предлогомъ *за*: Зневажала його, і він за те помстив ся Чуб. I, 45.

Плакати, -сь, заплакати: Там смутный Іосифъ сидячи плакав ревне погибели своеи такои и невинности великои Пам.

у. м. I, 159. — Анна терез тоты два роки ревно плакала своєго оудовства ib. II, 66. — Левайда плачет ревно своего нещастѧ ib. 348. — Мт҃и сѧ Іюдина плакала грѣховъ своихъ ib. — Плачу сѧ вдовства своего и безъчадства ib. 99. — А коє ж бы то немилостивое око было, абы не мало заплакати такои окрутнои см҃рти дѣточок малых ib. 141. — Пошоль плачучи горко своєго сладкаго оучт҃лѧ ib. III, 89. — Не плакав би сліпий дороги, коби її видів Е. Зб. XXVII, 115.

Стривожитись: Хмелниченко... барзо стривожился своего нещастя Вел. II, 429.

Турбуватись: Не турбуй ся ти того Гол. III, 166.

III. Родительный падежъ предикативный.

Къ родительному предикативному я отношу случаи сочетанія имени съ глаголомъ «быть» и близкими къ нему по значенію. — На природу этого родительнаго существуютъ различные взгляды. Бругманъ [1]), напримѣръ, допускаетъ возможность сочетанія глагола «быть» съ косвенными падежами. Вакернагель [2]) и съ нимъ Бругманъ [3]) видятъ въ родит. при «быть» несклоняемый падежъ субстантивированнаго прилагательнаго, именно въ праиндоевропейскомъ образованіи на ī; по этому опредѣленію лат. domus est avi первоначально могло быть чѣмъ то въ родѣ «домъ есть дѣдово» и, допуская затѣмъ болѣе широкое употребленіе ī-формы, усматриваютъ возможность праиндоевроп. происхожденія такъ называемаго genitivus qualitatis [4]) при «быть» (magni animi est), при чемъ формы на ī Бругманъ ставитъ въ параллель съ формами на sio-, so- (др.-инд. vr̥kasya, гом. λύκοιο, гот. wulfis) и предполагаетъ, что обѣ категоріи слились, при чемъ съ одной стороны образованія на ī были вытѣснены образованіями на sio-, so-, съ другой стороны обратно. Дельбрюкъ [5]) склоненъ видѣть въ предикативномъ родительномъ переставленный пріименный.

---

[1]) Griech. Gramm.[3], 387.
[2]) Mélanges de linguistique F. de Saussure, 125 и дал.
[3]) Grundriss[2] II, 570.
[4]) Wackernagel, J. (Mélanges...), 135.
[5]) Vergl. Synt. I, 309.

Отношеніе этого родительнаго къ лицу глагола (къ подлежащему) семасіологически опредѣляется различно, съ чѣмъ связывается предположеніе о его неоднородномъ происхожденіи. Такъ, въ примѣрахъ, какъ áhar dēvánām ásīd rā́trir ássurānām или domus regis fuit, онъ возводится къ первоначальному генитиву, въ случаяхъ же въ родѣ πατρὸς δ' εἶμ' ἀγαθοῖο предполагается возможность первоначальнаго аблятива [1]).

Существительное въ родит. пад. въ сочетаніи съ глаголомъ «быть» и под. всегда сопровождается опредѣленіемъ (прилагательнымъ, числительнымъ, мѣстоименіемъ). Отношеніе между нимъ и лицомъ глагола можно раздѣлить на двѣ группы: въ одной члены сочетанія взаимно самостоятельны, а въ другой несамостоятельны: существительное въ родит. пад. представляется или какъ составная часть, или какъ свойство, качество, дѣятельность глагольнаго лица.

Въ первой группѣ мы встрѣчаемъ слѣдующія отношенія:

1. Единичнаго имени къ единичному. Въ родительномъ имена:

а) одушевленныхъ: А ми пана турецького Мат. Етн. XII, 41. — Єдного тата-мами, та не єдні дїти Е. Зб. XVI, 599. — Се ж Венгер був колись оцїх Венгерів, що тепер дїд, чи прадїд М. Пр. 222. — Хто кого пересміє, того буде жінка Чуб. II, 363. — Хиба би я не миленького була, щоби я того не відганула, — ой як відганула, то його була Гол. IV, 75.

На мѣстѣ существит. въ родит. пад., не сопровождаемаго прилагательнымъ, мы обыкновенно встрѣчаемъ соотвѣтствующее притяжательное прилагательное, напр.: Хиба ж би я не батенькова була, щоби я того не одгадала Гол. IV, 134.

Затѣмъ съ отрицаніемъ при имени въ родительномъ падежѣ, при чемъ все сочетаніе имѣетъ характеръ отрицательнаго сравненія, напр.: Я не тих багачок,

Що по вісїм сорочок. Чуб. IV, 508 (т. е. я не такова, какъ тѣ богачки, у которыхъ по восьми рубашекъ).

---

[1]) Delbrück. V. S. I, 207; Mikl. IV, 461; Потебня, А. Изъ зап. по р. гр. III, 191.

б) понятій мѣста: Лавринъ не былъ чистого ложа, ани слюбноѣ жоны АЗР. I, 10 (1347). — Доброго гнїзда — добрі птахи Е. Зб. XVI, 349. — Єсли би мое цр҃ство сего свѣта, то бы слуги мои стали при мнѣ Пам. у. м. II, 230.

в) мѣры времени и пространства: Той чоловік вашого віку Борз. у. — Хлопець був год чотирнадцяти ЗЮР. I, 12. — Закутала Митрика, що вже трохи не году був і положила їй наруки Кв. СО. 41. — Той пояс був двох аршин Черниг. у.

2. Единичнаго къ собирательному:

Сам я, молод, гусарського полку Чуб. V, 954. — Тыи были роду славного и были обоє побожного мешканѧ Пам. у. м. II, 65. — Ой ви сусїдоньки, якого ви роду? Метл. 93. — Повідж, крамарейко, якого-сь ти роду? Гол. II, 45. — Я панського роду, но ходила боса зроду Чуб. I, 278. — Десь та Маруся боярського роду Чуб. IV, 268. — Ми роду не дїдівского, ми роду старосвіцкого Гол. IV, 329. — Ой ти, дівчино, славного роду Чуб. V, 75. — Я тобі казала, що-м роду бідного Е. Зб. XI, 162. — Великого роду, а псього ходу Е. Зб. XXVII, 15.— Чи вона краю далекого, а чи роду багатого Эв. 475.

3. Единичнаго или собирательнаго къ вещественному:

Не всякої яворини добре клиння буде,
Не всякої сиротини господиня буде. Чуб. V, 883 (сиротина метафорически — какъ матеріалъ).

4. Единичнаго къ глагольному (genitivus objectivus):

Знать і того по писку, що добрих свиней плоду Ном. 2936. — Пан свого хованя Галько. II, 49. — Наші чоботи шевської роботи Метл. 186. — Был Даніил барзо великои науки и милости w̃ самого н҃бснаго Б҃а Пам. у. м. I, 312.

Во второй группѣ:

1. Въ родительномъ имя конкретное:

а) глагольное лицо одушевленное: Ний до братової, бо я голови слабої Ном. 11512. — Хоч я собі невеличка, румйаного личка Гол. I, 243. — Я дівчина невеличка, кругленького личка Е. Зб. XIX, 20. — Ой той же та козак Зарвай, а він бистрого ока Метл. 451. — Цїла громада була на него злого вока Е. Зб. VI, 105. — Был сты҃ Iwан... доброго w̃бычаѧ и чс҃того ср҃дца

Пам. у. м. III, 69.— Тоты звѣ́рки слѣпы сутъ а такои злои ѣди, если би кого оукусило, то сѧ нѣколи не загоитъ ib. II, 105.

б) глагольное лицо неодушевленное: Йосичина, березина, то єдного листа Е. Зб. XI, 110. — Яйце фарбы пурпуровои Рад. Огр. 11. — Воли мої, воли не єдної масти Гол. II, 233. —

Зеленая яворіночка,
Чом ти мала-невеличка?
Чи ти росту невеликого?
Чи коріння неглибокого?
Чи ти листу неширокого? Метл. 156.

2. Въ родительномъ имя качества:

Була біда довгости більш як півтора ліктя Е. Зб. XV, 30.— Я великого росту Бесс. 102. — Я трошки собі панської натури Кв. С. 23. — Не однакового вони були норову Чуб. II, 434. — Ми такого роду (= натуры, характера), жи пємо горівку як воду Е. Зб. XXVII, 15. — Дружини шукають... щоби роду тихенького Чуб. V, 35. — (Дочка) була дуже хорошої вроди Е. Зб. VI, 157. — Я такої віри, що як сплю, то їсти не хочу Е. Зб. XVI, 224.— В Коломиї пани нїмцї нїмецької віри Шух. IV, 221. — Тебе, рибко, не намовлю, твердогось сумлїня Гол. II, 752. — В єднім дворі був дуже злої волї атаман Е. Зб. VI, 277.—На мене будучи злоє воли Арх. ЮЗР. 8. III, 578 (1622). — Батько на ню злої волї Чуб. II, 217.

3. Въ родительномъ глагольное имя (genitivus subjectivus):

Король будучи доброѣ памяти передъ часомъ сконанья своего... АЗР. I, 116 (1492). — Будьте доброи надѣи Рад. Огр. 23. — Бо я, бідна сирота, веселого живота Чуб. V, 669. — Оба-смо єдної гадки Е. Зб. XVI, 308. — Пусте дївча до роботи, лїнивого ходу Е. Зб. XIX, 28.— Будь доброї мислї, нїчого ти сї не стане Е. Зб. XXIV, 394. — Ба, ви якого положеня? ib. 567.

IV. Родительный падежъ адвербіальный.

Подъ названную рубрику я подвожу случаи употребленія имени въ родительномъ падежѣ въ свободномъ сочетаніи съ

глаголомъ, когда оно, тяготѣя не столько къ глаголу, какъ къ цѣлому предложенію, сближается функціонально съ категоріей нарѣчія; такими являются въ современной рѣчи родительный «времени» и «причины».

1. Родительный падежъ временныхъ понятій. Этотъ родительный указываетъ, что дѣятельность происходитъ въ извѣстный періодъ времени на вопросъ «когда?» Въ латинскомъ ему соотвѣтствуетъ ablativus temporis, а въ греческомъ genitivus temporis, напр., лат. bello, pace, omni tempore; греч. Κλέαρχος καὶ ἡμέρας καὶ νυκτὸς ἦγεν ἐπί τους πολεμίους Xen. Mem. IV, 8, 2. Ἴστρος ἴσος ἀεὶ αὐτὸς ἑαυτῷ ῥέει καὶ θέρεος καὶ χειμῶνος Herod. 4, 48.

Какъ видно изъ приведенныхъ примѣровъ, въ древнихъ языкахъ родит. временныхъ понятій могъ быть выраженъ однимъ существительнымъ безъ ближайшаго опредѣленія этого существительнаго прилагательнымъ или другимъ существительнымъ. Въ словянскихъ языкахъ, не исключая старо-словянскаго, такая конструкція уже не встрѣчается. Ст.-слов. вьчера; польск. wczora(j); в.-русск. вчера́; южно-русск. вчо́ра (вче́ра) — ставшее нарѣчіемъ, указываетъ на былое существованіе такой конструкціи и въ словянскихъ языкахъ. Въ соединеніи съ ближайшимъ опредѣленіемъ временнаго представленія такой родит. обыченъ во всѣхъ словянскихъ языкахъ, хотя не въ равной мѣрѣ, напр., ст.-слов. сєдмь краты дьне хвалихъ тѧ Psalt. 118; събрашѧ сѧ мѣсаца маꙗ Supr. 201, 22; лѣта огрѧдѫщѣ Kiev. Bl. и пр. [1]); серб. прошавшега љета ја сам слушао [2]); польск. nynie i czasu smierci naszej Wacł. 42; roku tego Konstantinus z Rzymu do wschodnych krolestw wyjachal Sk. zdz. 191 [3]); чешск. tato bylina kvetne obyčejně maje měcíce Byl.; roku toho velmi přikra byla zima Háj [4]); въ современномъ великорусскомъ онъ вышелъ изъ употребленія, сохранившись въ видѣ пережитка въ немногихъ формулахъ, напр.: тре-

---

[1]) Vondrak. Altk. Gr.[2] 592.
[2]) Miklos. IV, 509.
[3]) Bystroń. Op. cit. 136.
[4]) Zikmund, 169.

тьяго дня, 7-го января, прошлаго года при „въ прошломъ году“, и немногіе другіе [1]); въ бѣлорусскомъ же довольно распространенъ, примѣры изъ др. и современ. языка см. у Е. Карскаго: Бѣлоруссы, II, в. 3, 136—140.

Въ южно-русскомъ родительный времени имѣетъ широкое распространеніе, захватывая въ сферу своего вліянія не только существительныя, обозначающія временныя понятія, но также и другія существительныя, выражающія временныя представленія, какъ это мы увидимъ изъ нижеслѣдующихъ примѣровъ: Первыхъ обычаевъ суды бывали сужены безъ часу АЗР. I, 4 (1347). — Часу ночного волалъ бы ib. 25 (1388). — У пятокъ пятоѣ недѣлѣ у Великомъ постѣ Грам. 1421 (Пал. Сн. № 33).— Въ пятницю третеи нед(е)ли великого поста AS. I, 39 (1443).— Року Божого 1443 АЗР. I, 57. — Переставився мѣсяця марта Хм. Лѣт. 78. — Мѣсяця мая семогонадцять дня Лѣт. Сам. 134. — Одного дня и ночи усе Днѣпръ переправили ib. 125.— Которая рада заразъ на початку того року была зимою великихъ мясниць ib. 104. — Отъ сопребыванія зъ продками нашими древнихъ онихъ вѣковъ отдалилися Вел. I, 81. — Потомъ розныхъ роковъ, взялъ (Петръ) отъ Шведа Ругодивъ, Янбургъ, Орѣшокъ Вел. II, 514.

Въ др.-рус.: Бѣжа тоѣ нощи Ип. 228. — Бѣшеть бо оуже вѣрбноѣ недѣли ib. 371. - Во средоу роусалнои недѣлѣ ib. 681. — Есмы не оукончали сеѣ зимы радоу со Всеволодомъ ib. 689. — Третьяго дни к полудню надоша стязи Игоревы Сл. о п. Иг. 18.

Ті прибувають десятого году Метл. 250. — Нехай же я побачу ся хоть четвертого году Чуб. V, 568.— Нехай же я побачу ся хоть четвертого року Гул. Арт. 24. — Ой прийшов син до своєї матері девйатого року Чуб. V, 970.— Не хвались сьомого дня, а хвались сьомого року Ном. 9068. — Сего року жито сївке Е. Зб. XXVII, 18. — Я собі так сїла, як доброго року ib. 102. — Ріс — як мокрого лїта Чуб. I, 255. — Там собі безпешно девйатого дня спочивок маѣ ИП. I, 117. — Ясно-

[1]) Буслаевъ, Истор. гр. 1881, II, 287; также Богородицкій. Р. Ф. В. 1912, № 3. 212.

го дня слїпати Е. Зб. XXVII, 115. — Гостї першого дня — золото, другого — срібло, а третього — мідь, хоч до дому їдь Ном. 11923. — Я ходив до дївчини робітної днини Е. Зб. XIX, 28. — Та не піду погуляти робітної днини Е. Зб. XVII, 39. — Двох днїв орало шість плугів Е. Зб. XII, 126. — В зеленім гаї ясного ранку кує зазуля без перестанку Гол. III, 345. — Вони білого дньи на своїм пасовиску заблудили Е. Зб. XV, 113. — Полетїв би я, одвідав би темненької ночі Метл. 62. — Теї ночі перейшлої в нас господар мав їдного сина Е. Зб. I, 5. — У такого пана я служив, що одної ночи мене обікрав, а сам утїк Е. Зб. XXIV, 499. — Того вечора, що мали його взяти, приходить до нього якийсь старець М. Пр. 55. — Теперішнього часу Метл. 395. — Перше колись, давнїх часів, то люде в дїдьків грошї позичали Ж. і Сл. 95. I, 220. — Щасливої години родилась Метл. 175. — Нічної доби з тяжкої неволї утїкали ИИ. I, 119. — Четвертої недїленьки до дому вертай ся Чуб. V, 720. — Має ся, як земля святої недїлї Е. Зб. XXIV, 382. — Коли зробиш? — З недїлї будь котрого тижне Е. Зб. XXVII, 18. — Прибувайте ж до мене рочистого свята Камін. 272. — Ой піду я на ярмарок святої Покрови Е Зб. XVII, 68. — А то давних давен ще було, ще за панщини Е. Зб. XIII, 114. — Гадала сьі віддавати тих місниць доневне Е. Зб. XI, 83. — Гадаєм сї оженити сих мясниць доневне Е. Зб. XVII, 49. — Позавивала менї Маруся кучері темної ночі, ясної свічі, ясного сонечка у віконечка Чуб. IV, 73. — Петрусю-серденько, де ж то ті фуярки, що м ти купувала кождої ярмарки Житецкій, Оч. зв. ист. млр. нар. 317. — Як би не ти, дївчинонько, тей не ти, тей не ти, не стояв бим сивим коньом такої замети Е. Зб. XI, 113.

Рядомъ съ родительнымъ времени. мы встрѣчаемъ въ томъ же значеніи творительный, или же мѣстный и винительный съ предлогомъ *в (у)*, также родит. съ предл. *за*.

Творительный встрѣчается въ тѣхъ случаяхъ, когда существительное, обозначающее время, не имѣетъ при себѣ опредѣленія, хотя это не исключаетъ случаевъ его употребленія также при наличности послѣдняго. Примѣры: ніччу (ночев) ранком, лїтом, зімою. Скажуть менї молодому світом мандрувати Кольб. II, 26. — Ночною добою пришедши... Вел. II, 378 (см.

выше: нічної доби утїкали). — Щасливою годиною (= щасливої години) козак уродив ся Мил. 79.

Мѣстный пад., восходящій къ индо-европ. безпредложному локативу [1]), съ предлогомъ *в(у)* встрѣчается въ тѣхъ же случаяхъ, что и творительный, при чемъ при наличности опредѣленія при существительномъ довольно рѣдко. Примѣры: в-ночі Гол. IV, 148. — в-ранцї, в-лїтї, в-зимї Чуб. V, 216. — Се було в осени Чуб. II, 117. — В півночі розстелю (сорочку) Чуб. IV, 508. — Ой у маї мисяцї випала пороша Нар. п. — Мене мати породила у темненькій ночи Е. Зб. XVIII, 45 (ср. выше: темненької ночі). Примѣры употребленія мѣст. пад. безъ предлога очень рѣдки (въ австр. говорахъ), напр.: В Коломиї одбирают (рекрутів) як зимі, так лїтї Гол. III, 113 — Заўтра ў полудинь, одинайцьаті годиньі, підеш до ксьондза Е. Зб. I, 6. — Чого ж ти зїлечко ростеш зимі на сонечку, а лїтї в захисточку? Абим зимі не обмерзало, а лїтї не ввйавало Roszk. 8.— Зимі сонїчко гріє ib. 46. — Въ ст. языкѣ: сл҃це лѣтѣ над нами близко Луц. 30.—Зимѣ ден малй а в лѣтѣ великй ib.— Ср. др.-чешск.: Jeho rúcho i zimě i letě jediná žině byla, но въ соврем. только съ предл. v zimě см. Zikmund. Skl. 170. Примѣры мѣстнаго безъ предлога въ др. бѣлорусскомъ см. у Е. Карскаго: Бѣлоруссы, II, 3, 162.

Съ предлогомъ *при*: Приїхав в ночі при ясній свічі Метл. 29. Ср. выше: ...темної ночі, ясної свічі...

Винительный пад. въ функціи родит. времени, т. е. не на вопросъ «сколько времени?», а на вопросъ «когда?» употребляется непосредственно только при наличности опредѣленія при существительномъ, съ предлогомъ же *в(у)* встрѣчается также при существительномъ безъ опредѣленія. Примѣры: Перший день Бох що сотворив? Е. Зб. III, 1. — Хто ж мене дївчину сей вечір пригорне? Чуб. V, 28. — Щоб таки нам Марусеньку цюю осінь взяти ib. 37. — Ой як прийде до дївчини сю ніч ночувати Метл. 51. — Сумовала Марусенька сей день увесь день ib. 159.

---

[1]) Brugmann, K. Grundriss² II, 510.

Возможно, что названный оборотъ развился изъ такихъ сочетаній, какъ, напр.: Не буду стояти сей вечір з тобою Метл. 53, — гдѣ возможно двоякое пониманіе: «сколько времени?» и «когда?».

Съ предлог. *с(у)*: На другий день у вечір Е. Зб. I, 21. — Прийди в недѣлю, в полудню годину Чуб. V, 651. — Я в лѣто уберу ся Пам. нар. тв. 141. — Нехай вже у вечір заріжем І. М. 30. — В вечір виполощу Чуб. IV, 509. — В день убираю ib. — Та не піду в осінь заміж Коцип. 78. — Світіть свічки найяснѣщі, нехай горять як у день, так в ночі Чуб. V, 1002.

Употребленіе винительн. въ вышеуказанномъ смыслѣ безъ предлога, напр.: Поливала квітки ранок і вечір, — рѣдко, но: Вечір (ск. врем.) стою, світом нужу, тебе не видати Чуб. V, 28.

Др.-рус.: Она отъиде чающи въ приидоущии дн҃ь видѣти и ЖѲ. 50.

Родительный п. съ предлогомъ *за*: За панського часу Чуб. II, 530. — За давних часів не було так панів всюда, як нині Е. Зб. VI, 273. — Ср. выше: перше колись, давніх часів... (См. «родительный при предлогахъ»: *за*).

Рѣдкіе случаи родительнаго времени безъ опредѣленія [1]) при существительномъ, какъ, напр.: Як би вересня до него (плуга) яремце, а мая дощ, то би щось був варт Е. Зб. XII, 48— объяснимы изъ опущенія опредѣляющаго существит. «місяця», какъ это мы видимъ въ польскомъ, въ примѣрѣ, приводимомъ Быстронемъ изъ соч. Т. Завацкаго Memoriale oeconomicum Kr. 1616: Czerwca oracz obchodząc łąki abo zboże, pokłada w myśli, jakie gumno nawieść może. Lipca i zardzewiały sierp się rad przygodzi, ale łaźnie używać i krew puszczać szkodzi. Sierpnia sprawny gospodarz gumno szerzy sobie... [2]).

Проф. Богородицкій [3]) даже склоненъ объяснять происхожденіе родительнаго временныхъ представленій изъ опущенія бывшаго первоначально при нихъ опредѣляемаго имени,

---

[1]) Интересный примѣръ въ бѣлорусскомъ: хто ету молитву будя рання и вечера говорить (Е. Карскій. Бѣлоруссы, II, в. 3, 140).

[2]) Bystroń. Op. cit., 137.

[3]) Богородицкій. Р. Ф. В. 1912 № 3, стр. 212.

т. е. возводитъ его къ такъ называемому родительному принадлежности, видя прототипъ его въ выраженіяхъ такого типа, какъ: „въ январѣ прошлаго года“, „въ семь часовъ вечера“ и т. под. Но не проще ли объясненіе Дельбрюка, который, указывая на недоказанность праязычнаго происхожденія названнаго сочетанія, признаетъ его возможность, и въ послѣднемъ случаѣ не находитъ препятствія въ объясненіи его изъ основного взгляда на родит. над., по которому родительный времени такъ относился бы къ винительному времени, какъ приглагольный родит. къ приглагольному винительному [1]).

2. Родительный причины, восходящій, по всей вѣроятности, къ родит. аблятивному при глаголахъ, въ современной рѣчи не получилъ широкаго развитія. Въ др.-рус.: Недооумѣю чимъ похвалити та добраго твоє житьа і въздержаньа Ип. 204. — Стар.: Не заболѣло его серце такого безчестія образовъ божіихъ за-для своего нещасливого дочасного гетманства Лѣт. Сам. 115.

Въ соврем. яз.: Ой вернись, бідо, чого ти вчепилась? Метл. 365. — Чого менї журити ся, якої неволї? Чуб. V, 649.— Кучерявий баране, чого гаєм скачеш? Чуб. V, 244. — Чого тебе за ухо бере? Ном. 2262.— Ой коню ж мій, коню, чого ти смутненький? — Того ж я смутненький, що ти молоденький Чуб. V, 27. — Темна нічка невеличка, а чогось не спить ся, чогось моя головонька та й морочить ся ib. 31. — Серце, дівчино, личко ся змінило. Ой має воно чого ся мінити, бо менї не кажуть вже тебе любити ib. 50. — Того зажурив ся, що й не оженив ся ib. 85. — Того руки не болять, що уміють Ном. 6022. — Якої лихої години сидіти ib. 3542. — Якого дідька журить ся ib. 2263. — Якого ти бісового батька телїпаєш тим проклятим язиком? Чуб. II, 506. — Якого чорта ви прийшли? Котл. Е. Ш, 607. — Якої біди ти сидиш тут? Камен. у. — Якої галузи кричиш? Е. Зб. XXIV, 312. — Якої вражої ти матери сумуєш Гул. Арт. 372. — Также съ родит. пад. и предл. з: Ой не того прийшли до тебе, да щоб кумовати, а ми з того прийшли до тебе, да щоб рощитати Чуб. V, 966.

---

[1]) V. S. I, 356.

Ср. польск.: czegożeś biegł tak prędko (Bystroń. O uż. g. 132). Также рѣдкіе случаи въ бѣлорусскомъ см Е. Карскій: Бѣлоруссы, II. в. 3, 148.

V. Родительный при инфинитивѣ, зависящемъ отъ личнаго глагола или выраженій его замѣняющихъ.

Сюда относятся прежде всего тѣ случаи, въ которыхъ инфинитивъ находится на мѣстѣ древняго достигательнаго, соотвѣтствующаго латинскому супину на um и литовскому на u, которое, какъ это мы видимъ изъ старо-слав., старо-чешск., польскаго и древне-русскаго, сочеталось съ родительнымъ падежомъ. Этотъ родительный Миклошичъ относитъ къ родит. партитивному (V. Gr. IV, 489), Потебня [1]) же по этому поводу опредѣленно не высказывается, а указываетъ только на возможность того пониманія, какое позже даетъ Мейе [2]), по мнѣнію котораго этотъ родительный не зависитъ ни отъ самыхъ глаголовъ, ни отъ партитивнаго смысла, но что онъ слѣдуетъ изъ номинальнаго характера формы супина [3]). Зубатый въ своей рецензіи [4]) на книгу Мейе остается при своемъ старомъ пониманіи этой конструкціи (L. F. XVI, 64², I. F. III, 130²), совпадающемъ со взглядомъ Миклошича. Онъ находитъ, что этотъ родительный первоначально имѣлъ чисто партитивный характеръ, и такіе случаи, какъ „посълана же бъиста трофимъ и еугарпиѡнъ мѫчитъ рекомъиѧ рабъи божиѧ“ или „идѫ длъгъ вамъ отъдатъ“, гдѣ номинальное понятіе, мыслимое въ своемъ полномъ объемѣ, стоитъ въ винительномъ, нѣтъ никакой необходимости считать ошибочными, какъ это дѣлаетъ Мейе, принимая ихъ за описки переписчика [5]). Того же мнѣнія придержи-

---

[1]) Изъ зап. по русск. гр. II, 359.

[2]) Meillet, A. Recherches sur l'emploit du génitif-accusatif en vieux slave P. 1897. 162—3.

[3]) См. также Brugmann Grundriss² II, II. 630.

[4]) Archiv. f. Sl. Phil. XX, 396.

[5]) Въ рецензіи на Vergl. Slav. Grammatik Вондрака (Rocznik Slawistyczny II, 19) Зубатый опять подтверждаетъ прежде высказанное мнѣніе, замѣчая, что первоначально этотъ родительный относился къ verbum finitum, а не къ супину, подобно тому, какъ онъ стоитъ безъ

вается и Вондракъ [1]), давая примѣры употребленія винительнаго при достигательномъ въ тѣхъ случаяхъ, когда не преобладаетъ партитивный смыслъ, напр.: сына своего посъла сѫштаѣ подъ закономь искоупитъ Клоц. I, 285, но при этомъ же: приде пролитъ кръве своеѣ ib. 233. Приде почрьпатъ воды Іоан. 4. 7, Не придъ бо праведьникъ призъватъ нъ грѣшьникы Матѳ. 9. 13 [2]). Старо-чешск.: šel kazat slova božího; přijde soudit živých i mrtvých [3]). Въ польскомъ не сохранилось формъ супина, но родительный при инфинитивѣ, соотвѣтствующемъ древнему достигательному, обыченъ, напр. dziewki tych mieszczan wynidą wody czyrpać zof. 29. (См. многочисл. примѣры у Быстроня: O uż. gen. w jęz. polsk. 87).

Въ древне-русскомъ, говоритъ Потебня [4]), формы достигательнаго встрѣчаются до XIV вѣка включительно, но глаголы, съ которыми оно сочетается, трудно подвести подъ одно общее понятіе, такъ какъ мы видимъ его не только при глаголахъ движенія, подобно латинскому супину, но также при такихъ, какъ пояти, звати, пристраивати ся, просити и т. под. (примѣры у Потебни: Изъ зап. по русск. грам. II, 357—358).

Въ южно-русскомъ, какъ почти во всѣхъ другихъ современныхъ словянскихъ языкахъ, форма достигательнаго замѣнилась формой инфинитива, но сочетаніе съ родительнымъ сохранилось [5]), и при томъ мы его встрѣчаемъ не только съ инфинитивомъ при глаголахъ движенія, но также съ инфинитивомъ при глаголахъ, которые сами сочетаются съ родит. над.; кромѣ того встрѣчается рядъ случаевъ употребленія родит. при инфинитивѣ, объяснимыхъ вліяніемъ схемы, созданной двумя указанными сочетаніями, т.-е. формула—личный глаголъ+инфинитивъ+родит. над. постепенно вытѣсняютъ формулу—личный

супина въ литовскомъ и первоначально употреблялся при дѣлимомъ, какъ, напр., àsz ejaũ vandeñs — я пошелъ за водой; позже стали говорить по аналогіи также àsz ateinù grėblio — я прихожу за граблями (т.-е. взять грабли).

[1]) Vondrak. Altkirchensl. Gram. 190, 276.

[2]) Mikl. IV, 489.

[3]) Vondrak. Vergl. slav. Gram. II, 323.

[4]) Изъ зап. по рус. гр. II, 357.

[5]) Спорадическіе примѣры въ бѣлорусскомъ см. Карскій Е., Бѣлоруссы. II, в. 3, 139.

глаголъ + инфинитивъ + винит. пад. Этому вытѣсненію способствуютъ также тѣ случаи, когда сочетаніе съ родительнымъ вызвано требованіемъ не личнаго глагола, а стоящаго при немъ инфинитива, такъ какъ формула сочетанія въ обоихъ случаяхъ тожественна.

Примѣчаніе. Родительный при инфинитивѣ, условленный отрицаніемъ при личномъ глаголѣ, будетъ разсмотрѣнъ въ слѣдующей главѣ.

I. Личный глаголъ выражаетъ движеніе.

а) Родительный понятій дѣлимыхъ:

Іди сїна косити РЧП. 130. — Будут люди йти до мене товчи проса Е. Зб. I, 64. — Люде йдуть жита жати, а я молода, конопель брати Чуб. V, 550. — Пішов орди бити Эв. 696.— Пішов риби ловити Р. Ск. I, 38. — Пішли вони всї три сорочок прати на річку Чуб. II, 40. — Пішли ми досвіток розганяти. Василък. у. — Підем, матюнко, у поле та зеленого жита жати Метл. 224. — А сам же пішов віночка ловить Метл. 19.— Пішов старий бородатий меду колупати Чуб. V, 650. — Пішла до кімнати постіленьки слати Лавр. 21. — Ой як пішли жіночки та зіллячко рвати, та все ж того чумака сліду слідувати Сб. Х. И. Ф. О., т. VI, вып. II, 157. — Ой як ти будеш сина женити, прийдеш до мене калини ломити; ой як ти будеш дочку оддавати, прийдеш до мене барвіночку рвати Чуб. V, 632. — Щоб не діждав гільце вити, щоб я пришла пива пити Чуб. V, 187.— Чи не прийде мій миленький сірих волів пасти? Чуб. V, 128. — Вийшла мати води брати Чуб. V, 491. —

Їздити: ѣздит у луг дубу и попелу готовати Кл. 104. — Поїхав козак Перебійніс до куми риби їсти ИП. II, 45. — Приїхали киселю їсти ЗЮР. I, 319. — Приїхала до свого двора квіток пришивати Метл. 197. — Др.-рус.: Коурилъ... приѣхалъ мира сотворити Ип. 753. —

Пошлю я чорну галку на Дін риби їсти Чуб. V, 490. — Посилала... невістку... в чисте поле льону полоть Чуб. V, 705. — Я послала старика меду куповати Чуб. V, 652. — Та послала сина в далеку дорогу, а молоду невістку — стáда пасти, стада пасти, а лляний кужелї прясти Чуб. V, 712. —

Послала дїтей калини ламати Мил. 161. — Послала мене мати в степ пшениці жати Метл. 299. — Послала мене мати в поле жита жати Гул. Арт. 27. — Др.-рус.: Посла Олегъ мужи свои построити мира и положити ряды межи Греки и Русью Ип. 23. — Посла рать свою к Воротьславоу воевати Индриховы земли(ѣ) ib. 936.

Летїв орел через море на той бік води пити Чуб. V, 436. — Налетїли сїрі гуси ячменю дзьобати Эв. 696. — Ой верни ся, молодий козаче, щуки-риби їсти Чуб. V, 939. — Лїзь горошку рвать М. Пр. 367.

б) Родительный понятій недѣлимыхъ:

Ходи до хати дитинойки колихати Чуб. IV, 22. — Выйди мати з хати познавати дитяти Метл. 172. — Іде мати невістки будити Чуб. V, 732. — Йде до сусїди невістки судить ib., 751. — До дочки мати йде — свого дитяти одвідати Метл. 231. — А до школи, пане дяче, азбуки читати (подраз. йди) Чуб. V, 1123. — Пішов я до Ляшеньків слави залучати, пішов я до Ляшеньків служби відправляти Закр. 13. — Пішов я до Києва люльки куповати Метл. 468. — Пішла Ганна корови доїти Чуб. V, 721. — Підемо постели слати Мил. 161. — Прийшла родини одвідати Ром. II, 234. — Прийшла свекруха та невісточки будити Эв. 414. — Якого чорта ви прийшли? Хіба щоб хати холодити Котл. Е. III, 607. — Поїду доганяти щасливої долї Метл. 253. — Пошлю людей дївчини сватати СИФО. V, 15. — Побіг вітра здоганїти Е. Зб. X, 37. — І Рима строїти чухрає Котл. Е. I, 456.

Иногда встрѣчаются, преимущественно въ западныхъ говорахъ, въ случаяхъ аналогичныхъ а) и б) также винительные, напр.: Пішов глину їсти Е. Зб. XVI, 338. — Ходи з нами козаками мед-горілку пити Млр. лит. сб. 194. — Вийшли сїно громадити Е. Зб. XV, 176. —

Викопайте, братця, в моїм дворі криницю,

Чи не прийде мила брать холодную водицю. РЧП. 134. — Піду я до кімнати постїль білу слати Чуб. V, 2. — Пішла на обору доїти корову Нейм. 70. — Приїхали зовицю брати Мил. 90. — Поїду доганяти лїта молодиї Чуб. V, 362. — А я прий-

шов до дівчини файку закурити Е. Зб. XIX, 34 — Ой піду я на майдан бураки копати ib. 49. — Ой прийду я до комори постівку стелити Е. Зб. XVII, 62. — Та й післала сина в військо служити, а невістку стадо пасти Чуб. V, 715. —

Примѣчаніе. Случаи, какъ: Ой піду я в Волощину хлїба заробити Е. Зб. XVII, 24. — Ото пішли сили спробувати, хто дужчий Р. Ск. II, 18. — Ой піду я до сусїда воза позичати Метл. 12. — Ой послала мене мати заступа позичати Метл. 468. — Оден пішов на село сокири добути Е. Зб. I, 7. — Приїхав гет до сонця того переконати ся Е. Зб. I, 80 и т. под. не характерны, такъ какъ родительный въ подобныхъ случаяхъ объясняется не сочетаніемъ инфинитива съ глаголами движенія, а требованіемъ самихъ глаголовъ, стоящихъ въ инфинитивѣ: заробити, спробувати, позичати, добути, переконатись и под.

II. Личный глаголъ сочетается съ родительнымъ:

а) Субъектныя предложенія:

Тоє справы веселья кончити и панъны Настазыи Гоское ему в малженъство дати забороняли Арх. ЮЗР. 8, III, 359 (1583). — Вчись черевичків шити СИФО. V, 80. — Навчили тебе Кримські нагаї сирої кобилини жовати ИИ. II, 34. — Нести мого сорому боїш ся Метл 233. (Ср. въ польск. Быстронь, 130). — Відрік ся дров рубати Е. Зб. I, 76. — Давала їй пити помий із корита Чуб. V, 726. — Дав му бобу залїзного зїсти Закр. 155. — Дай-но менї, хлопчику, он тої пушечки пообзирати Е. Зб. XXVI, 124. — Дай-но, каже, бриндзи їсти Е. Зб. XVII, 12. — Діждав рясту топтати Ном. 4814. — Забула нових воріт зачинити Чуб. IV, 178. — Забула сохи взяти Чуб. II, 83. — Пішла кудись сїней забула замкнути Р. Ск. I, 20. — Пішла мати до родини на всю ніч в гостини, та забулась взять з собою малої дитини Чуб. V, 630. — Забув ся зачинити хати Р. Ск. I, 29.—Забулась взять з собою малої дитини Млр. л. сб. 208. — Позабула шаблї булатної схоронити Март. 62. — Прошу, серце, меду пити Гул. Арт. 25. — Пожалїв нести паляниць М. Пр. 414. — Постарайтесь минї зайчика зловити і гарної птички Чуб. II, 615. — Ой хто хоче меду пити, ходїм до жидівки Макс. 63. — Мужик ісхотїв риби вловити ЗЮР. I,

58. — Св. Миколай захотїв дуже пити води М. Пр. 113. — Москаль захотїв вкрасти того пшона Е. Зб. VI, 194. — А хто хоче біди знати, най бере богачку Е. Зб. XVIII, 219 — Съ родит. дѣлимаго и винит. лица:

Хто хоче пива пити
Той най собі купит,
А хто хоче жінку мати,
Най собі викупит. Шух. III, 65.

Др.-рус.: Аще Бъ̃ въсхощеть помиловати роду моєго Ип. 52.— Хощю... пожаловати своєє обиды ib., 249. — Вои хотѧхоу взяти града приметомь ib., 825. — Хощу... испити шеломомь Дону Сл. о п. Иг. 6.

Сюда же слѣдуетъ отнести инфинитивъ, зависимый отъ „цїкавий чого“: Цїкавий знати той старий отець такого чуда Е Зб. XIII, 199.

б) Безсубъектныя предложенія:

Схотїло ся їм барз пити води Е. Зб. XIII, 110.

Въ примѣрахъ: Захтїлось йому послухати мови волової М. Пр. 3. — Мізерний був, хтїлось то копійки зажити М. Пр. 83. — родительный объясняется требованіемъ глаголовъ послухати, зажити см. стр. 48, 73.

Треба: Треба юж злобства оставити Кл. 96. — Треба чумакові налигача брати РЧП. 132. — В службі треба вухом землї приймати Е. Зб. XXVII, 121. — Треба їм помий дати Нейм. 26. — Треба сестриці попросить,

Щоб помогла віночка доносить. Лавр. 55.

Въ примѣрахъ: Не поможе нїчого: треба червоної шапки перепросити Ком. 74; — треба менї, мати, дружини шукати Чуб. V, 869. — родительный условленъ гл. перепросити и шукати.

Также съ винительнымъ: Треба, мати, громаду зібрати Бал. 42. — Треба менї перебрести сю річеньку та глибокую Чуб. V, 456. — Треба гори покопати, лїси прорубати Е. Зб. XIX, 14.

Жаль: Жаль менї кидати тебе молодої Чуб. V, 45.

Шкода: Шкода дати за співака хорошої дочки Кольб. II, 163. — Ой шкода менї лїт утрачати і козацької вроди Чуб. V, 1038.

Сором: Такого менї й казати сором. Канев. у.

Встид: Встид було очий показати Е. Зб. VI, 95.

III. Личный глаголъ не сочетается съ родительнымъ:

а) Предложенія субъектныя:

Взяти, -сь: Як узяв панів, як узяв Ляхів, як снопиків класти Ип. II, 43. — Він узявсь заполїсковати жінок Кв. КВ. 80. — Узьила сьи сирітка мамуньци з гробу вітзивати Е. Зб. II, 54.

Стати: Ой і став Харько, ой і став батько меду-вина підпивати Млр. лит. сб. 191. — Ой спогадаєш, моя матусенько, як станеш хлїба їсти Чуб. V, 878. — Стала галок ізганяти Коцип. 119. — Став собі ума прибірати Март. 5. — Стала жидова лїса рубати Чуб. III, 343. — Летїв орел через море та став води пити Метл. 65. — Він у пана став овець пасти Е. Зб. I, 8. — Ой став коник води пити, Козаченько руки мити Ром. II, 298.

Изъ приведенныхъ примѣровъ видно, что при инфинитивѣ въ связи съ гл. „стати“ стоятъ въ родит. имена дѣлимыхъ, недѣлимыя же въ винительномъ.

Вирядили сина в далеку дорогу,
Молоду невістку в поле брати льону Чуб. V, 705.

Вродила мене мати горілочки пити ib., 1097.

Кликали нас вилець вити Метл. 135.

Заклика їх чумаченько соли куповати Чуб. V, 1036.

А я встану ранесенько слїду замїтати ib., 128.

Він тих яблок зачав рвати Е. Зб. I, 10, но съ винит. лица:

Ой як я зачав ту дївчину любити,
То стратив же я два талярики битих. Чуб. V, 34.

Збуджю, доню, косоньки чесати,
Біленького личенька умивати СИФО. V, 75.

Звелїла менї мати ячменю жати Чуб. III, 249.

Казав давати Касї пшеничного хлїба,
Казав їй давати пити зеленого вина. Чуб. V, 276.

Также съ винит. дѣлимыхъ и недѣлимыхъ: Давали йі горіхи йісти і вино пити Е. Зб. I, 48. — Казав слугам карту написати Е Зб. II, 38. — Кажуть менї річку брести, Дунай річку

та глибокую Гул. Арт. 35. — Скажуть менї річку плисти, широкую та глибокую Чуб. V, 458.

Мусѣтъ многий народ свѣч тых куповати Кл. 214. — Вни мусїли відмітувати тих гроший Е. Зб. XXVI, 152. — Съ винит.: Я мушу, бідна вдова, воли напувати Чуб. V, 982.

Наймy дочку дитини няньчити Сосн. у. — Наняла його до хазяїна череди пасти Март. 90. — Съ винит.: Наймив раз єден пан косарів траву косити Е. Зб. VI, 141.

Лоєвых свѣчъ начнутъ робити Кл. 214. — Начав Остап у своймy гайку дуба рубати Р. Ск. I, 63.

Отвикли были давати подачок. Лѣт. Сам. 94.

Шлюбу брати підмовляє. Метл. 9.

Шлюбу брати помовляє, ib.

Помагають йому тягнути тої ступи Чуб. II, 492. — Поможи менї, чоловіче, оцих мішків позносити ib., 383. — Помóжити миньі шишóк носити Е. Зб. I, 65. — Поміг рути збирати Чуб. IV, 283. — Помагають йому тягнути тої ступи Чуб. II, 492.

Мене привйажеш сирої землї бити. Чуб. V, 1194.

Хто робити лоєвых свѣчок приберется Кл. 213.

Пусти свату в хату молодої подивити ся Довн. Зап. 14. — Пусти ж мене, моя мати, барвіночку рвати Чуб. V, 556. — Пусти ж мене, мати, зеленого льону брати ib., 627. — Пусти мого миленького травиці косити Е. Зб. XVII, 245. —

Пусти мене, моя матко, хоч кудельки прасти,
Чи не приде мyой миленький
Сивих волоў пасти. Ром. II, 234.
Пускай про неділю — головки чесать
Світа повидать Метл. 323.

Ой згадай ти, моя родино, як сядеш хлїба їсти Чуб. V, 460. — Сїв я собі коло столу та горілки пити ib., 1064. — Сідай при менї меду-вина пити Влр. лит. сб. 201.

Суди Боже знайти дороги. Е. Зб. XV, 109.

Сочетаніе инфинитива при личномъ глаголѣ съ винительнымъ также часто, особенно недѣлимыхъ: Обіщав ся селянин міщаночку взяти Чуб. V, 1171. — Ой позволь, мати, хоть пови-

дати вдовину дочку ib., 33. — Поспішив ся, козаченько, той періг іззїсти ib., 436.

б) Безсубъектныя предложенія:

А як стало у ремінї грошій упадати, яли мене молодички та й не пізнавати. Гол. II, 365.

Довело ся стиду бриду цїлувати мого виду Чуб. — Съ винит.: Доведеть ся ледачому всю правду сказати Чуб. V, 28.

Добре в гостях бувати, але клопіт гостей приймати Е. Зб. XVI, 334.

Трудно: Трудно всього знати Житом у. — Ср. также: Трудно, щоби-сь тей мошенки від неї видер Е. Зб. I, 10. — Ср. Быстронь, 126.

Тяжко знести тої розлуки Коцип. 106. — Съ вин.: Ой як тяжко камінь підіймати, тяжче калинову стрілку виймати Чуб. V, 1079.

Лучче ж тебе до пана Хмельницького оддати
Сирої кобилини жувати

Або житньої соломахи бузиновим молоком запивати Ип. II, 38. — Лучче менї, подруженько, та срібного пйатака дати Чуб. V, 379.

На що ж тобі, мій миленький, той певности знати ib., 76. — На що ж менї женити ся, на що мати дому ib., 651. — На що менї коло хати собаки тримати Гол. II, 393.

Ой брате мій, брате, де неньки узяти Бал. 92. — Где ж тобі, мила, цидрини взяти Метл. 268. — Де ж тобі, мила, шитої (сорочки) узяти ib., 269.

VI. Родительный падежъ въ отрицательныхъ предложеніяхъ.

Въ словянскихъ языкахъ, а также въ литовскомъ (см. Kurschat. Gr. d. Litt. Spr. § 1570); латышскомъ (Bielenstein, Lett. Gr., 280) и отчасти готскомъ (Ulfilas. ed. Gabelenz et Loebe II 228 § 235) и средне-верхне-нѣмецкомъ, если отрицаніе относится къ мысли цѣлаго предложенія, то дополненіе при глаголахъ дѣйствительныхъ стоитъ не въ винительномъ, а въ родительномъ падежѣ. Относительно происхожденія этого ро-

дительнаго мнѣнія ученыхъ расходятся. Такъ Гриммъ [1]), Поттъ [2]) Лебе и Габеленцъ [3]), Шлейхеръ [4]), Даничичъ [5]), Миклошичъ [6]) и Костмихъ [7]) считаютъ его родительнымъ партитивнымъ. Дельбрюкъ примыкаетъ къ этому же мнѣнію, усматривая въ этомъ родительномъ первоначальную его зависимость отъ существительнаго. О германскихъ языкахъ онъ говоритъ: „замѣчателенъ родительный падежъ при «nichts» (ni vaihts = никакая вещь, ничто = nichts), напр. ei ni vaiht ubilis taujaiŗþ μὴ ποιῆσαι ὑμᾶς κακὸν μηδέν... Это употребленіе родит. падежа въ средне-верхне-нѣмецкомъ иногда распространяется на такія отрицательныя предложенія, въ которыхъ частица отрицанія не имѣетъ первоначальнаго существительнаго значенія, напримѣръ: mir kom sō lieber geste nie“. О словянскихъ языкахъ онъ говоритъ: „Какъ было уже указано, въ германскихъ языкахъ родит. падежъ въ отрицательныхъ предложеніяхъ встрѣчается и тогда, когда его нельзя поставить въ непосредственную зависимость отъ отрицанія... Въ балтійско-словянскихъ языкахъ этотъ способъ выраженія сдѣлался правиломъ“. Вондракъ, нѣсколько перефразируя, повторяетъ мысль Дельбрюка: „Онъ (родительный въ отрицательныхъ предложеніяхъ)

---

[1]) Grimm: „den gen. begründet demnach im negativen satz leichter“. (D. Gr. Götting. 1837, IV, 647).

[2]) Pott: „Nei veno sunaus netur. Er hat auch nicht einen Sohn, mit der bemerkenswerthen Eigenthümlichkeit, welche das Littauische mit dem Slavischen theilt, dass bei negativen Verben der Genitiv (partitivus) des Objectes steht“. (Etymolog. Forschungen auf dem Gebiete den Indogerm. Sprachen. I, 401).

[3]) Ulfilas. Lipsiae. 1843, II, p. I, § 235.

[4]) Schleicher: „es ist eine bemerkenswerte Eigentümlichkeit des litauischen und slavischen, dass bei negativen verben der genitiv (partitivus) des objectes steht“. (Litt. Gr. 274).

[5]) Даничић: „да бы пориценѣ было подпуно, мисли се и најманый део онога на што прелази радня глаголска коя се пориче“. (Српска синт. 1858, I, 118).

[6]) Miklosich: „dieser Genitiv entspricht demnach dem acc. affirmativer sätze. Er ist wol partitiv und die partitition hat ihren grund in der kraft der negation, indem die durch das verbum ausgedrückte tätigkeit vom ganzen und von jedem, selbst dem kleinsten theile desselben negiert wird“. (V. Gr. IV, 498).

[7]) Kostmích, V.: „co se týče genitivu záporu, bylo by velmi žadoucno, aby se na zřeteli mělo, že je to vlastně gen. partitivný“. O skladbě české vůbec a užívání genitivu zvlašť. (Čas. Mat. Morav. 1871 (III), 133.

развивался, вѣроятно, такъ, какъ иногда аналогически возникающій въ средне-верхне-нѣмецкомъ. Въ готскомъ стоитъ при „nichts“ родительный, напр. ei ni vaiht ubilis taujaþ μὴ ποιῆσαι ὑμὰς κακὸν μηδέν 2 Кор. 13, 7; ср.-врх.-нѣм. sô briche ich mîner triuwe nicht. Отсюда родительный проникъ въ средне-верхне-нѣмецкомъ также въ такія предложенія, въ которыхъ отрицательная частица не была существительной: mir kom sô lieber geste nie (ко мнѣ никогда не приходили столь милые гости)... Этотъ въ средне-верхне-нѣмецкомъ спорадически встрѣчающійся способъ выраженія въ балтійско-словянскомъ сдѣлался правиломъ. Слѣдовательно должно исходить отъ *ничьтоже* и тому подобнаго“. (Altk. Gr.[1] 278). Въ своей Сравн. Слов. Грамматикѣ, повторяя то же, онъ прибавляетъ: „Итакъ должно исходить пожалуй изъ предложеній, какъ *ничьтоже иного ненавидитъ богъ, якоже...*; затѣмъ можетъ также образоваться *иного ненавидитъ богъ, врага ненавидитъ богъ* и т. под.“ (II, 338). Ф. Бартошъ въ своей статьѣ о родительномъ приглагольномъ въ чешскомъ [1]), выдѣлилъ родительный отрицательный (genitiv zaporný) въ особую категорію (33—38), не рѣшая вопроса о его происхожденіи и не примыкая ни къ одной изъ господствующихъ точекъ зрѣнія [2]). Зикмундъ [3]), Малецкій [4]) и Быстронь [5]) напротивъ придерживаются того мнѣнія, что родительный падежъ въ предложеніяхъ отрицательныхъ аблятивнаго ха-

---

[1]) Bartoš, F. O genitivě závislém na časoslovech [Čar. Mat. Morav. 1872 (IV)].

[2]) „Jaký by vlastně byl původní význam genitivu záporného, není z cela na snadě. Jedni jej považují za genitiv odluky, jini za genitiv partitivný; ani ten ani onen význam v každém jednotlivém případě zřejmym není. Řekneme-li: „Není vody, není chleba“ est dělivosť zřejmá, ale ne ve větě: „Neni ho doma“. (O gen. 36).

[3]) Zikmund: „genitiv záporu jest vlastně genitivem odluky“. Skl. jaz. čes. (1863), 153.

[4]) Małecki: „w takim razie (z przeczeniem) bowiem spływająca w twierdzących zdaniach na swój biernik czynność przechodnia, obraca się w przeciwieństwo tego czém była dawniej, i zamiast żeby nań przechodziła — stroni od niego“ (Gram. jęz p. II (1879), 406 § 665).

[5]) Bystroń: „lepiej będzie dopatrywać się tu z Małeckim (665) myśli: stronić od czego w zupełności i łączyć tę kategoryę z kategoryą gen. po słowach unikać, stradać czego i t. p.“ (O użyciu genetivu w języku polskim, 121).

рактера. На этой же точкѣ зрѣнія стоялъ и Потебня. „Всѣ эти случаи, говоритъ онъ, т.-е. не пить вина, не спать ночей, нѣтъ денегъ, мнѣ кажется, могутъ быть объяснены одинаково, если примемъ, что родительный здѣсь есть не родительный части, а основанъ на аблятивѣ; и что, какъ думалъ Востоковъ, глаголы съ отрицаніемъ требуютъ родительнаго, какъ означающіе мысленное движеніе отъ предмета, лишеніе его, разобщеніе съ нимъ (Рус. гр. § 129)“ [1].

Изъ представленной исторіи вопроса о родительномъ падежѣ въ отрицательныхъ предложеніяхъ видно колебаніе мнѣній между двумя возможностями: или это родительный партитивный, или родительный аблятивный. Нѣмецкіе ученые, имѣя въ виду, главнымъ образомъ, явленія германскихъ языковъ, приходими къ первому заключенію, находя точку опоры для объясненія этого родительнаго въ нѣкогда бывшей субстантивности „ni vaihts“. Дельбрюкъ, исходя изъ этого факта, объясняетъ аналогическое явленіе словянскихъ языковъ. Вондракъ же, принимая всецѣло мысль Дельбрюка, старался укрѣпить ее на словянской почвѣ, указывая, что родительный пад. въ отрицательныхъ предложеніяхъ примыкаетъ къ тому родительному, какой мы находимъ въ: со lidí tam zahynulo; nic toho, máme něco mouky и т. под. [2]. Убѣдительную силу этой гипотезы ослабляютъ два сомнѣнія: во-первыхъ, такъ ли уже безспорны соображенія Дельбрюка относительно объясненія этого явленія въ готскомъ и средне-верхне-нѣмецкомъ; во-вторыхъ, правильна ли аналогія между „ni vaihts“ и „ничьто“. Затѣмъ даже въ фразахъ съ „ничьто“ собственно „ни“ никакого вліянія на родительный падежъ не имѣло, и если мы будемъ исходить изъ „ничьто“, то путь широкаго распространенія даннаго оборота въ словянскихъ языкахъ и литовскомъ для насъ остается по прежнему темнымъ.

Сторонники аблятивной гипотезы родительнаго отрицательнаго основывались, главнымъ образомъ, на значеніи этого родительнаго въ словянскомъ языкѣ; оно, по ихъ мнѣнію, совпа-

---

[1]) Изъ зап. по рус. гр. II², 326.
[2]) Vergl. Sl. Gram. II, 326.

дает со значеніемъ аблятива. Доказательная сила этой второй гипотезы такъ же незначительна, какъ и первой. Слабость ея заключается въ отождествленіи семасіологической точки зрѣнія съ исторической, въ смѣшеніи аблятивности по значенію съ аблятивностью по происхожденію, тогда какъ констатированіемъ, допустимъ даже безспорнымъ, аблятивнаго значенія родительнаго падежа при отрицательномъ глаголѣ еще не доказывалась исконная аблятивность этой конструкціи; тѣмъ болѣе, что историческая традиція говорила какъ бы даже противъ этого, такъ какъ именно въ тѣхъ языкахъ, которые сохранили аблятивъ, мы не видимъ его употребленія въ зависимости отъ отрицанія при глаголѣ.

Попытку исторически обосновать аблятивную гипотезу, основываясь на данныхъ греческаго языка, далъ Д. Кудрявскій въ своей статьѣ: „Словянская конструкція отрицательнаго глагола съ родительнымъ падежомъ и родственныя явленія другихъ индо-европ. языковъ“ [1]). Прежде всего, замѣчаетъ онъ, необходимо обращать вниманіе, отъ чего зависитъ конструкція глагола, и указываетъ, что значеніе глагола опредѣляется не только имъ самимъ, но и падежомъ того существительнаго, которое съ нимъ сочетается; что зависящій падежъ играетъ извѣстную роль въ созданіи категоріи даннаго залога. Подобнымъ же образомъ можетъ дѣйствовать въ предложеніи и отрицаніе [2]), что мы видимъ въ словянскомъ, литовскомъ, латышскомъ, готскомъ и средне-верхне-нѣмецкомъ; такое же употребленіе родительнаго падежа подъ вліяніемъ отрицанія можно найти и въ греческомъ языкѣ. Указывая на то, что связь отрицанія съ родительнымъ падежомъ была уже подмѣчена раньше учеными Гентце (Philologus, 28, 513) [3]) и Нидерле (Гр. греч. языка

---

[1]) Журналъ Мин. Нар. Пр. 1897, № 4.

[2]) Ср. у Потебни: „Отрицаніе, проникая все заложное значеніе глагола, разрушаетъ его прежнюю связь съ объектомъ“. Изъ зап. по русск. грамм. II, 326.

[3]) Причемъ Hentze родительный въ такихъ случаяхъ какъ νέφος δ'οὐ φαίνετο πάσης γαίης οὐδ' ὀρέων (Il. 17, 372) толкуетъ, какъ родительный раздѣлительный. A. Meillet (Recherches sur l'emploi du génitif-accusatif en vieux-slave. P. 1897, p. 153) сближаетъ словяно-балтійскій родительный при отрицательномъ глаголѣ, считая его также партитивнымъ, съ слу-

§ 84, стр. 61), Кудрявскій приводитъ рядъ примѣровъ изъ греческаго въ предложеніяхъ такъ назыв. родит. мѣста и времени, что же касается приглагольнаго родительнаго, то онъ обращаетъ вниманіе на гл. ἀνίημι, который употребляется и съ родит. и съ винит., причемъ большинство примѣровъ съ родительнымъ падежомъ имѣетъ отрицаніе; съ родит. пад. безъ отрицанія Кудрявскій нашелъ этотъ глаголъ только въ двухъ примѣрахъ; затѣмъ онъ указываетъ на глаголы ἀλέγω, ἀλεγίζω и ἀλεγύνω у Гомера, которые съ отрицаніемъ имѣютъ родительный, а безъ отрицанія винительный, причемъ ἀλέγω и при отрицаніи разъ имѣетъ винительный падежъ; кромѣ того онъ утверждаетъ, что нарѣчіе τὸ λοιπὸν ставится въ утвердительныхъ предложеніяхъ, а τοῦ λοιποῦ въ отрицательныхъ. Затѣмъ, обращаясь къ приведенному мной выше объясненію интересующей насъ конструкціи Дельбрюкомъ, Кудрявскій находитъ, что оно противорѣчитъ даннымъ разсматриваемыхъ языковъ, указывая на то, что уже въ готскомъ языкѣ мы встрѣчаемъ этотъ родительный не только при ni vaihts = никакая вещь, но и при простомъ индоевропейскомъ ni, въ которомъ мы не можемъ найти первоначальнаго существительнаго значенія; во-вторыхъ, такому объясненію противорѣчитъ современный нѣмецкій языкъ: „Если конструкція эта не теряла своей жизнеспособности, а распространялась даже на такіе случаи, гдѣ прежде, по мнѣнію Дельбрюка, она была невозможна, то кажется страннымъ ея совершенное исчезновеніе въ современномъ нѣмецкомъ языкѣ. Наконецъ, для балтійско-славянской группы это прямо невѣрно, такъ какъ и Куршатъ (§ 1570) и Биленштейнъ (стр. 280) говоритъ о позднѣйшемъ суженіи сферы употребленія этого родит. падежа“. „Если, какъ мы попытались показать, остатки этой

чаемъ, приводимымъ Гентце изъ греческаго языка. Онъ говоритъ: „Dans les langues baltiques et les langues slaves l'accusatif *peut* être remplacé par le génitif dans les propositions négatives. Le génitif partitif a sans doute servi de point de départ à cet usage comme le fait présumer la comparaison le quelques tours grecs:

P, 372 νέφος δ'οὐ φαίνετο πάσης
γαίης οὐδ' ὀρέων

Mais l'emploi grammaticalement défini du genitif dans ces conditions est propre au lettoslave“.

конструкціи оказываются существующими еще и въ греческомъ языкѣ, то нельзя не обратить вниманія на то обстоятельство, что наша конструкція встрѣчается именно въ тѣхъ языкахъ, гдѣ родит. падежъ является представителемъ и первоначальнаго родительнаго и первоначальнаго ablativ'a; между тѣмъ какъ языки, сохранившіе первоначальный ablativ, не знаютъ этой конструкціи. Уже и это обстоятельство невольно наводитъ на мысль, что этотъ родительный падежъ надо возводить къ первоначальному ablativ'у. И мнѣ кажется, что такое предположеніе прекрасно объясняетъ это явленіе. Дѣйствіе утвердительнаго глагола охватываетъ предметъ, являющійся его ближайшимъ объектомъ. Если дѣйствіе отрицается, то, естественно, винит. падежъ объекта является неумѣстнымъ" (26).

Данныя, приводимыя Кудрявскимъ, такъ скудны, что дѣлать на основаніи ихъ какіе-нибудь положительные выводы нѣсколько преждевременно, и только можно согласиться съ авторомъ, что „многія стороны этого вопроса еще требуютъ болѣе подробнаго историческаго изслѣдованія".

А. Томсонъ [1]) пробуетъ рѣшить вопросъ о происхожденіи родительнаго падежа при глаголахъ съ отрицаніемъ, освѣщая его съ семасіологической стороны. Онъ также не усматриваетъ родственной связи между употребленіемъ его при отрицаемомъ глаголѣ въ балтійско-словянскихъ языкахъ и употребленіемъ его въ готскомъ яз. при haban съ отрицаніемъ и отдѣльными случаями употребленія его въ средне-верхне-нѣмецкомъ, но все-таки признаетъ связь между ними въ совокупности условій, которыя въ германской вѣтви привели къ спорадическому употребленію родит. пад., а въ балтійско-словянской, при наличности новыхъ благопріятныхъ условій, къ широкому его употребленію. Не соглашаясь съ Дельбрюкомъ и Вондракомъ относительно возникновенія этого родительнаго въ балтійско-словянскомъ языкѣ въ зависимости отъ существительной частицы или отъ *ничьтоже* и проч., Томсонъ въ то же время не

[1]) Томсонъ, А. Къ синтаксису и семасіологіи русскаго языка. Одесса, 1903. См. также его „Винительный падежъ прямого дополненія въ отрицательныхъ предложеніяхъ въ русскомъ языкѣ". РФВ. XLIX, 192—234

примыкаетъ и къ мнѣнію Потебни, по которому этотъ родительный восходитъ къ аблятиву, но считаетъ его, согласно съ Гриммомъ, Поттомъ, Миклошичемъ и др. продолженіемъ индоевропейскаго родительнаго падежа (2—3).

„Различіе въ отношеніи глагола къ объекту, говоритъ Томсонъ, именно было причиной тому, что при отрицательномъ глаголѣ стали употреблять родит. падежъ объекта. Дѣло въ томъ, что такой отрицательный глаголъ обозначаетъ абстрактное дѣйствіе и служитъ лишь для указанія на условія, вытекающія изъ отсутствія даннаго дѣйствія. Самого дѣйствія нѣтъ, а объектъ указываетъ лишь направленіе фиктивнаго дѣйствія. для обозначенія такого отношенія подходитъ именно родительный, а не винительный падежъ. „Я не вынулъ души“ значитъ, что душа осталась на мѣстѣ, или что по отношенію ко мнѣ нѣтъ тѣхъ условій, которыя вытекали бы изъ подобнаго дѣйствія какъ мотивъ, послѣдствіе и т. д.

„Но когда говорящій желаетъ отвергнуть самое дѣйствіе, уже возбужденное въ соотвѣтствующемъ положительномъ утвердительномъ сужденіи въ душѣ слушателя, или съ увѣренностью ожидаемое или желаемое имъ и т. д., то всегда употреблялся и теперь употребляется въ русскомъ языкѣ конструкція съ винит. п. объекта“. „Что не самое отрицаніе, а извѣстнаго рода синтактическія значенія, присущія между прочимъ отрицательнымъ предложеніямъ, вызывали род. п., видно и изъ того, что род. п. встрѣчается въ неотрицательныхъ предложеніяхъ, сходныхъ по смыслу съ отрицательными: забыхъ сънѣсти хлѣба моего“ [1]).

Приведенное мѣсто изъ статьи А. Томсона довольно ярко обрисовываетъ его методологическій пріемъ. Очевидно, идя такимъ путемъ, мы никогда не рѣшимъ вопроса, какъ же возникъ родительный падежъ при отрицательномъ глаголѣ. Методъ пр. Томсона предполагаетъ сознательность въ творчествѣ языка, т.-е. умыселъ, искусственность, тогда какъ давно уже уста-

---

[1]) „Къ вопросу о возникновеніи род.-вин. п. въ слов. языкахъ. Приглагольный род. п. въ праслов. языкѣ“. Изв. отд. русск. яз. и слов. Имп. Ак. Наукъ, 1898, кн. 3, стр. 299—300. Гипотезу А. Томсона считаетъ весьма вѣроятной также Зубатый, см. Rocznik Slawistyczny II, 19.

новлено [1]) и еще не опровергнуто положеніе, что та или иная конструкціи можетъ служить цѣлямъ сознанія, быть нѣкоторымъ средствомъ стремящейся себя выразить мысли, но сама она создается безсознательно. Вопросъ также не въ психологической возможности данной конструкціи, тѣмъ болѣе не въ томъ, чтобы истолковать извѣстную языковую формулу семасіологически [2]), т.-е. какой потребности мысли она удовлетворяетъ, а именно въ томъ, какія были наличныя данныя языка, при которыхъ она возникла и получила такое широкое распространеніе.

Новѣйшую попытку объяснить, какъ возникъ родительный падежъ при глаголахъ съ отрицаніемъ, и какова его новая функція даетъ статья Вл. Минкова: „Genetivus negationis“ [3]). Авторъ отмѣчаетъ, что въ вопросѣ о родительномъ при отрицаніи ученыхъ болѣе всего занимало, къ какому виду родительнаго его причислить, но какъ то мало останавливало ихъ вниманіе то обстоятельство, что родительный этотъ позднѣйшаго происхожденія и развился во многихъ случаяхъ механически и по аналогіи и получилъ новую функцію.

Минковъ указываетъ, что въ европейскихъ языкахъ наблюдается стремленіе усиливать отрицаніе словами, выражающими наименьшее количество или качество, напр., въ латин.: gutta, mica, pes; въ ит.: grano, mica, punto; въ исп.: cabello, canavera, dinero, grano, una; во франц.: pas, point, guère, mie и пр.; въ нѣм.: nein (ne ein) и т. д. въ словянскихъ встрѣчаемъ такія выраженія, какъ: ни капли, ни пяди, ни зги, ни крошки,

---

[1]) „Между тѣмъ языкъ, будучи орудіемъ сознанія, самъ по себѣ есть созданіе безсознательное. Говорящему ясно то, до чего доводитъ его языкъ, но путь, которымъ идетъ при этомъ языкъ, неясенъ. Поэтому говорящій, содѣйствуя уничтоженію извѣстной грамматической категоріи, никогда не знаетъ, почему онъ это дѣлаетъ и какую пользу отъ этого получаетъ. Только для науки о языкѣ, а не для созданія и употребленія слова, важно рѣшеніе этихъ вопросовъ“. Потебня. Изъ зап. по русск. гр. I, 53. См. также Sechehaye. Ch. A. Programme et métodes de la linguistique théorique. Paris, 1908, стр. 163 и сл.

[2]) Касаться труда пр. Томсона съ этой стороны не входитъ въ мою задачу.

[3]) Извѣстия на семинара по слов. филология при ун. въ София, кн. III, 385—398.

ни гроша и т. под. Онъ усматриваетъ въ этихъ словечкахъ (думици) партитивное значеніе, т.-е. то, которое приписывается родительному падежу въ отличіе его отъ винительнаго. Отождествляя партитивное значеніе родительнаго падежа съ партитивнымъ значеніемъ указанныхъ словъ, онъ отождествляетъ и функціи ихъ: родительный при отрицаніи по его ученію, служилъ къ усиленію самого отрицанія. Однажды созданная связь между родит. и отрицаніемъ постепенно усиливалась и укрѣплялась указаннымъ стремленіемъ языка къ усиленію отрицанія; и мало по малу до того окрѣпла, что родительный сталъ являться уже во всѣхъ отрицательныхъ предложеніяхъ, не считаясь со значеніемъ.

Изслѣдуя вопросъ о распространеніи этого оборота, Минковъ указываетъ, что въ отрицательныхъ предложеніяхъ слѣдуетъ различать родительный зависимый отъ глагола — онъ сохраняется и въ утвердительныхъ предложеніяхъ, наприм. «ищетъ знаменія» и «знаменія не ищетъ» — и родительный, который зависитъ только отъ отрицанія и въ утвердительныхъ предложеніяхъ не сохраняется, напр. «не въливати вина нова въ мѣхы ветъхи» и «вино ново въ мѣхы новы въливати». Родительный въ этомъ послѣднемъ случаѣ могъ быть перенесенъ по аналогіи съ предложеній перваго вида. Основаніе аналогіи онъ видитъ въ отрицательности обоихъ видовъ предложенія и въ связи родительнаго падежа съ отрицаніемъ. Когда эта связь достаточно окрѣпла, и когда она, вслѣдствіе того, что партитивность отступила на второй планъ, обратилась въ механическую, тогда стало пониматься, что родительный зависитъ не отъ глагола, а отъ отрицанія.

Остроумныя соображенія Минкова покоятся на нѣсколько рискованномъ отождествленіи партитивнаго, какъ онъ думаетъ, характера усиливающихъ отрицаніе словъ съ партитивностью родительнаго падежа. Упущено изъ виду, что партитивность родительнаго не есть историческая реальность, а только наше обобщеніе въ интересахъ методологическихъ [1]); затѣмъ, мы не

[1]) Противоположное мнѣніе Мейе съ ссылкой на статью Вакернагеля (Mélanges de linguistique F. de Saussure) см. Rocznik Slavistyczny III, 157.

имѣемъ данныхъ утверждать, что падежъ внѣ его связи съ другими словами, сознавался когда-либо какъ носитель какого-нибудь опредѣленнаго отношенія; наконецъ, не доказано, что партитивность падежа и партитивность извѣстной мѣры, какъ части цѣлаго, понятія тожественныя.

Съ нашей точки зрѣнія родительный при глаголахъ съ отрицаніемъ есть прежде всего схема рѣчи, языковая формула, возникшая въ литовско-словянскихъ языкахъ при особенныхъ благопріятныхъ для этого условіяхъ; смысловое ея значеніе, охватывая аблятивность и партитивность, гораздо шире той и другой, распространяясь на случаи, не подходящіе ни подъ ту, ни подъ другую категорію. Пока у насъ нѣтъ данныхъ утверждать, что въ эпоху индоевропейскую отрицаніе вліяло на падежъ дополненія при глаголѣ, тѣмъ болѣе въ направленіи аблятивности; въ виду сочетанія глагола съ одними и тѣми же падежами безъ отрицанія и съ отрицаніемъ, гораздо больше основаній настаивать, что отрицаніе на падежъ не имѣло вліянія, а родительный падежъ при глаголахъ употреблялся только въ тѣхъ случаяхъ, въ которыхъ мы его встрѣчаемъ и безъ отрицанія.

Опредѣленіе условій, создавшихъ указанную языковую формулу въ словянскихъ и балтійскихъ языкахъ, процессъ ея развитія и распространенія въ разныхъ типахъ предложеній и вытѣсненіе въ извѣстныхъ случаяхъ винительнымъ — еще очередныя задачи науки, въ настоящее время мы можемъ только констатировать, что на ряду съ родительнымъ падежомъ въ разныхъ словянскихъ языкахъ мы встрѣчаемъ, можетъ быть иногда не безъ внѣшнихъ вліяній [1]), также конструкцію съ винительнымъ падежомъ [2]), часто съ извѣстной дифференціаціей въ семасіологическомъ смыслѣ [3]))

Въ области южно-русскаго языка отчасти, можетъ быть, утратилось сознаніе семасіологическаго различія между винительнымъ и родительнымъ падежомъ при глаголѣ отрицатель-

---

[1]) Bystroń. Op. cit. 124.
[2]) Bartoš, F. Op. cit. 36—37. Даничић. Срб. синт. 377—8, 388—9.
[3]) Томсонъ, А. Къ синт. 28—29.

номъ, отчасти, можетъ быть, не выработалось, и въ этомъ смыслѣ А. Крымскій правъ, говоря, что по-малорусски можно сказать безразлично: «Я не беру з собою кожух» и «я не беру з собою кожуха» [1]), но говоря, что разница между малорусскимъ и великорусскимъ въ этомъ отношеніи въ томъ, „что отрицаніе «не» при глаголахъ, которое въ русскомъ языкѣ влечетъ за собой постановку дополненія въ падежѣ родительномъ вмѣсто ожидаемаго винительнаго, въ языкѣ малорусскомъ не имѣетъ такой же обязательной силы“, — онъ ошибается въ двухъ отношеніяхъ: во-первыхъ, по-русски это далеко не обязательно [2]), и различіе конструкцій связано съ семасіологической разницей; во-вторыхъ, назвать употребленіе винительнаго или родительнаго падежа „безразличнымъ правиломъ“ (26) не вѣрно, если имѣть въ виду грамматическую закономѣрность, такъ какъ конструкція съ родительнымъ доминируетъ въ языкѣ, и хотя вслѣдствіе отсутствія въ сознаніи различія обоихъ падежей въ данной конструкціи, винительный также возможенъ, но встрѣчается рѣдко, больше въ пѣсняхъ по требованію риѳмы или размѣра, и то преимущественно въ крайнихъ западныхъ (австрійскихъ) говорахъ, по всей вѣроятности, подъ вліяніемъ словацкаго, напр.:

Ой легіні, легіники, та легіні два вас,
Та не ходіт попід хати та ни робіт галас. Е. Зб. XIX, 100.

Я не люблю ні скрипочку, ні тоту дудочку (Камінне), ib., XVII, 110.

Чи не зостріну
А чи не побачу
Свою вірную дівчи́ну. Гул. Арт. 26.
Прикрию слідочок,
Щоб не розвіяв,
А щоб не розсипав
Буйний вітер пісочок, ib.

Разница между великорусскимъ и малорусскимъ въ томъ,

---

[1]) Украинск. грамм. II, 1, стр. 53.
[2]) Томсонъ, А. Къ синт. 28—29.

что въ первомъ различіе винительнаго и родительнаго при глаголѣ съ отрицаніемъ, можетъ быть, еще чувствуется, тогда какъ во второмъ оно не сознается, и было бы безразлично сказать съ винительнымъ:

Ой піду я на Будилів, на тоту Сочаву,
Поки буду, не забуду дівчину чорняву. Е. Зб. XVII, 29.
Я не скурив тютюнику лиш одну папушу,
Молоденький ревізоре, не виганяй душу, ib., 20.

или съ родительнымъ, напр.:

Хоть коня немає, до кінь другий буде;
Я своєї дівчононьки повік не забуду. Метл. 27.

если бы винительный въ первыхъ случаяхъ не былъ болѣе удобенъ по требованію риемы и размѣра (коломийка).

Родительный падежъ въ отрицательныхъ предложеніяхъ можно раздѣлить на два разряда: во-первыхъ, родительный при личномъ глаголѣ съ отрицаніемъ, и во-вторыхъ, родительный при инфинитивѣ, зависимомъ отъ личнаго глагола съ отрицаніемъ.

I. Родительный при личномъ глаголѣ съ отрицаніемъ.

Въ виду всеобщности конструкціи этого порядка достаточно привести здѣсь по нѣсколько примѣровъ изъ различныхъ типовъ предложеній.

I. Въ предложеніяхъ субъектныхъ:

а) Я тебе живої не оставлю Р. Ск. II, 45. — Язика не поверне, неначе він йому повстяний Ном. 11756. — Талану не знайшла, тільки знайшла долину Гул. Арт. 18. — Ворітечок не зачиняла ib., 22, но: ворітечка відчиняла ib. — Дитини менї не вколишеш ib., 17. — Панської роботи не переробиш Ном. 1299. — В лїс дров не возять ib., 1456. — Не памйатає нїчого Чуб. II, 180. — З роду нїчого не відали ib, 231. — Але Турки не хотїли грошей, нї дївчини Млр. лит. сб. 195. — За молодого пішла; та й такої собі щастя-долї не знайшла Чуб. V, 826 (тамъ же въ утвердит. предложеніи: за молодого піду, чи не луччу я собі щастя-долю знайду). — Виїздили Польщу і Росию всю, не найшли дївчини кращої за цю ib., 288. — Оженила мати свого сина, молодої невістки да не злюбила ib., 711.

Сюда же слѣдуетъ отнести употребленіе родительнаго падежа при гл. «ненавидѣти», напр.: Ненавидятъ своея души Вел. II, 297. — Ненавидят свѣта ласки бжеи Пам. у. м. II, 105. — Ненавидит наказу доброго ib., 175. — Діѧвол зненавидѣл такого доброго Авраамова ib. I, 330.

Ох і оженила да мати сина,
Ой оживши, да й не злюбила,
Молодої невісточки незнавидїла. Чуб. V, 709.

Я своєї сестри ненавижу ib., 929. — Мачуха незнавидїла дїдової дочки Чуб. II, 459.

Такъ какъ «навидѣти» еще существуетъ діалектически въ народной рѣчи и значитъ «любить»: Він навидить цю дівчину Борз. у. — Навидит го, як пси драба; навидит мі як рідний; навидьит сї, як би си брати були Е. Зб. XXIV, 424. А я тебе так навижу, як Жид солонину ib., XVII, 255 (то же въ чешскомъ, см. Микл. IV, 499), — то родительный при «ненавидѣти» объясняется вліяніемъ приставки *не* (ср. въ ст.-слов. и польскомъ Микл. IV, 499, Быстронь, 130). — Др.-рус.: Ненавидѧи же добра врагъ ЖѲ. 95. — Возненавидимъ мира сего ib., 59.— Бѣ же Изяславъ... кривды ненавидѧ Ип. 193. — Положимъ въ южно-русскомъ, какъ и въ чешскомъ (Bartoš, 35) и польскомъ (Bystroń, 130) гл. «ненавидѣти» сочетается и съ винительнымъ падежомъ, напр.:

Ой тогди я, мій миленький, весь світ ненавиджу Гол. II, 773.

Мати сина та оженила,
Молоду невістку та незнавидїла. Чуб. V, 710.

Это объясняется тѣмъ, что отрицаніе уже не сознается при этомъ глаголѣ. Въ ст.-слов. мы уже находимъ такое двоякое сочетаніе, напр.: Миръ возненавидѣ ѭ Ио. XVII, 14, при ненавиждѫ такого дара Супр. 65, 11 [1]).

Примѣры съ винит.:

Зачорнїла ся чорная гора... що не зродила жито, пшеницю, але зродила жемчужну траву Гол. II, 68. — Батейко пішов, перстень не найшов ib., 74. — Не буду я воду пити, бо

[1]) Mikl. V. Gr. IV, 499.

вода не чиста ib., 411. — Не вловили долю, а вловили щуку Чуб. V, 29. — Закинули сітку, не піймали долю ib., 30.

Винит. въ примѣрѣ: ой не спав я нічку темненькую, да не буду спати ще й другую Макс. (1827) 20. можетъ быть объясненъ тѣмъ, что онъ здѣсь не чувствуется объектомъ, а понимается адвербіально (на вопросъ: сколько времени?).

б) Чи не знайду талану? Гул. Арт. 18. — Чи не бачив дитяти малого? Чуб. V, 721.

в) Не гризи з дїдьком оріхів Закр. 185. — Не грій гадюки у пазусї ib. — Не полохай галочок Гул. Арт. 16. — Церков не грабіте... люльок не куріте ib., 38. — Не роби обіду на четвер I. M. Bajki, 2. — Не рубай, братїку, білої березоньки, не коси, братїку, шовкової трави, не зривай, братїку, чорного терну Млр. лит. сб. 230. — Не край мого серця Метл. 12. — Не борони козї лїса — най гложе Чуб. I, 258. — Ой не бери поганої, бо не вміє жита жать ib. V, 748. — Не роди мене, мати, красного, але щасного Е. Зб. XXVII, 33.

Съ винительнымъ:

Ой не давай рученькам потолю,
Через руки підеш у неволю. Чуб. V, 733.
Когутику гребенястий, не греби петрушку,
Я тї скажу зарізати милому на юшку. Е. Зб. XVIII, 32.

— Не мни слова, говори просто ib. XXVII, 118. — Не купуймо, братя, золоті перстнї Млр. лит. сб. 192.

2. Въ безсубъектныхъ предложеніяхъ:

а) Без мого миленького гуляння немає [1]) Метл. 5. — Нема вже йому мови Кіев. у. с. Мазепинці (сказано о тяжело больномъ). — Нема тому піску сходу Чуб. V, 976. — Нема краю тихому Дунаю, нема впину вдовиному сину Метл. 14. — Нема тепер нї в кім правди Закр. 161. — Дотовпу нема у пеклї Кв. Ск. 23. — Дїтей у мене жадного ма Житом. у. Чудновъ. — Десь у тебе та жупанів не маєш? Закр. 45. — Немаш любви, немаш згоди ib. 49. — Не є того ключа Де-Вол. 29. — Не є цвітку на всїм сьвітку, як на тій калинї Е. Зб. XVIII, 67. — Не

[1]) *Нема* и соотвѣтствующія ему Потебня считаетъ не старѣе XIV вѣка. Изъ зап. по рус. гр. III, 480.

було нам гаразду та й не буде Закр. 184. — Не буде нас по нас ib. — Не буде тобі смерти з того Ном. 5307. — Не буде нам щастя Метл. 17. — Побачиш же, мила, що матері буде, як нам із тобою та життя не буде Чуб. V, 708. — Двох ми смертей не будє Е. Зб. XXVII, 125. Тамъ же: Дві смерти не буде, а єдної не минути.

Также при синонимическихъ съ «нема» выраженіяхъ:

На козаку-нетязї шапка-бирка, зверху дїрка, хутро голе, околиці Біг-має ЗЮР. I, 201. — Чорт-ма чобіт Коцип. 34. — У мене чорт ма здоровйа і каплї Чуб. II, 289. — Чорт-ма її вісти Конощ. 13. — Наше Запорожжє так ізведеть ся, що чорт-матиме нічого ЗЮР. I, 165. — Чорт-мав тобі десь і стида К. Е. III, 1020. — У нашому повку чорти-має товку Ном. 6655. — Коло двора нечиста-ма й кола ЗЮР. I, 220. — Там ладу біс має Гул. Арт. Соч. 377. — У кешенї кат-ма грошей Ном. 1553. — Вже й шапки кат-ма Кв. Ск. 19. — Хлїба шматка дасть-бі Ном. 1511.

И также при нарѣчіяхъ: *голо*, *пусто*, *чисто*, восходящій къ родит. аблятивному см. Mikl. IV, 452—453: купив би і село, та грошей голо Закр. 175. — Покинь лук, коли пусто рук Ном. 7590. — Зубів в губі пусто ib. 7774. — Прийде Пречиста — буде по дереві листу чисто ib. 488.

Кромѣ того въ элиптическихъ выраженіяхъ:

Нї пари з уст Кв. КД. 11. — Нї з губи мови, нї з носу вітру Закр. 191. — Нї слуху, нї прислуху Ном. 1936. — Нї думки, нї гадки Закр. 191. — У нашої Параски нї гнїва, нї ласки Чуб. I, 274. — Анї печі, анї лави Закр. 142. — Анї ладу, анї складу ib. — З него анї ради, анї поради Е. Зб. XVII, 2.

б) Йому зовсїм не чуло ся нїякого лиха Чуб. II, 540. — Виделок не водить ся Кв. М. 54. — А що, нїчого не вилазило? Руд. Ск. I, 146. — І слїду не осталось Чуб. II, 49.

в) Не стято тополї Потебня, III, 656. — Срібла, злота не міряно Чуб. V, 1022.

г) Ой не видно його дому, тілько видно хрести Метл. 6. — Чопнаря нам не видно Гол. IV, 404. — Дна не видко Чуб. II, 234. — Менї з тобою нїчого не страшно Чуб. II, 415.

д) При выраженіяхъ, имѣющихъ отрицательный смыслъ: Уже тої сварки годї Нейм. 65. — Годї вже, куме, тої ласки Ном. 4765. — Годї коляди, вже по Рождествї Е. Зб. XXIII, 286. — Буде з старця яйця, а з багатого болячки Ном. 5552.

Примѣчаніе. Иногда вмѣсто отрицанія *не* употребляется съ извѣстнымъ эмоціональнымъ оттѣнкомъ родительный над. такихъ словъ, какъ *чорт, біс, чортів, батько, лиха година, болячка* и имъ подобныхъ, напр.: Дїдька лисого ти її тут знайдеш Кременч. у. — Чортового батька вийдеш (заміж) Чуб. II, 71. — Вкину в річку, тодї чортового батька вилїзе М. Пр. 158. — Завйажу да і вкину, тодї лиха вернеть ся ibid. — Чорта вже тепер вернеть ся ibid. 159. — Тепер вже болячки ходитимеш ibid. 160. — Сочетаніе такихъ родительныхъ въ значеніи усиленнаго отрицанія съ глаголами средними несомнѣнно позднѣйшее явленіе, восходящее къ сочетанію съ глаголами переходными, какъ это мы видимъ въ первомъ изъ приведенныхъ примѣровъ, а также въ близкихъ по смыслу выраженіяхъ, какъ, напр., вóзьмите бісового сина Чуб. II, 463; — болячки побачите Кременч. у., т.-е. «ничего не возьмете, ничего не увидите», гдѣ родит. «бісового сина», «болячки» равнозначенъ родительному «ничего».

II. Родительный при инфинитивѣ, зависящемъ отъ личнаго глагола съ отрицаніемъ *не*, или безъ отрицанія, но имѣющаго отрицательное значеніе.

Эта конструкція такого же общесловянскаго характера, какъ и предыдущая; многочисленные примѣры ея употребленія въ разныхъ словянскихъ языкахъ приводитъ Миклошичъ въ своемъ синтаксисѣ (IV, 499, 500), а кромѣ того примѣры изъ великорусскаго народнаго и литературнаго языка даетъ А. Томсонъ въ своемъ изслѣдованіи „Къ синтаксису и семасіологіи русскаго языка“. Одесса, 1903, 28—30, но она встрѣчается также въ литовскомъ и латышскомъ (примѣры у Томсона, стр. 32), что даетъ основаніе Томсону относить возникновеніе этого оборота къ балтійско-словянской эпохѣ (стр, 33).

Мнѣ представляется весьма вѣроятнымъ [1]), что эта конструкція развивалась параллельно съ возрастающей формальностью личнаго глагола при инфинитивѣ, такъ какъ при такомъ процессѣ обѣ глагольныя категоріи постепенно сливались въ одно сложное глагольное понятіе, при чемъ инфинитивъ, само собой разумѣется, входилъ въ сферу вліянія отрицанія при личномъ глаголѣ; затѣмъ эта конструкція могла распространиться и на сочетанія личныхъ глаголовъ вещественнаго характера съ инфинитивомъ, т.-е. при сравнительной расчлененности двухъ глагольныхъ понятій. Прежде всего при этомъ процессѣ, мнѣ кажется, родительный развился въ именахъ вещественныхъ, собирательныхъ и отвлеченныхъ (nomina actionis), т.-е. въ тѣхъ случаяхъ, въ которыхъ идея массы преобладаетъ надъ идеей множества, и затѣмъ уже въ именахъ одушевленныхъ. Предполагать семасіологическую разницу конструкціи съ родительнымъ и конструкціи съ винительнымъ, какъ это дѣлаетъ Томсонъ для великорусскаго [2]), мнѣ представляется натяжкой; и я думаю, что вслѣдствіе доминирующей конструкціи съ родительнымъ, сознаніе различія этихъ падежей въ разсматриваемомъ типѣ сочетаній въ значительной мѣрѣ утратилось, и едва ли для говорящаго существуетъ разница между

Пусти мене з козаками погуляти,
Щоби отцевськую славу не втеряти Гол. I, 9.

и варіантомъ той же пѣсни:

Щоби отцевської слави не втеряти ib.,

что впрочемъ не исключаетъ возможности семасіологической разницы въ отдѣльныхъ случаяхъ. Но при безразличіи для сознанія обѣихъ конструкцій, конструкція съ винительнымъ можетъ оказаться болѣе устойчивой въ тѣхъ случаяхъ, когда форма родительнаго могла бы подать поводъ къ неясности.

---

[1]) Ср. Томсонъ, А. Къ синтаксису... 27.

[2]) „Посредствомъ конструкціи съ В. п. объекта отвергается дѣйствіе, представляемое болѣе или менѣе конкретно: а посредствомъ конструкціи съ Р. п. опредѣляется посредствомъ отрицательнаго признака состояніе психологическаго субъекта въ его отношеніи къ психологическому объекту. Въ первомъ случаѣ значеніе грамматическаго объекта конкретное, индивидуально опредѣленное; во второмъ — значеніе объекта безразлично или конкретное или абстрактное“, op. cit., 27.

1. Личный глаголъ съ отрицаніемъ.

а) Субъектныя предложенія:

Гадино, гадино, як не можеш в сонцю анї в місяцю гнїзда ввити, так абис не могла їдь пустити Е. Зб. XVI, 307. — Не можеш... вѣтра в полю догонити Пам. у. м. II, 139. — Як не може по свїту голе ходити, щоб так не могли горобцї сояшників пити Ном. 259. — Вони ни можут так вдати ґлянцу на худобі Е. Зб. I, 77. — Не могут бо вѣмъ высотъ нбсных измѣрити Кл. 160. — Всѣхъ ремеслъ робити на челяд не споможет ib. 121. — (Съ винит.: Не міг собі дібрати жону Е. Зб. XIII, 7). — Чи не могли б ми з тобою у-двох королевських листів прочитати ИП. II, 4. —

Не здужаю, брате, коси носити,
Не здужаю, брате, головки підняти РЧП. 179. —
варіантъ: ...коси волочити, цїпа піднїмати Чуб. V, 364.

Вона не здужала відробити панщини своєї Е. Зб. VII, 118, но въ утвердит. предложеніи: Ти мусиш хоць таким способом панщину менї відробити ib. — Не здужала не то що порядку давати, та й з місця не вставала Кв. М. 76. —

Ой не хочу, моя мати, ясини рубати,
Ой не хочу, моя мати, сиротини брати,
Ой я хочу, моя мати, сиротину осміяти. Чуб. V, 879. —
но также: хочу побачити вашої ходи Радомис. у. м. Брусилівъ. — Я не хочу жита жати Чуб. V, 950. — Та не хоче рано вставати, молодої челядоньки пробужати ib. IV, 412. — Не хоче мати оддати дївчини за його Метл. 109. — Хто не хоче за шаг дня дров рубати ib. 424. — Тут не хтїли наші дїти хатів замітати Е. Зб. V, 75. — Не хотїв я, мати, сирітоньки брати Чуб. V, 409. — Не хочете правды вызнати Гал. Месс. Пр. 41.

Др.-рус.: Ни слоухъмь хотѧше того слышати ЖѲ. 88. — Данилъ же не хотѣ оставити мт҃ри своєи Ип. 727.

Не велять ходити, дївчини любити Чуб. V, 147. — Не велїла менї мати заставоньки брати ib. 29.

Менї мати не казала дївок вибирати Е. Зб. XVIII, 100. — Сусїдоньки близеньки, то вороги тяженьки, не кажуть ходити, дївчини любити Чуб. V, 132. — Не казала стара мати дївок ви-

бирати Мат. Етн. XII, 55. — Не казала менї мати тої води брати Чуб. V, 305. — Я не зарікав ся иншої любити ib. 388. —

Тепер нехай не зарікаєть ся Барабаш, гетьман молодий,
На славній Українї огнїв та тернів ізгашати. ИІ. I, 5.

Съ колебаніемъ родительнаго и винительнаго:

Нехай не зарікаєть ся воли поганяти,
А тобі, Настї кабашній, груб топити. Метл. 379.
Ой кільом сє зарікав мед, горівку пити,
Щем сє разу не зарікав дївчини любити. Е. Зб. XIX, 4.

Но также только съ винит.:

Зарік бим сї вудку пити, гирше від полину,
Іно бим сї не зарікав любити дївчину. Е. Зб. XIX, 4. —

Не знаєш ти шанувати людської дитини Е. Зб. XVIII, 251. — Не вміла шановати здоровйечка свого Метл. 254. — Не вміла нас шанувати як здоровйа свого Чуб. V, 83. — Не вмієш коси клепать Март. 92. — А не вміє коло воза кілка затесати Е. Зб. XVII, 129. — Не зуміла хороше пáски вчинити Кв. Ск. 5. — Не допустїть гіркої муки матцї своїй більш терпіти Макс. (1827) 40. — Пороху не дасть пасти Ном. 11258. — Не давай личенька цїлувати нїкому Чуб. V, 529. — Не дає ся Марисенька личка цїловати Гол. II, 57. — Не давали Шведомъ пустошити городовъ московскихъ Лѣт. Сам. 201. — Не маю де раз голови притулити Е. Зб. XXIV, 388. — (Братъ) ни мав ше де їдної ноги положити ib. XII, 186. — Не вродила мене мати а дїла робити Чуб. 1097. — Де не думаєш ночі ночувати, там дві заночуєш Ном. 5413. — Хто не звик правди поважати той завше ласий панувати ib. 1132. — Не вспіє гирява дївка й коси собі заплести ib. 13885. — Не перестає зла робити Кв. II. 4. — Не занехалъ виразити похвали Вел. IV, 3. — Звязку нашего пріятелского не рачь ваша велможность отмѣняти, и не отмовляй сыновѣ моему цорки своей видати въ малженство ib. I, 117.

Не годин був виймити копита Е. Зб. VI, 91. — Не рад старець сунки на собі носити, та мусить Ном. 9760. — Не повинен нїкого пропустить Чуб. II, 188.

б) Безсубъектныя предложенія:

Нема кому цїлувати білого личенька Е. Зб. XVIII, 239. — Нема кому поправити на голові бинди Гол. II, 384. — Нема

кому вийти невістки взнавати Ром. II, 28, но въ утвердит. тамъ же: Вишла зовиця невістку взнавати ib. — Нема чим довезти того добра Кв. Ск. 7.

В Багмутѣ нѣкому кошул прати Кл. 129. — Та нїкому тобі буде і кухля подати Метл. 86. — Ой нїкому та козаченьку та сорочки попрати Эв. 684. — Тепер нїкому головки глядїти Чуб. V, 470. — Нї з ким стати жита жати, ячменю вйазати Эв. 696. — Нї з ким дїток годувати Чуб. V, 461. — Нїкому приголубить молодої мене Гул. Арт. 24. — А нїкому з мого серця великої туги зняти ib. — Нї до кого ласкавого прихилити головоньки Чуб. V, 456, —

Насїяв я жита, нї з ким буде жати,
Ярої пшениці у снопи вйазати. Ib. 869. —

Нема до чого раз рук приткнути Е. Зб. XXVII, 48. — А таки нїчого гріха таїти Кв. СП. 10. — Нїчим волів кормити Гул. Арт. 42. — Нїде горобцю і лап помочити Ном. 14049. — Нїде правди дїти Е. Зб. XXIV, 583. — Нїгде гріха дїти Закр. 191.—

Нїгде минї гнїзда звити,
Нїгде минї дїток наплодити. Метл. 211.

— Нїгде, мила, кедрини узяти Чуб. V, 365. — Ніде сісти, гнізда звити ib. 937. — Нїколи тепер тобі переполоху виливати Кв. КВ. 58.

Десь моєї милої дома не видати Чуб. V, 705. — Не чути нїкого Чуб. II, 407. — А у свекра гірше пекла: світа не видати ib. V, 725. — Ой зацвіла черешенька — верху не видати Гол. IV, 450. — Не бити гадюки, то не взяти її в руки Ном. 1280. — Людям брехнї не перещекати Чуб. I, 235. — Анї козаку, нї мужику жадної кривди починати Макс. (1849) 74.— Татенькового слова менї не гербувати Чуб. II, 18. — Тепер менї турми не втїкати, а тебе, мати, буде кат катувати ib. V, 729. — Було ж не дать серденьку потолї, да й не бити жінки молодої ib. 729. — Ой не можна, мати, мостини зірвати ib. 425. — Чи не можна у вас, дїдусю, взяти головешки ib. II, 349 (съ винит.: Не можна всім губи затикати Закр. 187).— Не треба козї лїса боронити Е. Зб. XXVII, 221. — Не повинно такої шкоди робити Е. Зб. VII, 112. — Не подоба менї... жовтих чобіт каляти Макс. 83. — Одному безъ другого не годится тыхъ книгъ

отмыкать АЗР. I, 40 (1420). — Не годит сї капелюха на стів класти Е. Зб. XVI, 371. — Біля гряниці не впада будовать свїтлиці Ном. 9764. — Не подобало б тобі козаку молодому і дороги переходить Метл. 416. — Не варт доброму дороги перейти Е. Зб. XXIII, 13.

Др.-рус.: Нѣсть бо ти лѣпо отрокоу соущю таковааго дѣла дѣлати ЖѲ. 45. — Не достоить никоторому же языку имѣти буковъ своихъ Ип. 19.

2. Личный глаголъ безъ отрицанія, но имѣетъ отрицательный смыслъ:

а) Субъектныя предложенія:

Покинь хлїба їсти Чуб. V, 194. — Коли ж мене покидаєш, покинь води пити ib. 262. — Покинь відер набивати ib. 482. — Кидай, Петрусю, жита молотити Бесс. 113. — Най перестане дівчат любити, бо то єсть згуба цїлого свїта Чуб. V, 269. — Перестань води пити Гол. I, 131. — Ой перестань, козаченько, люлечки курити ib. 937. Съ винит.: Ой перестань, рибалочко, рибоньку удити ib. 265. — Перестанте простаки писмо блюзнити Кл. 146.

б) Безсубъектныя предложенія:

Годї, годї, чумаченьки, в Криму соли брати РЧП. 102. — Годї травицї топтати Метл. 187. — Годї полови їсти Март. 198. — Годї цього стада пасти Чуб. V, 712. — Ой годї ж годї ти, стара мати, гороху варити Метл. 8. —

Годї вам по запічкам валять ся,
По броварнях пив варити,
По винницях горілок курити,
Очей своїх молоденьких викуряти,
Своїми молодецькими плічми сажи витирати Метл. 414. — А годї, годї, да старий Цимбал, горілки кружати ib. 455. — Годї вам... по лазнях лазень топити Лукаш. 37. — Годї бідй злапати Чуб. II, 511. — Изрѣдка съ винит.: Годї ж уже, козаченьки, пляшки спорожняти Метл. 375. — Ой годї, мати, сльози проливати Чуб. IV, 171. — Буде вже рясту топтати Метл.

Примѣчаніе. Отмѣтимъ еще случаи второго родительнаго имени существительнаго или прилагательнаго, напр.: В ко-

го дїти мруть, то треба тому брати кумів—встрічних Ном. 283. — Не роди мене, мати, красного, але щасного Е. Зб. XXVII, 33. Примѣры второго родительнаго довольно рѣдки, вмѣсто него обыкновенно или предложное сочетаніе или творительный падежъ, напр., «треба брати в куми стрічних; не роди красним» и т. д.

II. Родительный падежъ при именахъ существительныхъ.

Потебня обратилъ вниманіе, что идя въ направленіи отъ современнаго языка къ древнему, можно замѣтить, что сфера сочетаній существительнаго съ родительнымъ падежомъ другого существительнаго все суживается, и на мѣстѣ современнаго гипотактическаго выраженія отношеній двухъ именъ, въ древнемъ строѣ языка мы находимъ паратактическое аттрибутивное сочетаніе разныхъ типовъ, напр.: *дубъ столъ, чара вино, Русь кость, церковь Спасъ, день недѣля, стадо овцы* (Изъ зап. по р. гр. III, 487), и затѣмъ, насколько представленіе качества въ видѣ прилагательнаго, т.-е. лишеннымъ вещественности, менѣе первообразно, чѣмъ представленіе его въ видѣ вещи, мы имѣемъ болѣе позднюю замѣну аттрибутивнаго существительнаго производнымъ отъ него прилагательнымъ притяжательнымъ или относительнымъ, сочетаніе же существительнаго съ родительнымъ и отчасти другими падежами есть явленіе позднѣйшее, какъ еще менѣе конкретное. „Образованіе въ доисторическое и отчасти (их-ній) въ историческое время прилагательныхъ притяжательныхъ и относительныхъ застаетъ языкъ на ступени мышленія гораздо болѣе конкретнаго, чѣмъ нынѣшнее, и, хотя есть знакъ и гипотактичности и отвлеченія, поддерживаетъ привычку къ такому конкретному мышленію настолько, насколько обороты *мой отчій домъ* преобладаютъ надъ оборотами, какъ литовскіе mãno (род. ед. мѣст. I л. = мой) nãmas, домъ *отца*, или уступаетъ имъ“ (ib. 494).

Мысль, доказываемая Потебней преимущественно на почвѣ русскаго языка, подчеркивается Вакернагелемъ [1]) на почвѣ гре-

[1]) Wackernagel, J. Genitiv und adjectiv (Mélanges de lingustique 1908) стр. 137 и дал.

ческаго. Сравнивая языкъ Гомера и эолійскихъ памятниковъ съ позднѣйшимъ и сопоставляя также данныя латинскаго языка, онъ приходитъ къ тому же заключенію, а именно, что родительный свойственъ болѣе юной аналитической ступени языка, и что „genitivus adnominalis (куда genitivus partit. онъ не включаетъ) въ основномъ языкѣ (Grundsprache) имѣлъ очень ограниченную область“ [1]).

Въ современномъ южнорусскомъ языкѣ мы встрѣчаемъ на ряду съ новѣйшими сочетаніями также пережитки болѣе древнихъ типовъ и затѣмъ параллельныя словесныя формулы, которыя, служа однѣмъ и тѣмъ же потребностямъ мысли, генетически разнородны. Это разнообразіе и борьба различныхъ схемъ рѣчи въ области сочетанія двухъ именъ мною также будутъ отмѣчаться, какъ отмѣчались въ области сочетанія глагола съ именемъ. Попытки опредѣлить значенія сочетаній, или, какъ иногда выражаются, установить «типы употребленія» родительнаго падежа, подводя ихъ подъ рубрики родительнаго принадлежности, количества, качества и т. д., давно, какъ мы видѣли (Гл. II), осуждены въ наукѣ, такъ какъ принятыя рубрики не объясняютъ происхожденія данныхъ сочетаній и не имѣютъ основанія въ самой падежной формѣ, а слѣдовательно лишены всякаго научнаго интереса. Однако на практикѣ до послѣдняго времени продолжаютъ пользоваться этими теоретически осужденными рубриками — одни, признавая ихъ «ярлыками» для внѣшняго оріентированія (Бругманъ Gr. Gr.[3] 392), и находя ихъ удобными для практическихъ цѣлей (Быстронь op. cit. 66), другіе считая ихъ раціональными даже съ научной точки зрѣнія, такъ какъ видятъ въ нихъ указаніе не только на какую-нибудь черту матеріальнаго содержанія, но также и грамматическаго свойства, что усматривается изъ нѣкоторыхъ особенностей конструкціи того или другого типа (напр., въ лат. nostrum, vestrum при gen. part. и nostri, vestri при gen. object. Нетушилъ. Эт. II, 149). Противъ практическаго употребленія названныхъ «ярлыковъ» можно бы, конечно, не возражать, если бы при этомъ не обнаруживалось стремленіе, забы-

[1]) Op. cit. 146. См. также Delbrück. V. S. I, 445—448.

вая ихъ чистую условность, пользоваться ими, какъ исходными моментами для генетическаго объясненія разныхъ видовъ сочетаній. Практическій же недостатокъ такой семасіологической классификаціи въ ея сбивчивости, такъ какъ одно и то же сочетаніе допускаетъ нѣсколько смысловыхъ толкованій, и каждое изъ нихъ также равноцѣнно, какъ и субъективно. Въ виду этого я предпочитаю группировку по категоріямъ входящихъ въ сочетаніе существительныхъ, такъ какъ съ различіемъ категорій или переходомъ существительнаго изъ одной категоріи въ другую связана и семасіологическая разница сочетаній. Существительныя можно раздѣлить на двѣ основныя группы:

1. Имена недѣлимыхъ. Въ эту группу я отношу имена, которымъ присуща категорія грамматическаго числа (един. или множ.), т.-е. имена, съ которыми обыкновенно связывается представленіе извѣстной индивидуальности (формы). Въ частности ихъ можно раздѣлить на единичныя и собирательныя, одушевленныя и неодушевленныя.

2. Имена веществъ, качествъ и дѣйствій, т.-е. такія имена, съ которыми не связывается категорія числа, а только представленіе количества (массы).

Имена собственныя, какъ по существу единичныя, нѣтъ необходимости выдѣлять въ особую категорію, имена же глагольныя agentis и actionis удобнѣе, въ виду общности ихъ синтактическихъ свойствъ, объединить въ одну группу. Само собой понятно, что рѣзкой грани между первой и второй группой нѣтъ: въ извѣстныхъ случаяхъ недѣлимое можетъ представляться, какъ дѣлимое и обратно, какъ съ другой стороны имена абстрактныя (качествъ и дѣйствій) могутъ пониматься конкретно.

I. Сочетаніе недѣлимыхъ.

1. Единичнаго съ единичнымъ.

А. Члены сочетанія взаимно самостоятельны.

а) Въ родительномъ имя одушевленнаго:

Панъ Янъ бакаляръ пана Мартина Кгастовтовича AS. I, 84 (1486).— Доброго батька дитина Метл. 234. — Теї дївчини мати ib. 204. — Ой не сватай вдови дочку, най дївкою ходить

Гол. II, 309. — Загубила свого мужа та поповича жінка Гол. I, 51. — Сусїда батька тої дївки гарної почув цеє I. M. 42. — Як би ти минї привіз дикої свинї поросятко Чуб. II, 160. — Та нехай знає твоя дочка, що то моя парафїаночка — попа молодого, свйащеника свого ib. V, 1078. — Такий справедливий як сьвєтого Юра кінь Е. Зб. XXVII, 163. — Старої то корови теля ib. 170. — Або я не твого тата дитина ib. XVI, 561. — Тепер пана молодого гостї обідали Гол. IV, 406. — Я вдовицї дочка Ром. I, 126. — Там якось огородника дочка зловила ту коробочку Чуб. I, 182. — Бо я свого пана коників пізнала ib. V, 243.

Сюда же слѣдуетъ отнести примѣры олицетворенія: Лїнивство мати всїх гріхів Е. Зб. XXVIII, 474.

Въ случаяхъ типа: Скажи, бурлаченьку, якого ж ти батька Др. 121. — слѣдуетъ предполагать опущéніе «син», наличность котораго мы находимъ въ аналогичныхъ выраженіяхъ: Был сѣтый Даниилъ славных родичов сѣнъ Пам. у. м. I, 312. — Або то я мачохи син Е. Зб. XXVII, 92.

Біжи, біжи, кониченьку, в тестя двір Метл. 183. — Вода пливе просто на купця хату Чуб. II, 138. — Через тещеньки двір учащав ib. III, 206. — Це ж моєї матки дорогі серпанки, це ж моїх сестриць дорогі намиста ib. V, 738. — Іди, коню, на мого батька двір ib. 939. — Старця свитина з самих латок та рубцїв ib. II, 441. — Він раз взяв свої матери чіпец Е. Зб. XII, 45. — Сїла спочивати на Кирила хатї Нейм. 42. — Стоять твої подарунки в моєї матери скринї Коцип. 32. — На щасливого долю Чуб. I, 247. — Поведу я маму до гроба твого, скажу: тут лежить тїло друга мого ib. V, 259. — Сукна по аршину на козака най Вел. III, 174. — Несїт патрет попової кобили Кв. СП. 7. Др.-рус.: Постави Перуна кумиръ надъ рѣкою Волховомъ Ип. 67.

Какъ видно изъ приведенныхъ примѣровъ, родительный разсматриваемой конструкціи обыкновенно препозитивенъ, постпозитивное употребленіе рѣдко, напр: В куренї пан-отця вечеряти варить ся Метл. 318. — Дім брата — не своя хата Ном. 9400.

Сюда же я отношу выраженія: На день святого Петра

AS. III, 80 (1510).—На ден святого Спаса ib. 284 (1526). Также элиптически, съ опущеніемъ слова «день», «свято»: Як прийшло єдного свьитого, прийшов Поляк до Русина Е. Зб. VI, 173. — Юрія припадало на великодних свйатах Кв. Ск. 3.—На Петра й наша хата тепла Ком. 96.—На Ільї новий хлїб на столї ib. 97. — Ой на Йвана зїлле рвала, на Петра сушила Е. Зб. XI, 60. — Під самої Варвари ЗЮР. II, 289. — Раз в рік Петра Е. Зб. XXVII, 17. — Ниньки свйатої Домки Ком. 85. — Кому Варвари, а менї лоб нарвали Е. Зб. X, 136. — Гаврила Трискучої Анни і Пантелеймона — громові свята Е. Зб. XVI, 303.

Дам йому імйа свйатого Ілля Е. Зб. I, 13. — Имйа судили святого Павла Гол. II, 27. Эллиптически: Йик би дїтям імйичко дати, дали ж бих єму свйитого Павла Шух. IV, 30. Паратактически: Йиму імня Юда Е. Зб. XIII, 236. Въ примѣрѣ:

Уродила мене мати дитиною,
Сотворив мене Бог дївчиною,
Дав менї имйа Кулиною. Чуб. V, 482.

творительный падежъ при «имйа» объясняется тѣмъ, что сочетаніе «дав імйа» равносильно «назвав».

Разсматриваемая конструкція ближайшимъ образомъ примыкаетъ къ родительному при гл. быть (I. а) и родительный безъ сопровождающаго прилагательнаго или существительнаго встрѣчается очень рѣдко, вмѣсто него обычно сочетаніе съ соотвѣтствующимъ притяжательнымъ прилагательнымъ, напр.: Або то я мачошин син Е. Зб. XXVII, 92. — Шкода дочки вдовиної Коцип. 79. — Нема впину вдовиному сину Метл. 14. — Дїдова дочка праде, а бабина все з хлопцями гуляє Рудч. Ск. II, 61. — Царів син Чуб. III, 159. — Попова дочка Ном. 4972. — Кирилова хата Нейм. 42. — Їхав Івась мимо тестїв двір Чуб. IV, 78. — Ой приплила квітка до батькового двора Метл. 254. — Коло двора тестьового сокол облїтає Чуб. IV, 320, или же родит. съ предлог. *в*, напр.: В Чепіги син и онук письменниї ЗЮР. I, 49. Кромѣ того, если выражается отношеніе среды и лица, то встрѣчаемъ также паратактическія сочетанія, напр.: Вези мене до матері до двора Чуб. V, 894. — Ой сяду-впаду у батенька у саду Метл. 255. Въ древнемъ языкѣ на мѣстѣ одного изъ двухъ паратактическихъ родительныхъ мы

встрѣчаемъ часто соотвѣтствующее притяжательное прилагательное, напр.: Забѣжитъ въ Ильи воеводину землю АЗР. I, 54 (1442). — Хто на Ильи воеводинъ животъ погадаетъ ibid. — Людей князя Василевых; подданыи князя Васильевы AS. III, 442 (1533). Явленіе это общеславянское см. Миклошичъ V. Gr. IV, 14; примѣры изъ др.-рус. и великорус. памятниковъ у Потебни: Изъ зап. по рус. гр. III, 516 и дал., изъ бѣлорус. у Карскаго: Бѣлоруссы, II, в. 3, стр. 144.

Заслуживаетъ вниманія сочетаніе съ родит. пад., сопровождаемымъ отрицаніемъ, при чемъ все сочетаніе получаетъ характеръ отрицательнаго сравненія, напр.: От, дочко, гарний чоловік, не того ледащички, що ти була за ним I. M. 8. —

В мене сучка рябушечка,
Та не твого хорта,
Єсть у мене женишина,
Та не тебе чорта. Мил. 81.

Суть въ Малой Россіи не тебе блазна и щенка годніи и разумніи особы Вел. III, 115.

Параллельно съ указаннымъ оборотомъ встрѣчается сочетаніе съ предлогомъ *до* и родительнымъ пад., напр.: Ой є в мене женишина — не до тебе чорта Чуб. III, 161. Также съ предл. *по* и дат. пад.: Моя сучка рябенькая не по твому хорту — єсть у мене женишина не по тобі чорту ib. V, 1113. Близки къ указанному типу сочетанія обороты, какъ напр.: Так не сукиного (= сучого) сина тїснота, нїде й возом проїхати M. Пр. 374.

Примѣчаніе. Мѣстоименія личныя и возвратное замѣняются соотвѣтствующими притяжательными *мій, твій, свій*: мій батько, твоя хата; а тепер я вже не твоя, бо я вже того пана Гол. II, 106 и т. д., но у Лемковъ и Угро-Руссовъ въ такихъ случаяхъ употребляется дательный падежъ мѣстоименій личныхъ, напр.: кед мі дома жена; знав де му быкы сут; як тї імено Верхратскій. Про гов. гал. Лемків, 156. — Дай вітцю собі; говорив собі брату; дома ти ґазда. Верхр. Знадоби до пізн. угор. рус. гов., 109. (ЗНТ. XXIX). — Вступай же нам до хати Гол. II, 102. — Смотри, мил ми, до очат ib. 540. Ср. словацк.: Usta mi spiewajú, oči sa mi smejú (Mičátek, 107).

б) Въ родительномъ имя неодушевленнаго.

1. Понятій мѣста:

Темного лугу калина Метл. 234. — Широкого поля ягода Ном. 987. — Єдного то плота коли Е. Зб. XXIII, 255. — То вже такого гнїзда потьи ib. XVI, 349. — Настановило гетманомъ Ивана Мазепу, роду шляхетского, повѣту Бѣлоцерковского, старожитнои шляхти украинской и у войску значной Лѣт. Сам. 171. — Ср. др.-рус.: Инъгварь и Всеволодъ... не худа гнѣзда шестокрилци Сл. о п. Иг. 33.

2. Мѣры, пространства и времени:

Семи аршин поясина та коло мене не обходить Лавр. 14. — Двох років хлопчика вона мала Житом. у. — Я давної верстви (= давного вiку) чоловік Е. Зб. XVI, 508.

Эта конструкція примыкаетъ къ родительному при глаголѣ «быть» (I, б, в.) и возможна въ томъ случаѣ, если при родительномъ находится прилагательное.

Съ предлогомъ *в* и мѣстнымъ падежомъ:

Иродови слуги прутко ся ввивали,
Во двоїх лїтах дїтей вирубали. Гол. IV, 138.

Б. Оба члена сочетанія взаимно несамостоятельны.

1. Отношеніе части къ цѣлому.

а) Въ родительномъ одушевленное:

Полягла Кішки Самійла голова ИП. I, 219. — Хмельницького старая голова Метл. 395. — Цигана ноги свербьит Е. Зб. XXVII, 292. — Ой треть ся, мнеть ся аж дві дружечки коло Марії кісочки Нейм. 14. — Всїх дружочок плетена коса Гол. IV, 288. — Невмілого руки болять Е. Зб. XXIV, 440. — Ой що ж то за батька сила Чуб. I, 173. — Зідралаї тиє жінки шкуру і повісила її на верстатї ib. 217. — Чути, чути козака горло, як іде з кобзиною ib. V, 110. — Брата мого голосочок РЧП. 173. — То ж не моєї матїнки голос Рудч. Ск. II, 40. — Соловейка голос змінив ся Мил. 93. — Я гадала, що я вчую миленького голос Е. Зб. XI, 92.

Обыкновенно родительный въ этомъ сочетаніи препозитивенъ, постпозитивная конструкція рѣдка: Голос громади — голос Божий Чуб. I, 244. — Я дам тобі ніжку лебедя покоштувати ib. II, 531. — Губами дївчини поплила чиста вода Е. Зб.

XII, 92. — Родительный безъ сопровождающаго прилагательнаго встрѣчается рѣдко, болѣе обычно въ такомъ случаѣ сочетаніе съ притяжательнымъ прилагательнымъ, напр.: Батьків голос я вгадала Борз. у. — Край, дружку, козиную ніжку да по чорному кружку Метл. 189.

б) Въ родительномъ неодушевленное:

Мого лука шовкового тятиву зніми Метл. 438. — Ой плавали утинята по тім боці ставу ib. 83. — Озоветь ся моя мати та по тім боці моря ib. 262. — Ой буде по той бік Случі ваше ИП. II, 29. — Берегом, берегом Дуная приплила Галько I, 59. Сїла на ріг печи Чуб. IV, 243. — Тече вода холодная спід кореня дуба Метл. 253. — Шукай корінь розмаю Чуб. V, 414. — Науки корінь гіркий, а овоч солодкий Е. Зб. XXVIII, 497. — Доброго куща добрий і одросток Чуб. I, 287. — Дай ми, дівонько, хоть галузь вина Гол. II, 242. — Посїяла дівчинонька зерно пшениці ib. I, 291. — Стинає верхи дерева Чуб. I, 213. Пугач сяде на верх хати ib. 64. — Єдної то яблїнки ябка Е. Зб. XXVIII, 358. — Де ступить — босої ноги слїд пише Метл. 377.

Обыкновенно въ случаяхъ а) и б) родительный употребляется съ предлогомъ *з*, если составные элементы сочетанія мыслятся раздѣльно, и съ предлогомъ *у (в)*, если они представляются нераздѣльными, напр.: Я вам дам ніжку з лебедя Чуб. II, 533. — Ой маю я з гускьи пйері Е. Зб. XI, 60. — Чьорт возит шкиру з буйвола ib. XIII, 240. — Буде лежать перо з Жар-птиці М. Пр. 286. — А із Сави, із собаки, кости принесїте Гол. III, 10. — Чого сяя з рожі квітка на воді зовйала Метл. 253. — Та дам я ти з волоского горішка зеренце Е. Зб. XI, 113. — А в тієї дівчиноньки аж до землї сльози ллють ся Чуб. V, 937. — Підошви у чобіт Е. Зб. XII, 40. — А в тієї калиноньки аж до землї віти гнуть ся Чуб. V, 937. — Будемо тобі верховіття у тернів стинати ИП. I, 121. — Запалив я верх у дуба Чуб. II, 518.

Также не рѣдки паратактическія сочетанія, напр.: Ой течи, течи, чорная смоло, на шинкарча на білеє тїло Гол. II, 88 (= на шинкарчати білеє тїло). — Мужик аж до ніг до знахурки припада Кв. ПС. 6. — Не диви сьи на гультая, на його ли-

ченько Е. Зб. XI, 94. — Тернове віття верхи стинали ИП. I, 108 (= тернового віття верхи...). — З правої руки з мезинного пальця щирозлотний перстінь ізняв Метл. 387. — Коло сіней коло хати ходить голуб волохатий ib. 10. — На ставу на самім березі сидїла цапля Чуб. II, 511. — Упала зозуленька на хатї на стрісї ib. V, 962. — Видко зеленого дуба його верховину Эв. 361. — Скидав їх всїх до сиридини до карити Е. Зб. VI, 250. — Подай же ти їх на дно до пекла Гол. II, 44. — Та спустиме ся на дно до моря Гол. II, 5. — Коло липи коло кореня Метл. 149. — І ударши коньцем палицею оу камѣнь Пам. у. м. I, 253. — Їхали ми городом улицею ЗЮР. I, 30. — Плила Ганнуся краєм Дунаєм Гол. IV, 161. — Приїхав козак лугом берегом Метл. 19.

2. Отношеніе цѣлаго къ части:

Сочетаніе возможно только въ томъ случаѣ, если при родительномъ находится прилагательное: То твердої кости чоловік Е. Зб. XXIII, 264. — Недоброго здоровйі чоловік ib. 177. — Крутої голови чоловік ib. XXIV, 318. — Слабої голови чоловік ib. XXVIII, 313. — Масної бесїди чоловік Ном. 12918. — То не нашого пера пташка ib. 9430. — Ой любив я дївчиноньку білявого твару Е. Зб. XIX, 24. — Ой чия то дївчинонька високого стану ib. 40. — На голові шапка, хто її зна якої масти Чуб. II, 95. — Іде ляхів сорок тисяч хорошої вроди Коцип. 129. — Дорадила молодиця кругленького лиця, щоби сїно не счернїло і в полї травиця Чуб. V, 14. — Стояла сосна високого росту ib. 288. — Аж там ходить руса молодиця, тонкого стану, румйаного лиця ib. 400. — Мав-ем в папері табаку, хоць неприємного смаку ib. 1088. — Полюбив я дївчиноньку високого стану Закр. 104. — На дївчинї фартух макового цвіту Камин. 274. — Кума мовит: ходи мій сину, маленький, красненький, білого личенька, повненький Гол. II, 140. — Стоїт верба над водою широкого листя ib. III, 439. — Ей, Марько, Маричко, камйаного серця ib. IV, 424. — Винесе ми ширіночку усякого цвіта ib. 488. — Wнъ Симонъ плюгавій, чорній, бривъ нависистих Пам. у. м. III, 19. — Онъ, яко мужъ серця доброго, чинилъ имъ отуху добрую Лѣт. Боб. 287. —

Же который знайдется козакъ здоровыхъ рукъ,
То такий крѣпко моцно и добре тягнетъ лукъ. Кл. 123.

Эта конструкція примыкаетъ къ родительному при глаг. «быть» (см. стр. 128) и замѣтно вытѣсняется согласованнымъ прилагательнымъ съ предлогами *на* или *в* и винительнымъ падежомъ или мѣстнымъ; прилагательнымъ съ предлогомъ *із* и родительнымъ падежомъ; рѣже въ подобныхъ случаяхъ при прилагательномъ встрѣчаемъ творительный падежъ или сочетаніе съ предлогомъ *з* и творительнымъ падежомъ имени и прилагательнаго:

а) Був він на обличча хороший і на стан гарний, на здоровйа здоровий І. М. 45. — Був такий-такий на панське обличча Е. Зб. VII, 80. — На виріст не високий Ном. 8615. — Либонь же ти на розум багатий ЗЮР. I, 17. — Преневірний на породу женихаєть ся Гринч. III, 649. — Вандрувало два шевчики хороші на вроду ШБП. I, 62. — Роди, Боже, жито... на стебло стеблистеє Чуб. IV, 315. — Козаченько молоденький на слова ласкавий ib. V, 392. — Гарний козак на натуру Ж. і С. II, 68. — Була кізка хороша на вимйа Чуб. V, 1145. — А на пірйачко ти рябесенький, а на голосочок жалібнесенький ib. 759. — Така ж тиха, така й мова, тільки на бривоньки чорноброва, а на личенько ще й білїйша, тілько на словечко не вірнїйша Лавр. 39. — Роди, Боже, панові жито а на колос колосистеє, на солому соломистеє Нейм. 17. — Церков мурують на дві оконцї, на треті дверцї Гол. IV, 59. — Які вони є на тварь, і не знаю Кв. КД. 50.

Обороты съ предлогомъ *на* и винит. пад. восходять къ глубокой древности, ср. др.-рус.: Бѣ теплъ на вѣру ЖѲ. 79. — Теплъ на вѣру Ип. 191. — Крѣпокъ на рать ib. 336.

Сочетаніе съ предлогомъ *в* рѣдко: Сосна... в корінь глюбока, а в лист широка, в кору багрова, а в верх кудрява Гол. IV, 118.

Корней указанныхъ сочетаній, можетъ быть, слѣдуетъ искать въ томъ безпредложномъ винительномъ, какой мы имѣемъ въ греческомъ πόδας ὠκὺς Ἀχιλλεύς Α 58; βοὴν ἀγαθὸς Διομήδης Ε 114 и т. под.

б) І на личеньку румйаненька і на стану гожа Макс.

(1849) 112.— Перейду го на мостї, чи хороший на зростї Гол. I, 258. — На станочку тоненька, на личеньку біленька Галько 98. — Гарний на лиці, а поганий на душі Чуб. I, 250. — Хорый на тѣлѣ АЮЗР. I, 183 (1571). Ср. др.-рус. крѣпокъ на рати Ип. 935.

Съ предлогомъ *в:* Ой там вишенька, там черешенька, та у коренї гладенька Гол. I, 271. — Стоїть деревце тонке, високе... в листу широке, в верху кудряве ib. IV, 68. — Явора не ломіте, явора зеленого в корінях глубокого, в листойках широкого Чуб. IV, 326.

в) Бо ти того любиш, що красний із твари Чуб. V, 253. — Щоб моя капусточка була із кореня коренистая і із листу головистая Ном. 261. — Родительный безъ предлога рѣдко: Як нива плоду рясна, так дївка роду красна Ком. 24. — Я роду попівна Эв. 481.

г) Хоч я ростом і висока, а на лїта молода Мил. 111. — Тонке древо високе, листом широке Гринч. III, 41. — Ой ти, дубе кучерявий, ой ти верхом красний Чуб. V, 403. — Зростом мале, а розумом старе Е. Зб. XXIII, 210.

Оборотъ общесловянскій (см. Микл. IV, 719—722), восходящій къ индоевропейскому инструменталю (Brugmann. Grundriss² II, § 478), въ южнорусскомъ исчезающій. Въ сочетаніи съ предлогомъ *з:* Вийди, вийди, дївчинонько, з чорними бровами Гол. III, 328 (ср. лит. mergà ilgaîs plaukaîs). — А та церковця з пйатьма верхами, з пйатьма верхами, з трема вікнами, з райскими дверцями ib. IV, 102. — Стоїть в дверах молодиця з такими великими зубами, аж дївка налякалась Rokoss. 90.

Паратактическія сочетанія: Ой Аннице — біле лице, ходїм до потока Гол. II, 362. — Ой Гуцуле, Гуцуленьку — поганая віра: твоя жінка у середу солонину їла ib. 259. — Моя дївчино чорноброва — біленьке тїло, тихая мова Мил. 87. — Ой коню мій, коню — золотая грива Чуб. V, 130. — У городї огірочок — зелений листочок Метл. 83. — Ой калинко — білий цвіте, цвіток опадає Гол. II, 322. — Ти василечку — широкий листочку, час тебе сорівати Чуб. V, 197.— Ой нагаєчка — дуже товстий дріт ib. 208.

2. Отношеніе собирательнаго къ единичному:

Войско Ханенково и козаковъ нещадно рубали Вел. II, 330. — Стоїть військо короля й царицї Rokoss. 39. — Утїкали ляхів деякі повки ИП. II, 19. — В молодих дївчат громадї Коцип. 41. — В містї Немирові дївок танок ходить Макс. (1827) 79. — Стояла рада — хлопців громада ИП. I, 1. — Стояла мужів громада ib. 3. — По долинї стадо коней ходить Чуб. V, 259. — Сидить жінок цїла рота ib. 1171.

3. Отношеніе единичнаго къ собирательному:

То нашого полку козак Чуб. IV, 371. — Ой се ж лежить комарище, славного войська козачище ib. V, 1171.

Эта конструкція примыкаетъ къ родительному при глаг. «быть» (2); сочетаніе возможно только въ томъ случаѣ, если при родительномъ находится прилагательное. Параллельное сочетаніе съ предлогомъ *з:* Циган з Києвського полку Чуб. V, 955.

II. Сочетаніе недѣлимаго съ вещественнымъ, при чемъ подъ вещественнымъ слѣдуетъ понимать не только вещество въ тѣсномъ смыслѣ, но всякое имя, понимаемое вещественно, т.-е. какъ дѣлимое или какъ содержаніе, по отношенію къ которому другое имя есть форма этого содержанія.

1. Вещь и вещество.

Этой конструкціи, восходящей повидимому [1]) къ родительному при гл. «быть» и синонимическихъ съ нимъ, въ др.-индійскомъ и др.-иранскомъ соотвѣтствуетъ ablativus materiae; въ греческомъ и литовскомъ genitivus materiae, напр. τεῖχος λίθου, τράπεζα ἀργυρίου; aukso žëdas. Въ словянскихъ языкахъ названное сочетаніе безъ прилагательнаго при существительномъ въ родительномъ падежѣ не встрѣчается, хотя въ южно-русскомъ еще мы находимъ крайне рѣдкіе примѣры безъ прилагательнаго, напр.:

Ой плахотка-дрібниченька по простоцї черцю Метл. 58.
Нехай двори частоколи повимітають,
Нехай кубки срібла-злота наповняють ib. 219.

[1]) Brugmann, K. V. Gr. 423.

обыкновенно же въ этомъ случаѣ на мѣстѣ существительнаго въ родительномъ падежѣ мы находимъ соотвѣтствующее прилагательное, а въ южно-русскомъ на ряду съ прилагательнымъ паратактическое сочетаніе двухъ существительныхъ, напр.: Ой горочко висока́я кремінню, лунай ся Гол. II, 120 (при: Ой за горою за кремінною Метл. 107). — Прикрив очі хустиною червоною китайкою ib. 442. — Котику братїку, несе мене лиска по каменю мосту Рудч. I, 27. — Будемо їхати мостими камінними Чуб. V, 473 (= камінними). — Кайдани залїзо (= залїзні кайдани) ноги повривало ib. 933. — Ой там Ганночка гуляла, жемчуг намисто обірвала ib. III, 189. — Пани та князї в жупанах злотоглавахъ ib. V, 847. — Купи сапйан черевички ib. 300. — Камінь серце маєш Гол. IV, 315. — На нім кожушок сафйан Rokoss. 48.

Въ ст.-слов.: Стѣна камене жестокаго; серб.: Друга совра од сребра чистога, трећа совра дрва шимширова Даничић 60; въ древнемъ и современномъ народномъ чешскомъ: imieše na svej hlave korunu zlata světlého a z kamienie předrahého Vyb. 142 (Bartoš); dala mu perečko modrej fialenky. Suš Pís, 281; въ польскомъ этой конструкціи нѣтъ: она замѣняется родительнымъ падежомъ съ предлогомъ z или прилагательнымъ (см. Быстронь, 133). Въ южно-русскомъ это сочетаніе встрѣчается также довольно рѣдко, напр.: Коло хати все загати кудрявої мйати Мил. 67. — Ой на горі круті гаї самої дубини Гол. I, 261. — Дешевої риби і юха дешева Ном. 10535. — Нашого тїста книш ib. 13992. — На юй (калинї) ягодки щирого злота Ром. II, 29. — Вона йому дала фустку злота самого Чуб. V, 262. — Кафтанъ рожевый доброго и богатого златоглаву Вел. I, 48. — Тут їм і роздавала гривенні свічечки і усе зеленого воску Кв. М. 81. — Кожух білих смушків під тяжиною і бабаком обложений Кв. СП. 13. — Були й свити простого уразівського і мильного сукна ib. 16.

Эта конструкція вытѣсняется родительнымъ съ предлогомъ з, напр.: Намети з білого шовку ИП. I, 8. — Хаточка з лободи Метл. 119. — Лавки й прилавки з червоної китайки ib. 234, — или же замѣняется, какъ уже сказано, прилагатель-

нымъ, напр.: намети білі шовкові; лавки червоні китайчаті и проч. Ср. чешск. Zikmund, 136.

2. Вещь и дѣлимое, при чемъ вещь представляется формально, какъ объемъ или мѣра дѣлимаго.

Примѣры, сюда относящіеся, раздѣлимъ на двѣ группы: въ одной имя, къ которому относится родительный падежъ, составляетъ дополненіе къ глаголу, въ другой оно является на мѣстѣ подлежащаго. Съ устраненіемъ его въ первомъ случаѣ, имя въ родительномъ падежѣ примыкаетъ ближе къ глаголу и образуетъ родительный неопредѣленнаго количества въ предложеніяхъ субъектныхъ, съ устраненіемъ его во второмъ случаѣ могъ развиться родительный неопредѣленнаго количества въ предложеніяхъ безсубъектныхъ.

А. Родительный при дополненіи.

а) Дѣлимое въ единственномъ числѣ:

Бочку пива випити і барилко горілки Ром. I, 234. — Спарьте шаплик молока М. Пр. 338. — Ой привезли мірку пшениці на коровай... Ой привезли мірку соли на коровай Метл. 161. — Ти винесла рибку іще й хлїба скибку ib. 94. — Дав дві жменї панові срібла Рудч. Ск. I, 62. — За лижку борщу три милї гощу Е. Зб. X, 111. — Нагородив три міхи вовни ib. XVI, 426. — Ой продай сїна вйазку а вйазку соломи Чуб. V, 1058. — Нарізала запаску барвінку, тілько то єї присївку Гол. II, 626. — За грейцар позлітки, а за корч барвінку — та й сї віддасть за дївку Е. Зб. XVI, 574. — Перебігли чотирі милї дороги Метл. 184. — Ввійшов я штири милї поля Чуб. V, 195. — Скупав ся в мисцї води Е. Зб. II, 204. — Аби годину спокою дали, то й то нї ib. XVI, 376. — Втїхи годину, а біди до смерти ib. 288. — Треба насипати по купцї жита Чуб. I, 101. — Штирі хлопцї варти дали Чуб. V, 997. — Е, тепер і наволочку чого небудь підняв би ib. II, 289. — Просимо тебе, гордий молодче, на мису злота, на чашу вину Гол. II, 62. — Ганнуся пішла до криниці зимної водиці Чуб. V, 54. — Намиста, кажуть, мірками батько відсипле Кв. КВ. 4. — Виїж трави дві косáрі, випий води два озері Чуб. V, 945. — Дають йому (телятї) у ріт крутеник соломи ib. I, 50. — Дайте ж менї тепер штабу залїза ЗЮР. I, 163.

б) Дѣлимое во множественномъ числѣ:

Запряжу я пару коней святої неділї Гол. I, 265. — Ой заслужи пару волів і пару жупанів Метл. 42. — Ой нате вам рибалочки, мідну копу грошей ib. 18. — Ой привези копу яєць на коровай ib. 161. — Сім кіп яєць дрищей гарнець Чуб. IV, 222. — Ой ідіте ж ви, ідіте, стадо овець уженіте Чуб. V, 646. — Наплакала дві бербениці сліз Е. Зб. XXIV, 434. — Веде низку дівчат Кв. СО. 7. — Тогді козаки... по дві штуки гармат набірали ИП. I, 218.

Б. Родительный при подлежащемъ (наличномъ или бывшемъ).

а) Дѣлимое въ единственномъ числѣ:

Там стирта сіна стоїть Гол. II, 106. — Ой горіла стирта сіна на білім пісочку ib. IV, 461. — Часта крапля дощу і камінь продіравить Е. Зб. XXIV, 315. — Ой у полї дві тополї, третя нивка проса Чуб. V, 1002. — Ше оден став води втїкне Е. Зб. XVI, 250. — Намет снїгу лежить I. M. 2. — Тілько стоїть кущ калини Чуб. V, 120. — А в городї частоколї два кущики пижма Метл. 70. — Набігла повна пригорщ наливки Март. 193. — Повен човен води набіжить Чуб. V, 105. Посагу дві спідниці Е. Зб. XVI,, 206. — Пушка духу, а решето розуму ib. XXIII, 78. — Сила орди з долин вибухнуло Вел. III, 443. — Множество Ляхів пропало ИП, II, 39. — Менї склянка вина Е. Зб. X, 177. — Та всього година ходу ib. XVI, 369. — А в Демида нива жита, — буду що дня бита Чуб. V, 175. — В него на полиці стояла макітра вареників М. Пр. 386. На веснї корець дожджу, а лижка болота Е. Зб. X, 151. — Лежить серед улиці соломи вйазка Чуб. III, 138. — Чия згуба, того гріха повна губа ib. I, 260. — Хвальби повні торби, а в тих торбах пусто ib. 282. — День совйіта, а тиждень заходу Е. Зб. XXIV, 81. — Тиждень роботи, а до обіду празнику ib. XXVII, 207.

б) Дѣлимое во множественномъ числѣ:

А щоб тобі копа лїт Ном. 1260. — Було в мене пара ко-

ней Лавр. 10. — То як би ще другий, то було б вас пара Мил. 42. — Ой прилетїло самців пул-копи на те сїделечко, где голубка сидить Чуб. V, 317. — От вам казочка, а менї бубликів вйазочка ib. II, 138. — За старого Хмеля людей було жменя Ном. 666. — Борше сї віз снопів набере, ніж сї баба вбере Е. Зб. XVI, 215. — Наїхало москалів повен двір Чуб. V, 639. — Ой есть голубців повнесенький двір ib. 310. — На весїлля посходилось гостей повні хати Александр. у. — Налетїло чортів повнїсїнька хата I. М. 44. — Ляхів набігло превелика сила Х. Сб. VI—II, 86. — Не любила я жадного, хоч їх було сила Млр. лит. сб. 314. — Назлїталось їх така сила, що Господи Рудч. Ск. II, 110. Хотяй красних є сила, но мнї жадна не мила Гол. I, 372 — I меж капустою есть болото гнилих качанів Чуб. I, 254. — Оден город кукурудзів, а другий розмаю Е. Зб. XIX, 201.

Такія существительныя, какъ *сила*, *купа*, *копа*, *пара*, *повна хата*, *повен двір* и т. под., при родительномъ дѣлимаго цѣлаго уже не имѣютъ своего конкретнаго значенія и выражаютъ только представленіе массы. Опредѣляя существительное на вопросъ «сколько?», они пріобрѣтаютъ адвербіальный характеръ, что выражается иногда потерей ихъ зависимости при переходномъ глаголѣ, напр.: Та хоть бував я у свїтї, красних видав сила Гол. II, 747. — Хто має купа жита, тому... Е. Зб. XXIII, 124. — Ей маю я купа гроший Де-Вол. 33. — За пара мінут у всїх казнях катуша був великий рух Е. Зб. XXVI, 217. — Кмѣть... ма заплатить копа грошей АЮЗР. I, 225.

Ср. въ бѣлорусскомъ: Наліэзло гетаіэ пошкудзи поўна хата Серж. у. [1]).

Есть нѣсколько примѣровъ усиленія понятія существительнаго прибавленіемъ къ нему въ родительномъ падежѣ того самаго существительнаго, напр.: на віки віків Гол. III, 272; тьма тем; ср. др.-инд. sakhē sakhīnām. Delbrück. Altind. S. § 107; гр. δία θεάων; лит. ámžiu ámžies Schl. I, 272; польск. na wieki wieków Bystroń 80. Такіе обороты въ южно-рус-

---

[1]) Е. Карскій, Бѣлоруссы, II, в. 3, стр. 134.

скомъ архаизмы, параллельно съ ними: на віки вічні, тьма тьмуща, тьма тьменна, тьма темрява: Имѣетъ на вѣки вѣчны молчать АЗР. I, 17 (1347); була тьма тьмуща каміня Rokoss. 66; та тамечки тьма темрява усякої птиці Харьк. у. (Сл. КС. IV, 299). Такимъ же выраженіямъ, какъ «пѣснь пѣсенъ», чешск. neb̊esa neb̊es, bůh b̊ohův a pan panův (Zikmund, 142) соотвѣтствуетъ сочетаніе съ предлогомъ *над* и винит. или творит. пад.: є розум над розум Ном. 13200; пісня над піснями Кул.; пан я над панами Шевч. I, 73.

III. Сочетаніе имени качества съ именемъ предмета или дѣйствія.

а) Родительный при имени качества:

Марностями сего облудного свѣта погоржаемъ Рад. Огр. 24. — Въ густыхъ темностяхъ болвохвальства ib. 52. — Смотрѣти на безпечность корони Вел. IV, 187. — Войско коронное бистростю коней и вспанялостю сердцъ преникало было ихъ долини ib. 235. — Анѣ великость хлопства, анѣ оборони твердость... его ратовати не могли ib 236. — Ведати скутечне про далекост земли неприятелскоє не могла Арх. ЮЗР. 8, III, 340 (1583). — Мала тажкость сили бжеи в собѣ Пам. у. м. II, 125. — Іосифъ оу жалости ср̃дца своєго барзо смутенъ сѣдитъ ib. I, 172. — (Петръ) свѣтлость правды Хв̃ы показовал ib. III, 23. — Знайдеш... неправду оного напису Рад. Огр. 6. — Тисяча лїт, як дня довгота супротив вічного живота Чуб. III, 19. — Темность страшна місця того причиняєт муки много Гол. III, 279. — Побачив мою біду і зухвалість тих людей Е. Зб. XII, 173. — Коли снить ся баба жебрачка, значить невірність жінки або мужа Е. Зб. XXVII, 133. — На старости лїт баба привела хлопця Rokoss. 40.

Конструкція рѣдкая въ народной рѣчи, гдѣ чаще вмѣсто отвлеченнаго существительнаго встрѣчаемъ сочетаніе съ прилагательнымъ: тверда оборона, далека земля и т. под.

б) Въ родительномъ имя качества:

Лїта молодости Кольб. II, 131. — Лїта моїї молодії і лїта старости Е. Зб. XXVIII, 474. — За гріхи молодости, Бог карає старі кости ib. XXIV, 409. — Премудрости глубина Чуб.

I, 178. — Союз братерства Лѣт. Гр. 132. — Дух правди Вел. II, 16. — Сонце правди повідає Чуб. I, 179. — Даю слово чести Е. Зб XXVII, 117. — В часї погоди бій ся великої води ib. XXIV, 559. — Вічної слави цар Чуб. I, 179. — Хрест побіди — пастира слави ib.

Иногда встрѣчаются паратактическія сочетанія: Лютим огнем палають яростію палають без міри Чуб. V, 448 при: Лютой ярости огнем палают без міри Гол. I, 357.

IV. Сочетаніе съ глагольнымъ именемъ.

1. Родительный при глагольномъ.

a) Genitivus subjectivus:

Подъ свидѣчьствомъ своихъ сусѣдъ АЗР. I, 11 (1347). — Не дбаючи на отмолву мужа своєго ib. 39 (1420). — Отца моєго запис AS. I, 39 (1443). — На блыскана грому око людское тушєтъ Пам. у. м. III, 75. — Бѣгъ житія человѣческого Рад. Огр. 63. — Вироки неба Коцип. 4. — Застайи тяшкий зойк матери Е. Зб. VII, 5. — Жий собі з працї рук ib. VIII, 136. — Тягар недолї своєї ib. XIII, 25. — Ой пізнати, пане брате, хлопця заведїю, бо не бере сороченьки нїколи въ недїлю ib. XIX, 2. — Біль зубів ib. XXVII, 134. — В снї чути куканє зозулї ib. 146. — Лїпша старого рада, нїж молодого робота ib. 168. — По загибелї сокири добре й топорисько Галько. II, 49. — Храм свій заховавши від води потопленя Чуб. I, 166.

Др.-рус.: Доблѧаго отрока житиѥ просиѧѥть ЖѲ. 43. — Поклонисѧ оц҃ь нашихъ законоу Ип. 795.

б) Genitivus objectivus:

Ожалованъ о злодѣйство бчолъ, а любо меду АЗР. I, 7 (1347). — Выполненє заповѣдей Рад. Огр. 25. — На посиленье тѣла человѣческаго ib. 13. — Надія... пришлои славы ib. 12. — Мѣлъ тыж Петръ с҃тый и смѣлость великую до выполнѣна послугы Хв҃ои Пам. у. м. III, 22. — Надїєю нагороди упевнити Вел. I, 255. (Также съ предлогомъ *на:* Надїя на кума Матїя Е. Зб. XXIV, 427 соотвѣтственно гл. «надїятись чого» и «надїятись на що»). — При вложенью тѣла въ склепъ Дн. Хан. 74. — На доводъ любви моєи ку тебѣ Рад. Огр. 4. — Вилив крови Вел. IV, 275. — Початокъ року Лѣт. Сам. 104. — Нема цвіту зміни Метл. 83. — Єдного скаранє десятьом покаянє

Е. Зб. XXVII, 107. — Се віщує страту маєтку або життя ib. 137. — Жди руїни маєтку і здоровля ib. 147. — Причина смерти Е. Зб. VIII, 139. — Ой хто причиною нещастя мого нехай мої сльози всі падуть на нього Чуб. V, 264. — Хіба ж про те нам розум мати, щоб на кривду брата дбати Ном. 1323. — Матерям на будівлю покоїв Е. Зб. VI, 137. — Оповів брак корови свої Е Зб. XV, 190. — Пішла пана Нечаєнка по всїм світу слава ИП. II, 72. — Плете від світа потопа Галько. II, 49. — Ховай памйать вірного коханя Гол. I, 375. — На причащаня, душ очищаня пахнячий ладан до кадилнички ib. II, 245. — До войска гетмана своєго Хмелницкого зо всѣми козаками прихилив ся, що не без шкоди козаковъ было, бо инихъ татаре пошарпали а инихъ и въ неволю побрали Лѣт. Сам. 63 (обыкновенно: шкода козакам, т. к. шкодити козакам).

При глагольномъ имени лица (nomen agentis): Сторож дѣства моєго Пам. у. м. II, 61. — Сторож волностей вашихъ Вел. IV, 252. — Въ Римъ одослали ꙗко вазна и разбуритола Амазоны Пам. у. м. III, 86. — Він же єсть пастир добрий словесного стада Чуб. I, 171. — Таїн Божих служитель ib. 178. — Баламуте сего світа, баламутиш мої лїта Гол. I, 383. — Свідком буде дуб зелений нашої вірности ib. 307. — Наставниче сього дому ib. IV, 416.

Къ родительному объективному я отношу также надежи при предикативныхъ (адвербіальныхъ) жаль, сором, шкода, треба въ безсубъектныхъ предложеніяхъ, напр.:

Жаль: Всього мині жаль: свого віку, свого здоровля Е. Зб. XXVIII, 435. — А жаль менї дївування, субітнього заплїтання Чуб. V, 545. — Чи жаль тобі вівса, сїна, чи жаль тобі меду, вина ib. 41. — Жаль менї дївчиноньки, що журить ся дурно Метл. 22. — Ой тяжко жаль минї русої своєї коси, красоти дївоцької ib. 152. — Ой жаль минї раннього кування і пізнього лїтання ib.

Также съ предлогомъ *за:*

Ой доню, доню жаль менї за тобою, ой жаль менї тебе буде, як чоловік бити буде Чуб. V, 561. — Менї не жаль буде за торішним роком Е. Зб. XI, 99. — Лїта мої молодії, жаль менї за вами Чуб. V, 489. — Жаль менї за тобою, віддала-м тя мо-

лодою ib. 123. — Му се жиль зробило за тим пулярисом Е. Зб. VI, 155. — Жал ему за Іосифомъ Пам. у. м. I, 163.—Жаль тобі за жінкою ib. XII, 19.

Сором: І кума сором і хлїба жаль Ном. 4716.

Съ предлогомъ *від (от)*: Тепер сором ми є̑ великій ѿ оушитких панов Пам. у. м. III, 122.

Шкода: І гостей жаль і хлїба шкода Е. Зб. XVI, 334.— Шкода того лебедика, що високо лїтає Чуб. V, 567. — Шкода, шкода за гультая доброї дитини ib. 1105. — Шкода му дару божого Е. Зб. XVI, 512. — Шкода мого зросту Закр. 118. — Шкода ж мого тетеряти Гул. Арт. 28. — Шкода псові білого хлїба Чуб. I, 270. — Шкода мені тих сливок Е. Зб. XV, 101.

Треба, потреба: Лебонь тобі жінки треба М. Пр. 92. — Треба ж менї, мати, заступа, лопати Чуб. V, 365. — Великої треба хусти, щоб завйазать людям усти Ном. 6988.—Відваги треба немалої Е. Зб. XVI, 203. — До відваги треба розваги ib. 202. — Треба шести, щоби звести Чуб. I, 241. — Нам треба його ib. II, 514. — Всяких ремесников потреба на свѣтѣ Кл. 36. — Приїдь, приїдь, мій миленький, то ж то тя потреба Чуб. V, 5. — Менї вина дуже потреба ib. III, 401.

Также въ элиптическихъ выраженіяхъ съ опущеніемъ «треба»: На що менї долї Шух. III, 113. — На що менї жінки ib. — На що ти біди на здорову голову Е. Зб. X, 48. — На що менї гризоти на здорову голову ib. XVI, 450. — На що менї, моя ненько, гіршої неволї ib. XVIII, 150. — На що тобі, паничику, такого покою? Шух. III, 196. — На що тобі, доньку, зеленої сукні Метл. 140,

Родительный при именахъ глагольныхъ (actionis и agentis), какъ указываютъ факты др.-инд. (Delbr. Altind. S. 155) латинскаго (Dräger, Hist. Synt. I, 329) и отчасти словянскаго Mikl. IV, 376) не имѣлъ первоначально широкаго распространенія, ограничиваясь повидимому тѣми случаями, когда глаголъ соотвѣтствующаго корня сочетался съ родительнымъ такъ, напр., говорилось «страхъ враговъ» потому, что «страшиться враговъ», но «по приѧтии ми отъ чловѣколюбиваго бога великыи даръ Супр. 525. 15—16 вм. «великаго дара» въ виду «приѧти великыи даръ», т.-е. падежъ при глагольномъ имени

условливался падежомъ при глаголѣ. Родительный типа «страхъ враговъ», «память зла» и т. под. на ряду съ другими сочетаніями имени съ именемъ въ родительномъ падежѣ, постепенно вытѣснилъ сочетанія глагольнаго имени съ винительнымъ и другими падежами. Субъективный же смыслъ сочетаній типа «страхъ враговъ» по мнѣнію Дельбрюка (V. S. I, 334) представляется расширеніемъ родительнаго принадлежности и первоначально означалъ «страхъ принадлежащій врагамъ».

Въ пѣсняхъ иногда вмѣсто gen. obj. встрѣчается паратактическое сочетаніе, напр.: За хлїб за божий за поставлїнє, і за питїчко й за приношінє Шух. IV, 179.

2. Въ родительномъ имя глагольное:

Чи є тещі (dat.) чоботи Київскої роботи Гол. II, 108. — Де ж ваші чоботи шевської роботи Эв. 549.

Конструкція эта примыкаетъ къ родительному при глаголѣ «бути» (I, 4). Паратактическое сочетаніе: Перстень злотий — нїмецька робота Чуб. IV, 509.

Родительный отглагольныхъ на *-тя* и *-ня*, напр.: Абы блуд забытя старых и досконалых рѣчей в забытє не привел AS. I, 123 (1502); под час поѣманѧ єго ст҃ой м҃лти ѿ Жыдовъ Пам. у. м. III, 22; — прощай, прощай, люба моя, прийшов час розстаня Гол. I, 375 — не свойственъ народной рѣчи; въ подобныхъ случаяхъ вмѣсто глагольныхъ существительныхъ на *-тя* и *-ня*, мы встрѣчаемъ инфинитивъ, напр: Прийшов час родити дитину Чуб. II, 41.

Примѣчаніе. На ряду съ сочетаніемъ существительнаго съ родительнымъ падежомъ другого существительнаго встрѣчается также близкое по смыслу, но не тожественное, сочетаніе существительнаго съ дательнымъ падежомъ, напр.: Требникъ — имя книзѣ молитовъ Іерейскихъ Сл. Берынды, 172. — Пѣснь на честь Богови ib. 133. — Будучи неприятелемъ коронѣ полской Лѣт. Сам. 110. — Се родич нашій паламарцї Котл. Е. VI, 246. — Чугуй... вѣрній пріятель Бруховецкому... вдарилъ Дрозденка Вел. II, 163. — Поспѣшилъ на ратунокъ Перебійносу ib. 330. — Зробив казцї кінець Чуб. II, 424. — Загубить ся кінець їхньому гріхові ib. 434. — Стригла гриву коню вороному Нейм. 74. — Коням ноги поламали Мил. 154. —

От його тодї взяли привйазали до хвоста коневи Р. Ск. II, 38. — Сїв коник на спину собацї Чуб. II, 57. — Влїзла коровцї в праве ухо ib. 460. — Мамка твому дитинї у ніжках лежить ib. V, 774 и т. д.

III. Родительный падежъ при именахъ прилагательныхъ

Близький: — смерти Кольб. II, 67. — Близша сорочка тїла, нїж кожух Е. Зб. XXVII, 152. — Близча сорочка тїла, як сукмана або кожух Чуб. I, 258. — Ближъший уже єстъ смерти, а нижели сегосвѣтного мешканя Арх. ЮЗР. 8. III, 567 (1620).

Съ дат. п.: Ближча сорочка тїлу, як рідная тїтка Закр. 144.

Ср. польск.: Blizcy śmierci Mick. P. T. IV (Bystroń 142).

Варт: Не варт торби сїчки Е. Зб. X, 140. — Якого-с гонору варт, такий тобі віддают ib. XVI, 411. — Або моя душа не варт цїлого книша ib. XXIII, 79. — Не варт і печеної цибулї Чуб. I, 270.

Ср. польск.: Szkody warte szubienicy Zabl. szlafm. 41 (Bystroń 138).

Также съ предлогомъ *за* и винит. пад.: Мала милостинка, та варт за велику Чуб. I, 266. — Я єм не варта за файку дугану Гол. II, 221. — Не варт за віхоть; не варт за нюх табаки Е. Зб. X, 139. — Кладе ся за ґазду, а за жебрака не варт ib. XXIII, 268. — Не варт за ту шкірку хлїба ib. XII, 40.

Вдячний: Вдячний того повторного Хмелницкій одозву и приязни Вел. I, 218. — Былъ вдяченъ того Подкова Лѣт. Боб. 293. — Не былесь вдячнымъ услугъ моихъ Рук. Хр. 21. — Хто ж не вдячен ласки твоєй Гол. III, 283.

Ср. польск.: Darów od Boga wdzięczen Opal. sat. 95 (Bystroń 140); чешск.: Toho Bohu vděční buďte Pass. 156 (Bartoš 41).

Винен: Я того не винен Кіев. у. — Того замордованъя мужа своєго не естъ винъна Арх. ЮЗР. 8. III, 377 (1583).

Ср. польск.: Nie winien grzechów mego brata Mick. P. T. V (Bystroń 138).

Съ предлогами *в* и *з:* В томъ обвиненъю не єст винна Арх.

ЮЗР. 8. III, 379 (1583). — Скажи менї, хлопче, що я винна з того Чуб. V, 253. — З того я не винен, що така причина впала КС. 1883, III, 671 (Сл. КС. II, 1).

Съ дательнымъ пад.: Що ж я тому винна, що я тебе люблю Гол. I, 245. — Ой моя ж ти, матусенько, чи ж я тому винна ib. II, 298. — Загнївав ся мій миленький, що ж я тому винна ib. IV, 466.

Винуватий: Виноваты вины панскоѣ АЗР. I, 4 (1347).

Вільний: Як наїхала чужина, я своєї кісоньки не вільна Rokoss. 153.

Голодний: Благородні — хлїба голодні Ном. 952.

Ср. польск.: Nie będzie głodny chleba do śmierci Karp. III, 234 (Bystroń 141); серб.: меса гладан Даничић 97.

Годен, гідний: Вѣры не естъ година Пал. 642. — Людей вѣры годныхъ АЮЗР. II, 182. — Годный памяти и покоры Рад. 3. — Самы злословія годны и всѣхъ карностей Кл. 33. — Годны великой наганы ib. 83. — Не годен того, же го земля святая на собі носить Ном. 2937. — А ти годен шибениці, не такої молодиці Шух. IV, 191. — Стелїть менї жупани, бо я того гідна Чуб. IV, 513. — Настели ми опанчу, бо я того гідна ib. V, 122. — Годен татцейко того кланяня низейкого Гол. II, 128. — Ой година ж би я панского сина ib. IV, 77. — Ми люде не голодні, лишень ми чести годні ib. 342. — Коли м не гідна молодця, то не хочу голубця Е. Зб. XXIV, 408.

Ср. польск.: Abyś był godzien urodzenia wysokiego Opol. sat. 98 (Bystroń 138).

Дорослий: Сын мой князь Лев вжо лет дорослый Арх. ЮЗР. 8. III, 635 (1565).

Достойний: Всѣ причини незгоди... суть вѣри достойни Вел. II, 395. — І винники на свѣтѣ достойны поваги Кл. 111.

Ср. ст.-сл.: Достоинъ дѣлатель пищта своѥѧ Матѳ. 10, 10.

Ср. польск.: Był dostojen śmierci Opeć 100 г. (Bystroń 138).

Серб.: радин је достојан своје плате (Данич. 97.).

Дотепний: А то і того не дотепен Чуб. II, 492.

Жадний: Будучи Рахиль жадна тыхъ ягодъ, мовитъ до Ліи: дай ми тыхъ ягодъ Рук. Хр. 20. — Перши-сьти були жа-

дні води, тепер можити купати ся Е. Зб. I, 73. — Потім куска хлїба були жадні ib. VII, 163. — Забили його лихі та жадні гроша люди ib. XIII, 97.

Др.-р.: А мы уже дружина жадни веселія Сл. о п. Иг. 26. Ср. польск.: Mniej jest żądny cudzej (własności) Rzew. List. I, 40 (Bystroń 141); серб. крви жедан бјеше Данич. 97.

Съ предлогомъ *на:* Убогий чоловік на лихо не жадний Ном. 1609.

Заздрісний: Він заздрісний чужого щастя Житом. у.

Съ предлогомъ *на:* Вона заздрісна на все Липовец. у.

Небезпечний: Годины смерти єсть небезпечный Арх. ЮЗР. 8. III, 284 (1574).

Ненависний: Взявши перед себе злый умыслъ... праву посполитому и товариству людскому противный а серца своего злого ненависный... ib. 496 (1604).

Неодмовний: Всего неотмовны все бо имъ возможна Кл. 38.

Непослушний: Права непослушнаго Арх. ЮЗР. 8. III, 539 (1616).

Певен, певний: Покою не єстъ певенъ АЮЗР. I, 98 (1538). — Будучи певна... баченя и слушное нагороды Арх. ЮЗР. 8. III, 230 (1571). — Того шлюбу певны и ведомы были ib. 562 (1619). — Певенъ естъ нагороды царскои Рад. Огр. 49. — Певный своего облову Вел. I, 108. — Своєго здоровя певенъ Марк. И. М. IV, 475. Ср. польск.: Pewny był ucieczki Mick. P. T. VII (Bystroń 140).

Плохий: Писма не плохий Кл. 176.

Повен, повний: Пливе човен води повен Метл. 16. — Повні вози соли, повні мажі риби РЧП. 130. — Повні гнїву і пімсти Е. Зб. XXVI, 119. — Наша чарка повна зеленого вина ib. XXVII, 298.

Др.-рус.: Соусѣкъ... пълънъ соущь моукы ѣкоже прѣсыпатисѧ ѥи чрѣсъ стѣноу на землю ЖѲ. 81.

Ср. польск.: Miłosierdzia twego pełna jest ziemia fl. 108, pul. (Bystroń 141); серб. туђа коза пуна лоја Данич. 97.

Также съ творит. п.: Відерце водицею повненьке Метл. 224. — Дївкою повна улиця, жінкою повна піч Ном. 9005.

Съ предлогомъ *(i)з* и творит. п.: Стоїть колодезь повен із водою Rryk. 95. — Ср. польск.: Co po pełnych złotem skrzyniach żelaznych? Opol. sat. I, 1 (Bystroń ib.).

Послушний: Были послоушни своєго отчича A. S. I, 39 (1443). — Быти єму вѣрну и послушну своєго бр(а)та. Грам. 1393 (Пал. Сн. № 7).

Ср. польск.: Mego napominania posłuszen Ciekl. Potr. 432 (Bystroń 140).

Свідомий: Того добре свѣдомы люди добрые A. S. I, 72 (1475). — Были и того добре свѣдомѣ Арх. ЮЗР. 8. III, 50 (1564). — Того тестаменту моєго добре сведоми ib. 331 (1581). — Свѣдомый всѣхъ тамошнихъ Украинскихъ шляховъ Вел. I, 213. — Свѣдомый науки жолнѣрской Лѣт. Граб. 84.

Ср. чешск.: toho jsem svědoma (Zikm. 144); польск.: Zarówno świadom prawa jak i gospodarstwa Mick. P. T. V (Bystroń 139).

Ситий: Цит, цит, кождий свеї біди сит E. Зб. XXVII, 294.

Др.-рус.: Бѣ не сытъ блуда Ип. 67. Ср. польск.: Syt zysków i chwały Mick. P. T. IV (Bystroń 141); серб.: сид ишта Даничић 98.

Господствующее сочетаніе съ творительнымъ: Соловей піснями не сит Ном. 5501. — Переказами вовк не ситий E. Зб. XVI, 241. — Водов ситий не будеш ib. 246. — Чужим добром ситий не будеш ib. XXIII, 17.

Хтивий: Марсъ крвѣ человѣческой хтивій Вел. I, 364.

Ср. польск.: Jak rycerz krwi chciwy Mick. Dz. I (Bystroń 140).

Цїкавий: Він нїчого не цїкавий Житом. у.

Ср. польск.: Cudzych spraw ciekawy Węg. 25 (Byst. 139).

Съ предлогомъ *до*: Цікавий до роботи E. Зб. XXVII, 32.

2. Родительный падежъ при сравнительной степени прилагательныхъ качественныхъ и производныхъ отъ нихъ нарѣчій.

Родительному падежу при сравнительной степени прилагательныхъ и нарѣчій соотвѣтствуетъ аблятивъ въ др.-инд., др.-иран. и латинскомъ, родительный въ греческомъ и ст.-сло-

вянскомъ; др.-инд. ghr̥tât svâdîyaḥ = слаже масла RV 8, 24, 20 (Delbrück Altind. S. 113), др.-иран. akât ashyô = злѣе зла (Hübschmann. Zur Casusl. 235); см. Reichelt, H. Avest-Element.-buch, 249); латин. major sum patre; греч. μείζων εἰμὶ τοῦ πατρός; μάλλον ἑτέρων; ст.-слов.: вьсѣкого звѣрѣ тажии Supr. 49. 22—23. Родительный при сравнительной степени встрѣчается также въ старыхъ памятникахъ всѣхъ словянскихъ нарѣчій: серб.: ljepše sunca zore i mjeseca. Vijanac 35 (Mikl. IV, 460); jašu konje vjetra brže. Gundulič (Vondrák. Vergl. Gr. II, 335); польск. mniejszy oćca fl. Ath. 31 (Bystzoń op. c. 127); Zϕbigego byelsze mleka B. 43; silnyeyszi nasz iest B. 102; mnyeysze cyebye B. 336 [1]); чешск. není služebnik větší pana svého Br. (Žikmund. Skladba, 159); др.-рус.: wлга... бѣ мудрѣиши всих чл҃вкъ Ип. 94. — Старѣиши всѣхъ в Роуськои землѣ ib. 681.

Въ современныхъ словянскихъ нарѣчіяхъ родительный падежъ въ этой конструкціи удержался въ широкомъ употребленіи только въ великорусскомъ, въ другихъ же словянскихъ нарѣчіяхъ онъ очень рѣдокъ [2]) и замѣняется родительнымъ падежомъ съ предлогами od, mimo, или же этой конструкціи соотвѣтствуютъ выраженія съ предлогами *над*, *за* или союзами *нежели*, *чьмъ*, niž, nego; послѣдніе употребляются на ряду съ первыми и есть древняя обще-словянская черта (см. Vondrák. Vergl. Gramm. II, 336). Напр. в.-рус: старѣе ея; б.-рус. лѣпшы одъ цябе; сильнѣйшы за мяне [3]); болг. нѣма посладко отъ сжнъ; постара от нейъ; серб.: шире је небо од мора, слађи је шећер од меда (Данич. 265); хоуждьши ѥсмь братиѥ своѥѥ Ст. Первов (ib.) словин. *od*, *mimo*: bolje siti komarji od gladnich, bolje bobova slama mimo praznich jasli; польск. *od*, *nad:* syn większy od ojca Wiesl. I (Bystroń, 127), nad Boga nic lepszego;

---

[1]) Аппель. Замѣтки о др.-польскомъ языкѣ. Р. Ф. В. 1880 (III); B= Biblia ks. Zofii z kod. Szaroszpatackiego (1455)) Sw. 1871.

[2]) По словамъ Быстроня, въ польскомъ народномъ языкѣ, преимущественно въ Великой Польшѣ, эта конструкція довольно распространена (op. cit., 128—129). Въ бѣлорусскомъ чаще сочетаніе съ предлогами (Карскій Е. Бѣлоруссы, II, в. 3, 147).

[3]) Карскій, Е. op. cit. 174, 187.

coż nad spoczynek być może milszego Kras. (Karłowicz. Słownik III, 28); чешск. *od, nad, mimo*: los jest větší od koně Jung (Zikmund, Skl. 159); mladší od tebe Borowský (ib.), Bůh náš větší jest nade všecky bohy Br. (ib.); od Boha jest to zřízení, abychom jedny většé žadostí mimo jine milovali Štít (ib.); словацк. *od:* môj brat je starší odo mňa o štyri roki (Mačatek, 111).

Въ южно-русскомъ очень рѣдки случаи употребленія родительнаго падежа безъ предлога. Фольклорнымъ матеріаломъ, между прочимъ, зарегистрованы слѣдующіе, напр.:

Стоїть мила краща злота Чуб. V, 58. — Знайшов милу кращу мене Бал. 65. — Коло мене кращі тебе сидять Чуб. V, 171. — Солоденькі губки були, солодші медочку, а тепер ми так згірчили, гірш полиночку Гол. II, 321. — Невірний гірш Жида або Турка Ном. 2. — Чужа хата гірше ката ib. 9623. — Недбалиця гірше пйаницї Чуб. I, 270. — В мене сука загривая краще (-а?) твого хорта Бал. 14. — Вийшла мила краще (-а?) злота Чуб. V, 41. — Ладна птиця лучше золотої клїтки Е. Зб. XXIV, 333. — Набірала відеречка повнїйше усїх Чуб. V, 153. — Виходила дївчина поранше усїх ib. — Більше копи лиха не буде Е. Зб. XXIV, 349. — Він його в вічі не бачив білш тижня Кв. КВ. 18. — Перш усього блиснуло світло у кабацї Кв. СП. 10. — Молоде орля вище старого лїтає Ном. 7322.

Сочетаніе сравнительной степени съ родительнымъ падежомъ имени почти повсемѣстно вытѣснено сочетаніемъ ея съ предлогомъ *від (од)* и родительнымъ падежомъ, или же съ предлогами *за, над* и винительнымъ падежомъ.

Примѣры:

а) Съ предлогомъ *від (од):*

Возовъ самихъ зъ тими добрами не меншей отъ ста тисячей Вел. IV, 28. — Або ты большіи єси ѿ оц҃а нашего ꙗкова Пер. Ев. 20. — Я ж вища од тебе Чуб. V, 123. — Я ж краща од тебе ib. — На цїлому світї не буде кращої од тебе ib. II, 456. — Не старша Химка од Пархімка Ном. 1012.

Єсть у мене сестра —
Менша од мене зросла. Метл. 32.
Що у мене врода

Краща од золота. ib. 37.

Глянь, батеньку, які брови,
Од сажі чорнїщі;
Глянь рідненький, які очі,
Од сонця яснїщі. Грин. III, 192.

Старший Галич відо Львова Ном. 1010. — Чи є дужчий чоловік від тебе? Чуб. II, 130. — Добра горілка лучча від меду Чуб. V, 1098. — Старший вус від бороди Е. Зб. XVI, 294. — Гірша від полину Гол. I, 253. — Гірше любов від болести серденько вриває ib. 267. — Ще гірше від перше Кольб. II, 106. — Погані очи гірші від мечьи Е. Зб. XXIV, 477. — Ти маєш меншу голову від мене Е. Зб. I, 82. — Латка все більша від діри Е. Зб. XXIV, 337. — Ой солодша моя любка від цукру, від меду ib. XIX, 169. —

Ино єї раз забачив — стала менї мила,
Милїйшая від матїнки, що мене вродила. Чуб. V, 36.

Ще дорожчий від злота,
Єще вищий від гори,
Ще яснїший від зори. Гол. IV, 199.

б) Съ предлогомъ *за*:

Що солодше за мед? Чуб. I, 317. — Хіба чоловік страшнїший за мене Чуб. II, 112. — За нас розумнїший ib. 273. — Будеш луччий злодій за мене ib. 602. — Він дужчий за мене Уман. у. — Ще й на личку круглявіща, тільки я за нюю проворнїща ib. — Ой кладе хлопка, кладе малий, ще й лучче за його X. Сб. VI—II, 62.

в) Съ предлогомъ *над*:

Козаков... болше над тисячъ десятъ Вел. I, 208. — Нема лїпшого чоловіка на мене, нема гіршого то над мене Ном. 13537. — Над Жида нема кріпшого в вірі ib. 897. — Над мене вірнїшої нїколи не знайдеш Метл. 59. — Світ я перейшов, таки не знайшов та над тебе вродлившую, нї над тебе краснїйшую Гол. I, 257. — На цїле місто не було славнїйшого склепу над йиго Е. Зб. XIII, 229. — Нема древа ряснїшого над явора Чуб. V, 439. —

Да нема древа ранїшого над дубочка,
Да нема роду рідчїшого над батечка. Чуб. V, 439.

Да нема ж цвіту найповнїшого над ту маківочку;
А нема роду найвірнїшого над ту матїночку;
Да нема цвіту найсинїшого над ту ожиночку,
А нема слова найвірнїшого над ту дружиноньку
Метл. 243.

Кромѣ того сравнительная степень сочетается съ союзами *яж, нїж* и именительнымъ падежомъ существительнаго, напр.: Инша рада гірша як зрада Ном. 6131. — Старший Гриць як Парася ib. 1011. — Лучший розум прирождений як научений ib. 6039. — Старша біда як роскіш Ком. 6. — Старша хата нїж загата Е. Зб. XXIII, 144. — Лїнивий гірше нїж слабий ib. XXIV, 355. — Близша сорочка тїла нїж кожух ib. XXVII, 152. — Довші мої злиднї нїж твоє багацтво Ком. 7.

Ср. ст.-слов.: Сынъ млаждьи *неже* отьць (Vondrák. Vergl. Gr. II, 336); польск.: syn większy *niż* ojciec (Bystroń, 127); чешск.: pečené ryby rdravější jsou, *než* vařené (Zikmund, 159); словин.: svetlějši *nego* sólnce (Хостникъ, Гр. словин. яз. 256).

Сочетанія сравнительной степени съ родительнымъ прилагательнаго или мѣстоименія притяжательнаго типа: ничтоже боле повелѣнаго вамъ творите Мар. Лук. 3. 13; солнце теперь грѣетъ жарче лѣтняго; онъ счастливѣе твоего и т. д. — совершенно невозможны въ южно-русскомъ, гдѣ умѣстны только обороты вышеуказанныхъ типовъ: «сонце тепер пече гарячіше як улїтку», «він щасливіший за тебе» и т. д.

IV. Родительный падежъ при именахъ числительныхъ.

Въ сочетаніи имени числительнаго съ родительнымъ падежомъ мы различаемъ слѣдующіе случаи.

1. Числительныя 1—4 склоняются, какъ прилагательныя, и согласуются въ родѣ и падежѣ съ именемъ существительнымъ, къ которому относятся, напр.: Ой зійшли, зійшли два місяцї ясних — та й вандрували два товариши красних Чуб. V, 96. — Тілько при долинї два корчі калини ib. 32. — Та купим тобі два персники, два персники золотиї, два жупани голубиї, два коники ворониї ib. 908. — Чи любиш ти дунцї два? Ой

я дунцї два люблю Гол. III, 24. — Вони мали дві великих хаты Е. Зб. XV, 144. — Ой було ж там було дві дївонцї красних Гол. IV, 170. — За три копи куплена Рудч. Ск. I, 44. — Ідуть Ля́хи на три шля́хи, а Татари на чотири Чуб. V, 1007.

Въ ст.-слов., ст.-чешск. и др.-рус. памятникахъ иногда при этихъ числительныхъ встрѣчается родительный падежъ, если имѣется въ виду извѣстное число изъ неограниченнаго количества, напр : ст.-слов.: Ни ѥдномоу мимоиджштиихъ Супр. 558, 14; посла два оученикъ своиихъ Лук. 19, 29; ст.-чешск.: Ne jeden těch vítězův toho zlým užil Alex. (Zikmund, 142), др.-рус.: Не бѣ лзѣ внити в Киевъ ни єдиному же ихъ Ип. 53. — Въ южно-русскомъ, какъ въ велико- и бѣлорусскомъ, польскомъ и соврем. чешскомъ, въ подобныхъ случаяхъ употребляется родительный падежъ съ предлогомъ *з:*

Одна з них була тонка-висока,
А друга була біла-румйана. Галько. I, 97.

2. Числительныя 5—10 въ словянскомъ имѣли форму существительныхъ и склонялись, какъ существительныя основъ на -i- женскаго рода по типу: кость—кости. Числительныя 11—19 сложены изъ чиселъ 1—9 + предлогъ *на* и locat. числа 10 десѧте; числительныя 20—90 сложены изъ числа 10 и соотвѣтствующихъ числит. 2—9, означающихъ число десятковъ: три десѧти, пать десѧтъ; *сто* склонялось по склоненію основъ на -o-. Въ современномъ южно-русскомъ характеръ существительныхъ, т.-е. возможность сочетаться съ родительнымъ падежомъ, эти числительныя сохранили почти только въ именительномъ и винительномъ падежѣ, напр.: Сїм сїл — один вiл Ном. 2625; мала ж она девйать синойків Гол. II, 45, — въ остальныхъ же падѣжахъ они перешли въ категорію прилагательныхъ и въ родительномъ падежѣ или сохранили рефлексы стараго склоненія: пйати, шести и т. д., напр.: Ще їх сорок і чотирі нас девйати не побили Чуб. V, 1050, нас десяти не побило Харьк. г. ib. 1052; или же склоняются по образцу два, три, чотирі [1]), напр.: Воли мої з сїмох возів Гол. III, 70. На ряду съ этимъ уже издавна замѣчается склонность къ утратѣ склоненія

[1]) Ogonowski, E. Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache. Lemberg. 1880, 136.

въ особенности при зависимости числительнаго отъ предлога, напр.: Отъ десять свиній одинъ грошъ АЗР. I, 30 (1407); отъ сто коши воловыхъ десять гроши ib. 31 (1407); въ соврем. яз.: Не стає ми десять грошій до пів золотого Гол. II, 211; ой маў же я коханочок коло вісїмнаціть Е. Зб. XI, 79; до сїм літ Roszk. 10; до сто літ Гол. III, 482; IV, 150.

Примѣры старой конструкціи: Двема копьи, а дѣсятью стрѣлцовъ Грам. 1394 (Пал. Сн, № 15); въ соврем. яз.: Пливли з Днїпра в чайок двістї Метл. 374.

«Тисяча» сохраняетъ характеръ существительнаго и сочетается съ родит. падежомъ: Було тих сьвічок може тисїчї Е. Зб. XV, 160, при чемъ иногда не склоняется: Виправилъ Хм. козаковъ комендерованихъ тисяча Вел. I, 74. Ср. стр. 143.

3. По аналогіи съ числительными-существительными въ южно-русскомъ иногда числительныя-прилагательныя сочетаются съ родительнымъ, напр.: Межъ которими галетами двѣ галетъ было великихъ Вел. III, 449. — Два ханскихъ бунчуковъ взялъ ib. IV, 59. — Мали розмову из собою на годинъ двѣ зекгаровыхъ Лѣт. Сам. 53. — Коли-сь хтїла з нами вандрувати, то було собі два таких рубцїв взяти Чуб. V, 96. — Два прикрасних хлопцїв Е. Зб. XII, 143. — Ой маєш ти, моя мати, ще дочок дві Чуб. V, 891. — По дві штук гармат набирайте Лукаш. 24. — Сидить дві дївчат Чуб. II, 41. — Там такий товстючий, як би три панів стулити до купи Екатерин. у. — Три братїки рідненьких, голубонькїв сивеньких Март. 23. — Аж ось приходить три пйаних мужиків Чуб. I, 158. — Три подушок імхових, сто золотих готових Лукаш. 163. — Ма (дитина) двайцїть штирі голов Е. Зб. XII, 7. — А з байраку сорок і чотирі добичників виїздило Чуб. V, 1052.

Ср. польск.: dwie skrzypiec Mick. P. T. VII; gdzie dwie rodzin związku sobie życzy Fr. IV, 13 и т. под., примѣры у Быстроня (стр. 83), который считаетъ, какъ и Малецкій [2]), такія сочетанія неправильными (błędne). Мнѣ кажется, на развитіе этихъ сочетаній, кромѣ вліянія оборотовъ съ числи-

[2]) „Zagęszczone w Galicyi wyrażenia: *kupiłem sobie trzy bułek; będzie ze cztéry łutów; dwie córek miała* i t. p. są błędnym, nie polskim prowincyonalizmem, z któregoby się należało otrząsnąć". Gr. H. II, 368.

тельными, начиная отъ *пяти*, повліяли также и сочетанія съ мѣстоименіями личными, напр.: Вас чотирі Бал. 38; три нас буде Ж. і Сл. II, 1, 48, а кромѣ того, и можетъ быть главнымъ образомъ, обороты съ родительнымъ препозитивнымъ, предполагающимъ опредѣленіе на вопросъ «сколько», напр.: Жита стоговъ два Арх. ЮЗР. 3. I, 21 (1587).—Мали розмову из собою на годинъ двѣ зекгаровыхъ Лѣт. Сам. 53. — Щоб корцїв зо два жита взяв М. Пр. 3. — (Купив) вік зо два горілки ib. 65.— Подушок у мене три Борз. у. — Стояло, світило зірочок чотирі Чуб. III, 131. — Зберемо ся косарів двадцять і чотирі ib. V, 190. — Був старший од Левка годів два Кв. КД. 6 и т. д. Въ сферу этого родительнаго въ нѣкоторыхъ западныхъ говорахъ вовлечены также и числительныя, напр.: Ой надйіхало двох варшавйаків Чуб. V, 231. — Двоїх стареньких душ забив Е. Зб. XIII, 152. — Де но двох сперечає третий користає ib. XXVII, 158. — Прийшло двох вандровних і просять його, жиб спомогчи їх чим Ж. і Сл. II, 1, 51. — Нехай Гриць знає, як ся двох кохає Чуб. V, 430. — Де ся двох бйе, там третій за кялитку бере Закр. 157. — Було собі трох братів Чуб. II, 301 (но; було нас три брати ib. V, 1013). — Йшло собі трох братів Чуб. I, 129. — Загадаю ти трох загадочок Гол. IV, 71 (но также: Загадаю тобі три загадочки Чуб. III, 190). — Чотирох свічок спалила, закім Гриця умила Ном. 11274. — Виїхало на гору чотирох верхів з ратиськами всї М. Пр. 208.

Указанный оборотъ въ южно-русскомъ Потебня считаетъ полонизмомъ (Изъ зап. по р. гр. III, 454), но если принять наше объясненіе, то онъ могъ и самостоятельно развиться тѣмъ болѣе, что въ польскомъ онъ простирается только на существительныя муж. рода (Быстронь, 83), тогда какъ въ ю.-русскомъ охватываетъ и существительныя женскаго рода.

4. Господствующая конструкція при числительныхъ *два, три, чотирі* — именительный или винительный падежъ числительнаго съ существительнымъ и родительный падежъ прилагательнаго при нихъ, напр.: У пйатий день зробив дві риби великих і дві малих Чуб. I, 144. — Стоїть два салдати покованих ib. II, 294. — Доріро дав він йому дві баночки маненьких ib. 302. — Було собі два попи здорових і грубих ib. 336. — Коли

цо згодом витикаєть ся три верхових ib. 581. — У тій церковцї три сьвічі ясних ib. III, 311. — Засьвічують три ставники церковних, товстих, хороших Е. Зб. XIV, 2.

Несогласованность прилагательнаго со своимъ существительнымъ объясняется вліяніемъ сочетаній съ числительными существительными типа «пйать хлопцїв дорослих»; встрѣчается также и полное согласованіе: Тїкало три братїки рідненькі, три товариші сердешні ИП. I, 113. — Три зорі ясненькії Roszk. 8.

Тоже въ в.-русскомъ см. Буслаевъ. Ист. гр.[5], 226 и б.-русскомъ см. Карскій, Е. Бѣлоруссы II, в. 3, стр. 54—55.

5. Числительныя дробныя сочетаются съ родительнымъ падежомъ, напр.: Ми любили ся півтора року Чуб. V, 149. — Кохали ся вони три четверти року Гол. I, 62. — Півтретя року перед кончиной сьвіта Е. Зб. XIII, 253. — Пів сьвіта плаче, пів сьвіта скаче ib. XXVII, 71. — Може разів пів десятка падав М. Пр. 187. — Та дала б я матері пів тисячі грошей, що був Петруня хороший Лавр. 64.

«Половина» часто не склоняется, такъ на ряду съ: Перебреду бистру річку й половину ставу Метл. 83, встрѣчаемъ: Половина царства тому оддам Чуб. II, 256; коби си хто такий найшов, жеби мого брата так обікрав, як мене, то дарував бим свого половина маєтку Ж. і Сл. II, 1, 63; більш половина чарки назад у діжку Кв. СП. 10. Ср. стр. 143.

6. Числительныя собирательныя склоняются по образцу *два* (формы *двоїх*, *троїх* рѣдки), напр.: З семерох захвате, а одному заплате М. Пр. 380, но обыкновенно, начиная съ *четверо*, не склоняются, напр.: із всїма четверо дїтьми Смаль-Стоцкій. Рус. гр.[2] 128.

Въ имен.-винит. пад. числительныя собирательныя, за исключеніемъ *обоє*, сочетаются съ родительнымъ падежомъ существительнаго во множественномъ или единственномъ (въ собирательномъ смыслѣ) числѣ, напр.: Є у мене дома дїточок двоє, чорняві обоє Чуб. V, 29. — Двойко дїток Бог дав Rokoss. 104. — Троє челяди с склепу выкрали Арх. ЮЗР. 8. III, 411 (1583). — Намочила троє шмаття ще від понедїлка Чуб. V, 1151. — Купила собі троє хлїба М. Пр. 133. — Мій милий

іде, четверо коней веде Чуб. V, 46. — Ей, на́ тобі четверо хлїба Эв. 255. — Добрав пйатірко рибок Кв. Пущ. 12. — Семеро хлїба ззїв залізних Март. 143. — Дам тобі придан — семеро козят Чуб. V, 1162. — Девйатеро коней веде ib. 45. — Ой на ж тобі девйатеро хлїба Гол. I, 107. — Девйатеро скоту із кошари на вибор займала Метл 415. — Одинадцятеро скоту з кошари на вибор занїмала ib. 417. — Привезла з дванадцятеро печеного хлїба М. Пр. 65.

Въ ст. языкѣ такое сочетаніе и при другихъ падежахъ числит. соб., напр.: Жаденъ жидъ не маетъ присягати на десятеромъ Божихъ приказаній АЗР. I, 24 (1388).

Также при числительныхъ нарѣчіяхъ *двічі, тричі* и проч., напр.: До вечора тричі разів з мужиком полаялась Кв. ПС. 7.

Примѣчаніе. Какъ при числительныхъ собирательныхъ, такъ и при количественныхъ существительное, понимаемое въ собирательномъ смыслѣ, ставится въ родительномъ единственнаго числа, напр.: Їх було трох чоловіка М. Пр. 77. — Оце вже стало їх шість чоловіка Чуб. II, 96.— В тій вдови девйать сина Эв. 476. — Є нас ту десїть люда Е. Зб. XVI, 547. — Монарха вибрав десїть мужа ib. I, 44. — Чоловіка з двадцять Чуб. II, 48. — Трийцїть мужа Е. Зб. I, 44. — Пйатдесят чоловіка козаків вибірає Март. 15. — Сто мужа вбйу Е. Зб. XV, 172. — Сїмсот турків яничар чотиріста, да бідного невольника півчвартаста Макс. (1849) 32. — Та виступа Ляха а сорок титяч, а гусар двістї ИП. II, 69. — Сто тисяч чоловіка Чуб. II, 293.

Также при собирательномъ *пара:* Пару сина зродила Эв. 482.

V. Родительный падежъ при мѣстоименіяхъ.

Слѣдующія мѣстоименія, за исключеніемъ *то* и *що* (б), количественныя, сочетаются съ родительнымъ падежомъ, при томъ только въ ниже представленныхъ формахъ адвербіальнаго характера:

Кілько, скілько (-и): Кілько воску, тілько й сьвічки Е. Зб. XVI, 227. — Кілько менї веселости, кілько минї втїхи

ib. XVII, 19. — Скілько в селї челядоньки, а ти сподобав ся Метл. 45. — Скільки води не пий, а все пйанимъ не будеш Чуб. I, 240. — Скільки є усякого народу Кв. Л. 3. — Скільки тисячів верстов воно сягнуло ib.

Кількоро, скількоро: Разом кількоро їх (гусей) і вбйе Осн. 61, XI, 73. — Вийшло скількоро чоловіка копати буряки Брацлав. у. Сл. КС. IV, 135.

Стільки, тільки (-и): Стільки правди, як у решетї води Ном. 6903. — Кілько сьвіта, тілько дива Закр. 170.

Таке, такого, таких: На него таке мух насїдало, як звиклї до стерва Е. Зб. XV, 172. — А там такого старцїв, такого калїк Чуб. II, 131. — Там на березї такого сміху та сорома було нашому панові, що й сказать не можна ib. 508. — На царськім дворі такого, такого столів понакривано, що Господи Руд. Ск. II, 163. — А що то цї могили, що їх такого скрізь видко? М. Пр. 88. — Такого ж його (гаду) превеликая сила ib. 113. — Добра такого, — не знає в чому й сходить Ном. 1349. — Такого дїла прийшло, що не то що Кв. Ск. 25. — Там аж чорно таких мух Е. Зб. XXIV, 420. — Піду ж я, мамо, назбіраю вам суниць: там таких багацько на базарі було Кв. М. 33.—Тут чортів таких налетїло, що аж страх М. Пр. 55.

Усього: Тільки всього туги, що в чорнім ходити Лавр. 46.

То: Маєт з ними (дѣтьми)... то пристойного вчинити, што ся ей подобати будет Арх. ЮЗР. 8. III,111 (1565). — То хлїба будети мати, шо не будети мати де подыти Е. Зб. I, 4.

Що: а) Съ существительными: Што будет того имѣня людей або земли кому отдал AS. I, 117 (1499). — Што одно листов ку тоє справе належачих было, тые всѣ есми пану У. до рукъ отдалъ Арх. ЮЗР. 8. III, 277 (1573). Щоб собі посагу що придбати Метл. 46. — Що там одежі запорозької, шо там добра, шо там усякої всячини Март. 83. — Мала нивонька, нивиличенька, що було жинцїв, що було косцїв, да і всїх потомила Ром. II, 59. — Подиви ся: що там попів, та всї ж бородаті Закр. 117. — Що сьвіта, то й мира Е. Зб. XXVII, 76. — А що було дївчат, дївчат, то забрали люди ib. XVIII, 101.— Що там вушей, що звізд на небі ib. XVI, 268. — Що то людей! Втїкай що духу ib. 288. — Має тілько гадок, що пес сте-

жок ib. 308. — А промеж такої пропасти товару, що то народу було Кв. СП. 16.

У Квітки одинъ примѣръ паратактическаго сочетанія: Що була скотинка, позбував, а грошики попропивав Кв. МВ. 5.

Др.-рус.: Что с ним дроужины влѣзе в насадъ, съ тѣми же и перевезоша и. Ип. 372.

б) Съ прилагательными:

Що ти злого учинила? Чуб. III, 356. — Дайте нам що іншого що раз лїпшого ib. IV, 304. — А Боже мій, що такого, що не видно хлопця мого ib. V, 3. — А він мислить що иншого: глядить, бачу, грошей много ib. 196. — Ей, доню, що такого? Нейм. 101. — Пан питає: Що такого? Е. Зб. VI, 129. — Бисїдуй щось вартого ib. XXVIII, 380. — Що ти мінї, дївчинонько, такого зробила, що ти мінї молодому над всїх тепер мила Гол. II, 744.

Также прилагательное согласуется, напр.: Що старше від розуму? Закр. 225. — Надарили доню що було найгарнїйше з одежи Rokoss. 105/6.

Дещо: А не вчинили би ви мінї дещо грошей Е. Зб. XVI, 300. — Ще ж я чув, буцїм то хочеш ти тут же притулити дещо і по нашому писаного Кв. I, 3.

VI. Родительный падежъ при нарѣчіяхъ.

Родительный падежъ при нарѣчіяхъ мы находимъ въ слѣдующихъ трехъ случаяхъ: во-первыхъ, при нарѣчіяхъ количественныхъ, затѣмъ — при нарѣчіяхъ въ функціи предлоговъ для выраженія пространственныхъ и временныхъ отношеній и, наконецъ, при нарѣчіяхъ въ функціи предиката.

1. При нарѣчіяхъ количества:

Багато, багацько; більше, найбільше: Багато двох грибків в борщ, буде й одного Чуб. I, 293. — Їх багато їздило, та все не-в-замітку, а знаю тіко добре пйатьох М. Пр. 210. — Багато люда, багато чуда Е. Зб. XXIV, 364. — У Бога світа багацько Ном. 387. — Там дубини стояло багацько Е. Зб. VIII, 115. — Менї дїла багацько Кв. Ск. 25.

Більше відваги, ніж розуму Е. Зб. XVI, 202. —Не скільки смаку, тілько більш гріху Ном. 111.— Чим більше дров, тим більший огонь Е. Зб. XXIII, 51. — Більше крику, як зойку ib. XXIV, 39. — Де найбільше челядоньки, там стане судити Метл. 83.

Буде: Буде з старця яйця, а з багатого болячки Ном. 5552. — Буде з Ляха й курки Чуб. I, 265.

Густо: Хоч у голові пусто, аби грошей густо Ном. 1430. — Густо пшениці на новині Метл. 165 (Чуб. IV, 232). — Чом немає, як буває, челядоньки густо? Чуб. III, 137. — І густо снопів? Е. Зб. I, 18. — Не уважай, пане брате, чи коралів густо Гол. II, 624. — Ниток вже не дуже густо зостало ся Кв. МВ. 13.

Довго: Довго сього було Кв. СО. 51. — А довго вашої роботи буде? М. В. (Осн. 62. I, 74).

Доволї: На волї — плачу доволї Ном. 1332. — Нам горілки доволї Чуб. III, 239. — Душенини доволї, а їсти нїколи ib. V, 1081. — Щоб усього було доволї Кв. КД. 12.

Др.-рус.: Медоу и говадъ и wвець доволѣ Ип. 783.

Досить, доста: Иныхъ досытъ было добрыхъ Грам. 1424 (Пал. Сн. № 34). — Людей добрыхъ было досыт AS. I, 93 (1491). — Досить води, дровъ и паши для коней Вел. IV, 235. — Досить єдного сонця на небі Ном. 5554. — Нехай вона назбирає сребла, злота досить ИП. II. 57. — Маю досить журби і клопоту Е. Зб. VI, 114. — Досить ми своєї біди ib. XXIII, 43. — Досить єс сї нассав моєї керви ib. — Є досить риби у водї ib. XXVII, 11. — Доста того, що знаю ib. XXIII, 44. — Гроший у кишени доста майи ib. XIII, 51. — Ой не шуми, дубровонько, доста листу буде Гол. III, 360.

Съ винит.: Мудрому досить єдно слово Е. Зб. XXIV, 416. — Мудрій голові досить дві слові Ном. 5912.

Съ предл. *з* и твор.: Досить му с тим добром ib. XII, 174.

Съ предл. *на* и мѣстн.: Однакож не маючи на том досыт ходили єсмо их сами огледати Пам. IV, отд. II, 120 (1545). — Досить на тому, на тім; польск. dosyć na tym; чешск. dosti na tom.

Дуже: Ти невинной кырви дуже порозливав Е. Зб. XIII,

252. — Де є дуже зовиць, будут ся вадити Гол. I, 232. — До Жовтої водицї наклав їм дуже хмельницї ИП. II, 135.

Мало; менше, найменше: Подали єму мало вѣльготности Пам. I, 266. — В нашого господара мало паші М. Пр. 3. — Корова, що дуже реве, мало молока дає Чуб. I, 258. — Борода велика, а розуму мало Е. Зб. X, 108. — Багато світла, а мало правди ib. XVI, 219.

Менче нас, менчий глас Е. Зб. XXIV, 388. — Мовчи, менче лиха буде ib. 349. — Мовчи глуха, менше гріха ib. XVI, 343. — Венше вкусу, менше й трусу Чуб. I, 233.

Въ др.-рус. *мало* склонялось[1]): Поима со собою мало дроужины Ип. 397. — С маломъ же дроужины възврати ib. 43. — Остасѧ Изѧславъ с маломъ дроужины ib. 467. — Пришедшоу... с маломъ ѡтрокъ ib. 764. — Изѧславъ же иде въ малѣ дроужины ib. 369. — Ср.: У мнозї зять їде Чуб. IV, 335.

Много: Симонъ много чуда чинив Пам. у. м. III, 18. — Єсть у мене туги много Метл. 59. — Повішано в Пйатигорах козаченьків много Гол. I, 16. — Захоче багацтва і много грошей, а мене позбавить любої роскоши Чуб. V, 137. — Ой як ли живеш на чужинї, що ворогів много ib. 813. — Де много вікон, много світла, але правди не видко Е. Зб. XVI, 218. — Вже мого пробуваня в Верецьких не много ib. XVII, 30. — Де много крику, там мало правди ib. XXIV, 310.

Обмаль, омаль: Пшеницї тепер у нас обмаль Павлогр. у. — Сеножати омало есть Пам. IV, 78 (1637).

Повно: Было при єго дворѣ (Симона) повно стражи Пам. у. м. III, 18. — Повно Ляхів в містї Коцип. 129. — Тілько кости, а повно злости Чуб. I, 254. — Сипле повно гроші Е. Зб. I, 65. — Там повно панів, па́нїв ib. XII. 204. — Висипав с торбини повно побитого шкла і шось трох чортів ше було живих ib. XIII, 49. — Людей повно найшло ib. 142. — До тих брик запряжено повно душ ib. 170. — Тут челядї повно вертить ся М. Пр. 52. — Обернеть ся назад себе—а вже повно трупа ИП. II, 79.

---

[1]) Потебня считаетъ такія образованія первоначально существительными, см. Изъ зап. по рус. гр. III, 58, 60, 64.

Подостатку, подостатком: Єсть таких же всѣ речий подостатку мают Кл. 27. — Маїш жінок подостатку Е. Зб. XII, 141. — Мав всього подостатком ib. VII, 151.

Поти: От поти того маю ib. XXIV, 383.

Рідко: Тут так рідко трави Борзна. — Та вже таких Павлуників на сїм селї рідко Е. Зб. XVII, 68.

Рясно: Рясно на дереві ягід Черн. у. — Груш да яблук так рясно, що аж гілля гне Чуб. II, 72.

Скупо: Та глузду, гріх сказать, скупенько у обох Гул. Арт. соч. 377.

Статком: Єст пшеницѣ статком въ Єгиптѣ, и послал там сн҃овъ своихъ пшеницѣ купити Пам. у. м. I, 167.

Тілько, (-и): Там только было чл҃ка пр҃ведного оу Содомоу и Гоморѣ, єдно дом Лотовъ ib. 332. — Тілько тобі доганочки, що ти небогатий Чуб. V. 118. — Менї тільки пари, шо оченьки карі ib. 2. — Не тільки світа, що в вікнї Закр. 190. — Тільки й худібчини в неї, що мала вона курчаток М. Пр. 154.—Не тілько тих риб, кільком сї нагиб Е. Зб. XXVII, 11. — Тілько, пане, се й твого, що ти своєю рукою даси ЗЮР. I, 81.

Троха, трохи, трошки: Троха овець Е. Зб. XII, 27. — Соли трохи вкинь Чуб. I, 74. — А в свекрухи спаня трохи Е. Зб. XVIII, 87. — У ворожки хлїба трошки Ном. 231. — Трошки гречки, трошки проса, трошки взута, трошки боса Чуб. I. 264.—Трохи слави учинили Котл. Е. III, 988.—Для неї трохи цих імен Котл. Е. I, 204.

Чи-мало: А тим часом позіходилося народу вже чи-мало Кв. СП. 15.

Чи-трохи: Став жменями тягти гроші, та в кишеню, та як-то поспішав, та й порозсипав їх чи-трохи Кв. КД. 49.

Що: А я твої голосочки що вечора чую Мил. 69. — Що суботоньки чесала, що неділеньки вбирала Метл. 205. — Не видно моїй хати, тілько видно грушу, туди ж мою помикає що вечора душу Чуб. V, 61. — Що нової суботи принось менї несолоний корж ib. II, 380. — Що неділї була й сорочечка біленька Кв. КД. 6.

При *що*, кромѣ родительнаго пад. существительныхъ, обозначающихъ время, встрѣчается также именительный и даже

винительный, напр.: Що в Бога день, що день, що години, треба тебе одвідати Метл. 61. — Тужу ж я тужу, що день, що година Чуб. V, 21. — Плачу ж я плачу що день, що година Коцип. 47. — Полетів би що година дівчат одвідати Лавр. 28. — Дитина їла би що година Е. Зб. XVI, 563. — Що годину вихожу на двір Сосн. у. — Буде твоя головка що день пйана Метл. 125.

Ср. польск.: co rana, co tygodnia, co miesiąca Bystroń, 81. Господствующее сочетаніе съ именительнымъ: co godzina, co dzień, co rok, co ranek и т. д. см. Karłowicz, J. Słownik jęz. polsk. I, 346.

Къ этой же группѣ примыкаетъ родительный при нарѣріяхъ: *завбільшки, заввишки, завгрубшки, завтовшки, завглибшки, завдовжки, завширшки, на(в)вишки, навглибшки*, напр.: Буде завбільшки доброї сосни Rokoss. 60; — надибав він чоловіка завбільшки стирти ib. — Ой в городі рута навишки колїна Rokoss. 191, хотя при этихъ нарѣчіяхъ господствуетъ сочетаніе съ предлогами *з* и *у* и союзомъ *як*, напр.: Пиріг завдовжки із аршин Котл. Е. IV, 444. – Кров із ям свистала вгору заввишки з чоловіка ЗЮР. I, 302. — У три дроти завтовшки Полт. у. — Стїна така завтовшки, як у мужика хата Рудч. Ск. I, 104.

Сюда же слѣдуетъ отнести родительный при сравненіяхъ въ элиптическихъ выраженіяхъ, предполагающихъ опущеніе нарѣчій *так багато, так мало* и подобныхъ, напр.: Ходить Ляшків, вражих синів, як курей по ринку Макс. (1834) 98. — Іде москаля так, як трави Ном. 800. – Панів як псів ib. 1168. — Народу як дим ib. 7677. — Як києм набито жидів у хатї Чуб. I, 252. — Гадя як трави-листа Е. Зб. XVI, 306. — У його домів, як у заяця ломів ib. 571. — В селї дївок, як за шеляга маку ib. 572. — Тепер настало панів — кинь на собаку, а в пана влучиш ib. 1165. — Валяло ся вражих Ляхів, як біленьких овець Гол. I, 14. — Нехай вас так буде, як на небі хмари Чуб. V, 1003. — Мав гріхів, як у морі піску, як листя на дереві М. Пр. 169. — Тепер дївчат, хоть гать гати Котл. Е. VI, 1217. — А подушок, подушок, так може під саму стелю

Кв. М. 1. — А на шиї хрестів, хрестів Кв. КД. 36. — Народу на базарі — не протовпиш ся ib.

Родительный при адвербіальныхъ выраженіяхъ количества, напр.: Снѣцар *без числа* штук дивных выставует Кл. 116. — Буде плачу *до не хочу* Ном. 2367. — *Не з біса* хлопця, а яке уїдливе ib. 2738. — Дїд бабу дрюком — йому меду *гуком* ib. 13968. — *До чорта* грошей ib. 1344. — У нечистої сили єсть *до біса* грошей Чуб. II, 371. — Грошей *до смутку* ЗЮР. I, 231. — Яловика *без лїка* Чуб, V, 414. — Людей розплодило ся, розкоренило ся *до ката* М. Пр. 218. — Хітї *з вола*, а сили *з комара* Ком. 99. — Є там того *ласка божа* Е. Зб. XXIV, 335. — Роботи *без кінця і міри* ib. XXVII, 30. — Грішників найшло нових *до пропасти* Кв. Ск. 25. — Худобини *до гаспида* Кв. ПС. 4. — Та й назбіраєть ся їх *до сина* Кв. СО. 13. — А то буде пихи *на два міхи*, а вушей *на палець* Е. Зб. XXIV, 536. — Входить дїд: *на аршин* дїда, а *на саженъ* бороди I. М. 25. — А в мене волів *на дванадцять плугів* Чуб. V, 818. — Чи добре вам, вражі Ляхи, з козаками битись, що лежить вас од Городка *за півтретя милї* Закр. 26.

2. Родительный при нарѣчіяхъ въ функціи предлоговъ:

Близько: Близко горла Арх. ЮЗР. 8. III, 391 (1583). — Близко Корсуна Вел. I, 67. — Близко уже такого былъ щастя ib. II, 339. — Ой ночує Василенько близько перелазів Гол. I, 228. — Ой на Дунаю, близько дороги ib. II, 94. — Росла калина близько озера Чуб. V, 149. — Віночок на Дунаю, а рубочок близько краю Галько I, 80. — Иван Луговський близько Ляхів, мостивих панів, живе Метл. 398. Близько церкви, далеко від Бога Е. Зб. XXVIII, 532. — Вже була близько неба ib. XIII, 101. — Близенько дочки садовить ся Stad. 109. — Приїздит блисько тоўо міста Е. Зб. I, 43. — Привандрували козаченьки близко Дуная Гол. III, 151. — От Іван приходить близько цара Чуб. II, 228. — Ср. польск.: Już jestem blizko ściany Mick. Dz. IV (Bystroń, 142).

Также съ предлогами *до*, *біля* и *коло*: Привйазав коня близько до порога Чуб. V. 658. — Положіть близько біля боку ib. 35. — Єсть у мене таке зїлля близько коло річки ib. 418. — Коло річки близько пили голуби воду ib. 58.

Гала́: Забіжи гала світа Чуб. VII, 575.

Го́рі: То такий робітник, що собі й на хребті горі світа зайде Е. Зб. XXVII, 26.

Довколо: Довколо голови опкрутив (ланц) ib. XII, 119.

Заздалегоди: Хотїли заздалегоди живота темний похорон одправляти ИП. I, 117.

Здовж: — стола Е. Зб. VI, 142.

Круга́, круго́м: Щоб ти пішов круга світа та гала світа Ном. 3677. — Кругом церкви Март. 231. — Поставали кругом того стола Чуб. II, 348. — Кругом церковки да й ісчепились ib. V, 714. — Таска чорт дівчат кругом засїка М. Пр. 390. — Двох ходило кругом будинку Rokoss. 100.

Мимо: Не искати ми иныхъ господаревъ мимо нашего милого господаря... и коруны Полскоѣ Грам. 1400 (Пал. Сн. № 48). — Ой мимо моїх воріт, мимо мого двора ти до другої йдеш Метл. 68. — Циганка ійде мимо лавки Кв. II. 15.

Также съ винит.: Козаки не додержавши мимо город утекли к Нѣжину Лѣт. Сам. 56. — Мимо мій двір — нові ворітечка до іншої йдеш Метл. 67. — Один козак мимо кабак іде ЗЮР. I, 58. — Мимо сухе дерево вітер гуде Ном. 4121.

Подобное же сочетаніе въ другихъ сл. языкахъ (см. Miklosich, IV, 413, 544) въ в.-русск. литерат. съ родительнымъ.

Наверх: Сидить чоловік наверх лїса Чуб. I, 213.

Навздовж: — Дунаю Эв. 251.

Навкруги: Вовки полягали навкруги його Чуб. I, 51.

Навпаки: Повів рукою по народу навпаки сонця Кв. КВ. 40.

Навперейми: Побіг навперейми вовка М. Пр. 112.

Назад: Кинь хлїб назад себе, а він стане наперед тебе Ном. 4426. — Назад себе поглядає ИП. I, 288. — Назад себе оглянув ся Закр. 23. — Кинь назад себе Чуб. I, 247. — Взяла вона серп, кинула назад себе Чуб. V, 1075. — Назад себе смотрити Е. Зб. XXIV, 429. — Став назад хати Шух. III, 205.

Навколо: Усі святії навколо неї Гол. II, 31. — Бігає навколо хати Brykcz. 91.

Надокола: Пан обложив надокола хати варту Е. Зб. XIII, 165.

Наоколо: Він ходи наоколо панської стирти ib. XV, 110.

Наперед: Наперед невода не йди Чуб. I, 276. — Ой як стали вони наперед возів РЧП. 101. — Жена піде до роботи наперед мене Гол. II, 238.

Напоперек: Біда стала напоперек дороги наперід мене Е. Зб. XV, 30. — Ой кину я срібний перстень напоперек світа ib. XVIII, 139.

Напротив: Напротив тої хати дуже гарний сад ib. XII. 174.—Вийди, мамко, з хати напротив свого дитяти Гол. IV, 356.

Насеред: З чужим і насеред села розставай ся Е. Зб. XXVIII, 326. — Завела його аж насеред ставу Чуб. II, 511.

Недалеко: Недалеко дому своєго Арх. ЮЗР. 8. III, 412 (1583). — Біда лишила ся недалеко цвинтарю М. Пр. 47. — От вже недалеко берега закинули (сїгь) ib. 48. — Медвідь і вепер стали недалеко огню Е. Зб. XII, 164.

Также съ предлогомъ *від:* По тім боцї Дунаю недалеко від краю Чуб. V, 415. — Недалеко від нас М. Пр. 113.

Неподаль: — монастыря Дн. Хан. 74.

Неподалеко: Неподалеко того грунту Лѣт. Мон. Густ. 52.

Низько: Ой ходить сон коло сосон, а дремота низько плота Булг. 133.

Обапол: Обаполъ озера люди живутъ АЗР. I, 2 (1347).

Окроме: Окроме любові, шо к тобі маю, зовсїм я убога — я того не таю Закр. 83. — Стоїть окроме усїх у куточку Кв. МВ. 14.

Съ предлогомъ *від (од):* Ѳома с[идѣвъ] wкреме ѿ своих панов Пам. у. м. III, 119.

Округ: Півень обійде округ хати Чуб. I, 58. — Пройшли мої лїта як вітри округ світа ib. 255.

Півперек: Сьміха півперек сьвіта Е. Зб. XXVII, 130.

Після: Після Іллї нехай рій сидить на гіллї Ном. 477. — Чи не буде після такого парла дощ Кв. КВ. 41. — Відпочивши опісля крику та турбації ib. 34.

Побіч: Івась сидить побіч неї Е. Зб. VII, 131. — Вони поуставляли ся всї громадами побіч дороги ib. XII, 114.

Поверх: — земли ib. VII, 39. — Смола пішла поверх

голови людєм ib. XIII, 72. — Чи поверх дерева, чи уплін дерева ib. XIV, 18. — Поверх сосни пчоли вйуть ся Чуб. V, 318. — Поверх сукней срібро та злото Гол. II, 613. — Поверх дерева ходить Ном. 2155.

Повздовж, подовж: Ходи повздовж села Гол. II, 361. — Бийте мене цїм ретязем подовж спини стіки сили М. Пр. 298.

Позад: Позад війська мечем махає Лукаш. 88. — Нї вперед війська, нї позад війська Эв. 15.

Поперед: — дороги Е. Зб. XV, 45. — Поперед усього розберім, що то означа Кв. Л. 3. — Поперед коній гордий молодець Гол. II, 64.

Поперек: Лежало поперек подушечки Ном. 6009.—Поперек потока Нечача АЗР. I, 43 (1421).

Поплїч: Будем, говорять, поплїч його дванадцять парсон сажати ИП. II, 121.

Поруч: Я сяду, молоденька, поруч іс тобою Чуб. V, 649. — Поруч себе сажає ИП. I, 213.

Посеред: Поставив (коника) посеред базару Чуб. V, 952. — Посадив Бога посеред стола Гол. II, 31.

Потай: Потай Бога, щоб і чорт не знав Ном. 5936. — Потай пана моєго Пам. у. м. I, 162.

Поузбіч: Він стояв поузбіч сієї хати Закр. 478.

Просто: Ішов тут просто Максимихи Е. Зб. XV, 67. — Став собі такі просто тої скарбниці ib. XXVI, 102. — Ой Гринуню, Гринуненьку, став си світлоньку просто милої Галько II, 26. — Шукай, шукай дївчини просто неба на землї Гол. IV, 480. — А сам припав молоденький та просто серденька Гол. I, 75. — Стрітив мене мій миленький просто ковалейка ib. II. 765.

Удовж, уздовж: Да летить стріла та удовж села Метл. 307. — Удовж (подушечки) Ном. 6009. — Вздовж села Чуб. V, 611. — З такої страви ляжеш вздовж лави Ком. 43.—Грам. 1400 г.: В доложь і у перекъ того існого села Пал. Сн. № 29.

Узкрай: Узкрай світу ставиш гори Кул. II, 170.

Др.-рус.: Блаженоуоумоу въскраи того сѣдящю Ж. Ѳ. 64. — Съсѣдъ текъ идяше въскраи коня ЖѲ. 65.

Уконецъ: Вималювала б (милого) у-конець стола Метл. 52

Украй: Посію я конопельки та вкрай доріженьки Чуб. V, 211.

Уперед: Уперед війська конем іграє Лукаш. 88. — Вуйди з нової коморочки вперед своєї мамочки Гол. IV, 409. — Лети, лети, соколеньку, вперед нас Rokoss. 154.

Упоперек: Упоперек полу лежало Ном. 6009.

Уподовж: Летїла стріла уподовж села Чуб. V, 836. — Онде тільки хтось снує уподовж вулиці Кв. Ск. 6.

Упоруч: Упоруч себе сажати ИП. I, 211.

Нарѣчія въ сравнительной степени:

Вище: Вышше мѣры своєя Гал. НН. 32 об. (соврем. над міру свою). — Як тебе нести — чи нижче небес, чи вище дерев? Чуб. II, 222. — Зеленая хмелиночка вище тину вйеть ся ib. V, 104. — Рости, рости вище тину ib. 904. — А свахиприданки скачуть вище лавки ib. 1145. — Вище лоба очи не ходять Ном. 1017. — В їх було по одному окові як раз посеред лоба вище носа М. Пр. 384. — Вище носа писок задирати Е. Зб. X, 189. — Курти му скроїли висше колїн, а низше пояса ib. XXIV, 329. — Повище всїх тих міністрів нїхто не виступав ib. XII, 174.

Дальше: Не видит дальше свого носа ib. X, 166.

Нижче: Єсть у мене зїлля нижче перелазу Чуб. V, 418. — Нище греблї шумлять верби Эв. 179. — Нижше кошту продає Е. Зб. XXIII, 299. — Курти му скроїли висше колїн, а низше пояса ib. XXIV, 329.

3. Родительный при нарѣчіяхъ предикативныхъ:

Байдуже: Байдуже паски, аби порося Ном. 7280.—А я того Морозенка та й байдуже Нейм. 65. — Ой я ж того, мамо, га й байдуже: люблю запорозця вельми дуже Правда 1868, 20 — Цей (Харон) того плачу байдуже Котл. Е. III, 568.—І байдуже (Турн) нї слїз, нї слов ib. VI. 1232.

Также съ предлогами *до, за, на, про:* Аби добрий на пашу, а до роботи байдуже Е. Зб. XXIII, 10. — Ой хоть болить серце дуже, тобі до його байдуже Чуб. V, 402. — Байдуже. козї за хвіст Е. Зб. XXIII, 278. — Посадив та й байдуже опі-

сля на того Плаху ЗЮР. I, 118. — Про все менї байдуже іb. 13. — Про все йому байдуже М. Пр. 2.

Видко, видно (только въ партит. смыслѣ): Заховав ся у закопельку, а хвостика й видко Закр. 164. —

Тепер нам, Оленочко, веселенько,
Коли твого личенька видненько. Roszk. 44. —

Жалько: Багатому жалько корабля, а вбогому кошеля Чуб. I, 251.

Потрібно: Кому потребно будетъ списковъ АЗР. I, 40 (1420). — Кому жь будеть того потребно, иж бы добре вразумѣлъ Грам. 1433 (Пал. Сн. № 21). — Чого вам потрібно Житом. у.

Страшно: Налякав міх, що й торби страшно Ном. 5794. — Менї тепер і Олени страшно Кв. М. 35.

VII. Родительный падежъ при предлогахъ.

Предлоги въ индоевропейскомъ языкѣ были самостоятельными элементами рѣчи, затѣмъ они ближе примкнули или къ глаголу и образовали предложныя приставки (praeverbia), или же къ имени, и въ послѣднемъ случаѣ получили названіе предлоговъ. Группа изъ предлога и имени ближайшимъ образомъ примыкаетъ къ глаголу и имени, поэтому мы будемъ различать приглагольное и пріименное употребленіе предлоговъ. Современная трехчленная группа, т.-е. глаголъ или имя и предлогъ съ именемъ далеко не во всѣхъ случаяхъ равно отдаленной эпохи, напротивъ, по направленію къ древности область употребленія предлоговъ все суживается, такъ что современныя предложныя сочетанія во многихъ случаяхъ восходятъ къ безпредложнымъ. Этотъ процессъ мы замѣчаемъ какъ въ области сочетанія двухъ именъ, такъ и въ сферѣ сочетанія имени съ глаголомъ безпрефикснымъ и съ префиксомъ. Въ послѣднемъ случаѣ, когда предлогъ-префиксъ (praeverbium), опредѣляющій направленіе дѣятельности глагола въ извѣстныхъ случаяхъ оказывается недостаточно опредѣленнымъ, то онъ усиливается или повтореніемъ предлога-префикса, какъ это мы видимъ въ выра-

женіи «*до*ѣхать *до* города» на мѣстѣ древнѣйшаго «доѣхать города», лат. egredi *ex* navi и egredi navi — или употребленіемъ синонимическаго съ нимъ, напр. «*перейти через* улицу» при «перейти улицу». Въ сочетаніе двухъ именъ предлогъ вноситъ извѣстную дифференціацію, расчлененіе, въ первоначальный синкретизмъ мысли; такимъ образомъ, напримѣръ, сочетаніе въ родѣ «ніжка курки» распадается на два: «ніжка у курки» и «ніжка з курки», и предлогъ въ этой новой группѣ не только ближе опредѣляетъ отношеніе двухъ именъ, но также передвигаетъ центръ вниманія съ падежной формы на себя и тѣмъ становится однимъ изъ фактовъ разрушенія флексіи. Кромѣ того, въ самихъ предложныхъ сочетаніяхъ мы видимъ параллельное употребленіе близкихъ по значенію предлоговъ въ одинаковыхъ позиціяхъ и вытѣсненіе ихъ другъ другомъ; такъ, напр., въ чешскомъ прежняго *v* съ винит. (v kláštеr) предлогомъ *do* съ родит. (do kláštera)[1]), то же въ южнорусскомъ, гдѣ конкурируютъ, какъ мы ниже увидимъ, *в* и *до*, *у* и *від*, *від* и *з* и др. въ извѣстныхъ позиціяхъ. На ряду съ указанными оборотами мы встрѣчаемъ также и другія схемы рѣчи, отвѣчающія тѣмъ же потребностямъ мысли, напр. «лїнивий робити» при «лїнивий до роботи», «не давши причини» при «без данія причини» и т. д. Условія, при которыхъ обнаруживаются всѣ названныя явленія въ южно-русскомъ, будутъ указаны нами ниже при изученіи отдѣльныхъ предлоговъ въ тѣхъ связяхъ, въ которыхъ они выступаютъ въ рѣчи, въ данномъ случаѣ въ связи съ именемъ въ родительномъ падежѣ, съ одной стороны, и глаголомъ или именемъ—съ другой. Для удобства располагаю всѣ предлоги въ алфавитномъ порядкѣ, не выдѣляя древнѣйшихъ образованій въ особую группу, такъ какъ для нашего изслѣдованія это значенія не имѣетъ. Сочетанія съ предл. *без*, *в* (*у*), *від* (*од*), *з* возводятся къ первичному аблятиву.

---

[1]) Gebauer, J. Příruční ml. jaz. česk. V Praze. 1904, стр. 358.
[2]) Delbrück. V. S. I, 666 и дал.

Без.

Предлогъ *без* съ родительнымъ имени указываетъ на отсутствіе того, что выражено родительнымъ падежомъ, и встрѣчается въ нижеслѣдующихъ сочетаніяхъ.

1. При глаголахъ. Въ этомъ сочетаніи необходимо различать три случая: (а) родительный при *без* глагольнаго характера, (б) неглагольнаго характера и (в) родительный съ предл. *без* при гл. «быть».

а) Мы маемъ такую помочъ его милости дати безъ хитрости АЗР. I, 54 (1442). — Безъ забави сихъ пословъ Дорошенковихъ отправили Вел. II, 239. — Взяв гроші без рахуби Е. Зб. I, 66. — Без працї не їсти колачі ib. XXIV, 588. — Щастє за нещастє без додатку міняют ib. XXVIII, 351. — Без міри пороху підсипає ЗЮР. I, 18. — Тепер без сорома признаюсь Котл. Е. VI, 1431. — Без перестанку я о тім думаю Чуб. V, 21. — Без опаски спать лягли ib. 1051. — Ой спи, дитьи, без повитьи тей без колисаньи Е. Зб. XI, 40.

Параллельный этому оборотъ — сочетаніе отрицанія съ дѣепричастіемъ глагола одного съ именемъ корня, напр.: Лучче було б тобі брати сукна не мірячи (= без міри), а гроші не лїчачи (= без лїку) ЗЮР. I, 168. — Ср. Дам ти срібла не вагою, дам ти злота не лїчбою Кольб. II, 31.

Въ сочетаніи съ предлогомъ *без* глагольныя имена на *-ння* (*-нне*, *-не*, *-нї*), выражающія процессъ дѣятельности подлежащаго или неопредѣленнаго лица, напр.: Як не можуть без плуга і орання хлїба їсти, щоб так не могли без мене сїсти Чуб. I, 93; без дання причини обезчестив Ном. 4052; ти без кохання не можеш прожити Гол. I, 345 и т. д., — въ современной народной рѣчи рѣдки и объяснимы книжнымъ вліяніемъ, обычное же сочетаніе въ такихъ случаяхъ дѣепричастіе соотвѣтствующаго глагола съ отрицаніемъ, напр.: Не сїявши, не оравши не буде жито родити Метл. 86; не знавши біди не буде добра Ном. 2202 и т. д., и примѣръ, приводимый въ грам. Смаль-Стоцкаго[2] стр. 198: «без нарушеня своєї чести» не согласенъ съ духомъ народной рѣчи: слѣдовало бы: «не нарушивши своєї чести».

б) Стой, моя березка, без верха, без кудравого голляка, без широкого листейка Чуб. IV, 280. — Що росте без корін-

ня, що горить без полумйа, а що біжить без прогону, що шумить без буйного вітру? ib. V, 1073. — Він у колодязі кривсь пйатнадцять год без хлїба ib. I, 183. — Працовалъ турбуючися безъ сили Вел. IV, 10. — Піду до могили, як тї мерцї говорять без сили Лавр. 122. — Серце горить без полїнї Кольб. II, 72. — Без щастя заміж пішла Бал. 69. — Ой без щастя я вродив ся і без щастя згину Чуб. V, 378. — Ой що то плаче без слїженьки Ром. II, 27. — Бис притомности на землю попадали Е. Зб. VI, 159. — На ж тобі коня, бо без часу умираю Чуб. V, 91. — Пйать ран Христос терпів за нас без вини ib. 1080. — Що любила без облуди, знають тее добри люде Закр. 22. — Я без нїчого пішов Чуб. II, 385.

Съ родительнымъ лица: Лїта трачу без дружини Закр. 84. — Ось на, брате, сього пива, що без тебе наробила Бал. 61. — Вже було без його не пійдуть ЗЮР. I, 109.

в) При глаг. «быть» въ субъектныхъ и безсубъектныхъ оборотахъ: Мало который день былъ без вѣтру Лѣт. Сам. 133. — Козак не без долї, риба не без луски, Бог не без милування, государ не без жалування Ном. 4873. — В горах зруби без рахуби Гол. IV, 552. — В мене овець ватага, а дійнику без лїку Лавр. 77. — Як рибі без води, так черницю без манастиря Ном. 206. — Ой там нема без причини,

Де два ходит до дївчини;
Ой там нема без припадку,
Де два ходят в одну хатку. Гол. II, 196.

2. При существительныхъ:

Було мене утопити, де без дна криниця Нейм. 91. — Без вікон хата ib. 77. — Нема риби без кости, а чоловіка без злости Е. Зб. XXVII, 11. — То без серцьа чоловік ib. 87. — Нема роду без вироду ib. 15. — Без дверь хата, без віконець, бо вже прийшов йому конець Макс. (1827) 16. — Без розума люди — в світї живуть гарно Закр. 73. — Прокашляйсь, без зубів сестрице Котл. Е. VI, 220. — Без числа тем людей за день помре, а без числа тьмами теж родять ся Ном. 8279.

3. При прилагательныхъ:

Смілива, на річах бойка без пащикування Кв. КД. 26.

Въ этомъ случаѣ, какъ и при глаголахъ, вмѣсто *без* съ глагольнымъ именемъ на *-ння* въ народной рѣчи встрѣчаемъ соотвѣтствующее дѣепричастіе съ отрицаніемъ, напр.: Ой, що то біле не білячи? Ром. II, 27.

4. При числительныхъ:

Двайцять без одного, трийцять без двох Гр. Смаль-Стоцкаго², 127. — Без двох копа тут Борз. у.

5. При предикативныхъ нарѣчіяхъ и существительныхъ адвербіальныхъ въ безсубъектныхъ оборотахъ:

Як щуцї рибі та без води трудно,
Ой так мінї, дївчино, та без тебе нудно;
Як щуцї рибі та без води тяжко,
Так і мінї, серце, та без тебе важко. Закр. 67. —

Тяжко без тебе тут бути Чуб. V, 313. — А ще тяжче без кохання, коли серце мліє Коцип. 67. — Горе ж менї жити без батенька Чуб. V, 440. — Да горе ж туий галочцї без темного лугу ib. 812.

Біля.

Предлогъ *біля* (*піля*) съ родительнымъ представленій мѣста сочетается только съ глаголами, напр.: Я ж тобі біля рiченьки зрубив з сосни хоромочку Метл. 13. — Біля мого двора ib. 35. — Пас вівцї біля Галаганки М. Пр. 228. — Кого я люблю, положіть близько біля боку, то може я й оживу Чуб. V, 35. — Ой вийду я на улицю, стану біля хати ib. 10. — Ой щоб тобі тяжко-важко біля другої сїсти ib. 262. — Єсть у мене таке зїлля біля перелазу ib. 418. — Як мій милий біля мене, гулять веселенько Метл. 38. — Біля берега паслось два буйволи М. Пр. 106. — Біля дякової школи хоч би тобі один школяр Кв. КВ. 25. — Вони мене положили пiля куреня М. Пр. 186.

Элиптически безъ существительнаго: Тож сїв мовчки біля ib. 66.

Примѣчаніе. Сочетаніе предлога «біля» съ родительнымъ количественныхъ представленій, встрѣчаемое у нѣкоторыхъ авторовъ, напр.: «біля двох тижнів», «вбито біля десятьох чоловіка», не оправдывается ни народной рѣчью, ни письмен-

ной традиціей, и есть плодъ недоразумѣнія (см. близько, до, з, коло).

В (у).

1. При глаголахъ.

А. Предлогъ *в* (*у*) съ родительнымъ вещи или лица выражаетъ отношеніе дѣйствія къ мѣсту:

а) Не стій, милий, у віконця Чуб. V, 150. — Ой ревнула в порога корова Закр. 40 — Стоїть дівка у порога ib. 48. — Мав канчук у бока Гол. II, 474. — І шабличка у бока, не боявся Руснака ib. III, 488.

Также предлоги *біля* (см. выше), *коло* (см. ниже) съ род. и *при* съ мѣстн. пад., напр.: Тому козакові, що шабелька при бокові Чуб. V, 531; росла я при криниці ib. 119.

б) Іди, дівча, з нами, бурлаками,
Лучче тобі буде, як в рідної мами:
В мами ходилась в старій запащині,
В нас будеш ходити в чорній кожушині. Чуб. V, 40.— Ой служив я у вдови, ой служив я в небоги ib. 1022. — Ой чи буде так у свекра, як у тати Закр. 12.

Б. При глаголѣ «бути», при чемъ «в його є» равносильно обороту «він має», съ которымъ и чередуется:

Поля у їх не було Чуб. II, 52. — Ой у тої далекої воли та корови ib. V, 25. — Сім сот волів полових, — а в них роги золотиї ib. 1023. — Ой у вдови Марусенька дівка Бал. 34. — В Короленка та жінки немає, в Короленка дочка Катерина ib. 67. — А в того коня золота грива Гол. II, 66. — Ср.: Був собі дід та баба і мали собі дочку Р. Ск. II, 54.

Въ примѣрѣ: Знають сусїди, що в багача в обідї Ном. 4810, группу «в багача» можно отнести какъ къ приглагольному, такъ и къ пріименному сочетанію.

В. При слѣдующихъ глаголахъ сочетаніе съ предлогомъ *в* (*у*) восходитъ къ безпредложному родительному аблятивнаго характера:

Брати, взяти, -сь: У єдного бере, другому дає Е. Зб. X, 120. — Взяв у батька гроші Борз. у. — Де вже у неї і сон той возьмить ся Рудч. II, 45.

Съ предлогомъ *від* (*од*): Серце і душу від мене взяла Гол. I, 368.

Ср. съ дат.: Ви мінї миленького сміли відібрати ib. II, 795. См. стр. 50.

Красти, вкрасти: Вона у нас кури краде Борз. у. — Вони в одного поміщика украли три жупани Рудч. Ск. I, 197.

Также съ дат. пад.: Наш пан украв Нїмцьові ковбасу Rokoss. 67.

Купувати: Ми в цього глитая нїчого не купуємо Харьк. у.

Питати, -сь: То їхав чоловік волами і питає у них М. Пр. 2. — Питають ся в бабусеньки: чи бачила Гната? Закр. 72.

Правити: Нехай собака в дядька служить, а в дядини плати править Ком. 87.

Просити, -сь: Проси у баби Рудч. II, 45. — У пана милости прохати Лавр. 63. — Просила ся в матїнки і в вітця: не дайте мене за вдівця Гол. IV, 294.

Хтїти: Не намагайсь, чого ти в мене хочеш? Полт. у. — Захтів ти у ялової корови молока Чуб. I, 293.

Учитись: Я не буду в неї вчити ся Полт. у.

Родитись: Родив ся в них син і дочка ib. Сочетаніе это, повидимому ближайшимъ образомъ примыкаетъ къ типу А б) и только чередуется съ сочетаніемъ родитись *з*, *від*.

Ср. греч. τοῦ δ' υἱεῖς ἐγένοντ' Ἀλκμαίων Ἀμφίλοχός τε (Delbrück V. S. I, 207).

Къ тому же типу примыкаютъ глаголы съ префиксомъ *ви-*, *від-*, напр.: Черевички викуплю в молодого маляра Гол. II, 210. — Листи у панї Барабашевої визволяти ИП. II, 7. — Та вікупи віночок у молодих жіночок Roszk. 11. — Дївку у нас відбератн Tomasz. 78.

2. При именахъ.

Сочетаніе предлога *у* (*в*) съ родительнымъ имени съ другимъ именемъ восходитъ къ безпредложному сочетанію двухъ именъ (см. стр. 170 и 173, и несомнѣнно развилось изъ приглагольнаго сочетанія типа 1. А. Фурман у того пана був злеплений не з доброї руки Чуб. II, 380. — Умерла в чорта мати М. Пр. 13. — У неї батько недобрий був до його Кв. КД. 48. —

У мене жінка скажена Чуб. I, 153. — Ой положу ж я тебе коло бока у себе Лавр. 70. — Гудзї йому у кунтуша Закр. 12.— Личенько білеє, як у паняти ib. 28. — Позасучувавши рукава у сорочки Кв. МВ. 6. — Чи не кривиє ноги, як у барана роги Brykcz. 84.

Параллельное сочетаніе съ дательнымъ падежомъ, напр.: Коли мужъ женѣ умретъ, тогды жена все имѣнье свое брала АЗР. I, 39 (1420).—Шапцї одпоров верха Чуб. II, 385. — Воли менї поздихали Гол. III, 76.—Нам одмерзнут уха ib. IV, 426.

Верх.

При глаголахъ. Выражаетъ пространственныя отношенія на вопросъ «гдѣ?» и «куда?» напр.: Верьх кораліў хрестик мосьинжний Е. Зб. XXVI, 301. — Верх землї святої зогниеш ib. X, 146. — Верх Бескида зеленого пасе Янчик коня свого Гол. I, 111. — Верх перин сядем самі молоді ib. 205. — Тяжко каменеви верх води плавати ib. 290. — Пойшли верх Дунаю Лѣт. Сам. 162.

Від (од).

Предлогъ *від* (*од*) указываетъ исходную точку въ пространствѣ и времени и сочетается какъ съ глаголами, такъ и съ именами.

1. При глаголахъ:

а) Съ родительнымъ имени *від* указываетъ исходную точку въ пространствѣ, при чемъ такой исходной точкой можетъ быть также имя лица:

Ой повій, вітре, та й од півночи ИП. I, 80. — Віють вітри, віють буйні від гори, та приїхав козаченько від войни Бал. 21. — Ой відсуне та пан Перебийніс від ринку кватирку ИП. II, 44. — Од всїх сторон ворогують Закр. 50. — Відправила добрих людей од свого порога ib. 59. — Чи вже, брате, тебе ждати від чистого поля, чи від Чорного вже моря, чи від Запороззя? ib. 63. — Розколола ся верба од верха до корене Гол. II, 555. — Одно дитя більшенько од краю (лежить), а друге малесеньке од стїни Чуб. V, 520. — Ти ляжеш від комори, а я ляжу від обори Грин. III, 386. — Льох на полудень від шляху під мо-

гилкою збоку М. Пр. 228. — Ой, іди, мужу, хата від хати ченчика шукати Чуб. V, 681. — Слово отъ слова до книгъ... вписати АЮЗР. I, 189 (1572). — Він іде од пана Рудч. Ск. II, 9. — Іде козак від дівчини Закр. 48.

б) Съ родительнымъ временныхъ представленій:

Мѣсто... стояло отъ двохъ тисячи лѣтъ Вел. III, 169. — На милостивую обѣтницу... день отъ дня очекиваемо ib. IV, 255. — За що тя хвалим од віку до нині Чуб. I, 164. — Від того часу став розумний ib. II, 495. — Намочила троє шмаття ще від понеділка ib. V, 1151. — Коли стали та й москалї від рана до ночи, та не єден Турок Баша замкнув свої очи Гол. I, 21. — Ніч від ночи не досипляла ib. IV, 74.

в) При глаголахъ, восходящихъ къ безпредложному сочетанію съ аблятивнымъ родительнымъ:

Боронити: Господи, нас борони від нього Кв. СО. 11.

Варувати: Дитину од огня варовала Гол. IV, 388.

Крити, -сь: Криє від матері свою лиху годину Мир. Сл. КС. — Вона од мене, здаєть ся б, не крилась МВ. Сл. КС.

Ратувати: Від смерти ратовати Гол. I, 53.

Спасати, спасти: Спаси мене од лютої напасти Закр. 19.

Стерегти, устерегти: Стереглам тя, Насїєньку, від огня, від води, не могла-м тя устеречи від сеї пригоди Гол. I, 161.

Сушити: Суши хвартух од болота ib. IV, 149.

Ховати, сховати, заховати, -сь: Він од панів ховавсь М. Пр. 140. — Сховай мене, бабусенько, від сих Ляхів вражих Закр. 72. — Від злих людей заховаєть ся М. Пр. 145. — Від наглої смерти заховаєть ся ib.

Также съ предлогомъ *перед* и творит. пад.: Виймає остатнього сухара, котрого навіть перед дітьми голодними була сховала Е. Зб. XII, 84. — Перед призначенєм нїде не сховаєш ся ib. 166.

Чистити: Узяв чистити сукню від болота Житом. у.

Также сложные съ аблятивными предлогами *в-* (*у-*), *ви-*, *від-*, *о-*, *пере-*, *роз-* также *за-*, напр.:

Вберегтись: Від москаля не взбережешся Кв. П. 5.

Ввиляти: А вже ж тобі од того не ввиляти Метл. 124.

Вставати, -стати: То Лях, мостивый пан, од сна устає ЗЮР. I, 52.

Втаювати, втаїти, -сь: Не втаюй від мене Мир. (Сл. КС.). Ср. стар.: Того м(и) не утаити господаря нашего Пал. Сн. № 9 (1389). Др.-рус.: Оутаитисѧ матере своѥѧ ЖѲ. 46.

Втихти: Войско отъ шемраня и бунту утихло Вел. I, 132.

Втїкати, втекти:: Ти злякав ся кочерги та утїк від жінки Гол. I, 129. — Марія втїкала з маленьким Сусиком від Ірода Е. Зб. XII, 65. — Од пана Хмельницького утїкав ИП. II, 27.

Съ предлогомъ *перед* и творит. пад.: Утїкав перед вовком, а впав на медведя Ном. 1790. — Матка боска перед Иродом утїкала Е. Зб. XII, 64.

Вхилятись, -литись, -льнутись: Ухильнувсь від кийка Чуб. II, 665.

Визволити: Хто вже мене визволить від такої неволї Харьк. у.

Викупити, -сь: Викупивсь от панщини Рудч. Ск. I, 62.

Випрати: Виперу я сорочку від чорного бруду Гол. III, 45.

Відводити: — від права Житом. у. (Ср. стар. Приходятъ моцъю на судъ и силою права отводятъ АЗР. I, 5 (1347).

Віддалитись: Від роду оддалилась, а від села одійшла Чуб. V, 747.

Відібрати: Кониченька од тебе одберу Bгykcz. 90.

Відійти: Відійде від серця туга,
Полюбить тя дївка друга Чуб. V, 222.

Відірватись: Одірвись, коню, од берестонька Метл. 19.

Відкупляти, -пити, -сь: Од гріхів одкупляла Чуб. V, 849. — Я від смерти відкуплю ся ib. 1093.

Відлучати, -сь: Маруся заручаєть ся, од батенька одлучаєть ся Метл. 127. — (Ср. др.-рус.: Да не отълоучаисѧ мене ЖѲ. 50).

Відрікатись, -ректись: Не відрікай ся од мене Чуб. III, 129.

Відступитись: Од сироти ввесь рід одступив ся Чуб. V, 449.

Відсудити: Відсудилисте мого друга від мене Гринч. III, 251. (Ср. стар.: Имають всего имѣнья своего отсужени быти АЗР. I, 11 (1347).

Відхреститись: Відхрестиш ся від дідька, а збудеш ся гріха Ном. 2797.

Відцуратись: Від мене одцурав ся Bгykcz. 100.

Відчалити: Він і відчалив від них Кв. II. 13.

Замовляти, заклинати: — від стиклого собаки Чуб. V, 129.

Заткати, заткнути: Була заткана діра від завіву сьнїгу Е. Зб. XV, 190.

Очищати: Очищаєш ти, водо явленная, новорожденного од позору Чуб. I, 132.

Переставати, -стати: Завчасу переставали від своєї роботи М. Пр. 169.

Розлучати, -чити: Від приязні розлучаєш Гол. I, 364. — Розлучимо од батенька Чуб. IV, 75.

Также къ безпредложному сочетанію съ аблятивомъ (Delbrück V. S. I, 211) восходитъ родительный лица съ предлогомъ *від* при глаголахъ: *брати, навчитись, просити, чути, ждати, хтїти, дістати, мати від* и т. п., напр.: (Козаки) од мене більшу добичу брали ЗЮР. I, 19. — Серце і душу від мене взяла Гол. I, 368. — Ой принеси, чорная галко, від кошового вісти ib. 18. — Хто тую горілочку пиває, від неї біди зазнає Чуб. V, 1088. — Дак він од їх де-що чував ЗЮР. I, 49.

г) При страдательномъ залогѣ съ родительнымъ лица, при чемъ различаемъ слѣдующіе случаи:

1. При причастіи страдательномъ; это сочетаніе восходитъ къ индо-евр. родительному безъ предлога (см. Brugmann Gr² II, 601, Delbrück. V. S. I, 348): Хс҃ ѡ҃ невѣрных Жидовъ былъ поиманый Пам. у. м. III, 82. — До церкви... збудованой от того ж Золотаренка Лѣт. Сам. 42. — Отъ Татаръ оставши огорнеными, на голову отъ нихъ поражени Вел. I, 164.—В турму отъ Чаплинского былъ осаженній ib. IV, 6. — Мазепа од Палїя був навчен ЗЮР. I, 127. — Смерть та жона від Бога призначона Закр. 205. — Добрий день тобі, вода Йорданна, від Бога поданна Чуб. I, 56.—Я сарана від Бога прислана ib. II, 525.

— Налякан од злих чоловік, спокою не маю ib. V, 448. — Дівчина кохана від Бога дана, від Бога від людей ти менї надана Гол. I, 350. — Возьму назначену від Бога в нещастю ib. 356. — Я буду бита од свого татичка ib. II, 229, — Я поздравлена од єдного хлопца ib. III, 117. — Сотворив жену, котра была названа од Адама Ева ib. IV, 415. — Так і я єсм зазваний од моєго приятеля ib. — Буде його душа од Бога неклом карана Март. 49. — Заклята від рідної матері Е. Зб. XIII, 117. — Твоя корова зіпсована від їдної чарівниці ib. XV, 190.—Я проклята від матері Кв. СО. 42.

Др.-рус.: Отъ множьства же овада и комара все тѣло его покрьвено боудяше ЖѲ. 55.

Примѣры съ творит. над. крайне рѣдки: Ви хороші та на чортови гроші, а ми погані, та Богом кохані Ном. 8487.

2. При глаголахъ рефлексивныхъ со страдательнымъ значеніемъ; оборотъ, развившійся, по всей вѣроятности, изъ предыдущаго: Козаки своими правами судилися отъ своихъ старшинъ и товариства Кр. оп. Малор. 240. —

Вже ж я буйних вітрикув начув ся,
Вже ж я од соненька напік ся,
Од ясного місяца насвітив ся. Brykcz. 98.

д) Съ родительнымъ имени выражаетъ причину или поводъ и восходитъ къ такъ называемому свободному аблятиву (freier Ablativ. Delbrück. V. S. I, 217; loserer Abl. Brugmann. Gr.² II, 502), который въ индоевр. конкурировалъ съ инструменталемъ: Много подводниковъ от морозовъ покалѣчило Лѣт. Сам. 133. — А. Желиборскій ставъ епископомъ отъ митрополита Петра Могилы Хм. Лѣт. 79.—Ѿ великого жалю оумлѣвала Пам. у. м. II, 134.—Ѿ страху и з жури великоѣ... погибают ib. — Уже наши василечки од сонця повйали Мил. 63. — А як вийду за ворота — від вітру валю ся Метл. 20. — Висхну від жалю і виплачу очи Чуб. V, 16. — Ой що ж то за древо, що од сонця процвітає, а од вітру одлїтає ib. 442. — Упила ся, моя тещенько, од терна, а заснула, моя тещенько, од ножа ib. 626. — Везу тобі невісточку пйаненьку .. Ой від чого, синочку, впила ся? Упила ся, моя матїнко, від коня, а заснула, матїнко, від

ножа Закр. 46. — Від квартоньки горілочки, доброї сивухи, став ся мінї світ як банька ib. 122.

Также съ творительнымъ, рефлексомъ и.-евр. инструменталя [1]): Они того гроша недбалостью своею не брали АЮЗР. I, 55 (1516). — Добре наївши ся та мерти голодом Ном. 12257. — Ой усї поля Самарські почорнїли, ясними пожарами погорїли Макс. (1849) 17.— Лихий лихом погибає Ном. 2869.—А Касунї співом навіть си того в голові немає, жи її муж в хатї Е. Зб. VIII, 124.

Съ предлогомъ *з* и родит. над. см. ниже.

е) Съ родительнымъ имени выражаетъ способъ дѣйствія, напр.: Як вистрілив пан Каньовский та од разу забив Гол. III, 31. — Не будем Москалям від души платити ib. I, 27. — Платить отъ десять свиній одинъ грошъ АЗР. I, 30 (1407).—Платить отъ сто коши воловыхъ десять гроши ib. 31 (1407).

Съ предлогомъ *з* и родит. над. см. ниже.

2. При существительныхъ:

Предлогъ *від* съ родительнымъ существительнаго при другомъ существительномъ ближайшимъ образомъ примыкаетъ къ соотвѣтствующимъ безпредложнымъ сочетаніямъ двухъ существительныхъ, при чемъ мы замѣчаемъ слѣдующія отношенія:

а) Одушевленнаго къ неодушевленному:

Від сьвіта злодїй (= сьвітовий злодїй) Е. Зб. XXVII, 69. — Від серця чоловік (= сердешний чоловік) ib. 85.

Ср. серб.: Moskovi su od boja junaci (Maretić. Gram. 538); чешск.: muž od slova (Gebauer. Příručni ml. jaz. česk.[2], 364).

б) Неодушевленнаго къ одушевленному:

Черевички від шевця; сукеночка від кравця; сорочечки від швачечки; хустиночки від прачечки Нейм. 36.

в) Неодушевленнаго къ неодушевленному:

Пола від свити I. M. 27. — Відчинили дверці від коляси ib. 54. — Держак од лопати Лукаш. 133. — Ключики від комо-

[1]) Brugmann, K. Grundriss[2] II, 527.

роньки Гол. II, 50. — Від пекла ключи ib. IV, 543. — Рукав від сорочки Кв. СО. 27.

г) Неодушевленнаго къ вещественному:

Креденси отъ злота и сребра Вел. IV, 28. — Будеш його напувати від меду ситою Чуб. V, 68.

Др.-рус.: Сѣдло w̃ злата жьжена Ип. 814. — Стоѧста два столпа w̃ цѣла камени ib. 843. — Помостъ бѣ слитъ w̃ мѣди и w̃ олова ib.

Сочетаніе рѣдкое; обычно съ предлогомъ *з* см. ниже.

д) Глагольнаго имени къ лицу:

По наговору от Хмелницкого отправила Кр. оп. Малор. 240. — Зостали... в ненависти от людей Лѣт. Сам. 174. — Замѣшанина не била у войску от Григорія гетманенка ib. 172. — По зданню Чигирина от Дорошенка ib. 139. — Ой, то тобі, Абазине, від Ляхів заплата Гол. I, 13.

3. При прилагательныхъ:

Сочетаніе предлога *від* съ родительнымъ имени при прилагательныхъ восходитъ къ безпредложному сочетанію прилагательнаго съ родительнымъ аблятивнымъ (см. Миклошичъ V. Gr. IV, 452—453), напр.:

Величний: Од роду велична Чуб. IV, 174 (ср. Дівка роду красна Ком. 24).

Вільний: — от мыта АЗР. II, 78.

Далекий: То далекий од нас край Полт. у.

Одлюдний: Хитрости облудна, будь од нас одлюдна Гол. II, 494.

Порожній: Частокроть бываютъ порожни отъ казни АЗР. I, 5 (1347). — Вже діжечка порожня од огірків Борз. у. (ср. стар.: Давши 3 гривны грошей былъ пороженъ мужебойства АЗР. I, 10 (1347).

Пустий: Волоская земля пуста стала отъ войскъ полскихъ Лѣт. Сам. 162 (ср. Частокроть бывають села пусты пановъ АЗР. I, 12 (1347).

Славний: Наша Марйечка од батька славна Чуб. IV, 174.

Чистий: Будеш чистий од мого заклинаня Гол. IV, 416.

4. При сравнительной степени именъ прилагательныхъ и нарѣчій.

Сочѣтаніе, вытѣснившее древнѣйшее безпредложное (см. стр. 192): Не старша Химка од Пархімка Ном. 1012. — Гірша від полину Гол. I, 253. — Мужик хитрійший від чорта Чуб. I, 268. — Ти маєш меншу голову від мене Е. Зб. I, 82. — Нема солодшого від сну ib. XXVII, 147. — Страх більший від переполоху ib. 180. — Був старший од Левка годів два Кв. КД. 6.

5. При нарѣчіяхъ:

Впотайцї: Сама собі їсть впотайцї од матери Чуб. I, 66.

Далеко: Єсть в мене родина далеко від мене Чуб. V, 466. — Що ступлю, то дальше від гріха, а ближче до матері Кв. СО. 41.

Ср. др.-рус.: Далече страны своея будут Ип. 11. — Хотѣла далече стати города ib. 823.

Также при адвербіальныхъ инфинитивахъ *знати* и *чути:* Її знати від усїх Кв. СО. 7. — Ій голосочок чуть від усїх ib. 8.

Для.

1. При глаголахъ.

а) Съ родительнымъ имени указываетъ причину:

Переправи робити трудно для плесъ многихъ и крутихъ береговъ Вел. III, 484. — Для нужнихъ и слабихъ коней не могли пріити до того, аби тую армату здужали отвести ib. IV, 271. — Ой я дуже працьовав, як я тебе витягав для гарного твого стану Закр. 98. — Заспав, каже, трохи, для того спізнив ся Чуб. II, 233. — Іс. Хр. для насъ умеръ Лѣт. Мон. Густ. 40. — Для милого друга і воли з плуга Чуб. I, 248. — Для іншої мене покидаєш Гол. I, 242. — Дїти тяли, кров їлляли для розказу твойого Чуб. III, 378. — Держи коня, держи в сїдлї для свого звичаю Макс. (1834), 97.

б) Съ родительнымъ глагольнаго имени или лица указываетъ цѣль:

Для розсудку тої сварки порадились піти до пана Чуб. II, 620. — Поставив сторожу для свого спокою ib. V, 1071. — Для відваги лїпшої пішов на кантину Е. Зб. XV, 195. — Вир-

ву я для утїшки чотирі орішки Мил. 70. — Не їж хлїба: не пий води, візьму тебе для пригоди Лавр. 52. — Не для тебе ся калинонька сажена Метл. 182.

При гл. «бути»: Була я у батенька для утїхи Мил. 145. — Рѣчи для держання порохового Кл. 179. — Все для свекорка, та для старенького та для приїздоньку його Метл. 126. – Старі люде для порадойки, білі молодцї то для войноньки, кречні паннойки для весїлечка Гол. II, 11. — Ци ніс для табаки, ци табака для носа Е. Зб. XXIV, 453.

2. При прилагательныхъ, напр.:

Тонка-висока для поповича, біла-румйана для крільовича Галько 97. — Будь для того, мати, добра, що я полюбила Лукаш. 78. — Мужик був для пана дуже добрий Чуб. II, 532. — Для другої ти миленький Закр. 74.

До.

Предлогъ *до*, въ противоположность предлогу *вiд*, указываетъ предѣльную точку въ пространствѣ и времени и сочетается также съ глаголами и именами.

1. При глаголахъ.

а) Съ родительнымъ именъ одушевленныхъ или неодушевленныхъ указываетъ предѣлъ или направленіе дѣятельности въ пространствѣ, напр.: З-пiд могилоньки та до милої бігчи Гол. I, 62. — Я до тебе, моє серце, у вечері буду Закр. 44. — Молодії чумаченьки, вернїть ся до дому Лавр. 71. — До землї вітка гнеть ся Чуб. V, 279. — Тим до неї не горну ся, що слави бою ся Лавр. 38. — Дяк іде радитись до баби Чуб. I, 202. — Куди їхати до роду, ой до роду до родини, до вірненької дружини Закр. 93. — Ой кинув ся да пан Сава до ясної зброї ib. 15. — Сїв як панна зо шпильков до росолу Е. Зб. XXVII, 102. Аж до банї сягає М. Пр. 383. — Ходить до оранди горілочки пить Чуб. V, 752. — Коничок гребе, до поля хоче Гол. II, 57. Вези жінку до синього моря Бал. 42. — Веду тебе я до двору Лавр. 61. — Вйаже козак коня до ялини Закр. 114. — До серця голубить Лавр. 78. — Ой як мене моя мама та дала до школи Закр. 122. — Просимо до столу Метл. 200. — Половину

козаків до опачин посади ИП. I, 216.—Ставили нас до прийому а все в їдну лаву Чуб. V, 996. — Ставили мнясо до вогню Е. Зб. I, 66. — Син вітця до права тягне Гол. II, 32. — Ой сказав він «добри-день», війшовши до хати Закр. 100. — Вставай, мамо, до куделї Гол. III, 21. — Умочив крильця до леду ib. II, 240. — Листи до рук добре оддав Метл. 388. — До Криму посли свои виправили Вел. IV, 193. — А вірнеє жениханє до лиха доводить Закр. 48. — Одним коником скочу, до моря доскочу Лавр. 147. — Кругленьким-маленьким до неба докинеш Ном. 228. — До тих грошей ще додай трохи Борз. у. — Шилом зашпилена, до груби схована Галько, 102. — Волїла-сь мя закопати до сирої землї Гол. II, 451. — Забрав дїти до торби, пішов на вандрівку ib. III, 487. — Намірив ся до сивої зозулї стріляти Чуб. V, 756. — Як набігли вражі Ляхи — до тієї хати Закр. 72. — Підкинув її (палицю) до гори Чуб. I, 213. — Поставила (коріння) до печи ib. V, 415.. — Королевські листи до рук добре приймати ИП. II, 4. — Прийшло ся до натури Чуб. V, 818. — Тут приспівують до Левка Кв. КД. 58. — Ой, грабарю, проведи до гаю Лавр. 56.

Если предѣломъ дѣятельности является внутренность предмета, то на ряду съ предлогомъ *до* мы встрѣчаемъ, преимущественно въ восточныхъ говорахъ, болѣе древнее сочетаніе съ предлогомъ *в* и винительнымъ падежомъ, напр.: Пішла у садочок щипать ягідочок Лавр. 20. — Пішов у світлицю ib. 21. — Кидати у пазуху пйатаки ЗЮР. I, 250. и т. д.

При глаголахъ движенія вмѣсто предлога *до* и родит. мѣста мы встрѣчаемъ также нарѣчіе-предлогъ *близько*, или же предлоги *над* и *під* и винит. пад. именъ мѣста, напр.: От Іван приходить близько цара Чуб. II, 228 (см. стр. 206).—Ото вони й пішли над море М. Пр. 89. — Сїв він на того коня і їде над море Чуб. II, 301. — Привіз над село ib. 629. — Приходять над якусь яму I. M. 26. — Прийти над Дунай Лѣт. Боб. 284. — Приїхав я під ворота Чуб. V, 41. — Приходить під браму I. M. 46.

Глаголы непереходные и рефлексивные, сложные съ предлогомъ *до* первоначально сочетались непосредственно съ родительнымъ падежомъ; предлогъ *до* при имени является усиле-

ніемъ оттѣнка уже выраженнаго въ предлогѣ-префиксѣ. См. стр. 109.

б) Съ родительнымъ глагольнаго имени, напр.: Не вчила ся до роботи, та на вечерниці Чуб. V, 1193. — Беруть ся до крадїжи Е. Зб. I, 66. — Сина вродила, в морі скупала... в ризи повила, до сну вложила Гол. II, 12. — А ти, дяче-небораче, до підмови дав ся Чуб. V, 1080. — Жена піде до роботи, я ся положив Гол. II, 238. — Каже жинцьі, жи би поставила їім до питьа Е. Зб. I, 23. —Той зо мною до вінчаня стане Гол. I, 112. —Тое заразъ лакомихъ Ляховъ побудило до зависти Вел. IV, 6.

Также вмѣсто глагольнаго существительнаго съ предлогомъ *до*, встрѣчается сочетаніе съ инфинитивомъ, напр.: Вчив ся робити черевичків шити Мил. 45; беруть ся красти; дати ся підмовити; поставила їм пити и т. д.

в) Съ родительнымъ лица, вещи или дѣйствія при нижеслѣдующихъ глаголахъ:

Брати, взяти, -сь: Брати до уваги. — До сповіди ще беру ся Гол. II, 733. — Як узяли вишивати, аж до руба взяв ся ib. 298. — Мій батько перший взяв ся до свердла М. Пр. 87.

Бути: Мы сами нашому прыятелю маемъ быти со всимъ животомъ до помочы АЗР. I, 54 (1442). — Тепер же нам всїм до радости: піч нам привела бичка Гол. II, 132. — Нема, як той був, мнї до сподоби ib. III, 453. — Ой Господи милосердий, будь ми до помочи ib. IV, 465.—А що кому до того? ib. I, 123.

Волати: До сна своєго волала Пам. у. м. III, 82.

Говорити: До соловейка говорила Чуб. V, 5. — Мій батечко по саду ходив, до моєї матїнки стиха говорив ib. 755. — Що брат до сестриці не говорить ib. 929. — Говори до стовпа, а стовп стоїть Ном. 12933. — Три конї говорять до себе I. M. 15. — Ой, дївчино, що ти робиш, чом до мене не говориш? Лавр. 41.

Гордувати: Вона до мене гордує ЗЮР. II, 247.

Также съ творит. п.: Гордуєш ти мною Лавр. 20.

Дати знати: Дали до пана знати Чуб. II, 301.

Съ дат.: Давай панам знати Метл. (Сл. КС.).

Дзвонити: — до церкви Полт. у. — До церкви задзвонять ЗЮР. I, 50.

Докучати: Ой там же твої малі дїти та до мене докучають Чуб. V, 629.

Съ дат.: Та в же ж менї та докучила та чужая та сторононька Лукаш. 11.

Залицятись: До неї (молодицї) багацько залицялось Rokoss. 77.

Съ дат.: Ідїте, сватойки, до дому, не залицяйте ся нїкому Чуб. IV, 83. — Съ предлогомъ *на* и мѣстн.: Ой кум на кумі залицяв ся ib. V, 1159.

Знатись: Знаєть ся, як циган до бджіл Ном. 6514.

Также съ предлогомъ *на* и мѣстн.: Теля не знаєть ся на пирогах ib. 6510. — Гірша любов від слабости, хто ся на тім знає Гол. II, 745.

Казати: Потім до вовка каже Р. Ск. I, 8.— Один каже до другого: вже пана не мами Закр. 26. — до дїда Чуб. II, 113. — сам до себе ib. 118. — Вовк каже до них: не бійтесь мене ib. I, 167.

Мовити: Коника водить та й до його мовить:
Коню ж мій, коню, продам я тебе. ИП. I, 272.
Чи промовить хоч словечко до мене вона Закр. 63.

Належати: Той дім належав до пана Чуб. I, 4.

Писати: Козаченько до милої штирі листи пише Гол. I, 12.

Ректи: Ой рік же я до жени: Ходїм, жено, до куми ib. 216.

Рівняти, -сь: Цвіт-калину ламала та в пучечки вйазала, до личенька рівняла Лавр. 1. — Рівнают го до мої жінки Е. Зб. XXVII, 15. — Рівнялась свиня до коня, тільки шерсть не така Чуб. I, 273.

Съ дат.: Твоє личко румйаненьке свому прирівнає Гол. II, 833.

Съ предлогомъ *з* и творит. п.: З панським свого язика не рівняй Ном. 1203. — Рівняй ся кінь з конем, а віл з волом Чуб. I, 273.

Танцювати: А дївчата дури, дури,
Шо танцюють до бандури Гринч. III, 648.

Чарувати: Ой не чаруй, мати, козака до мене Лавр. 140.

Шуркати: Вона ж менї з того всього шуркає до ока:
Ти поганий, ти пйаний, відсунь ся від бока.
Чуб. V, 1066.

г) Предлогъ *до* съ родительнымъ имени указываетъ предѣлъ дѣятельности во времени, напр.: Не забуду до самої смерти Метл. 16. — У чистому полї да й заночувала, до білого світа тополею стала ib. 286. — З милим любо умірати і до смерти ся кохати Закр. 22. — В недїленьку, ранесенько до сонця, ой плакала Лемерівна в віконця ib. 65.—Ой десь би то, дївчинонько, ти з паперу звита, що ти мене додержала до білого світа ib. 58. — Ой лежала Бондарівна з вечора до ранку ib. 101. — Чекай мене, дївчино, до року ib. 119. — До Святого Духа держись кожуха, а по Святім Дусї ще ходи в кожусї ib. 159. — До сїм лїт чеши ib. 160. — Гуляє до тижня Чуб. V, 463. — Не мав од рода той царь до своїх старих лїт дїтей Р. Ск. I, 115. — У недїлю до схода сонця Е. Зб. I, 4. — Шануй пашу до сїм лїт, вибавить тя від всїх бід ib. XXVIII, 331. — Ходив він до десїть лїт до школи ib. I, 76. — До смерти своєї до памйати не приходив М. Пр. 86. — Все було добре до тепер Житом. у.

д) Предлогъ *до* съ родительнымъ имени указываетъ степень дѣятельности:

Бодай наші вороги поконали до ноги Чуб. V, 246. — Верболіз бйе до слїз Ном. 13639. — Роби та й роби до зложіння рук Е. Зб. XXVII, 21. — До розпуку сміяти ся ib. 131.—Наробив сї до десїтого поту ib. 20. — Строщу, зламлю чирвону калину до самого корінечка Лавр. 53. — До дуру всї тодї пили Котл. Е. I, 307.

2. При именахъ существительныхъ.

а) Съ родительнымъ одушевленнаго или неодушевленнаго.

Скажи менї слїд-дорогу до мого вірного роду Чуб. V, 946. — А до тії циганочки втоптана дорожка Лавр. 15. — І до печи куховарочку нанняв, а до ступи да товчильницю Чуб. V, 34. Назбирай коріння до головки менї ib. 180. — До плуга полицю тесати ib. 434. — Ладан пахнячий до кадилниці Гол. II, 39. —

Ведемо ти невістку, до хати попрятницю, до поля робітницю, до комори ключницю ib. IV, 332. — То робітник до готової миски Е. Зб. XXVII, 26. — Не пара сова до сокола ib. 143. — Хоть би до дудки на танець Котл. Е. I, 137. — Зроби менї до шлюбу сукню Чуб. II, 213. — Їли свинячу голову до хріну ib. 265. — Ой той менї не до душі, що приходив в капелюші Чуб. V, 1168. — Не до мислї жінку маю ib. 611, также съ предл. *під* и винит. пад.: вона менї під мислї Лавр. 110.

б) Съ родительнымъ имени глагольнаго:

Было людей до битви... по полтораста человѣкъ Вел. III, 448. — Дам тобі пораду до життя ШБП. II, 67. — До милування нема силування Закр. 159. — Нема до мого вподобанє панни такої Е. Зб. VI, 159. — З росою і з заходом сонця найлїпший час до співаня і до милуваня ib. XXVII, 42. — Слова до ради, руки до звади Ном. 12864. — Дайте менї людей до роботи Чуб. II, 48. — Купив два воли до роботи Е. Зб. I, 66. — На личеньку чорні брови — ото ж мої чари до любови Чуб. V, 92. — Твоя голова не до позолоти ib. I, 242. — Купила машину до шитя Камен.-Под. у.

Вмѣсто сочетанія съ предлогомъ *до* и глагольнымъ существительнымъ часто встрѣчается сочетаніе съ инфинитивомъ соотвѣтствующаго глагола и союзомъ що, напр.: машина що шити Кіев. у. или же только съ инфинитивомъ: Чашечка воду пити Ном. заг. 155.

в) Съ родительнымъ имени числительнаго:

Було їх там до двадцять душ Житом. у.

3. При именахъ прилагательныхъ.

Предлогъ *до* съ именами лицъ, вещей и дѣйствій встрѣчается при нижеслѣдующихъ прилагательныхъ, при чемъ вмѣсто предлога *до* съ глагольнымъ существительнымъ не рѣдко также сочетаніе съ соотвѣтствующимъ инфинитивомъ:

Важкий: — до ходу Н. Вол. у.

Съ инфинитивомъ: (Дїти) малі вести, а важкі нести Мил. 187.

Вдачий: Ледача невістка, ледача,
Та до роботи не вдача ЗЮР. II, 245.

Голий: — до сорочки Ж. і Сл. II, 92. — Гола до спідниці Кольб. II, 16.

Готовий: До бою и до покою суть готови Вел. I, 153.

Съ инфинитивомъ: Баба вмерти не готова Чуб. V, 1132.

Гречний: Ой доле людськая, чом ти неправдива, що до інших гречна, до мене спесива Закр. 73.

Дбайний: До роботи недбайная Гол. II, 589.

Добрий: У неї батько недобрий був до нього Кв. КД. 48. — Бідному саноги усе добрі до ноги Е. Зб. XXVII, 58. — Та моя кізонька добрая до масла Чуб. V, 1106. — Добрий до роботи Х. Сб. VI, 2, 106. — Напредъ маючи конѣ до утѣчки добріе Вел. IV, 28.

Съ предлогомъ *на:* Він такий на його добрий, що в лозці води утопив би Ном. 9560.

Съ инфинитивомъ: Вода дуже добра дітей од хороби купати Чуб. I, 43. — Огонь і вода добрі служити, але лихі панувати Потебня II, 328.

Жвавий: А було до войни такий жвавий ЗЮР. I, 97.

Журливий: — до роботи Жив. Ст. 1890, I, 6.

Здатний: Чи про моє біле личко (гадає) здатне до любови Закр. 42.

Съ предлогомъ *на:* На хитрощі дівчата здатні Котл. Е. VI, 75.

Знаючий: Такий знающий, як циган до пасіки Ном. 6514.

Ласий: До грошей я не дуже ласий Шевч. 156.

Съ предлогомъ *на:* А чаплисько краса, на весіле ласа Гол. II, 506.

Съ инфинитивомъ: Ласий панувати Ном. 1132. — Робити не ласа Чуб. V, 1155.

Ласкавий: До кого ж ласкава ся доля лукава Закр. 73. — Може б Бог до нас, жінок, ласкавіщий був М. Пр.171.

Также съ предлогомъ *на:* Ти дівчино білява, будь на мене ласкава Гол. II, 211.

Лінивий: До роботи не лінивий Чуб. II, 400. — Бо лінива до роботи, хоть людей спитай ся Гол. II, 284.

Любий: Не так очі, як ті брови любі, милі до розмови Метл. 10.

Милий: Там то жвавий, чорнобривий і до розмовоньки милий Чуб. V, 103.

Належний: Неволниковъ до роботи лопатной належнихъ по полтораста человѣка Вел. III, 448.

Невсипущий: До роботи невсипуща Кв. БД. 20.

Охочий: Вона охоча до музик ЗЮР. I, 308. — Тільки б грати та співати — до сього охочі Закр. 78.

Съ инфинитивомъ: Назад вертатись не охочі Котл. Е. V, 683.

Побожний: До науки стой был побожный Пам. у. м. III, 123.

Подібний: Зовсім до неї була подобна Е. Зб. I, 94.

Потрібний: — до помочі.

Пригідний: Він до всього пригідний М. Пр. 57.

Придатний: До всього придатний Лев. Сл. КС.

Приємний: Будь, сестро, розумная, до людей приємная Tomasz. 64.

Рівний: (Завивайлечко) до папіру рівненькее Метл. 207.

Спосібний: Найшов запруту спосібну до закрученя Е. Зб. VIII, 139.

Съ инфинитивомъ: Спосібний волам хвости крутити Ном. 6563.

Справний: Справний, як віл до корита Чуб. I, 273.

Спритний: Ти то спритний, як Матвій до куропатв Ном. 6564.

Тісний: До паханя хлѣба той кгрунт барзо ест тѣсний Лѣт. Мон. Густ. 52.

Трудний: Другая рѣчка..., которая не трудна будетъ до переправи Вел. III, 485. — Тое окопане за немѣрное и до оборони трудное быти разсудивши... ib. IV, 47.

Цїкавий: — до роботи Е. Зб. XXVII, 32.

Швидкий: До роботи швидка Чуб. II, 63.

4. При нарѣчіяхъ: предикативныхъ:

Видко, видно: Видко до милого та до його хати Гол. II, 324.

Также при предикативномъ инфинитивѣ чути: Як заграю

на Вкраїноньці до й до дівчини чути Лавр. 136. — Як заграє, защебече, чути до дівчини Гол. II, 397.

3.

Въ предлогѣ *з (із, зі, зо)* въ южнорусскомъ, какъ и въ западно-славянскихъ фонетически слились два первоначально различные предлоги *изъ* и *съ*. Смѣшеніе этихъ предлоговъ датируется памятниками уже XIII—XIV вѣка [1]). Функціонально оба предлога также совпали, такъ что въ этомъ отношеніи теперь ихъ трудно разграничить. Мы можемъ только отмѣтить, что *изъ* указываетъ исходный пунктъ дѣятельности изнутри предмета, а *съ* отъ поверхности предмета, но оба сближаются въ представленіи дѣятельности, исходящей отъ предмета, совпадая по смыслу съ предлогомъ *отъ (від)*, съ которымъ и чередуются [2]).

I. При глаголахъ:

1. Съ родительнымъ имени указываетъ отношеніе дѣятельности къ мѣсту:

а) Предлогъ *з* восходитъ къ *изъ:*

З вогню да в поломйа Чуб. I, 274. — Ой там били слуповали, кров з боку точили Гол. III, 271. — З рота вода лле ся РЧП. 126. — Прийди до мене із чужої сторони Макс. (1849) 9. — Звідки тебе, серце, виглядати, а чи з поля, чи з дороги а чи з степу, з косовиці Лавр. 39. — Як з дороги поверну ся, то з тобою оженю ся Чуб. V, 4. — Так бий, щоб уже й живої не попустити з рук ib. I, 201. — З тієї криниченьки пив мій ворог лютий Закр. 89. — Ой, там сидить моя мила, де з лїса зоріє ib. 36. — Прибудь, милий чорнобривий, з далекого краю Метл. 84. — Ой як ішов синку із вуийска до дому, загледів билинку у чистому полї Чуб. V, 709. — Як буду твоя, напою ти два із студеной кирничейки, з нового відра Гол. III, 401. — Ірод за тоє барз засмутив ся, же Біг предвічний з Панни народив ся ib. II, 97. — З терня вінок увивали ib. — З поголоски вѣдомо-

---

[1]) Соболевскій, А. Лекціи по ист. р. яз.[3], 91.

[2]) См. по этому поводу у Миклошича, IV, 529 и у Вондрака V. S. Gr. II, 376

сти мати Вел. III, 220. — Юпитер все допивши з кубка, погладив свій рукою чуб Котл. Е. I, 161. — Шатнув ся зараз із запічка ib. 103. — А Яненько на тое з близька приглядає Гол. I, 52. — З далека виджу ib. 343.

Сюда же относятся глаголы съ префиксомъ *ви-*, которые сочетаются съ предлогомъ *з*, напр.:

Потїш мене нещасную, вибав з того лиха Закр. 34, но также съ «од»: Ти мене вибавив од смерти, а я тебе Рудч. Ск. I, 73. — Ой нехай же він сірі воли із двору збуває, нехай мене, мене молодого, з некрут визволяє Чуб. V, 499. — Вже (Марисенька) з панєнства вистає, до старих людей пристає Галько I, 56. — Як би-м знала, мій миленький, що я твоя буду, випрала бим сороченьку з чорного бруду Чуб. V, 332. — Шовковая хустиночка з слїз не висихає Нейм. 85. — Як ти, брате орле, станеш з лобу очи видирати, дай же моїй милій знати Чуб. V, 944. — З пісні і казки слова не викидають ib. I, 280. — Не можу з дива вийти Е. Зб. XXVIII, 425. — Вискочив сїромаха з конопель до хати Чуб. V, 651. — Як Божа воля, то вирнеш і з моря Ном. 18. — Отець Залїзо з келїї вийшов Чуб. I, 162. — Але стривай, що то ще з цього вийде ib. 201.

б) Предлогъ *з* восходитъ къ *съ*:

З гори йду Бал. I — Котили ся вози з гори, на долинї стали Гол. II, 334. — Їхав москаль з гори М. Пр. 2. — Ти мого сина та з свїта згубила Чуб. V, 1018. — Хлопець не поспів з стїни ключи зняти Закр. 14. — Здерли з мене сердачину ib. 61 — Лягає .. пїп з самого краю Чуб. I, 158. — Пійшов коток на торжок, купив собі кожушок, треба з кота зняти, да дитинькї дати Закр. 70. — Ой ще з меча і кров тече ib. 85. — Вона буде летїти з гори вниз Чуб. I, 212. — Ухватила перїжок з вікна ib. II, 113. — Ой іскиньте золот перстень із мізинця з пальця Метл. 19. — Оттогдї-то припало йому з правої руки чотирі полковники ИИ. II, 6. — Вступітся з дороги Гол. II, 270. — Розумний дурному з дороги вступить Галько II, 50. — Чи ти, милий, впив ся, чи з коника вбив ся Метл. 103. — З дороги збив ся Лавр. 86. — Надлетїли гуси з броду Чуб. V, 90. — Потім сам заїхав із другого боку та його вбив із ружжя Рудч. Ск. I, 207. — З твого подвірочка на моє не видко Гол. II, 282.

— Не зійде менї їдна дївчина з мислї Чуб. V, 34. — Його взяли на три списи із праваго плеча Закр. 15. — Хочеш мене з ума звести ib. 34. — Я нелюба забїу з лука Лавр. 142. — Я нелюба з ружжа влучу ib. 144. — Із лука мірить, на монастир цїляє Чуб. I, 162. — А я тросклива, зо сну скочила Гол. I, 245. — Білого камня з скали влупи Чуб. I, 129. — Ти й мене стратиш з світа ib. 183. — Оступись, дївчино, з моєї могили ib. V, 430. — Побілів так, як би з якої хороби встав Е. Зб. XV, 195.

2. Съ родительнымъ имени указываетъ отношеніе ко времени:

Чом ти, Марусю, не одказала іще вчора із вечера Метл. 126. — Я чарів із роду не знаю Чуб. V, 92. — Він уже з роду такий Е. Зб. XXVII, 15. — Такого дива з роду не видав Чуб. V, 706. — Ей з день-години счинались великі войни на Вкраїні ИИ. II, 10. — Хмелницкій... зо всѣмъ своимъ таборомъ зъ вечера взявшися, ближей къ нимъ приступилъ Вел. IV, 46.—Чому ж так нема, як було з давна Гол. II, 21. — (Мати) з малого до злодїйства привчала Rokoss. 98. — Ходит козак до дївчини с пізна Гол. I, 282. — Будь весела з рана до вечора Чуб. V, 1080. — Чи так і тепер, як с стародавна, як с стародавна, як с первовіку Гол. IV, 103.

3. Съ родительнымъ имени указываетъ способъ дѣйствія:

Козак дївку з душі любить заняти не сміє Чуб. V, 165. — Ой чорняву з душі люблю, на біляву залицяю ся Лавр. 119. — Я його з лиця знаю Чуб. V, 1092. — Зо всього горла закричав Котл. Е. I, 477. — Вже з правди, що голова росте Кв. II. 8. — Шла по ней (горі) дївчинонька з борзенька Гол. IV, 315. — Що з горда ходиш, з бучна починаєш ib. 58. — Стрілив з груба, убив голуба ib. II, 582. — Капуста... засипана з густа ib. IV, 319. — Край коровай з дрібна ib. 329. — Ой на Татарина с крива, як вовк поглядає ИИ. I, 169. — А взяли Лазаря барзо з легенька Гол. III, 265. — З низька ся вклонили ib. IV, 108. — Кланяю ся вам з особна каждому ib. III, 508. — С пильна поглядає ib. I, 53. — З рівна край коровай ib. IV, 329. — На Теклу с тиха покликає ib. I, 52. — Ой підтягай, та малий жу-

ро, та попруги із туга ИП. II, 64. — С часта не пивати Гол. III, 331.

4. Съ родительнымъ имени указываетъ причину (= съ):

Що ти нажив, вражив сину, з козацької ласки Закр. 15. — Піду до Дунаю — з жалю утоплю ся Метл. 17. — С повинности абовѣмъ то мочи пастирскои писати мушу Лѣт. Мон. Густ. 39. — З вашего мудрого совѣта и позволеня сталося Вел. II, 296. — Нехай тее люди знають,

Що з кохання умирають. Чуб. V, 22.

Я з твоєї причиноньки мусїла вмірати. Гол. I, 261.

Ой дай, пане, дай горілочки нам,

З великої праці горілки по чарці:

З великої муки по дві чарки в руки. Метл. 326.

Анхиз з горілочки умер Котл. Е. II, 87. — Але він не майи страху с того Е. Зб. II, 5. — З прибутку голова не болить ib. XXIV, 588. — В ночи хихи, а дни тихі, оженившись із самої пихи ib. 454. — Ми з того пришли до тебе, да щоб роцитати Закр. 14. — Жахаєть ся, як зо сну Ном. 4370. — З великих радощів сказала Р. Ск. II, 54. — Обомлїв з радости Чуб. II, 136. — З жарту і біда часом буває Ном. 12665. — Тут я лежу з твоєї причини Чуб. V, 430. — Напали з хмелю перелоги Котл. Е. II, 153. — З нудьги охляв і ізнеміг ся ib 158. — Бишиха з їдженя, бишиха з ходу... бишиха з пристріту Чуб. I, 117. — Я з того зла спати легла Гол. III, 484. — Не любив Роман жони, из людзкої намовини ib. 28.

5. Съ родительнымъ имени при слѣдующихъ глаголахъ:

Бути: Хіба ж би я з піску була, що бим ся лупала Закр. 36. — Не з кожної яворини буде, ненько, клиння, не з кожної сиротини буде господиня Коцип. 78. — Що з вірного закохання нї слави, нї вжитку Чуб. V, 147. — А що менї з чужих хлопцїв, як мого немає Мил. 68. — Захарій був не з заможних Кв. БД. 6.

Это сочетаніе примыкаетъ къ родит. при бути см. стр. 127.

Глузувати: Перестаньте, парубоньки, з дївчат глузувати Чуб. V, 10. — Як ти вийшов за ворота з тебе глузовала Закр. 69.

Глумитись: Ой чи з мене сміяти ся, чи з мене глумити ся Чуб. III, 167.

Гордити: Його і покарав Господь, щоб він не гордив зі своєї сили М. Пр. 95

Съ творит. пад.: Нині гордиш словом і віров моєю Гол. III, 454. — Убогими не гордили М. Пр. 169.

Дивуватись: Довго ми з того дивували ся, що вона пішла за його Полт. у.

Съ дательнымъ пад.: Хто великого не бачив, той і малому дивуєть ся Ном. 4908.

Дрочитись: Що я виноват тобі, що ти дрочиш ся з мене М. Пр. 51.

Жити: Піп жиє з олтара, а писар з каламара Ном. 212.— Що козацька жона, вона з розуму жила, вона жила, проживала, медом-вином торгувала Чуб. V, 1073.

Згасати: Моє тїло біленькеє з струпа не згасає ib. 165.

Знущатись: Та вже ж мені з твої доньки знущати ся годї Закр. 47.

Кепкувати: То він з тебе кепкує Чуб. II, 544.

Користати: Чужий буде користати з його праці ib. 537.

Кпитись: Ой знати, знати, хто з кого кпить ся Закр. 28. — Жени ся, козаче, жени ся, з мене, молодої дївчини, не кпи ся Чуб. V, 78.

Мати: А він тее повторяє, що коханку з неї має ib. 1198.

Обдерти: Зо шкури обдер Rokoss. 25. — Обдерли з одежи ib. 59.

Обудити: Обудила ластівонька мою милу зо спаня Гол. II, 239.

Радіти, радуватись: Їхаль до Подкови радуючи ся з его щастя Лет. Боб. 294.

Роздягати, -дягти, -дїти, -сь: Роздягнувши ся із своєї одежі дал Петру М. Пр. 320. — З сорочки роздїла Сб. ХИФО. VI, 2, 126.

Розібратись: Розібрав ся із тої одежі М. Пр. 322.

Розігнати: Розігнав, розпудив голубку з пари Гол. II, 514.

Розлучити: Ой як мене молодого з пари розлучили Чуб. V, 168. — Нас вони розлучили з коханої пари Метл. 63.

Также съ предлогомъ *від:* Там ся розлучат душа од тїла Гол. II, 42.

Сміятись, насміятись, посміятись, насміхатись, сміхи збити: З мене молодої хто схоче сміть ся Метл. 26. — Перевожчик не перевіз, тільки з мене насміяв ся Чуб. V, 568. — Ти думаєш, дурню, що я женихать ся? А я з тебе тільки аби посміять ся Закр. 69. — А з рудої, як з дурної що вечера насміхаю ся Лавр. 117. — А чого ти сміхи збила із моєї хати Гол. I, 79.

Тішитись: З доброго вашого житя и повоженя тѣшитися Вел. III, 111.

Увільнити: Увільнили жомньира другий рас с тойі варти Е. Зб. XV, 195.

6. При причастіи страдательномъ:

Фурман у того пана був зліплений не з доброї руки Чуб. II, 380. Параллельное сочетаніе съ предл. *від* см. стр. 221.

II. При именахъ:

Сочетаніе имени съ предлогомъ з и родительнымъ падежомъ другого имени восходитъ къ безпредложному сочетанію двухъ именъ, при чемъ мы различаемъ слѣдующіе случаи.

1. При именахъ существительныхъ:

а) Къ типу: «Конотопського полку козак»:

Я й сам козак з Лубенського полку Чуб. V, 951.

б) Къ типу: «Ніжка лебедя»:

Ти вкрав легке і печінки з барана Чуб. I, 158. — З тих звірів шкурами вкривав собі хату Р. Ск. II, 92. — Любила-м тя, ледїнику, як з оріха зерня Гол. II, 312.

в) Къ типу: «Лука тятива»:

Чого сяя з рожі квітка на водї зовйала Метл. 253.

г) Къ типу: «Далекаго краю чоловік»:

Навчала мя сусїдонька із третьої хати Коцип. 78.

д) Къ типу: «Роду попівна»:

Гей я козак з Украіни, козак з роду, козак з міни Гол. II, 623.

е) Къ типу: «Кубки срібла-злота; загати кудрявої мйати»:

Намисто з коралї й червінців Rokoss. 90. — Черевички з китаєчки, панчішка єдвабна Закр. 88. — Намети з білого шовку ИП. I, 8. — Єсть в мене мила, та голубка сива з кленового листу, з дождженого цвіту Чуб. V, 280. - Утратив я коня вороного, і сїдельце із злота самого і попругу з зеленого шовку ib. 951. — Серце моє, серце, з каміня твердого Гол. II, 224.

Корней указаннаго предложнаго сочетанія слѣдуетъ искать въ тѣхъ сочетаніяхъ, гдѣ предлогъ *з* ближайшимъ образомъ примыкаетъ къ глаголу, напр.: Зроблю лазню з трьох зїлїв Закр. 25. – Зроблю тобі хатину з рожового цвітину Метл. 120. — Поставлени крововки, крововки, з різаного дерева морковки ib. 119. — Збудуємо світлоньку з рожевого квітоньку ib. 120. — Злїпив Бог чоловіка з глини М. Пр. 1. — Зсукали свічку із ярого воску Чуб. I, 162. — Казала йому черевики шити з комарової шкури, а він казав їй дратви прясти з тонкої паутини ib. V, 819. — Плетїте невод із чорного шовку ib. 1072. — А ти любиш Параску, з мене чиниш іграшку Гол. II, 211. — Ой так чини, як я чиню: а з дївчини господиню! Ой із тїста паланицу, а з дївчини молодицу ib. 400.

Послѣднія сочетанія въ свою очередь восходятъ повидимому къ родительному аблятивному (см. Brugmann. Grundriss² II, 497) ср. греч. συγκειμένου σφι πωρίνου λίθου ποιέειν τὸν νηόν, Παρίου τὰ ἔμπροσθεν αὐτοῦ ἐξεποίησαν Herod. 5. 62 (Brugmann. Gr. Gr.³, 388).

ж) Къ типу: «єдиный ихъ»:

Одна з них була тонка-висока, а друга була біла-румйана Галько I, 97. — Не будеш вінчати всїх нас, лиш двоє дїточок з нас Гол. II, 105. — Суди, Боже, хто з нас винен ib. 517. — І кожний із їх пішов своєю дорогою Чуб. I, 159. — Дивить ся: хто пряде з жінок ib. 217, чаще: котра жінка пряде. — Чи не вигледжу, чи не ввиджу перевозчика з роду ib. V, 568. — Нїхто з чужих не наїжджа Кв. II. 5. — Із сторожів наняв двох ib. 16. — Лучив ся чоловік з наших Кв. СО. 11.

з) Соотвѣтственно сочетанію съ глаголомъ того же корня:

Лічиш з краму бариші Закр. 58. — Яка йому з того користь Полт. у. — Не буде мати потїхи з такої їжи Rokoss. 62.

2. При именахъ прилагательныхъ:

Предлогъ *з* съ существительнымъ при прилагательномъ восходитъ къ безпредложному сочетанію типа «Нива плоду рясна» Ком. 24, ср. ст.-сл.: съ женоѭ зълонравънѫ разоума Supr. 169, 7; примѣры изъ другихъ языковъ см. Brugmann. Grundriss² II, 607.

Вишенька-черешенька з корня гладенька Чуб. V, 1028. — Капуста... із листу головистая Ном. 261. — Ще ти дитя молодое з розуму не дійшло Лукаш. 41 (ср. ще ти дитя молоде розумом не дійшле Метл. 419. — Нехай перше розуму дійде МВ. Сл. КС.; усі три до розуму дойшли ЗЮР. I, 20). — Красний із твари Чуб. V, 253. — Всі вороги раді з того, що нема чумака мого ib. 1198; съ творит.: Чи мною раді, чи не раді ib. IV, 519. См. стр. 176.

3. При нарѣчіяхъ предикативныхъ въ безсубъектныхъ оборотахъ, напр.: Дивно менї з сеї бороди Чуб. III, 228.

4. Предлогъ *з* въ сочетаніи съ другими предлогами и именемъ въ родительномъ падежѣ.

Предлогъ *з* въ сочетаніи съ предлогами *за*, *між*, *над*, *перед*, *під*, *по-за*, *по-над*, *по-серед* образуетъ сложные предлоги, которые сочетаются съ родительнымъ падежомъ имени, внося въ сочетаніе съ глаголомъ и именемъ пространственныя представленія, условленныя второй частью сложнаго предлога.

З-за: Вийшла баба з-за гір, на ній дванадцять шкір Чуб. I, 317. — Із-за гори вітер віє Бал. 11.— Ой ішли козаченьки із-за Дону ib. V, 1057. — З-за тамтої гори, з-за високої Гол. II, 7. — Аж з-за моря зіля забажала ib. I, 112. — Виведи нас з-за стола ib. II, 642.

З-між, з-межи: Анї одного козака з-межи війська не втеряли Макс. (1849) 52. — Не дзвє хмароньки з-мижи гуор виступают ИП. I, 88. — Та ні одного козака із-між війська не втеряли ib. 185. — Та звінчайте двоє дитят з-межи нас Roszk. 19.

З-над: З-над Прута.

З-перед: З-перед очей узято Ном. 1907. — Скікнув милий з-перед очей, тільки вчула свист Чуб. V, 2. — З-перед моїх очей утїк ib. I, 202. — Іван приймає з-перед того коня сїно,

а мйасо ложить перед ним Руд. I, 103. — Коли тот каплун з-перед мене злетит Гол. II, 6. — З-перед Галича військом вступив ся ib. IV, 48.

З-під: Вилинула б з-під калини, як сива зозуля Чуб. V, 51. — Вискочив дяк з-під груби ib. II, 513. — З-під щирого серденька шлюб брала Rokoss. 155. — Та із-під лісу, с-під зеленого гаю, ой крикнули пани козаченьки: утїкаймо Нечаю ИП. II, 64. — Ой з-під хмизу на піч лїзу Лавр. 5.—А з-під того зеленого байраку виглядають гайдамаки Чуб. V, 1050. — Ой вилетїв орел з-під чорної хмари Лавр. 83. — Копала коріння з-під білого каміння ib. 75. — Давай, молодий, коничейка старостові з-під себе! Гол. II, 123.

З-поза: З-поза хмари місяць виліз Полт. у.

З-поміж: З-поміж своїх обібрали ib. — С-поміж садів видко церков Федьк. (Сл. КС.).

З-понад: Це з-понад Днїстра все люде Ямп. у.

З-попід: З-попід тинів повилазили жаби Полт. у.

З-посеред: Обравши себѣ на Запорожу Остранина за старшого и принемъ Скидана, з-посередъ себе, до козаковъ Донскихъ, о помощъ просячи, виправили Вел. IV, 193. — З-посередъ себе годнихъ обрали пословъ ib. 271.

За.

Съ родительнымъ падежомъ имени указываетъ время, въ теченіе котораго происходитъ дѣятельность:

Зичилемъ жеби, якъ за его гетманства, такъ и теперъ за моего уряду, абы было едино стадо и единъ пастиръ Вел. II, 296. — Дай же Боже козаки промовляли, за гетьмана молодого жити як за старого Макс. (1849) 46. — За твоєї головоньки роботи навчу ся Метл. 329. — За першої небожки були на маслї пирожки; а за цїєї бридохи іно киселя трохи Чуб. I, 243.— За панського часу Чуб. II, 530. — Мій батько вісїм лїт топив у горницях груби за старої панї ib. 641. — За дня пішов ib. IV, 538. — Прийшла сусїда за сонця Нейм. 26. — У суботоньку за сонця сїла Марйушка край віконця Мил. 132. — Скидай сорочку за сонця ib. 155. — За давнїщих час Е. Зб. VI, 91. — За чужої матїноньки снїданенька не буде Гол. II, 632. — За

панщини ib. 151. — Оддає мене муй батинько ище за своєї головоньки Ром. II, 35. — Чому віте за погоди снопув не носили ib. 288. — За свого уряду се менї уперше так довело ся, що воли у займанї Лубен. у. — Ой встань, милий, ой встань за світаня Гол. I, 274. — Ти сонінько, світи за дня, місяченьку в ночи ib. II, 766.

Др.-рус.: За тепла оуидемъ Ип. 444.

За-для.

Съ родительнымъ имени опредѣляетъ цѣль дѣятельности:

За-для певної потуги гадку замишляє Закр. 14.

А уже ж менї хустиночки з бочку не носити,
За-для слави козацької хоть сїделечко вкрити. Чуб. V, 938.

За-для тебе Марусенька зряжена ib. IV, 322.

Замiсто, замiс(т)ь.

Выражаетъ съ родительнымъ пад. замѣну одного предмета или дѣйствія другимъ:

Тодї, замiсто смертї, жили, кажуть, песиголовцї з одним оком М. Пр. 2.

Ой не стеле чумак собі постїленьку, а зелену травицю,
А у головки, замість подушечки, кленчасту важницю.
Чуб. V, 1038.

Замість помочи, виколю тобі очи Е. Зб. XXIV, 571. — Возьму чужу дитину та згодую замісь своєї Чуб. II, 530. — Замісць короваю, хлїб святий роздїлимо Кв. КД. 52.

Коло.

Съ родит. имени указываетъ отношеніе дѣйствія къ мѣсту:

Плавле утеня, плавле сірес
Коло липи, коло кореня. Метл. 149. — Коло милого сїла Чуб. V, 5. — Сядь, Грицю, коло мене ib. 56. — Коло млина, коло броду, козак коня напуває ib. 90. — Не буду садити коло воріт верби ib. 180. — Ой велика туга коло вдовиного серця ib. 848.

2. Съ числительными:

Ой маў же я коханочок коло вісїмнаццть Е. Зб. XI, 79.

Кінець, кінці.

Один (козак) сидить кінець стола Лавр. 130. — Стоїть верба кінець села Чуб. Ш, 129. — Сама сїла конець стола Чуб. V, 44. — Сїла кінці стола Кв. ЩЛ. 32.

Др.-рус.: Копіе приломити конець поля Половецкаго Сл. о п. Иг. 6. — Конець копія въскрѣмлени ib. 8.

Край, крій, крей.

Сидить дївча край віконця при великім смутку Метл. 41.

Край могили долина,
Край долини ставочок,
Край ставочка гребелька,
Край гребельки млиночок,
Край млиночка кладочка,
Край кладочки лужечок,
Край лужечка калина. Чуб. V, 8. — Є в мене криниця край перелаза ib. 54. — Та тяжко, та важко край мого сердечка ib. 297. — Край Дунаю трава шумить ib. 941. — Сам заплакав крий коника стоя ib. 676. — Виплакала карі очі крій козака стоя Метл. 38. — Крей груби сїдає ib. 378.

Крім.

Крім церков святих Ном. 8373. — Кохав він єще крім мене другїї Гол. I, 203.

Круг.

Облетїла (муха) круг голови тричі Март. 167. — Знай блука круг села Кв. М. 37. — Усї зібрали ся круг ставка Кв. КВ. 26.

Місто.

Він (староста) піде в дорожейку місто тебе Гол. II, 123.

Над.

Съ родит. имени выражаетъ превосходство и сочетается съ существит. и сравнит. степенью прилагат. Ср. стр. 192.

Над всѣхъ болѣзней злѣйша головная Кл. 43. — Немаш труднѣйших в свѣтѣ ремеслъ над снѣцарства ib. 116. —

Да нема древа ряснїшого над осики,
Да нема роду рідиїшого над сестриці. Чуб. V, 439.
Оувидѣли звѣзду барзо прекрасную и пресвѣтлую надъ иныхъ звѣздъ Пам. у. м. II, 15. —
Да нема древа ряснїшого над явора,
Да нема роду рідиїшого над братїка. Чуб. V, 439.
Бо я тебе над всїх люблю ib. 153. — А вже не буде над нього друга ib. 16.

Окрім.

ѡкром хлѣба нѣчего ѩншого не ѩстъ, а воду пьетъ Пам. у. м. III, 114.. — Не маємо царя іного, окрім кесаря їдного Чуб. III, 21.

Опріч.

Опріч любови, шо я к тобі маю,
Я всїм убога — того не таю. Чуб. V, 77.
В мене тогди опріч тебе чотире сидїли Гол. I, 243. — Опріч святої церкви Ном. 8373. — Опріч лайки та глузування над дурнем, білш нїчого не можно й написати Кв. Супл. 3.
Грам. 1366: Опроче своєѣ братьѣ: Палеогр. Сн. № 8.

Перед.

Витягни червоних жменю та брязни перед дївок, яко перед ластівок Roszk. 29. — Ми полову попариме, і перед свах поставиме ib. 30.

По-біля.

Ой не ходи, Василечку, по-біля тиночку Чуб. V, 105. — Живе хоч не так, як люде; а хоч по-біля людей Закр. 162. — Їде на білім конї побіля її вороїт Чуб. I, 51. — Та усе купа по-біля купи Кв. МВ. 20. — Текла річка з винограду та по-біля липи Эв. 301.

По-край.

Ой забито твого сина та по-край дорожки Гол. I, 137. —

По-конець.

Ой уздриш Бога по-конець стола ib. IV, 65.

По-між.

Поміж рядів прохожали ИП. I, 214.

Про-між.

Вигадують де-що про-між весїлних пісеньок Кв. М. 10.

Против.

1. Отношеніе къ мѣсту:

Як проти церкви, дому Божого проїжжали,

Ми шапок з голови не знїмали. Макс. (1849) 19. — Стань, батеньку, против мене Гол. II, 652. — Узяв колоду за комель, підвів проти себе як свічку Манж. 9. — Проти гори піском не сипать Ном. 1095. — Глянь, мати, проти сонечка Мил. 153. — Вода блещить проти сонця Чуб. II, 262. — Проти сонця рій гуляє Котл. E. I, 563. — Пливи ж сїра утка, проти води хутко Чуб. V, 761. — Маю я пару лебедїв — попливуть проти води ib. 1201. — До Іллї хмари ходять за вітром, а з Іллї проти вітру Ном. 475. — Вилинула б проти тебе, як сива зозуля Чуб. III, 168.—Не дмухай проти вітру Ном. 1100. — Одчинив церковцю проти нас, повінчав дїточок в Божий час Чуб. IV, 279.

2. Отношеніе ко времени:

Проти дня брехня, проти ночи правда Ном. 14309. — Я її проти ночи гуляти пускала Чуб. V, 902. — Насїяла василечків та й проти Різдва Мил. 158. — Ой в суботоньку против недїленьки Супрун з Ордою стяв ся X. Сб. VI—II, 61. — Гуси против холоду носи під крила ховають X. Сб. IX, 317.

3. Отношеніе къ лицу и вещи:

Того ж лѣта наша великій Каплан-Герей з великими войсками ходил в Полщу против короля Яна Собеского Лѣт. Сам. 130. — Проти рожна не працьовать Ном. 1090. — Я не знаю, що вам проти сього сказать Рудч. Ск. II, 154. — Свербить долоня проти чогось Ном. 306. — Так чи може ж то і зровнятись против того, що нам буде у Господа милосердного Кв. М. 77. — Вже нам не подоба против вас рівняти ся Кв. ЩЛ. 15. — Він богатий, так і гордий против мене бідного Кв. П. 10.

4. При именахъ съ родительнымъ имени:

Проти нас трьох нема в світї дужчого Грин. I, 189. — Против усякого звичайний Кв. II. 6. — Ти менї рівний і стар против мене Кв. ЩЛ. 15. — Де тобі, кажуть, против здорового зробити Кв. II. 9.

Серед, срід.

Вона впала серед дороги Чуб II, 116. — Ой як зійшов серед моря, та й став потопати РЧП. 126. — Вже ж білі лебеді серед ставу пали Чуб. V, 46. — Серед села стояла верба ib. 126. — Помандруєм прічки срід темної нічки ib. 278.

Супротив = Проти.

Ой стояла сосоночка та супротив віконечка Метл. 20. — Супротив сіого нїхто не встоїть ЗЮР. I, 97.

VIII. Родительный падежъ при междометіяхъ.

Случаи сочетанія родительнаго падежа съ междометіями въ южно-русскомъ не многочисленны, отмѣтимъ нижеслѣдующіе:

Ой, ох: Ой сукиної шельми собаки необашної ЗЮР. I, 11. — Ох ненасиченого тиранства Ап. 1694.

Ср. ст.-сл.: о безаконьнааго възбѣшенїа Супр. 217, 7; лат.: O miserae sortis, pro malae traditionis, o magnae caritatis [1]); греч.: φεῦ τῆς ἀνοίας οἴμου τῶν ἐμῶν κακῶν [2]).

Дїй: Дїй його чести, на кого б то подумати Кв. II. 5. (*Дій* собственно значитъ «говори» см. по этому поводу у Berneker'a: Slav. Etym. Wörterbuch, 192).

Нївроку: Нївроку наших колїс! Самі за кіньми біжат Е. Зб. XXIII, 283.

Цур: Цур дучки! Ном. 12571. — Цур палічча ib. 12572.

---

[1]) Stolz, F. und Schmalz, J. Lat. Gramm. Münch 1900, стр. 242.
[2]) Черный. Гр. синт. М 1885, стр. 41.

— Цур дурного та в горох! ib. 6374. — Цур очей поганих! ib. 8358. — Цур дурня, та масла грудка! Кв. МВ. 20.

Также съ дательнымъ над.: Цур та пек лихим очам Ном. 8359. — А цур йому, не хочу Чуб. II, 234.

Многочисленные примѣры родительнаго при междометіяхъ въ другихъ слов. яз. см. у Миклошича V. Gr. IV, 465; чешск. также у Бартоша O genit. 42; серб. у Даничића C. Синт. 113—117.

О *на, нате; ке, кете; тиць* см. стр. 49 и 55.

V.

Намъ еще остается разсмотрѣть тѣ случаи, когда формы родительнаго падежа вытѣснили формы падежа винительнаго, сохранивъ функцію послѣдняго.

Явленіе это имѣетъ характеръ общесловянскій, хотя и не во всѣхъ словянскихъ языкахъ развилось въ одинаковой степени. Такъ въ ст. словянскомъ формы родительнаго падежа замѣнили формы винительнаго въ ед. числѣ именъ одушевленныхъ муж. рода, рѣдко женскаго, напр., любъве, црькве, матере, дъштере [1]), а также въ мѣстоименіяхъ личныхъ и возвратномъ, причемъ въ различныхъ памятникахъ мы встрѣчаемъ еще колебаніе, объясняемое, повидимому, хронологическимъ различіемъ памятниковъ: въ болѣе древнихъ преобладаетъ форма винительнаго (Микл. IV, 370), въ позднѣйшихъ родительнаго. Что же касается современныхъ словянскихъ языковъ, то, оставивъ въ сторонѣ такіе случаи, какъ *выйти замужъ* (*за між, za muž, za mąż*), *wsiąść na koń, произвести въ офицеры, піти в черниці* и др.,—какъ пережитки прежняго состоянія языка, живущіе въ спеціальныхъ языковыхъ формулахъ почти во всѣхъ словянскихъ языкахъ, мы находимъ, что развитіе этого явленія въ сербскомъ, словинскомъ и чешскомъ не шире ст. словянскаго, но

---

[1]) Vondrák. Altkirchensl. Gr.[2] 425—426; 435.

уже въ польскомъ, а также верхне- и нижне-лужицкомъ и словацкомъ, замѣна винительнаго родительнымъ распространяется также на множ. число, но только на имена лицъ, другіе же одушевленные мужескаго рода во множественномъ числѣ сохраняютъ форму винительнаго падежа. Въ великорусскомъ литературномъ форма родительнаго замѣнила форму винительнаго въ единственномъ числѣ всѣхъ одушевленныхъ мужескаго рода, а во множественномъ одушевленныхъ всѣхъ родовъ. Въ южно-русскомъ форма родительнаго падежа распространилась въ един. числѣ на всѣ одушевленныя мужескаго рода и отчасти неодушевленныя, во множественномъ же только на одушевленныя, конкурируя, какъ мы увидимъ, съ формой винительнаго падежа.

Сопоставленіе этихъ данныхъ указываетъ, что наиболѣе общимъ случаемъ является замѣна винительнаго родительнымъ въ един. числѣ существительныхъ мужескаго рода именъ одушевленныхъ, означающихъ лица, что даетъ основаніе отнести возникновеніе этого явленія къ эпохѣ общеславянской, колебаніе же въ старо-славянскихъ текстахъ между винительнымъ и родительнымъ указываетъ, что этотъ процессъ едва только начинался въ ту эпоху и дальнѣйшее развитіе получилъ на почвѣ отдѣльныхъ словянскихъ языковъ.

Эта особенность словянскихъ языковъ рано обратила на себя вниманіе, и попытки ея объясненія восходятъ къ эпохѣ Добровскаго, который, какъ позже Миклошичъ (V. Gr. IV, 496) и Лескинъ (Deklination, 62) объяснялъ ее потребностью говорящаго устранить двусмысліе, возможное вслѣдствіе совпаденія формъ именительнаго и винительнаго падежей въ существительныхъ муж. рода основъ на *o-* и на *u-*; причемъ Миклошичъ отрицалъ возможность объяснять этотъ родительный, какъ партитивный на томъ основаніи, что онъ развился въ именахъ одушевленныхъ, т. е. въ такихъ случаяхъ, въ которыхъ родительный партитивный очень рѣдокъ, но считалъ болѣе вѣроятнымъ объяснить эту замѣну близостью въ словянскихъ языкахъ функцій винительнаго и родительнаго партитивнаго, что давало поводъ къ замѣнѣ, если такая вызывалась потребностью языка. Дельбрюкъ (V. S.

I 320) напротивъ, объясняетъ этотъ родительный партитивностью. По его мнѣнію, лица, и именно мужескаго пола, наименѣе допускаютъ полное подчиненіе глаголу, которое выражается винительнымъ падежомъ, какъ формой полнаго объективированія, и ставятся въ родительномъ падежѣ, какъ падежѣ объекта неполнаго. Это толкованіе отъ разума, но не на основаніи изученія данныхъ языка справедливо считается необоснованнымъ [1]).

Признавая важность соображеній Миклошича и отвергая гипотезу Дельбрюка, Мейе стремится отыскать исходную точку употребленія родительнаго падежа вмѣсто винительнаго. „Для этого, говоритъ онъ, нужно найти такую форму слова, которая примѣнялась бы только къ лицамъ и была бы вмѣстѣ и родительнымъ и винительнымъ над., и могла бы поэтому вызвать смѣшеніе обоихъ падежей". (81). Такую форму онъ усматриваетъ въ мѣстоименіи личномъ. Ударяемыя (accentuées) формы винительнаго и родительнаго мѣстоименія личнаго второго лица, а также возвратнаго, въ древнѣйшую эпоху смѣшивались въ летто-словянскомъ, греческомъ и, можетъ быть, также германскомъ, а въ словянскомъ продолжаютъ смѣшиваться въ историческое время. Мѣстоименія личныя въ свою очередь оказали вліяніе на мѣстоименія указательныя, а эти послѣднія на именное склоненіе; подъ вліяніемъ ихъ прилагательныя опредѣленныя приняли форму родительнаго-винительнаго. То обстоятельство, что существительныя для обозначенія неопредѣленнаго предмета ставятся въ формѣ винительнаго падежа, а для обозначенія опредѣленнаго въ формѣ родительнаго, соотвѣтственно употребленію прилагательныхъ опредѣленныхъ, указываетъ на вліяніе сложнаго склоненія прилагательныхъ на существительныя. Условія, благопріятствовавшія распространенію аналогіи были слѣдующія:

---

[1]) Meillet, A. Recherches sur l'emploi du génitif-accusatif en vieux-slave. Paris. 1897, стр. 81.

Мюленбахъ. Объ употребленіи родительнаго падежа вмѣсто винительнаго въ славянскихъ языкахъ. Изв. Ак. Н., 1899, IV, 1198—1199.

1) Смѣшеніе именительнаго и винительнаго въ основахъ на -о-.

2) Мѣстоименная флексія прилагательныхъ.

3) Предшествующее различіе между именами одушевленными и неодушевленными.

4) Особый характеръ употребленія родит.-аблят. въ словянскомъ.

5) Неопредѣленность границъ употребленія родительнаго и винительнаго.

Независимо отъ Мейе, Мюленбахъ [1]) пришелъ почти къ тѣмъ же выводамъ. По его мнѣнію, основанія замѣны, указанныя Миклошичемъ, а именно сходство формъ именительнаго и винительнаго и широкое употребленіе родительнаго партитивнаго, почти стиравшее разницу между этими падежами, — были только почвой, на которой (1200) могла появиться названная замѣна, толчокъ же для этой замѣны дали мѣстоименія, въ которыхъ онъ видитъ, сопоставляя явленія латышскаго языка, исходный пунктъ для этой замѣны, предполагая, что уже въ прасловянскомъ языкѣ формы родительнаго падежа *mene, *tebe, *sebe употреблялись въ функціи винительнаго, и что эти формы, постепенно теряя функцію винительнаго падежа, при наличности такихъ формъ какъ мѧ, тѧ, сѧ, стали чувствоваться только, какъ родительный, и глаголы, которые сочетались съ этими формами, стали чувствоваться, какъ глаголы, управляющіе родительнымъ падежомъ. Эти мѣстоименія вовлекли въ сферу своего вліянія также мѣстоименія *кго, того, сего, кого* и существительныя мужескаго рода. Аналогія же обнаружилась вслѣдствіе развитія родительнаго раздѣлительнаго и неудобства совпаденія именительнаго и винительнаго пад. въ существительныхъ муж. рода. Родительный-винительный основъ на согласный и на *ъ: дъштере, свекръве* и др. Мюленбахъ объясняетъ также вліяніемъ формъ *мене, тебе, себе.*

Сравнивая результаты изслѣдованій Мейе и Мюленбаха, мы видимъ что первый объяснялъ развитіе род.-вин., исходя

---

[1]) Op. cit. 1200.

изъ вліянія личныхъ мѣстоименій на указательныя, этихъ послѣднихъ на сложное склоненіе, а сложнаго склоненія на имена существительныя, второй же находитъ, что личныя мѣстоименія вліяли непосредственно на существительныя.

Вондракъ считаетъ [1]) мнѣніе Мейе, что *мене, тебе, себе* были какъ генитивы, такъ и аккузативы, недоказаннымъ и видитъ въ нихъ настоящіе генитивы, но мысль о томъ, что происхожденіе род.-винит. надо искать въ мѣстоименныхъ формахъ, ему кажется удачной. Ближайшую причину замѣны винительнаго родительнымъ онъ видитъ въ той особенности словянскаго языка, въ силу которой родительный съ винительнымъ соприкасаются; эту особенность онъ усматриваетъ въ замѣнѣ винительнаго родительнымъ въ отрицательныхъ предложеніяхъ и въ развитіи родительнаго партитивнаго. Исходнымъ же пунктомъ род.-винит. Вондракъ считаетъ не личныя мѣстоименія, а вопросительное *кѣто*, гдѣ при вопросѣ особенно чувствовалась потребность различія между субъектомъ и объектомъ, что при совпаденіи именительнаго и винительнаго было невозможно. Такъ возникла форма род.-винительнаго *кого* уже въ прасловянскомъ языкѣ, она и есть древнѣйшій род.-винительный, а по его образцу могли возникнуть и другіе, если дѣло шло также о лицѣ. Томсонъ [2]) основательно замѣчаетъ: „непонятно, какъ одно *кого* могло повлечь за собою другія мѣстоименія, тѣмъ болѣе, что въ личныхъ мѣстоименіяхъ не было надобности въ род.-вин., такъ какъ ихъ старые винительные мѧ, тѧ, сѧ и проч. отличались формально отъ именительныхъ".

Бернекеръ, [3]) какъ и Вондракъ, считаетъ формы *мене, тебе, ссбе* настоящими родительными, потребность же диф-

---

[1]) Einige Bemerkungen anlässlich Meillet's „Recherches sur l'emploi du génitif-accusatif en vieux-slave (Arch. f. sl. Phil. XX, 326—7). См. также: Altkirchensl. Grammatik, 1900, стр. 282—3, и Vergl. Sl. Grammatik II, 339.

[2]) Родительный-винительный падежъ при названіяхъ живыхъ существъ въ словянскихъ языкахъ. Изв. отд. р. яз. и сл. И. А. Н., т. XIII, кн. 4, стр 335.

[3]) Der genetiv-accusativ bei belebten wesen im Slavischen (KZ. 37, 364—386),

ференцировать именительный и винительный языкъ удовлетворилъ, воспользовавшись той формой, какую употреблялъ для дополненія въ отрицательныхъ предложеніяхъ, т. е. родительнымъ падежомъ. При такомъ толкованіи, какъ отмѣчено уже Томсономъ [1]), остается неяснымъ, почему эта форма не распространилась на неодушевленные предметы и на женскій родъ, гдѣ въ отрицательныхъ предложеніяхъ тоже родительный падежъ.

Н. Некрасовъ въ своей статьѣ „О замѣнительныхъ падежахъ: родительномъ и винительномъ въ современномъ русскомъ языкѣ" [2]) очень близко стоитъ къ точкѣ зрѣнія Дельбрюка. „Въ выраженіи «отецъ любитъ сына», говоритъ онъ, форму «сына», по нашему мнѣнію, нельзя считать винительнымъ падежомъ съ окончаніемъ родительнаго, а должно считать родительнымъ падежомъ прямого дополненія, замѣнившимъ собою форму винительнаго, подобнымъ родительному раздѣлительному (genitivus partitivus), или родительному количества въ выраженіяхъ, напр., «дать хлѣба», «купить сахару, чаю», «одолжить ножа» и т. п., въ которыхъ слова «хлѣба», «сахару», «чаю», «ножа», въ качествѣ прямыхъ дополненій употреблены въ формахъ родительнаго падежа" [3]). Замѣна, по мнѣнію Некрасова, началась съ именъ собственныхъ лицъ мужескаго пола еще въ доисторическое время; причину этой замѣны онъ видитъ въ слѣдующемъ: „такъ какъ собственное имя лица не есть само лицо, а есть лишь обособляющій признакъ, опредѣленіе лица, подразумѣваемаго въ рѣчи, какъ прямое дополненіе, или какъ предметъ дѣйствія, то языкъ для отличія зависимости въ рѣчи собственнаго имени на -ъ лица муж. пола въ качествѣ прямого дополненія отъ независимости его, въ качествѣ подлежащаго, за неимѣніемъ отличительной формы винит. падежа ед. ч. отъ именительнаго въ именахъ на -ъ, и воспользовался формой родительнаго падежа ед. ч. для выраженія прямого допол-

---

[1]) Op. cit., 236–237.
[2]) Изв. Отд. р. яз. и сл. И. А. Н., т. X, кн. 2, 31–65.
[3]) Стр. 34.

ненія, какъ такою формою, которою обыкновенно выражается обособленіе, опредѣленіе, исключеніе предмета изъ ряда другихъ однородныхъ предметовъ. И вѣроятно, первоначально родительный падежъ собственнаго имени на -ъ лица муж. пола въ значеніи прямого дополненія заставлялъ подразумѣвать что-либо въ родѣ «личность», «лицо» и т. п., какъ нѣчто опредѣляемое своимъ собственнымъ именемъ, подобно тому, какъ въ выраженіяхъ: «дать хлѣба, воды, соли»; «купить чаю, сахару, бумаги» и т. п. форма родит. падежа: хлѣба, воды и проч. заставляетъ подразумѣвать какую-либо часть, какое-либо количество и т. под., какъ нѣчто опредѣляемое именемъ, поставленнымъ въ родительномъ падежѣ съ значеніемъ прямого дополненія. Выраженіе «я знаю Петра» первоначально, вѣроятно, значило нѣчто въ родѣ: «я знаю (личность) Петра» и т. п. Съ теченіемъ времени, конечно, это «нѣчто», или все то, что подразумѣвалось или могло подразумѣваться, исчезло изъ народнаго сознанія и форма родительнаго падежа ед. числа отъ собственныхъ именъ на -ъ лицъ мужескаго пола въ качествѣ прямого дополненія въ рѣчи сдѣлалась обыкновеннымъ явленіемъ въ языкѣ и необходимымъ для того, чтобы избѣжать во многихъ случаяхъ смѣшенія подлежащаго съ дополненіемъ. За собственными именами на -ъ лицъ муж. пола форма родительнаго падежа ед. числа въ качествѣ прямого дополненія распространилась съ теченіемъ времени вообще на имена лицъ муж. пола на -ъ, каковы: отецъ, мужъ, сынъ, царь, князь, воинъ и др. черезъ употребленіе ихъ при собственныхъ именахъ въ качествѣ приложенія (appositio) къ послѣднимъ, напр. обрѣтохомъ іисоуса сына иосифова Остром. Іоан. I, 45. І прѣшедъ отътѫдоу оузьрѣ иѣкова зеведеова і иоана братра его Маріин. Марка I, 19. Съ выпущеніемъ собственныхъ именъ, которыя могутъ легко подразумѣваться въ рѣчи, приложенія при нихъ обращаются въ прямыя дополненія: обрѣтохомъ сына иосифова; оузьрѣ иѣкова и братра его, — и такимъ образомъ мало по малу форма родительнаго падежа ед. числа вообще отъ именъ на -ъ лицъ мужескаго пола съ значеніемъ прямого дополненія стала вытѣснять изъ употребленія форму винительнаго падежа, и распространилась отъ именъ лицъ на имена живыхъ существъ муж. пола,

или вообще на имена предметовъ одушевленныхъ муж. рода, оканчивающіяся на -ъ“ [1]).

Попытка Некрасова объяснить родительный падежъ въ функціи винительнаго изъ родительнаго партитивнаго при опущенномъ винительномъ не можетъ быть признана удачной по своей крайней искусственности и малой вѣроятности, какъ это доказалъ Томсонъ, подробнымъ разборомъ его соображеній [2]).

Томсонъ, разсмотрѣвъ гипотезы своихъ предшественниковъ, пришелъ къ убѣжденію, что исходная точка въ процессѣ возникновенія род.-винит. не въ морфологической аналогіи, къ которой прибѣгали Мейе и Мюленбахъ, и не въ синтактической, къ которой обращались Вондракъ и Бернекеръ, а въ семасіологической сторонѣ языка. Онъ, какъ и всѣ предыдущіе ученые, признаетъ необходимость дифференцировать именительный и винительный падежи, и что для этой цѣли, вслѣдствіе близости функцій, удобнѣе всего могъ служить родительный падежъ. По его мнѣнію, „стремленіе дѣлать подлежащимъ Patiens когда онъ былъ психологическій субъектъ, было причиной возникновенія и сохраненія страдательнаго спряженія, оно же было главной причиной возникновенія род.-винительнаго, какъ формы, оттѣняющей психологическій субъектъ въ положеніи Patiens'a“ [3]).

М. Константиновъ въ своей статьѣ „За употрѣбата на родителенъ падежъ вмѣсто винителенъ въ старобългарския езикъ“ [4]) въ общемъ примыкая къ Мюленбаху, высказываетъ предположеніе, что „замѣна винительнаго родительнымъ началась въ тѣхъ выраженіяхъ, гдѣ собственное или личное имя служило приложеніемъ мѣстоименія личнаго [5]). Въ такихъ случаяхъ было обязательно согласованіе словъ, которыя прилага-

---

[1]) Op. cit., 58.

[2]) Родит.-винит. п. при назв. жив. сущ. въ слав. яз., 238—243. — Отвѣтъ Некрасова: Извѣстія Отд. р. яз. и слов. И. А. Н., т. XIV, кн. 3, 35—74. — „Поправки и разъясненія къ ст. Некрасова“ Томсона, тамъ же т. XV, кн. 2, 73—82. — Отвѣтъ Некрасова на „Поправки“ Томсона, тамъ же, т. XVII, кн. 1, 190—214.

[3]) „Родит.-винит....“ стр. 249.

[4]) Извѣстия на семинара по славянска филология. Кн. III, 375.

[5]) Ср. Миклошичъ: V. Gr. IV, 496.

лись къ личнымъ мѣстоименіямъ, напр.: «погрѫзити тебе стльпа вѣрнааго» или «видѣвы мене, брата твоего» и проч. Въ этихъ случаяхъ нельзя было сказать: погрѫзити тебе, стлъпъ... или видѣвы мене, братъ..., потому что выразительность, которая кроется въ личныхъ мѣстоименіяхъ *мене, тебе, себе* распространяется и на слова, которыя прилагаются къ мѣстоименіямъ. Несомнѣнно и то, что собственныя и личныя имена чаще всего прилагаются къ этому типу мѣстоименій, поэтому употребленіе родительнаго падежа вмѣсто винительнаго прежде всего развилось при нихъ. Затѣмъ, какъ мы видѣли, этотъ процессъ могъ перейти и на другія категоріи словъ подъ сильнымъ вліяніемъ тѣхъ именъ, у которыхъ уже это употребленіе закрѣпилось".

Изъ изложеннаго видно, что почти всѣ ученые согласны въ томъ, что совпаденіе формъ именительнаго и винительнаго падежа сущ. муж. рода основъ на *-о-* вызвало при извѣстныхъ условіяхъ потребность дифференцировать эти падежи. Близость функцій винительнаго и родительнаго послужила поводомъ къ тому, что языкъ использовалъ для этой цѣли именно формы родительнаго падежа, а не какого другого. Въ вопросѣ о путяхъ этой замѣны и исходномъ моментѣ, какъ мы видѣли, мнѣнія изслѣдователей расходятся, и не одна изъ предложенныхъ гипотезъ не имѣетъ полной убѣдительности. Несомнѣннымъ, повидимому, остается только то, что въ извѣстныхъ сочетаніяхъ формы родительнаго и винительнаго должны были представляться сознанію безразличными, т.-е. родительный по формѣ — функціонально тожественнымъ винительному, только въ такомъ случаѣ возможна была замѣна одной формы посредствомъ другой, если послѣдняя почему-нибудь казалась удобнѣе говорящему; аналогичное явленіе въ современномъ языкѣ отмѣчено нами въ родительномъ при отрицаніи (см. стр. 155). Мнѣ кажется вѣроятнымъ, что въ эпоху начала дифференціаціи именительнаго и винительнаго, которая, вѣроятно, совпадаетъ съ эпохой фонетическаго объединенія этихъ падежей, такимъ безразличнымъ для сознанія сочетаніемъ было сочетаніе имени лица въ родительномъ падежѣ съ глаголомъ, напр., такого типа, какъ «искать», «ждать», «видѣть», «спрашивать» и т. д.; при сочетаніи глагола съ именами неодушевленныхъ такого безразличія

несомнѣнно не было, такъ какъ могла еще сильно чувствоваться партитивность количественная или временная. Потребность же формальнаго различія именительнаго и винительнаго прежде всего могла чувствоваться въ именахъ лицъ, такъ какъ именно эта категорія именъ существительныхъ чаще всего выступаетъ въ роли субъекта и объекта, имена же неодушевленныхъ, какъ утверждаетъ Томсонъ [1]), въ роли субъекта выступаютъ сравнительно рѣдко.

Такимъ образомъ, въ отличіе отъ Мейе и Мюленбаха и также Вондрака, я не вижу необходимости исходить отъ мѣстоименныхъ формъ и видѣть въ нихъ толчокъ для дальнѣйшихъ образованій по аналогіи, напротивъ, я нахожу, что моментъ безразличія для сознанія формъ винительнаго и родительнаго въ извѣстныхъ сочетаніяхъ былъ основаніемъ для вытѣсненія винительнаго родительнымъ; при чемъ потребность въ такой замѣнѣ, можетъ быть, ранѣе всего могла почувствоваться въ области мѣстоименій, напр., вопросительныхъ и указательныхъ; необходимость согласованія и другія, не всегда поддающіяся учету, условія могли ускорить процессъ дифференціаціи.

Въ южнорусскомъ языкѣ мы встрѣчаемъ формы родительнаго падежа вмѣсто формъ винительнаго въ слѣдующихъ случаяхъ:

I. Въ мѣстоименіяхъ:

а) личныхъ и возвратномъ, напр.: Сватай мене, козаченьку Метл. 83. — Скарай мене, Боже ib. 54. — Не піду за тебе, бо ти не хороший ib. 113. — Я любив тебе, я кохав тебе, як батько дитину ib. 12. — Ізвйалив себе, ізсушив себе, а як вітер билину ib. — Благослови ж ти нас, Боже, і ти матусенько ib. 238. — Будеш ти нас на все добре наущати ЗЮР. I, 21.— Пречистая Мати буде вас зострічати Метл. 219. — Я вас хлї-

[1]) Op. cit.: „По моимъ статистическимъ подсчетамъ въ современномъ русскомъ языкѣ, если исключить болѣе новыя заимствованія, при почти 3/4 всѣхъ переходныхъ глаголовъ Ag. бываетъ исключительно человѣкъ“ (257). „Вещь, какъ обычный Pat., является болѣе, чѣмъ при 3/4 всѣхъ переходныхъ глаголовъ. Чѣмъ болѣе мы подымаемся въ древность, тѣмъ болѣе употребленіе вещи въ качествѣ Ag. суживается (258)

бом-сіллю годувала ib 347. — Щоб вас перва доля побила ЗЮР. I, 21.

Формы винительнаго падежа, за исключеніемъ повсемѣстнаго энклитическаго *ся (сь)* при глаголахъ, встрѣчаются только въ галицкихъ и карпатскихъ говорахъ, напр.:

Мйа, мня, мнє, мньи, мнї, ня: Любуй же мйа, любуй, або ми дай покій Гол. II, 225, — Юж мйа оббрехали Ославецькі баби ib. 224. — Не найдеш в цїлім сьвітї над мня вірнїйшую ib. 453. — Мнє убирала шо неділї файно Шух. III, 118. — Немай мньи за дурньи ib. — Не далас мнї за злісного, дай-ко мнї за віта ib. 124. — Перечко мі виют, кошулю мі шиют, альбо ня обісят, альбо ня забиют Верхр. 239.

Тя, тє, тьи, тї: Нї єм загнївав, нї-м ся на тя завзяв Гол. II, 229. — Зобачиш, єк тє будут дівчєта любити ib. 466.—Покладу тьи у лужко Шух. III, 118. — Шо ж би за тї, брате, дати? ib. 161.

Ся, сє, си, сї: Самі ся свічі посвітили, самі ся книги почитали, самі ся служби повідправляли Гол. II, 51. — Затєгнув сє там у корчму ib. 463. — Рада бих си женихати, живіт нездоровий Шух. III, 121. — Калиночка сї ломит ib. 22.

Вслѣдствіе параллельности формъ винительнаго и родительнаго различіе между ними настолько стерлось, что въ карпатскихъ говорахъ мы замѣчаемъ обратное явленіе, конечно позднѣйшее: частичное послѣ односложныхъ предлоговъ, вытѣсненіе родительнаго формами винительнаго [1]), напр.: Стародавний милий листи до мйа пише Гол. II, 225. — На войну мйа шкода ib. 227. — Коли хочеш мене взяти, проси мйа самої ib. 317. — Но ся до мнє не притуляй ib. 838. — Будут до ня ходить хлопцї на перечку ib. III, 115. — Ти не хочеш мя любити, я не могу без тя жити ib. I, 310. — Хоть темна нічка, пійти до тя мушу ib. 288. — Ой косо-росо, жаль ми-тя ib. II, 634.—Просит до ся госцїв Верхр. 126.—Зняў жупан зо ся ib.

б) Мѣстоименія указательныя:

Його, йего, го; женск. р. *її, ї;* мн. ч. *їх:* Чи сам козак не

---

[1]) Ogonowski, E. Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache. Lemberg, 1880, стр. 129.

став ходить, чи його одбито? Метл. 7. — Полож же го, полож, до білих подушок Гол. II, 136. — Коли-сте любили уж го понехайте ib. 224. — Нехай оузрятъ тыи всѣ еѣ псомъ волочену Пам. у. м. III, 113. — Він тодї взяв її за коси Чуб. I, 216. — Звезем пшеницю в господарске гумно, і складемо ї а в три стирточки Гол. II, 18. — Заболїла ї головонька ib. I, 186. — Ой не жаль ми тої хустки, шо-м ї біло прала ib. 228.

По рядомъ съ *її, ї* встрѣчаются также формы винительнаго *ю, ню* и новообр. *єю:* Повели ю за Станислав, та й там повісили Гол. I, 58. — Стрєсла ю тетюха ib. II, 465. — Догонив ю єден козак ib. III, 31. — Що кинеть ся на ню, то вона й пурне Чуб. II, 136. — Ой він на ню мило зглядає Гол. II, 64. — Впаде на ню тверда зима ib. III, 399. — Єю уздоровлю М. Пр. 315. — Повів він єю до доми Rokoss. 34. — Взяли ж бо єю дрібні сльози обмивати Гол. I, 301. — Будемо до смерти єю памйатати ib. 371.

Также при *їх* винит. *ї:* На полиці масні книші, на нї позираю Гол. I, 199.

в) Мѣстоименіе вопросительное *ко о:* Кого люблю, не забуду Метл. 10.

II. Въ именахъ существительныхъ.

1. Въ единственномъ числѣ.

а) Одушевленныхъ мужескаго рода.

Въ существительныхъ муж. рода ед. числа форма родит. падежа повсемѣстно вытѣснила форму винительнаго, напр.: На кота гуркота Метл. 3. — Колишу я чорнобривця ib. 4.

Случаи въ родѣ: Ой взяв ся десь гарний хлопецъ-молодець,
Забив, забив що найкращи лебедець.
Rokoss. 190.

объясняются требованіемъ риѳмы.

б) Въ неодушевленныхъ мужескаго рода.

Винительный падежъ именъ неодушевленныхъ муж. рода ед. числа представляетъ колебаніе между формой винительнаго и родительнаго падежа. Вытѣсненіе формы винительнаго формой родительнаго, повидимому, началось въ отдаленную эпоху. А. Соболевскій въ Лекціяхъ по ист. русск. яз. (изд. 3, стр. 196)

и А. Крымскій въ своей украинской грамматикѣ [1]) приводятъ примѣры изъ памятниковъ XII и XIII вв., напр., гал. Ев. 1144 г.: Тако бо възлюбі Б(о)г(ъ) всего мира; Прологъ 1262 г.: Старець трупа бьяше 93; Ев. 1283 г.: Имать живота вѣчнаго. Не чуждо это явленіе бѣлорусскому [2]) и польскому [3]), а также великорусскому [4]) яз. Форма родительнаго падежа распространилась на неодушевленныя несомнѣнно подъ вліяніемъ такой же формы именъ одушевленныхъ, захвативъ, по всей вѣроятности, сначала такія существительныя, которыя часто представляются, какъ одушевленныя (олицетворяются), напр., вітер, мороз, місяць и т. под.: Зачав бити вітра Чуб. I, 6; бодай того мороза марця ib. IV, 81; зйіла сонце, зйіж і місяця ib. V, 735. Затѣмъ ея распространенію могли способствовать такія сочетанія съ родит. пад., въ которыхъ оттѣнокъ, вносимый родительнымъ падежомъ, или сознается очень слабо, или же совсѣмъ не сознается, какъ это мы видимъ въ родительномъ недѣлимыхъ при глаголахъ съ префиксами *по-, од-, у-, над-, під-* и др., напр.: Подержи мого починка Rokoss. 16; подруженько одволого, одволожи живота мого Гул. Арт. 36; наверни ока ИИ. II, 139; обривочка і забув Чуб. II, 588; молодиці підпоїли і жупана підкроїли Чуб. V, 1119 при: Жупан мині підкроїли Rokoss. 189; ср. польск.: S. Czarniecki pokręcił wąsa и kasztelan wąs pokręcił (Bartosz, 93) и т. д., и въ родит. при инфинитивѣ, зависимомъ отъ личнаго глагола, напр.: Ідуть коровая дїлить Чуб. IV, 649; мусїв собі возика купити Рудч. I, 51; поможи мині зуба виняти М. Пр. 30; скортїло його хреста взяти ib. 81; ходїмо пристріта замовляти Rulik. 112 и проч. Форма винительнаго наиболѣе устойчива, во-первыхъ, въ именахъ «дѣлимаго» (см. стр. 43 и 168), что объясняется тѣмъ, что форма родительнаго и винительнаго въ этомъ случаѣ не безразлична

---

[1]) Т. II, в. I, стр. 51. Приводимый имъ примѣръ изъ Рязанской Кормчей 1284 г.: Повелѣваеть носа урѣзати л. 47 можетъ быть объясненъ, какъ родит. партит. при гл. урѣзати (см. выше, стр. 59).

[2]) Карскій, Е. Бѣлоруссы II, в. 3, 141.

[3]) Małecki, A. Gr. hist. II, 387; Miklosich, IV, 399.

[4]) Миклошичъ, Ф. Сравнительная морфологія славянскихъ языковъ. Москва, 1899, стр. 396, примѣчаніе 5-е (Р. Брандта).

для сознанія; во-вторыхъ, въ адвербіальныхъ выраженіяхъ безпредложныхъ и съ предлогами, напр.: Спарьте *шаплик* молока М. Пр. 338; у вечір І. М. 30; місяць в серп Ном. 237; баба в крик Закр. 187; в корінь глибока Гол. IV, 118; кличе наймита за стіл Rokoss. 116; повезу гірку долю на торг Метл. 13; не ходи рано въ садочок ib. 1. — т.-е. въ случаяхъ, когда падежъ наименѣе чувствуется и менѣе всего подчиненъ вліянію аналогіи; въ случаяхъ же болѣе непосредственнаго вліянія глагола на существительное мы замѣчаемъ постепенное вытѣсненіе формы винительнаго формой родительнаго, какъ это видно изъ нижеслѣдующихъ примѣровъ:

Рубати *бодака* Е. Зб. XIII, 5. — Ой як затопив Зірвай із карабина, вивернув Шамрай *ббка* Метл. 451; зашивав того бока М. Пр. 177; єден жид узяв да й проколов пікою бока Сусу Христу Чуб. I, 60. — Украдь *бриліянта* ib. II, 619. — Білий каменець на *верха* сплине Гол. II, 55. — Де такого з рісами *вінця* взяло ib. IV, 223; несем тобі вінка із злота Чуб. III, 246; ти втратиш віночка рутяного Чуб. V, 35; веночка звивши, на воду пущу ib. III, 115; но также въ формѣ винит.: Нехай зовйуть віночок Метл. 1; до вечора віночок поноси Чуб. IV, 355; сплести віночок із рути Brykcz. 95 и тамъ же: Сплела віночка, заснула. — Доганяй *вітра* в полї Е. Зб. XVI, 228; зйіла би ти вітра Гол. III, 331. — Дай нам того *воза* Чуб. I, 105; зробив я воза ib. 106; завіз воза в клуню Rokoss. 116. — Вона всїм *гарбуза* давала Чуб. II, 92. — Вибив *города* Цари-города, турського цара, турок ізйазав ib. III, 271; підйіжджає під Вижгорода ib. 296. — *Горщика* помішала І. М. Кир. 52. — Пішов під *граба* Е. Зб. VI, 172. — Да впустила до-долу *гребінця* Метл. 167; я ж тобі не слуга, щоб тобі подала гребінця Brykcz. 92. — Й ой відріжте й або відірвіте й та срібного *ґудзя* III. II, 45. — Построїв *дбма* М. Пр. 183. — Вирізав здорового *дручка* Р. Ск. I, 10. — Сїчи *дуба*, рубай дуба Е. Зб. XVII, 15; видко зеленого дуба, його верховину Эв. 361; він злїз на того дуба Чуб. II, 235 (съ винит.: На дуб лїзла, кору гризла Brykcz. 96); пішов під дуба Е. Зб. VI, 172; став з волами під дуба ib. XV, 2; чи совою у пень, чи совою в дуба, а все сові буба Rulik. 154. — Виніс йому *дуката* Р. Ск. II, 203; вам даме дуката

Гол. IV, 426. — Богу *духа* оддала Арх. ЮЗР. 8. III, 618 (1649); съ винит.: Баба гепнула на землю і дух спустила Rokoss. 67. — Зашила Андрею *живота* Чуб. I, 182; сама стала розшивати живота чоловікові Rokoss. 54. — Він одбив *замка* Р. Ск. I, 98 (Rokoss. 110), но тамъ же: одбив замок(?). — Приніс той чоловік *заступа* М. Пр. 81. — Випив до Івана, нахиливши *збана* Гол. II, 497. — Вирвав вуин одного *кавуна* Чуб. II, 148. — Їден другому подав *каміня* Е. Зб. XIII, 5; як винесе батько каменця Чуб. II, 60. — Наложив того *капелюха* ib. 197. — Я тобі дам цього *капшука* ib. 285. — Бери доброго *кия* ib. I, 201; дубового кия принесу I. M. Кир. 84. — Дає йому змій шовкового *клубка* Чуб. II, 181; топіро дав йому клубочка ib. — В дверях була дірка, де *ключа* сажати Р. Ск. I, 203. — Пошила б баба *кожуха*, так вовна перешкожає Ком. 58; ото вам, дядьку, заплата за кожуха Rokoss. 107. — Нам *колача* дайте Гол. II, 149. — Дайте му *колодача*, най нам вкрає колача Чуб. IV, 110. Купив *корабля* Rokoss. 200. — Знахорка дала йому *коринця* ib. 54. — Зробив собі такого *круга* М. Пр. 102. — Одвів *курка* Чуб. I, 154; має спустити курка ib. — За кораваю *куса* всю ночку товкуса Мозыр. у. ib. IV, 242. — Мужик *ланцюжка* назад взяв Rokoss. 114. — Очи мої за таляра а брови за *лева* Гол. II, 256. — На знамость то чинимы... сего *листа* чтучим Грам. 1424 Пал. Сн. № 20. — Той чоловік іде, а за ним засипає *льоха* М. Пр. 82. — Став на порозі *лучка* натягати Чуб. V, 756; взяв свого лучка та й добувати Гол. IV. 60. — Да садіте *місяця* коло ясної зірочки Чуб. IV, 646. — Ой дайте менї коня воронця... й гострого *меча* III. I, 31; злагодь мі, тату, меча острого Чуб. III, 274 но также: Ой возьми, муий сину, та й острий мйеч ib. V, 706. — Чоловік розпустив того *міха*, гад і поліз М. Пр. 8; принесіть мішечка кузнецького Чуб. I, 203. — Чорт збудував *млина* ib. 104; куплю тобі хатку і ще сїножатку, і *ставка*, і млинка і вишньового *садка* Rokoss. 200. — Дає мачоха пасербиці *молотка* ib. 71. — Зустрічає *мороза* Чуб. I, 6. — Сплети собі *мотузка* Rokoss. 112. — Як візьме *нагая* в руки, як почне періщить Р. Ск. II, 194. — Рамінного *наконешника* в шестеро склав М. Пр. 248. — Виняв *ножа* Е. Зб. I, 19; пізнавайте того ножа ib. XV, 162; золотого ножика держит

ШБП. I, 27. — Хлопець сховав ся за *образа* Rokoss. 74. — Сам витесав *ожога* і вліз на явор коля хати ib. 73. — Обмолотив того *озереда* М. Пр. 3. — Дайте нам *околота* Гол. II, 696. — Купив у жида *оселедця* Чуб. II, 347. — Найшла того *осокора* ib. 26. — Тобі баби *очіпка* надінуть І. М. Кир. 37. — Ой одріж... мезинного *пальця* Эв. 276; мизиного пальця на показ приніс Rokoss. 54, но Дівка вклала перстень на палець ib. 114. — Він узяв того *палаша* Чуб. II, 180. — Взяв *парастаса* з церкви Rokoss. 65. — Розпережи *паса* Ном. 679. — Прибери *пня* Закр. 199; лучше ж мінї пенька убрати Brykcz. 95. — Упустив *персня* Чуб. II, 301; від тебе персня мала ib. V, 200; я золотого перстеня покочу; а я персня одкочу І. М. Кир. 85, но: А сусїдцї перстень даєш, на що ж мене зачіпаєш Чуб. V, 200; іскуйте менї золотого персника ib. III, 404. — Зйів голи *перога* Rokoss. 50. — Ляшок виняв *пістоля* Гол. II, 485. — Багач сїє цїлого *пішака* Чуб. II, 523. — Ото робить він золотого *плуга*; повезли слуги того плуга; парубок устав, подивив ся на того плуга М. Пр. 101; коли б за плуга узяв ся, то й світа б відцурав ся Ном. 1143. — Веде коня вороного за *повода* шовкового Rokoss. 189. — Ой дав її *поклоночка* — коника вороного Чуб. V, 262. — *Припічка* на свіжо підмащує М. Пр. 172. — Приніс того *прута*, що Бог Гадама виганяв із раю ib. 94; взяла на мене прута, нагнала мя до кута Гол. II, 148. — Дурінь надув *пузиря* М. Пр. 345. — Плетуть баби личаки: що заплете *личака*, то все возьме *пйатака* Чуб. IV, 551; а я собі гусака за цїлого пйатака ib. 37, но: Була в шинку, за пйатак похмелилась ib. V, 677. — Менї укроти *роя;* посади роя М. Пр. 33. — Виженемо *рогача* Гол. IV, 526. — Роззявив *рота* Чуб. II, 285, IV, 205, 355; і в рота не брав ничого Rokoss. 109, но также: І рот роззявила, і крилечки розставила Чуб. IV, 468. — Того *рубля* положив на верха ib. II, 558; винен я тобі рубля Ком. 26; за рублика дудника наняла Чуб. IV, 509; несу рублика золотого ib. V, 586; купи менї, моя мати,... а за того рубльовика мальовані пйальця ib. 17. — А не вмієш, дївчинонько, *рубця* зарубити Гол. II, 812. — Витруси сачка Rokoss. 103. — Я вгородив *свердла* в землю; взяли вони з собою свердла М. Пр. 87. — Бери *серпа* Чуб. V, 854; я тобі серпа

зломлю Rokoss. 213.—Казав крука бити в *слупа* Гол. II, 502. — Обдер *смушка* Чуб. II, 522. — Били біду як *снопа* Март. 74. піддурили попа, як житнього снопа Rokoss. 154. — *Сороківця* міню Гол. I,, 113. — Розкриїш *стіжка*, то хліб неворушений М. Пр. 4; на току почали класти пшеничного стожка; поставили у брата стожка Rokoss. 103. — Тра хутнїй *стола* застелити М. Пр. 24. — Виймає остатнього *сухара* Е. Зб. XII, 84; (москаль) їсть другого сухарця Rokoss. 95. — Дам тобі *таляра* Чуб. V, 190; за копу шовку купила, за таляра голку ib. IV, 192, но также: за таляр шовку купила Гол. II, 646; продав сестру за таляр ib. 103; дайте нам таляр битий ib. III, 405. — Витесав *товкача* Rokoss. 64. — Пустив *тумана* Е. Зб. XV, 215. — Бачать дїти, шо старий батько з ними *фікіля* зробив М. Пр. 181. — *Хвоста* коневі одбили Чуб. II, 161; хвоста в зуби взяв ib. 280, но: взяв за хвіст ib. 487.—Взяв того *хреста*, хреста в руках держить М. Пр. 82; зачипив за плече хреста Чуб. II, 159, но также: Чоловік як взяв у руки хрест святий, держить його М. Пр. 82; наклав він на сеє хрестика Rokoss. 66. Візьму *цїпа* та лопату I M. Кир. 48. — Побачив *червінця* Rokoss. 80; дам тобі червонця на страву Чуб. V, 363.— І купимо собі золотого *човна*, срібне весельце ib. III, 388. — Добре *чуба* нагрів Р. Ск. II, 189; повісив за чуба Вернидуба Чуб. II, 232; за чуба потряс ИП. II, 36; за чуба мняв М. Пр. 208. — *Шага* заробили Эв. 549; дав чоловік старцеві шага Чуб. II, 666; продала... за шага ib. V, 1137. — Всунув йому в руку *шостака* Rokoss. 104 и тамъ же: Справдї оддаси за шостак; кинь менї шестачиска Гол. II, 646. — Зеленого *явора* вирубали Чуб. IV, 104; сїла собі на явора Гол. II, 521; поліз він на того явора Чуб. II, 150; та стань собі під явора Гол. II, 520; пішов... під явора Е. Зб. VI, 172; ударив си дуб о дуба, йивір о йивора Шух. III, 119, но также: Понад тихим Дунаєм вітер явор хитає Чуб. V, 864. — Полетїла чаровниця до коваля, щоб еї тоншого *язика* зробив Rokoss. 72; що так язика розпустив ib. 105; язика прикуси Rulik. 152.

в) Въ существительныхъ средняго рода, какъ одушевленныхъ, такъ и неодушевленныхъ, сохраняется форма винительнаго падежа (дитятко повивати Гол. II, 596), и примѣръ у Ми-

клошича V. Gr. III, 249: питай свого дитятка — какъ родительнаго въ функціи винительнаго — ошибоченъ, такъ какъ въ этомъ случаѣ исконно родительный въ зависимости отъ гл. «питати» (см. стр. 92). Точно также ссылка А. Соболевскаго (Лекціи[3] 196) и за нимъ А. Крымскаго (Укр. гр. II. I, 51) на Слово о Плъку Игоревѣ: «поостри сердца своего», какъ на примѣръ родит. въ функціи винит., не вѣрна, такъ какъ форма «сердца» зависитъ отъ глагола съ префиксомъ *по-* (см. стр. 72). Впрочемъ, проникновеніе формы родительнаго въ винительный ср. рода возможно путемъ словъ, имѣющихъ формы мужескаго и средняго рода, напр., човен и човно, свердел и свердло и др. [1]), а также уменьшительныхъ, вслѣдствіи тожества суффикса, такъ что въ примѣрѣ: Принеси менї з раю золотого яблучка М. Пр. 94, если игнорировать возможность партитивнаго смысла, можно предполагать вліяніе род.-винит. уменьшительныхъ муж. рода, какъ дручка, клубка, лучка или уменьш. одушевленныхъ на *-о:* Грицька, Бровка, Сїрка и т. под.

г) Существительныя женскаго рода сохраняютъ форму винительнаго, хотя бываютъ рѣдкіе случаи замѣны ея формой родительнаго въ приложеніи (appositio) подъ вліяніемъ предшествующаго мѣстоименія указательнаго її, напр.: Де ти її взяв, теї панни Е. Зб. I, 87.

2. Во множественномъ числѣ:

Въ множественномъ числѣ существительныхъ всѣхъ родовъ одушевленныхъ и неодушевленныхъ въ винительномъ падежѣ замѣчается колебаніе между формой винительнаго и родительнаго падежа, при чемъ форма винительнаго наиболѣе устойчивой оказывается послѣ предлоговъ (въ особенности въ адвербіальныхъ выраженіяхъ), напр.: Пішов молодий в жовнїри Чуб. V, 269. — Волівскі легінї в гусарі вербуют Гол. II, 550. — Їх сини чужі войска в рекрути забрали ib. I, 27. — У некрути брати Чуб. V, 892. — У бояре прибрав ся ib. IV, 205. — Візьму тебе в куми ib. II, 394. — Пійшла у чорниці ib. V, 815. Молодая челядь пішла в карти грати ib. 982. — Куди тебе

[1]) См. Михальчукъ, К. і Е. Тимченко. Програма до збирання діалектичних одмін української мови, стр. 88.

батько оддає, чи між турки, чи між татари ib. IV, 410. — Терпів Христос муки, рани за всї вірні христіани ib. III, 20. — А батька поймали, за курі звязали ib. IV, 23. — Вдарим твердо на наші сусїди Гол. I, 27. — Баша турський на слуги свої, на турки, на яничари зо-зла гукає Чуб. V, 933. — Ой крикнув царь на свої гайдуки Гол. I, 2. — Не здужаю, брате, на воли гукати Чуб. V, 364. — Чорнявая дївчинонька на всї хлопцї бреше ib. IV, 487. — На хлопцї моргає Гол. III, 189. — На хлопцї покликає ib. I, 152. — Сами дївки на парубки камінєм кидають ib. II, 370. — Ой не справляймо на жони шуби, на дочки злото ib. 33. — На дїти подиви ся ib. I, 178; на дїти дрімота Метл. 3; там плетуть сїтки на твої дїтки ib. 157. — Крикнув панич на слуги Rokoss. 54, но также в формѣ родит.: Ой зійду я на шпиль гору, на лебедїв крикну Метл. 316; молодий і сват сїдають на коней Чуб. IV, 605; виросли вже на паробків Rokoss. 34. — Прида пьрьдъ нас и пьрьд земляны Грам. 1409 (Пал. Сн. № 49). — Ой казали Парасунї перед Нїмцї стати Гол. I, 58. — Пониси дитину під кури М. Пр. 28. — Я полечу по товаришки Rokoss. 72. — Піди менї по парубки Гол. I, 69. — По дївоньки поїхати Чуб. 318. — Пішлїмо, куме, по нашії жінки Гол. II, 523. — Отець мати проти сини виходили; сини питає ИП. I, 198. — Все то через хлопцї та через коханцї Гол. II, 475. — А все тото через Жиди та через їх дїти ib. 465. — Детина хрещена, через куми принесена ib. 140. — Чую я через люде Чуб. V, 4, но также: Чую через людій(?) Гол. II, 542.

Точно также сохраняется форма винительнаго въ сочетаніи съ числительными *два, три, чотирі*, напр.: Вигодуйте два синочки Гол. I, 187. — Заклич собі два-три анголи Чуб. III, 344. — Да й зустріну я три рибалочки ib. 300. — Здибає вона три риболови ib. 302. — Три крамарчики заграбовала Гол. II, 84. — Стріла Марія да три Жидовини Чуб. III, 353. — Ой я дунцї два люблю Гол. III, 24. Встрѣчаются также и формы родительнаго, напр.: Двох дончиків любила, два синочки привела Чуб. V, 922. — Двох синочків вродила Гол. I, 187. — Аж трьох кабанцїв і вже й ситеньких узято Кв. II. 5. Послѣдняя форма развилась повидимому изъ сочетанія «два синочків, три кабанцїв» (см. стр. 196).

При непосредственномъ сочетаніи съ глаголами замѣтно болѣе сильное колебаніе между формой винит. и родительнаго, при чемъ въ именахъ лицъ муж. рода съ преобладаніемъ послѣдней, объясняемымъ вліяніемъ такой же формы ед. числа, а также родительнаго партитивнаго, напр., навер[тав] на вѣру Хѣу многихъ народов невѣрных Пам. у. м. III, 118, хотя формы винительнаго также еще очень часты, напр.: Я сам не пойду, аньолове зашлю Пинск. у. Чуб. III, 336. — Ангели послала по всему світу Гол. IV, 102. — Заграно, забубнено, бояри побуджено Чуб. IV, 321. — Свої бояри просить ib. 320; як бояре позберати ib. 318. — Топчи вороги під ноги ib. 450; скарай же, Боже, наші вороги Гол. I, 302, но также: Вороженьків потїшу Метл. 7; забере чорт ворогів Чуб. V, 147. — Усї панскії гайдучки до себе зізвала ib. III, 35. — Будеме мати троякі гости ib. II, 10. — Зберемо женцї — дївки панянки, а насїлнички хлопцї молодцї ib. 17, но также: Ой зберу жинців дївчат, молодців I. M. Кир. 50. — Ой ходїмо під Гусятин Жиди работати Гол. I, 13. — Свої кавалери вікном випускає ib. III, 480. — Виберают крілї M. Пр. 425. — Лишив я косарі в полї Гол. III, 64. — А кум свої куми все рад виправляє ib. II, 137. — Чаровала молодцї ib. 30. — Новобранцї брала Чуб. V, 993. — Воює пани Гол. III, 59. — Ото вже вони повертають, аж здибають пастухи M. Пр. 101. — Молодий Івасьо свати зберав Чуб. IV, 322. — Присилай свати до хати Гол. III, 162. — Їх сини чужі войска в рекрути забрали ib. I, 27. — Твої сини огрію ib. 187. — Я поїду, турки догоню Чуб. III, 274. — Казала мати хлопцї скликати Гол. III, 340. — Він бере хлопцї з парубками Чуб. V, 217. — Та повезли до прийому хлопцї молодиї ib. 996. Даже на мѣстѣ прежняго родит.: Там чекала-м красни хлопцї Гол. III, 338; не пущай ти, молодичко, хлопчуки до хати ib. II, 452. — Тая звізда од ісходу ведеть царі к Господу Чуб. III, 374, но: Всїх чумаків з собов веду Гол. I, 177; частуй своїх гостї I. M. Кир. 99.

Въ именахъ животныхъ преобладаетъ форма винительнаго, напр.: Займу я воли пасти Гол. II, 307; приведи воли ib. 526; паруе воли в чотире вози ib. 605; напував чумак воли M. Пр. 10. — Ой за двором пан Соснович коники сїдлає Гол. I,

82; пустили ж они коники пасти ib. II, 88; беріть коні вороніі Чуб. V, 58; пора коні напувати ib. 46; коні сїдлайте, хорти закликайте III. I, 52. — Післав щиглик до вірла птахи ізганяти Гол. II, 505 — Вже всї соколи пустила-сь в поле ib. I, 191.— Но также встрѣчается и форма родительнаго, напр.: Возів доганяє, а волів випрягає Чуб. V, 524, (но тамъ же: Вози доганяє, воли випрягає); пустив волів в зелену діброву ib. 365; волів напуває ib. 982; погнав Іван волів на сїнокос М. Пр. 341. Но въ примѣрахъ: Чи не прийде мій миленький сїрих волів пасти Чуб. V, 128; послав волів пасти М. Пр. 341 — родительный въ зависимости отъ инфинитива при личномъ глаголѣ (см. стр. 138). — Коней сїдлайте, хортів скликайте III. I, 52. — Коней пасе Чуб. V, 711; штири хлопцї варти дали ще й коників загадали ib. 983.

Въ существительныхъ женскаго и средняго рода именъ лицъ и животныхъ преобладаетъ форма винительнаго, хотя сочетанія съ формой родит. тоже не рѣдки, напр.: Не беріте дївки в танцї, тілько беріт молодицї, і то гожі, круглолицї Гол. I, 148. — Не пиши палички, не дури дївочки, бо маленькі дуриш, а великі любиш ib II, 550. — Зобуджайте дїти свої ib. 95. — Кохав же він еще крім мене другії, та все дївчата чорнобривії ib. I, 203; вивела дїти при самій дорозї ib. II, 517; будеш сиротинскі дїти шановати ib. III, 275; гнїздо розібйут, дїти розженут ib. IV, 537; цїсар бере дїти ib. II, 332. — Жени, мила, воли пасти, я пожену вівцї ib. 307; лишив я вівцї в полї ib. III, 64; вівчарї вівцї женут ib. II, 587. — Писарь гуси зганяє ib. 678. — Павоньки гнала в вишневий садок ib. 91. — Ляшок виняв пістоля, хтїв свинї стріляти ib. 485; ти сам будеш свинї пасти ib. 436. — Взяла собаки та й вивішала ib. III, 264. Съ формой родительнаго, напр.: Богинь напав від чаду дур Котл. E. V, 577. — А хто дочок має, то нехай научає I. M. Кир. 31. — Маленьких дїток посиротила Чуб. V, 706. — Вовчиця тіки раз виводе вовчинят М. Пр. 5. — Чорт... полохає жабів Чуб. I, 106. — Машталїр той знай своїх патик поганя Кв. Ск. 10.

VI.

Подводя итоги нашему изслѣдованію сочетаній, въ которыхъ выступаетъ форма родительнаго падежа въ южнорусской языковой области, мы приходимъ къ слѣдующимъ общимъ выводамъ:

1. Въ южно-русскомъ, сравнительно съ великорусскимъ литературнымъ, значительно шире развился при глаголахъ, въ оборотахъ субъектныхъ и безсубъектныхъ, такъ называемый родительный партитивный: онъ захватилъ не только область именъ дѣлимыхъ, образовавъ группу, указывающую на дѣятельность въ связи съ неопредѣленнымъ количествомъ дѣлимаго, но также область недѣлимыхъ, когда глаголъ съ именемъ даетъ представленіе неопредѣленнаго во времени количества дѣятельности по отношенію къ недѣлимому («подержи люду царського»).

2. При глаголахъ, которыхъ обще-славянское сочетаніе съ родительнымъ восходитъ къ индоевропейскому генитиву, въ южно-русскомъ въ значительной мѣрѣ также сохраняется родительный падежъ, и въ этомъ отношеніи ю.-русскій значительно архаичнѣе великорусскаго, въ которомъ большинство такихъ глаголовъ въ настоящее время сочетается, какъ уже замѣчено выше (стр. 82) съ винительнымъ и другими падежами; но въ то же время мы видимъ, что въ южно-русскомъ на ряду съ этимъ старымъ сочетаніемъ развиваются новыя группы съ предлогами *на, за* и др.; вытѣсненіе же родительнаго винительнымъ замѣчается преимущественно въ крайнихъ западныхъ говорахъ, должно быть, подъ вліяніемъ словацкаго. Родительный аблятивный при глаголахъ замѣтно вытѣсняется предложнымъ сочетаніемъ.

3. Въ южно-русскомъ употребленіе родительнаго падежа расширилось на счетъ винительнаго при инфинитивѣ, зависящемъ отъ личнаго глагола подъ вліяніемъ стараго сочетанія съ инфинитивомъ супиннымъ при глаголахъ движенія.

4. Въ отрицательныхъ предложеніяхъ господствуетъ старое сочетаніе глагола съ родительнымъ падежомъ, которое

значительно поколеблено въ пользу винительнаго также только въ крайнихъ западныхъ говорахъ.

5. Родительный временныхъ понятій, почти исчезнувшій въ великорусскомъ языкѣ, широко развился въ южно-русскомъ, выражая самыя разнообразныя временныя представленія (ясної свічі, ясного сонечка Чуб. IV, 73; дозналось два анголї з небес летяче, темної [ночі], ясної звізди Христа славляче І. М. Кир. 67, не стояв бим сивим коньом такої замети Е. Зб. XI, 113), но на ряду съ этимъ мы видимъ, что въ томъ же смыслѣ выступаютъ и другія сочетанія.

6. Въ области пріименнаго родительнаго, такъ называемый genitivus qualitatis (козак хорошої вроди) въ значительной мѣрѣ вытѣсненъ сочетаніемъ существительнаго съ прилагательнымъ и предлогомъ *на* съ существительнымъ въ винительномъ падежѣ (козак хороший на вроду).

7. Родительный при сравнительной степени, обычный въ великорусскомъ и ст.-словянскомъ, почти совершенно вытѣсненъ предложнымъ сочетаніемъ, какъ это мы видимъ въ южно- и западно-словянскихъ языкахъ.

8. Въ области такъ называемаго родительнаго-винительнаго форма родительнаго замѣнила форму винительнаго въ единственномъ числѣ не только въ существительныхъ муж. рода одушевленныхъ, но также въ значительной мѣрѣ распространяется на имена неодушевленныхъ, во множественномъ же числѣ форма винительнаго, будучи устойчивой въ именахъ неодушевленныхъ, въ одушевленныхъ, главнымъ образомъ въ именахъ лицъ, представляетъ колебаніе между формой винительнаго и родительнаго.

УКАЗАТЕЛЬ ИМЕНЪ АВТОРОВЪ.

Аппель К. 191.
Аристотель 1.
Аренсъ (Ahrens) 12.

Бальдеръ (Balder) 103.
Бартошъ Ф. (Bartoš, F.) 44, 49, 82, 91, 94, 118, 122, 146, 154, 157, 178, 187, 248.
Беккеръ К. (Bekker, C. F.) 4, 5, 19, 21.
Бернекеръ Э. (Berneker, E.) 247, 252, 255.
Биленштейнъ А. (Bielenstein, A.) 144, 149.
Богданова М. 30.
Богородицкій В. А. 131, 134.
Боппъ Ф. (Bopp, F.) 6, 7.
Бругманъ К. (Brugmann, K.) 1, 13, 14, 17, 18, 27, 28, 42, 43, 46, 50, 104, 126, 133, 136, 167, 176, 177, 221, 222, 223, 240.
Буслаевъ Ѳ. И. 131, 198.
Быстронь І. (Bystroń, J.) 44, 49, 53, 58, 77, 82, 91, 99, 102, 104, 118, 130, 134, 136, 137, 144, 146, 154, 157, 167, 178, 181, 187, 188, 189, 190, 191, 194, 196, 197, 205, 206.

Вакернагель И. (Wackernagel, J.) 126, 153, 166.
Верхратскій И. 34, 36, 38, 40, 171.
Війкъ, фан- Н. (van-Wijk, N) 26.
Вогринцъ Г. (Vogrinz, G.) 25.
Вондракъ В. (Vondrák, V.) 37, 58, 130, 136, 137, 145, 147, 150, 191, 194, 234, 248, 252, 255, 257.
Востоковъ А. 147.
Вюльнеръ Ф. (Wüllner, F.) 6.
Вундтъ В. (Wundt, W.) 14, 15, 16, 25.

Габеленцъ (Gabelenz) 144, 145.
Гартнеръ Ф. 53.
Гартунгъ І. (Hartung, J. A.) 6, 21.
Гебауэръ І. (Gebauer, J.) 223.
Гедике К. (Gaedicke C.) 12, 25.
Гентце К. (Hentze, C.) 148, 149.
Германъ Г. (Herman, G.) 3, 4).
Геферъ А. (Höfer, A.) 22, 23.
Глюкасъ І. (Glycas, J.) 19, 20.
Гольцвейсигъ Ф. (Holzweissig, Fr) 5, 9, 12, 24.
Гофманъ О. (Hoffmann, O.) 26.
Гриммъ Я. (Grimm, J.) 145, 151.
Гуеръ О. (Hujer, O.) 41.
Гумбольдтъ В. (Humboldt, W. v.) 5, 9, 16.
Гюбшманъ Г. (Hübschmann, H.) 1, 2, 8, 12, 18, 20, 23, 24, 191.

Даничичъ Г. 44, 48, 77, 82, 104, 145, 154, 178, 188, 189, 190, 191, 248.
Дельбрюкъ Б. (Delbrück, B.) 11, 12, 13, 14, 17, 19, 25, 26, 27, 28, 44, 81, 103, 126, 127, 135, 145, 147, 149, 150, 167, 181, 185, 186, 191, 217, 221, 222, 249, 250, 253.
Делекке В. (Dölecke, W.) 5.
Джорджевичъ П. 82.
Діонисій Ѳракійскій 18.
Дисколъ Аполлоній (Dyscolos Apollonius) 2, 19.
Добіашъ А. 19.
Добровскій І. 249.

Житецкій П. 34, 132.

Зике Э. (Sieke, E.) 23.
Зикмундъ В. (Zikmund, V.) 44, 77, 82, 102, 104, 130, 133, 146, 179, 182, 190, 191, 192, 194, 195.
Зубатий І. (Zybatý J.) 136, 151.
Зюттерлинъ Л. (Sütterlin L.) 16.

Іолли І. (Jolly J.) 11.

Кантъ Э. (Kant, E.) 3.
Карловичъ І. (Karłowicz, J.) 192, 205.
Карскій Е. Ѳ. 34, 82, 131, 133, 134, 136, 137, 171, 181, 191, 198, 260.
Константиновъ М. 255.
Костмихъ В. (Kostmích, V.) 145.
Крымскій А. 48, 92, 155, 260, 265.
Кудрявскій Д. Н. 148, 149, 150.
Кунъ А. (Kuhn, A.) 25.
Курціусъ Г. (Curcius, G.) 10, 11, 22, 23.
Куршатъ Ф. (Kurschat, F.) 44, 144, 149.

Лебе І. (Loebe, J.) 144, 145.
Лескинъ А. (Leskien, A.) 249.
Людвигъ А. (Ludwig, A.) 11, 12.
Ляпуновъ Б. М. 41.

Малецкій А. (Małecki, A.) 146, 196, 260.
Маретичъ Т. (Maretić, T.) 223.
Мейе А. (Meillet, A.) 136, 148, 153, 250, 251, 252, 255, 257.
Мейеръ-Любке В. (Meyer-Lübke, W.) 9.
Миклошичъ Ф. (Miklosich, Fr.) 44, 53, 58, 77, 82, 118, 127, 130, 136, 137, 145, 151, 157, 159, 160, 171, 176, 185, 191, 207, 224, 234, 248, 249, 250, 251, 255, 260, 264.
Минковъ В. 152, 153.
Михальчукъ К. 265.
Михельсенъ К (Michelsen C.) 4, 21.
Мичатекъ Л. (Mičátek, L.) 171, 192.
Мюленбахъ К. 250, 251, 255, 257.
Мюллеръ М. (Müller, M.) 25.
Мюллерѣ Ф. (Müller, F.) 12.

Некрасовъ Н. П. 30, 253, 255.
Нетушилъ И. 1, 5, 25, 26, 167.
Нидерле Г. 148.

Огоновскій Е. (Ogonowski, E.) 196, 258.

Пенка К. (Penka, K.) 1, 9, 12.
Планудъ М. (Planudes, M.) 2.
Потебня А. 33, 127, 136, 137, 147, 148, 151, 152, 158, 159, 166, 171, 197, 203.
Поттъ А. (Pott, A.) 6, 145, 151.
Присціанъ (Priscianus) 2. 18, 20.

Рейхельтъ Г. (Reichelt, H.) 191.
Румпель Т. (Rumpel, Th.) 7, 8, 9, 21.

Санкцій Ф. (Sanctius, F.) 20.
Сешеэ Ш. А. (Sechehaye, Ch. A.) 9, 152.
Скалигеръ І. (Scaliger, J. C.) 3.
Смаль-Стоцкій С. (Smal-Stocki, S.) 35, 36, 37, 39, 53, 198, 213, 215.
Соболевскій А. И. 96, 234, 259, 265.

Тимченко Е. 265.
Томсонъ А. И. 28, 29, 30, 31, 32, 46, 53, 150, 151, 152, 154, 155, 160, 161, 252, 253, 255, 257.

Улигъ Г. (Uhlig, G.) 18.

Хостникъ М. (Hostnik, M.) 194.
Хризиппъ 1.

Черный Э. 247.

Шеманъ (Schömann) 18.
Шлейхеръ А. (Schleicher, A.) 22, 44, 77, 145, 181.
Шмальцъ І. (Schmalz) 25, 247.
Шмидтъ (Schmidt) 18.
Штейнталь Г. (Steinthal, H.) 1, 3, 18, 19.
Штольцъ Ф. (Stolz, F.) 25, 247.
Шухевичъ В. 34.

Списокъ сокращеній.

АЗР. Акты, относящіеся къ исторіи Западной Россіи.

Ап. Апокризисъ Х. Филалета. Русская истор. библіотека. т. VII.

Арх. ЮЗР. Архивъ Юго-Западной Россіи.

AS. Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie.

АЮЗР. Акты Южной и Западной Россіи.

Бал. Балина, О. Украински писни зъ голосами. СПБ. 1863.

Бесс. Бессараба, И. Матеріалы для этнографіи Сѣдлецкой губ. СПБ. 1904.

Brykcz. Brykczyński, A. Zapiski etnograficzne z Polesia Wołyńskiego (Zbiór wiadom. do antrop. kraj. t. XII).

Булг. Булгаковскій, Д. Пинчуки. СПБ. 1890.

Вел. Лѣтопись Величка. т. I—IV.

Верх. Верхратскій, И. Про говор галицких Лемків. Львів, 1902.

Гал. Галятовскій. Ключъ Разумѣнія. 1659 г.

Галько. Галько, И. Народныи звычаи и обряды зъ околицъ надъ Збручемъ. Л. 1860.

Гол. Головацкій, Я. Пѣсни Галицкой и Угорской Руси М. 1878.

Гринч. Этнографическіе матеріалы. Черниговъ. 1899.

Гул. Арт. Гулакъ-Артемовскій, О. Народні українські пісні К. 1868 и Сочиненія (Руска письменність т. I. стр. 365—431).

Де-Вол. Де-Волланъ. Угро-русскія народныя пѣсни СПБ. 1885.

Дн. Хан. Дневникъ Н. Ханенка.

Д. Зап. Довнаръ-Запольскій, М. Пѣсни пинчуковъ. К. 1895.

Др. Драгомановъ, М. Політичні пісні Українського народу XVIII—XIX ст. ч. I. розд. 2. Женева. 1885.

Е. Зб. Етнографічний Збірник. Львів.

Ж. і Сл. Житіе і Слово.

Ж. Ѳ. Несторово житіе преп. Ѳеодосія Печерскаго (Чтенія въ Имп. Общ. Ист. и Др. Россійскихъ при Мос. Университетѣ. 1899. кн. 2).

Закр. Закревскій. Старосвѣтскій бандуриста. М. 1860.

ЗС. Запорожская Старина ч. II, Харьковъ. 1834.

ЗЮР. Записки о Южной Руси СПБ. 1856—7.

ИП. Антоновичъ и Драгомановъ. Историческія пѣсни малорусскаго народа I—II. К. 1874—75.

Ип. Ипатьевская лѣтопись. Изд. 2-е. СПБ. 1908.

I. M. Moszyńska, J. Bajki i zagadki ludu Ukraińskiego Kraków 1885.—Zwyczaje, obrządy i pieśni weselne ludu Ukraińskiego z okolic Białej Cerkwi (Zbiór wiadom. do Antrop. kr. t. II. 1878).—Kupajło tudzież zabawy doroczne.. z okolic Białej Cerkwi (ib. t. V).

Камин. Каминскій, В. Краткое описаніе говора с. Косарева, Дубен. у. (Русск. Фил. Вѣстн. т. LI).

Кв. Квітка, Г. Сочиненія 2 т. Харьковъ, 1899 (СП. Салдацький Патрет; М. Маруся; МВ. Мертвецький великдень; Д. р. Добре роби, добре й буде; КВ. Конотопська відьма; Ск. От тобі й скарб; КД. Козырь-дівка; СО. Сердешна Оксана; ПС. Пархімове снідання; П. Підбрехач; Пп. Перекотиполе; БД. Божі діти; ЩЛ. Щира любов; Л. Листи до любезних земляків).

Кл. Вірші єром. Климентія Зиновіева сина вид. з. передм. В. Перетц (Пам. укр. мови і літ. VII).

Кольб. Kolberg. Pokucie. t. II Pieśni i dumy. Kraków 1883.

КОМ. Краткое описаніе Малороссіи (см. Лѣт. Сам.).

Ком. Комаровъ, М. Нова збирка народнихъ малоруськихъ прыказокъ. Одесса. 1890.

Конощ. Конощенко. Украинськи писни. Одесса. 1900.

Котл. Котляревський, И. Енеїда (Е), Наталка Полтавка (НП), Ода. К. 1909.

Коцип. Коципинскій. Письни, думки и шумки. К. 1885.

КС. Кіевская Старина.

Кул. Куліш.

Лавр. Лавренко. Пісні українського люду. Ч. 1864.

Лукаш. Лукашевичъ. Малороссійскія и червонорусскія народныя думы и пѣсни СПБ. 1836.

Луц. Малорусскій луцидарій по рукописи XVII вѣка, изд. Е. Карскій. Варшава, 1906.

Лѣт. Боб. Лѣтопись Боболинскаго. Приложеніе къ лѣт. Грабянки.

Лѣт. М. Г. Лѣтопись монастыря Густынскаго.

Лѣт. Сам. Лѣтопись Самовидца. Кіевъ, 1878.

М. Пр. Драгомановъ, М. Малорусскія народныя преданія и разсказы. Кіевъ, 1876.

Макс. Максимовичъ, М. Малорусскія пѣсни. Москва. 1827.—Украинскія народныя думы. М. 1834. — Сборникъ украинскихъ пѣсенъ. Кіевъ 1849.

Манж. Манжура. Сказки, пословицы и т. п. (Сб. Харьк. Ист.—фил. Общ. II).

Март. Мартиновичъ, П. Украиньски записи. Кіевъ. 1906.

Мат. Етн. Матеріали до української етнольогії т. XII, Львів. 1909.

Метл. Метлинскій, А. Народныя южнорусскія пѣсни. Кіевъ. 1854.

Мил. Милорадовичъ, В. Сборникъ малорусскихъ пѣсенъ Лубен. у. Полт. губ. (Сб. Харьк. Ист.-фил. Общ. т. X).

Млр. лит. сб. Малорусскій литературный сборникъ, изд. Мордовцевымъ. Саратовъ. 1859.

Нейм. Neyman, C. Materyjały etnograficzne z okolic Pliskowa. Kraków 1884.

Ном. Номисъ, М. Українські приказки, прислівья и таке инше. СПБ. 1864.

Осн. Основа 1861—62.

Нал. Сн. Палеографическіе снимки СПБ. Арх. Инст. 1903.

Пер. Ев. Описаніе Пересопницкой рукописи, сост. П. Житецкій. К. 1876.

Р. Ск. Рудченко, И. Народныя южнорусскія сказки. I—II. Кіевъ. 1868—70.

Рад. Огр. Радивиловскій. Огородокъ.

Rokoss. Rokossowska, Z. Wesele i pieśni ludu ruskiego we wsi Jurkowszczyzny, w pow. Zwiagelskim na Wołyniu (Zbiór wiad. do antrop. kr. VII).—Bajki ze wsi Jurkowszczyzny (Materyały antrop.-arch. i etnogr. t. II).

Ром. Романовъ. Матеріалы по этнографіи Гродненской губерніи. в. I и II. Вильна 1911—12.

Roszk. Roszkiewicz, O. Obrzędy i pieśni weselne ludu ruskiego we wsi Solinie, pow. stryjskiego (Zbiór wiad. do antrop. kr. X).

Rulik. Rulikowski, E. Zapiski etnograficzne z Ukrainy (Zbiór wiad. do antr. kr. III).

РЧП. Рудченко. Чумацкія народныя пѣсни. Кіевъ. 1874.

Сб. ХИФО. Сборникъ Харьковскаго Историко-филологическаго Общества.

СИФО. Сборникъ Ист.-фил. Общества при инст. кн. Безбородко въ Нѣжинѣ. т. V, Кіевъ. 1904.

Сл. КС. Словарь української мови, изд. „Кіевской Старины".

Сл. о п. Иг. Слово о плъку Игоревѣ (Владиміровъ, П. Древняя русская литература. Кіевъ, 1900).

Tomasz. Tomaszewska, M. Obrzędy weselne ludu ruskiego we wsi Winnikach, pow. Drohobyckiego. (Zbior wiadom. do antrop. kr. XII).

ИСТОРИЧЕСКАЯ БИБЛИОТЕКА

Х. Сб. Харьковскій Сборникъ.

Чуб. Чубинскій. Труды этнографическо-статистической экспедиціи въ западно-русскій край. СПБ. 1872—78.

Шевч. Шевченко, Т. Твори. Львів, 1908.

Шух. Шухевичъ, В. Гуцульщина. Львів. 1902.

Эв. Эварницкій, Д. Малороссійскія народныя пѣсни, собр. въ 1878—1905 г. Екатеринославъ. 1906.

Остальныя сокращенія понятны безъ объясненій.

ДОПОЛНЕНІЯ.

Стр. 36. Прибавить: *До рік:* Йик прийде ся тобі до рік близнят годувати Шух. III, 67.

„ 39. „ госців Верхр. 126, также: частуй своїх гості J. M. Kup. 99.

„ 41. „ св. стр. 1: прийде козак до мати H. Вол. у. Rokoss. 187.

„ 49. „ Мати: має хліба і худоби Rokoss. 236. сн. стр. 15: Од твого брата одберу всякого добра для тебе Rokoss. 110.

„ 54. „ Ломити: Ломила бим винограду, не вмію Roszk. 41.

„ 60. „ Відпустити: Злодію відпу́стить сили то прибуде ума Ном. 11099.

„ 63. „ Назмітати: Назмітай у засїцї брошенця P. Ск. II, 2.

„ 71. „ Піддати: Піддав чміль меду Bгykcz. 101.

„ 89. „ Привикнути: Паробок привик вже таких чудних людей Rokoss. 60.

„ 94. „ Пищати: Свахи горівки пищали Roszk. 25.

„ 99. „ Заслужити... съ предл. *на*: єсли-м, Боже, заслужила на такую кару Гол. I, 311.

„ 113. „ До(і)знатись: Не дознались два жидовини божої тайни J. M. Kup. 67.

„ 138. Выбросить св. стр. 18: Пішла до кімнати постїленьки слати Лавр. 21.

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ПУБЛИЧНЫЙ ИСТОРИЧЕСКИЙ

Важнѣйшія опечатки.

Стран.	Строка	Напечатано:	Должно быть:
2	сн. 1	Priscian	Priscianus
33	св. 2	возбуждаетъ	побуждаетъ
„	сн, 5	прихитилися	прихилитися
„	„ 6	богато	багато
77	св. 8	Зигмундъ	Зикмундъ
82	сн. 4	Zigmund	Zikmund
98	„ 8	віка	вінка
104	св. 7 и 9	Zygmund	Zikmund
156	„ 11	дівчононьки	дівчиноньки
194	„ 16	rdravější	zdravější
203	„ 10	Веніше	Менше
206	„ 19	пивтретя	півтретя